ପଶଏଚି ଦିଶି ଦିଶି

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପଶ୍ଚି ଦିଶି ଦିଶି

ଚତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି

[ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ]

ଲେଖକ :

ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ :

ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର

ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ-୨

ବସ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଡ, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୧

ମୁଦ୍ରଣ :

ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ

ବ୍ରହ୍ମପୁର

ପ୍ରକାଶକାଳ :

ମଇ ୧୯୮୨

ମୂଲ୍ୟ :

PUSTAK BHANDAR
OPP. TELEPHONE BHAWAN
BERHAMPUR-760001
Rs 35/

PASHYATI DISHI DISHI

[*LITERARY CRITICISM*]

By :

Sri Chittaranjan Das.

Published by :

PUSTAK BHANDAR

BANKA BAZAR, Cuttack-2

&

BUS STAND, Berhampur-1

Date of Publication

May, 1982

Price : Un

ମୁଖବନ୍ଧ

ଏହି ସଂଗ୍ରହଟିରେ ରହିଥିବା ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର ଆନୁକ୍ରମିକ ଭାବରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ବାଦପତ୍ର, ପତ୍ରିକା, ସ୍ମରଣିକା ଏବଂ ସଂକଳନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ଜଙ୍ଗଲରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଗୃହୀତ କରି ଅଣା ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯଦି ପାଠକେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଭାବଗତ ଏବଂ ଆବେଦନଗତ ସଂବଦ୍ଧତା ଏବଂ ଆନୁକ୍ରମିକତା ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରନ୍ତି, ତେବେ ଲେଖକର ଆଗ୍ରହ ନିଜକୁ କୃତାର୍ଥ ମଣିବ ।

ଏହି ଅବସରରେ ସଂପୃକ୍ତ ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଯେଉଁମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ।

କଟକ
ରଜସଂକ୍ରାନ୍ତି, ୧୯୭୯

ଲେଖକ

ସୂଚୀପତ୍ର

୧ ।	ଗଳ୍ପ	୧
୨ ।	ଗପର ଗଳ୍ପ	୭
୩ ।	'କ୍ରମଶଃ'ର ମୁଖବନ୍ଧ	୧୩
୪ ।	ଆଧୁନିକ କବି : ଆଧୁନିକ କବିତା	୩୫
୫ ।	କବିତାର ଜଳବାୟୁ	୬୪
୬ ।	ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ	୯୪
୭ ।	ପଞ୍ଚସଖା	୧୦୪
୮ ।	ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା	୧୧୭
୯ ।	କବି ଓ ମନୁଷ୍ୟ : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ	୧୫୧
୧୦ ।	ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ତପସ୍ୟା	୧୭୦
୧୧ ।	ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପକାରିତା	୧୯୮
୧୨ ।	ଏକ ଷଠି	୨୪୩
୧୩ ।	ଜନଜୀବନ ଓ ଜନସାହିତ୍ୟ	୨୪୮
୧୪ ।	ସାହିତ୍ୟଚେତନା ଓ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୨୫୬
୧୫ ।	ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ-ଚେତନା	୨୬୦

ଗଳ୍ପ

ବେଳେବେଳେ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ଗଳ୍ପ ଲେଖିବି । ଏତେ ଲୋକ ଗଳ୍ପ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଆଉ ମୁଁ ନଲେଖିବି କାହିଁକି ?

ପ୍ରତିଦିନ କେତେ ସାପ୍ତାହିକ, ପାକ୍ଷିକ ଆଉ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ନଜରରେ ଆସେ ଦେଶର ନାମଜାଦା ଲେଖକ ଓ ଲେଖିକାଙ୍କର ଗୌରବର ପୁଞ୍ଜି ନେଇ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଗଳ୍ପ ପଢ଼େ । କେତେ ରକମର ମଣିଷ, କେତେ ରକମର ପ୍ରେମ, ଆଉ କେତେ ରକମର ଆଶା ଓ ନିରାଶା । ଗଳ୍ପ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ଆଖି ଆଗରେ ପରିବେଶ ଜମାଇ ବସେ ଲେଖକଙ୍କର ଚିନ୍ତା, ଲେଖକର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ସୁନାରେ ଗଢ଼ା ତା'ର ନୂଆ ସଂସାର । କେତେ ଅଭିଳାଷ, ଆଷାଢ଼ ଆକାଶ ମେଘ-ଅସରା ପରି କେତେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥା, କେତେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନରଙ୍ଗରେ ବହୁରଙ୍ଗୀ ତା'ର ସଉଧଟି !

ମୋ'ର କ'ଣ ନାହିଁ ? ନାହିଁ କଳ୍ପନା ?,—ନାହିଁ ଉଡ଼ିଟିବାର, ଭାସିପିବାର କରୁଣ କାକୁତି ?,—ନା ନାହିଁ ଅଦୂର ଦୂରର ଆଶା ଆଉ ଅଭିଳାଷ ? ତେବେ ମୁଁ କାହିଁକି ଗଳ୍ପ ନଲେଖିବି ? ମୋ'ର ଅବାଧ ସ୍ୱପ୍ନର ପ୍ଳାବନରେ ଟଳମଳ ହୋଇଉଠିବେ ଦେଶର ପାଠକମଣ୍ଡଳୀ, ମୋର ମାନସସୁନ୍ଦରୀ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ଅକ୍ଷର ସଜ୍ଜାରେ, ଚିର ସୁଖ ଓ ଚିର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ମୋ'ର କଳ୍ପନା-ରାଇଜଟି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇଉଠିବ ଛାପାଖାନାର ଏହି ବାଙ୍ଗ୍ମୟ ଛନ୍ଦରେ,—ତେବେ ମୁଁ ଗଳ୍ପ ନଲେଖିବି କାହିଁକି ?

ତଥାପି ମନକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖି ପାରେନାହିଁ । ଆଖି, କାନ ଓ ନାକର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ାକୁ କଳଦେଇ ମଣିଷପାଇଁ ପାଠକ ପାଇଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାର ପୁରା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମୋର କେବେ ନଥାଏ ।

ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି ମୁଁ ଦାର୍ଶନିକ । ସାଙ୍ଗମାନେ କହନ୍ତି ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ଜୀବନରୁ ଶିର କାଢ଼ି ବସେ ସବୁ କଥାରେ । ଦମ୍ଭଧରି ଠିଆହେବା ଆଗରୁ ପଥରରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ଝୁଣ୍ଟାଇ ଗୋଡର ବଳ ପରୀକ୍ଷା କରେ, ନଈ ପହଁରିବା ପାଇଁ ପାଣିକୁ ଡେଇଁବା ଆଗରୁ ନାକପୁଡ଼ା ବନ୍ଦ କରି ଦମ୍ ପରୀକ୍ଷା କରେ । ଫଳରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ଛିଣ୍ଡି ରକ୍ତ ବୁହେ, ଦମ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଗ୍ରୁଡି ଧଇଁ ସଇଁ ପଡ଼ି ପଡ଼େ,—କିନ୍ତୁ ଭଲ କରି ଠିଆହେବା ବା ନଈ ପହଁରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେନାହିଁ । ଅଯ-ପରିଶ୍ରମର ପରିଶ୍ରମରେ ମନ ଭାରି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଆପଣା ମଡକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସେ ।

ସେମାନେ ପୁରା ମିଛ କହନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ମୋ' କଥାଟା ବି ମିଛ ହୋଇଯିବ । ପାଞ୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଠାରୁ ଷଷ୍ଠେନ୍ଦ୍ରିୟ ମନଟା ମୋର ସବୁଠୁଁ ବେଶୀ କାମ କରେ । ସବୁ କଥାରେ ମୁଁ ଖାଲି ଭାବିବସେ,—ସଂସାରର ବହୁ ବିଚିତ୍ର ରୂପରାଗ ଓ ଶବ୍ଦବର୍ଣ୍ଣର କୋଳାହଳରେ ହଠାତ୍ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଯିବାକୁ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ । ମୁଁ ଯାହା ଦେଖେ, ଯାହା ଶୁଣେ, ଯାହାର ପରଶ ପାଏ, ତାହାକୁ ଦୋହରି ଅନ୍ୟ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିବାର ଶକ୍ତିକୁ ହରାଇବସେ । ମଣିଷର ଏଇ ଦେଖିବା, ଶୁଣିବା ଓ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇବାର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରୁ ହିଁ ମଣିଷର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରକାଶର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ମଣିଷ ଚିରନ୍ତନର ରଚନା କରିଛି କାଳେକାଳେ, ଯୁଗେ ଯୁଗେ । କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ଏହିଠାରେ ହିଁ ମୋ'ର ମନଟା ସଂସାରର ଓ ଯୁଗର ଛାପକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଆପଣା ପାଇଁ ନୂଆ ରାସ୍ତା ତିଆରି କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରେ । ସେ ବିପୁଳ ସଂସାରକୁ ସକଳ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ନିଜ ଭିତରକୁ ଟାଣିନିଏ, ନିଜର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଆଗ୍ରହର ଆତିଶଯ୍ୟରେ । ସବୁ ଦୁଆରେ ତାର ସମସ୍ତ ପ୍ରହରୀ,—ତା ଅନୁଭୂତି କୋଷରୁ ପିତଳ ପାତିଆ ଝରଣ୍ଡ ବି ପଦାକୁ ବାହାର କରିବାର ଜୁ' ନାହିଁ ।

ସକାଳେ ସକାଳ ଦେବତାର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ ହୁଏ, ନାଲି କିରଣର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଭିତରେ ସକାଳ ସୂର୍ଯ୍ୟର ନାଲି ଗୋଲପଟି ଉଠିଆସେ । ଅାଲୁଅ ବଢ଼େ, ଜଗତରେ ଜୀବନର ସ୍ପନ୍ଦନ ମଧ୍ୟ ଶତଧା ଛୁଟି ଚାଲେ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ସମୁଦ୍ର-ଗର୍ଜନ ପରି । କେତେ ସ୍ନେହ,

ପ୍ରେମ, ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ, ଶାନ୍ତି ଓ ଶୋଚନାର ଆଲେଖ୍ୟର ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିତି ଜୀବନର ଇତିହାସଟି ଲେଖାହୁଏ । ସଞ୍ଜ ଆସେ, ରାତିର ଅନ୍ଧକାରରେ ରୂପ ଓ ଗନ୍ଧର ସୁଷମା ସଞ୍ଚୟ କରି ପରଦିନ ସକାଳେ ପୁଣି ଫୁଲ ଫୁଟିଉଠେ । ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ କରି ଏମିତି ଜୀବନର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇ କାଳର ଯାତ୍ରା ଚାଲିଥାଏ । ମୁଁ ନିତି ବିସ୍ମିତ ହୁଏ, ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ; ସେହି ପୁରୁଣା ଅଲୁଅ ଓ ପୁରୁଣା ଅନ୍ଧାରର ଦିନରାତି ଭିତରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନୂଆ କଥା ମୋ' ଲାଗି ନିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଉଠେ, ଲକ୍ଷ କବିର ଅଭିନବ ବୀଣା ମୋତେ ନିତି ନୂଆ ରାଗ ଶୁଣାଏ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଦେଖି, ସବୁ ଶୁଣି, ଅତୃପ୍ତ ମନଟା ଆପଣାର ଦୈନ୍ୟରେ ବିକ୍ଷୁବ୍‌ଧ ହୋଇଉଠେ । ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ତା'ର ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଗୌରବ-ଦରବାରକୁ ଭୁଲି ସେ ନିର୍ନିମେଷ ହୋଇ ଦେଖେ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଶୁଣେ, ନୀରବ ଶିଳ୍ପୀର ଆବେଗତୁଳୀ ପରି କେତେ ରେଖା, କେତେ ରୂପାୟନର ସ୍ୱପ୍ନ ରଚନା କରେ । ତା'ର ଏଇ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବୃତ୍ତ ଗ୍ରହଣଲିପ୍‌ସାର ଶାସନରେ ସବୁ ଚୁପ୍ ହୋଇଯାଏ,—ଜିହ୍ୱା, କଣ୍ଠ, ପ୍ରତି ଲୋମକୂପର କମ୍ପନ ମଧ୍ୟ । ପ୍ରକାଶ କରିବାଠୁଁ ପାନ କରିବାକୁ ସେ ବେଶୀ ଭଲ ପାଏ ।

ମୁଁ ଭାବେ, ଖୁବ୍ ଭାବେ । ଚିନ୍ତାର ଜାଲରେ ଛନ୍ଦିହୋଇ ନୁହେଁ, ଚିନ୍ତା ସମୁଦ୍ରର ମୁକ୍ତ ନୀଳିମା ଉପରେ ନିଜକୁ ତରଣୀଟି ପରି ଭସାଇଦେଇ ଭାବେ । କାତ ମାରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ; ସମୁଦ୍ରର ଢେଉ ମୋତେ ଯେଉଁଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଏ, ମୁଁ ସେଇଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଯାଏ ପରମ ପରିତୃପ୍ତିର ସରାଗରେ ।

ମୁଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବି ? କି ଗଳ୍ପ ? କି ଗଳ୍ପ ବା ଦୁନିଆରେ ବାକି ରହିଛି ? ମଣିଷର ହସ ଆଉ କାନ୍ଦର ଜୀବନ, ଜଗତର ସିଧା ଆଉ ବଙ୍କା ରାସ୍ତା,—ସବୁରି କଥା ତ ଲେଖା ସରିଛି । ତଥାପି କ'ଣ ବାକି ରହିଛି ଏହି ନିଅଣ୍ଟିଆ ପୃଥିବୀରେ ? ତଥାପି ଗଳ୍ପର ଆଦର ଏତେ ବେଶୀ କାହିଁକି ? ପିଲା, ବୁଢ଼ା, ଯୁବକ, ଯୁବତୀ ସମସ୍ତେ ଏଇ ଗଳ୍ପ ଉପରେ ଏତେ ପ୍ରସନ୍ନ କାହିଁକି ? କବିର ଆଶା ନିରାଶା, କଳ୍ପନାକାନ୍ତାରରେ ଦଉଡ଼ିବାର ଶ୍ରମ ଓ ସ୍ୱେଦ, ଏଇ ଗପଟା କ'ଣ ସଭିଙ୍କର ଏତେ ପ୍ରିୟ, ଏତେ ଆଦରର ସାମଗ୍ରୀ ? ନାୟକ ଲାଗି ନାୟିକା ବିଷ ଖାଇ ମଲା, ଦୁଧ ବିକି ଯାଉ ଯାଉ ଅମୁକ

ମଣିଷର ଆଖି ପଡରେ ସାଉଁଟିଥିବା ଅମୁକ ନାରୀର ରୂପରେ ବହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା, ସେ ଗାଆଁର ଜମିଦାର ମିଛ ମକଦ୍ଦମା କରି ବିଚରା ବାଉରୀକୁ ଅଥଳରେ ଭସାଇଦେଲେ,—ଏଇ କ'ଣ ଗଳ୍ପ ହେଲା ? ମଣିଷ କ'ଣ ଏଇଆ ଚାହେଁ ? ଏସବୁ କ'ଣ ମଣିଷକୁ ସବୁଦିନେ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ପାରିବ, ସବୁଦିନ ଲାଗି ତା'ର ସଂସାରରେ କ'ଣ ଏହି ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଅଭିନୟ ଲାଗିଥିବ ? ମୁଁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କର ଦ୍ୱେଷ-ବିଦ୍ୱେଷ, କାନୁନ-କଟକଣା, ବ୍ୟର୍ଥତା ଆଉ ବିଫଳତା,—ଏଇସବୁ କ'ଣ ନିତି ମଣିଷକୁ ନୂଆ ଲାଗୁଥିବ ? ଆଉ ଛାପାଖାନାର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ କ୍ଳାନ୍ତ ମଣିଷକୁ ଏହିସବୁ ଦି' ଦିନର କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ମୁଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବି ?

ଦି' ଦିନର କଥା ! ମଣିଷର ଜୀବନଟା ଦି' ଦିନ ପାଇଁ ଆସିଛି ବୋଲି କ'ଣ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଦୁଇଟା ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ଭିତରେ ତା'ର କହିବା କଥାଟା ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ? ସରାଇଖାନାର ଗଣ୍ଡି-ବାଟୋଇ ପରି ସଉଦାପତ୍ରର ହିସାବ ତୁଟାଇ ଦେଇ କ'ଣ ସିଏ ଖାଲି ଫାଙ୍କି ଦେଇ ଚାଲିଯିବ ? ନିତି ସଂସାରରେ ନାନା ରଙ୍ଗର ମହୋତ୍ସବ ଚାଲିଛି, ନିତି ସକାଳେ ଓ ନିତି ସଞ୍ଜରେ ସଂସାର ନୂତନ ହୋଇ ଉଠୁଛି, କ'ଣ ଖାଲି ଏଇ ଦି' ଦିନର ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ? ଦି' ଦିନ ପାଇଁ ଦେଖି ଆଖି ବୁଜିବା ପାଇଁ କ'ଣ ମଣିଷ ଏତେ ସରାଗରେ ଦେଖୁଛି, ଶୁଣୁଛି ଓ ସ୍ପର୍ଶ ପାଉଛି ? ଖାଲି ଏଇ ଅସ୍ଥାୟୀ ଭିତଟା କ'ଣ ଜଗତରେ ସ୍ଥାୟୀ ?

ଏଇ ଛକ ଜାଗାଟା ମୋତେ ବାଉଳା କରେ, ସବୁ ଭୁଲାଇଦେଇ ପାଗଳ କରେ । ଯେତେ ପାଇଲେ ବି ମୋ'ର ମନ ଚିର କୃପଣ ପରି ଆହୁରି ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗିପଡ଼େ । କ'ଣ ଦେଖିଲି, କ'ଣ ପାଇଲି ଯେ କହିବାକୁ ଏତେ ତରତର, ଦେବାକୁ ଏତେ ହରବର କାହିଁକି ?

ସେ ଦିନ ପଉଷ ସଞ୍ଜରେ ବୁଲି ବାହାରିଥିଲି । କେଉଁ ସାରଥିର ଘୋଡ଼ାଗୁଡ଼ାକ ନିମେଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି କୁଆଡ଼େ କେତେ ଦୂରକୁ ମୋତେ ଦଉଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ । ପଛକୁ ଚାହିଁବାର, 'ରହ' ବୋଲି କହିବାର ଆଉ ବେଳ ନଥିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଲାବେଳେ ନିଜ ଶରୀରର

ସୁନା ରଙ୍ଗରେ ଚମକ ପଡିଲା । ଗୃହ ଆଡେ ଶୂନ୍ ଶାନ୍ । ଦୂର ଦର୍ବଲମ୍ବର ଗାଁଗହଳ, ଗଛପତ୍ର ରାତିର ଅନ୍ଧାରକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆଖିଆଗରେ ଧୂସର ଧାନକ୍ଷେତ, ମହି ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ବସ୍ତୁତି ପରି ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ ।

ଅନେକ ସମୟ ଯାଏ ସ୍ୱପ୍ନ'ର ଭିତରେ ବୁଡି ରହିଥିଲି, ତଥାପି ଏହି ମଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଡର ଚାଲିବା ବନ୍ଦ ହୋଇନଥାଏ । ହଠାତ୍ ଦୂର ରାସ୍ତାରେ ସାନ୍ତାଳ ପିଲାର ବଇଁଶୀ ବାଜି ଉଠିଲା,—ମୋ'ର ସବୁ ଅଡୁଆର ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା । କ'ଣ ଯେପରି ଅନେକ ବେଳୁଁ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲି, ଆଖି ପା'ନ୍ତାରେ ପାଇଗଲି ।

ମନ ସରସ; ଶରୀରଟା ଏହି ସଞ୍ଜୁଆ ସମାବେଶରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ନଈକୂଳ ଗାଆଁର ସାନ୍ତାଳ ପିଲାଟା, ଗୁଡ଼ଲ କଳରୁ କାମ କରି ଫେରୁଥିଲା । ହାଲିଆ ମନକୁ ଫୁସୁଲେଇବା ପାଇଁ ହୁଏତ ବଇଁଶୀ ବଜାଉଥିଲା । ତା'ର ବଇଁଶୀରେ ମୋ'ର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା କିପରି ?

କିନ୍ତୁ ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲାନାହିଁ । ସାଗରସଙ୍ଗମରେ ଏଥର ଖାଲି ଦେବାକୁ ହେବ । ଗୋଟାଏ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ସଂସାରର ବଇଁଶୀରେ ମନର ମୋହ ଭୁଟିଲା, ତାହାର ଶୁଣିଲାଭଳି କଥା କହିବାକୁ ହେବ ।

ସଫା ମନ ଓ ସଳଖ ଶରୀରସୁଅରେ ଭାସି ଭାସି ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ରାତିର ଅଳୁଅ ଜଳି ସାରିଲାଣି । ମନର ମଞ୍ଜୁଷା ପାଇଛି, ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାକୁ ହେବ ।

କ'ଣ ଲେଖିବି ? କାରଣଟା ଏଥର କିନ୍ତୁ କୃପଣତା ନୁହେଁ, କୁଣ୍ଠା । ପରଦାନସୀନ ନାରୀର ହଠାତ୍ ଆତ୍ମ-ଅବଦାନର ବ୍ରୀଡ଼ାପରି । ଯାହା ଦେବି, ତାହା ଦାଣ୍ଡଯୋଗ୍ୟ ହେବ ତ ? ଯାହା କହିବି, ସଭି ତାକୁ ନିଜର ବୋଲି ଚିହ୍ନି ନେଇ ପାରିବ ତ ?

ନିଜ ପ୍ରତି କୃପା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ଖୋଜିବାର ଏ ଧନ୍ଦା, ଧରି ରଖିବାର ଏ କୃପଣ ଲାଳସା, ଆଉ କିଛି ନ ପାଇବାର ଏ ସଦାଦିନ ସନ୍ଦେହ, ଏସବୁ ନେଇ କେତେଦିନ ପଡି ରହିଥିବି ? ଯାହା ଅନୁଭବ କରିବି, ତାକୁ ମୁଁ ଭଲ ପାଇବି, ହରାଇବସି ମୁଁ କାନ୍ଦିବି, ପୁଣି ଫେରିପାଇ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେବି, ଏହିସବୁ ବେଡାବାଡ଼ି ଆଉ କେତେଦିନ ଯାଏ ମୋତେ ଜଗତଠାରୁ ଅଲଗା କରି ରଖିଥିବ ?

ହଠାତ୍ ପୁଣି ସବୁ ସଫା ହୋଇଗଲା । ଲକ୍ଷ ସଂଶୟର ଅଡୁଆ ଭିତରୁ ମିଳନର ଖିଅଟା ଏତେବେଳେକେ ଖୋଜି ପାରିଲି । ଏଇ ତ ଗଳ୍ପ ! ମନଲାଖି କିଛି ସାଉଁଟି ଧରିବାର ଏହି ଯେଉଁ ଆକୁଳତା, ହାତରୁ ହରାଇବାର ଏହି ଯେଉଁ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଆଶଙ୍କା, ଅନ୍ତରତମର ଚରଣ ତଳେ ନିଜକୁ ମୁଗ୍ଧ ଭାବରେ ନିବେଦନ କରି ପାରିବାର ଏହି ଯେଉଁ ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ଏଇ କ'ଣ ସାରା ଜଗତର ଗଳ୍ପ ନୁହେଁ ?

☆ ☆

ଦ୍ୱାରିକ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ
୯-୧୧-୪୭

['ଝଙ୍କାର', ୨।୧, ପୃଷ୍ଠା—୫୭]

ଗପର ଗଳ୍ପ

ଯିଏ ଗଳ୍ପ ଲେଖେ, ଆମେ ତାକୁ ଗାଳ୍ପିକ ବୋଲି କହୁ । ଆମେ ଆପଣାକୁ ଗାଳ୍ପିକ ବୋଲି କହୁ । ଆମେ ଗଳ୍ପ ଲେଖି, ଗଳ୍ପକାରିତା କରୁ । ଜୀବନଟାକୁ ହୁଏତ ଗୋଟାଏ ଗଳ୍ପ ପରି ଦେଖୁ । ତେଣୁ କେବଳ ଗଳ୍ପରେ ଗଳ୍ପାଇ କହିଲେ ଯାଇ ଆମକୁ ଯାହାକିଛି କହୁଥିଲୁ ପରି ଲାଗେ । କହିଲୁ ପରି କିଛି କହୁଥିଲୁ ପରି ଲାଗେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ ଗଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଅନେକ କିଛି ସାଧି କରିହୁଏ । କବିତାଦ୍ୱାରା ଯାହା କରି ନହୁଏ, ପ୍ରବନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଯାହା କରି ନହୁଏ, ଆଦୌ କୌଣସି ବନ୍ଧ ନଥିବା ଗଳ୍ପଦ୍ୱାରା ତାହା କରିହୁଏ । ସେହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କହୁଛି ଯେ ଗଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଭୁଲାଇ ଦେଇହୁଏ, ଉଡ଼ାଇ ନେଇହୁଏ, ଭୁରୁଡ଼ାଇ ଦେଇହୁଏ । ନିଜ ପାଖରେ ନିଜକୁ ଭୁରୁଡାଇ ଦେଇହୁଏ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରୁ, ଅର୍ଥାତ୍‌, ଆମେ ଦୁର୍ଯୋଗବଶତଃ ଯାହାକୁ ଆମ ସମାଜ ବୋଲି କହିଥାଉ, ତାହାର ପାଖରୁ ଆପଣାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଭୁରୁଡାଇ ନେଇହୁଏ । ଗଳ୍ପକାରିତା ଆମ ଗଳ୍ପକାରମାନଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ରସଦ ଓ ଆସ୍ୱାଦନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଯାଏ । ଆମର ଗାଳ୍ପିକତା ମଧ୍ୟରେ କବିତା ଥାଏ, ନାଟକ ଥାଏ; ନିରେଳା ନାଟକୀୟତାଗୁଡାକ ମଧ୍ୟ ଅସୁମାରି ପରିମାଣରେ ଓ ଅହେତୁକୀ ନାନା ଅନୁବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାଏ । କହିବାକୁ ଆଦୌ କିଛି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚମତ୍କାର ଗପଟିଏ ଲେଖି ଥୋଇଦେଇ ହୁଏ । ଆଦୌ କିଛି ହେବାକୁ ନଥିଲେ ବା ଆଦୌ କେଉଁଠାକୁ ଯିବାକୁ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଢିଆ ଗପଟିଏ ଗଢ଼ି ଥୋଇ ଦେଇହୁଏ । ପାଠକମାନେ ତାକୁ ଏକ ନୂତନ ସ୍ୱାଦ ପରି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି; ଖଟା ନୁହେଁ କି ମିଠା ନୁହେଁ, ତଥାପି ଖଟା ଓ ମିଠା ଉଭୟ ଲାଗୁଥିବା ଗୋଟାଏ ନୂଆ ସ୍ୱାଦର ହାଉଆ ବାଜି ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରହଣ-ଶକ୍ତିରଟା ସତେ ଅବା ଉଲ୍ଲସି ଉଠିଲୁ ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ ।

ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାଙ୍କର ଉପାଖ୍ୟାନଟିକୁ ଜାଣିଥିବେ । ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମା ବିଗିଡ଼ା ପିଲାଙ୍କୁ ସଜାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ସିଏ ଗପ କହି ସେମାନଙ୍କୁ ସଜାଡି ଦେଇ ପାରିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସିଏ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ଗପ କହିଲେ । ବ୍ୟାଘ୍ରର ଗପ କହିଲେ, ବାୟସର ଗପ କହିଲେ; ହିରଣ୍ୟକର ଗପ କହିଲେ, ଲମ୍ବକର୍ଣ୍ଣର ଗପ କହିଲେ, କର୍ପୂରତିଲକର ଗପ କହିଲେ, କରଟକ ଦମନକଙ୍କ ପରି ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କେତେ କୁଆଡୁ ଗପ ଆଣି ଅର୍ଥାତ୍ ଗପ ଫାନ୍ଦି କହିଲେ ଏବଂ ଏହି ଗପ କହିବାର ଛଳରେ ଦୁଷ୍ଟ ବାଳକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ଏକାବେଳେକେ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମା ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବାକ୍ୟ ରହିଛି । ଆମେ ସବୁ ଯେତେ ଗଳ୍ପକାର, ଆମେ ସବୁ ହୁଏତ ସେହି ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାଙ୍କର ବଂଶଧର । ଅମେ ଗଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଅନେକ ବିସ୍ମୟ ଘଟାଇପାରୁ, ଜୀବନର ଅନେକ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ପୂରଣକରି ଦେଇପାରୁ, ଆମର ଏହି ସାନ କୁଳୁକୁଳିଆ ଜୀବନଟି ଉପରେ ଏଡ଼େ ବିରାଟ ବିସ୍ତାରରେ ଆବୋରି ରହିଥିବା ଆକାଶଗୁଡ଼ାକୁ ଆମେ ଗଳ୍ପର ତାଙ୍କୁଣି ଦେଇ ଭାରି ବିଚକ୍ଷଣ ଭାବରେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିପାରୁ । ଆମ ଗପଗୁଡ଼ାକର ଏକୋଇଶି ପାଲରେ ଅମେ ନପଟ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଠିଆ କରୁ; ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଣି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଉ, କେତେ ଆନନ୍ଦ-କୋଳାହଳର ସୃଷ୍ଟି କରୁ, ଆମ ରାଜପୁତ୍ର-ସଦୃଶ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏଠୁ ଏକାବେଳେକେ ଭୁଲାଇନେଉ, ମୃଗୟାରେ ଭୁଲାଇନେଉ; ହୁଡ଼ାଇ ନେଇ କେତେ କୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଉ ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରାହିଁ ସଂସାର ଭିତରେ ରହିଥିବା କେତେକେତେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିଦେଉ ।

ଆପଣ ମୋର ଡ୍ରଇଂ ରୁମ୍‌ଟିକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ? ସେଇଟି ହେଉଛି ମୋ' ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଯତ୍ନପୋଷିତ ରୁମ୍, ମୋର ଯାବତୀୟ ଦ୍ରୁଭାବ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଦ୍ରୁସବର ରୁମ୍ । ସେହି ରୁମ୍‌ରେ ଅନେକ ଝରକା, ଅନେକ ସାହାଣ । ମୋ ଗାଳ୍ପିକ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଗୀତାଭିନୟରେ ଏହି ଝରକାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଦ୍ୱାର ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି; ହଁ, ଅନେକ ସମୟରେ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଏକ ଅପାର ଜୀବନ-ସରଳତା ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବା ନାନାଭଳି ସୁରଙ୍ଗ ଓ ସୁନିବେଶିତ ପର୍ଦ୍ଦା ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ମୋ' କଳ୍ପଗୁଡ଼ାକର ଗରହାକଙ୍କୁ ମୁଁ ସେଇ ତ୍ରୁଇଁରୁମ୍ ଯାଏ ଆଣେ, ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ ମଧୁର କର ମୁଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସେଇଠାରୁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦା କରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରଥାଏ । ଆଉ କିଛୁ ଅଧିକକୁ ଉରମର ରଖିଥାଏ ଏବଂ କେବଳ ଏତିକ ବ୍ୟଗ୍ରତ କେହ୍ନ ଯେପର ମୋର କୌଣସି ଖୋଲ ଅଥବା କୌଣସି କନ୍ଦରକୁ ଆଦୌ ଆବିଷ୍କାର କର ନପାରବେ, ଅନେକତଃ ସେଇଥି ଲଗି ମୁଁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଶୈଳୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥାଏ । ଏକ ଅନୁରୂପ ଶୈଳୀକୁ ଘରସାର କର ରଖିଥାଏ, ଗଳ୍ପସାର କର ରଖିଥାଏ । ଆପଣା ସହ୍ଵତ ହୁଏତ ଆଉ ଅଧିକ କେତେଟା ଦଉଡ଼ି ଲଗାଇ ରଖୁଥିଲେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ ମଧ କଞ୍ଚିତ୍ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଆବିଷ୍କାର କରପାରୁଥାନ୍ତି, ଆପଣାର ଅଣ୍ଟରେ ଆପଣାକୁ ବହୁତ ଛୁଇଁ ବି ପାରୁଥାନ୍ତି, ଠିକଏ ହେଲେ ଖୁମ୍ପାଖୁମ୍ପି ବି କର ପାରୁଥାନ୍ତି । ମୋ' ନିଜ ଜୀବନର ଗଳ୍ପ ମଣ୍ଡପଟି ଉପରେ ମୁଁ ହୁଏତ ମୋ'ର ସେହ୍ନ ତ୍ରୁଇଁରୁମ୍‌ଟିରେହିଁ ଆପଣା ସହ୍ଵତ ଯାହା ଭେଟା ଭେଟି ହୋଇପାରେ, ତା' ଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକକୁ ମୋଟେ ସାହସ କରପାରେ ନାହିଁ । ମୋ' ନିଜର ଅନ୍ତଃମଣିଷଟି ସହ୍ଵତ ମୋର ଯେଉଁସବୁ ସୂତ୍ର ଲଗି ରହିଥିବା ଉଚିତ, ମୋ' ଭିତରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ମୋର ମୁଖାଟାକୁ ପିନ୍ଧ କର ବସିଥିବା ବିଟପୀ ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷଟିର ପ୍ରୀତିରେ ପଡ଼ି ସେହ୍ନ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁହିଁ ସାହସ କରପାରେ ନାହିଁ, ଏବଂ ତାହାର ସହ୍ଵତ ମୋର ଲଗିଥିବା ସୂତ୍ରବାଡ଼ିବାକୁ, ଏକ ଭବିଷ୍ୟ ସହିତ ଲଗି ରହିଥିବା ମୋର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଉଖାର ଆପଣାର ବୋଲ ଚହ୍ନିବା ତ ଅହୁର ଗୋଟିଏ ଖୋଜ ଆଗକୁ ଯିବା କଥା, ଆଉ ଏକ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କର ପାରବାର କଥା, ଆଉ ଏକ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ଲୋଡ଼ିବାର କଥା । ଅନ୍ତତଃ ଏ ଯୁଗରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ଏହ୍ନ ଜୀବନକାଳଟା ମଧରେ ସେ ସବୁକୁ ଲୋଡ଼ିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ନାହିଁ ବୋଲ ମୁଁ କୋଉକାଳୁ ମାନନେଇଛି ଏବଂ ସେଇକାଳୁ ମୁଁ ଗଳ୍ପ କରିବାକୁ ଆଦର ନେଇଛି ।

ତେଣୁ ମୋ'ର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ାକ ଖାଲ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଏ, ଏକ ଆବରଣ ପର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ନିଜ ପାଖରୁ ପଳାଇ ଯିବାରେହିଁ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । କ୍ଷତଗୁଡ଼ାକୁ ଶୀତଳ କର ପକାଇବାରେ ଏବଂ ତେଣୁ

ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ସାଇତି ରଖିବାରେ ମୋତେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ମୋ' ଗପଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଇ ମୁଁ ସଂସାରରେ ଆପଣାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କେବେହେଲେ ଯାଏ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ାକର ମାଧ୍ୟମରେ କେବେ କୁଆଡ଼େ ହେଲେ ସଖ୍ୟ ମାଗି ଯାଏ ନାହିଁ । ମୋର ଗପଗୁଡ଼ାକ ମୋତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହିବାର ସୂର୍ତ୍ତି ଖୋରାକଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦିଏ । ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ ତଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ମଣିଷ ଯେତିକି ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ମୋତେ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ତାହା ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁପାଚନଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥାଏ । ଆପଣ କେବେ ମୋ' ମୁଖାଗୁଡ଼ାକର ଗପ ଶୁଣିଛନ୍ତି, ମୋର ମୁଖାଗୁଡକ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ କେବେହେଲେ ମୋତେ ଠାବ କରି ପାରିଛନ୍ତି ? ଏହି ମୁଖାଗୁଡାକୁ ହିଁ ମୁଁ ଯାବତୀୟ ଗଳ୍ପକାରିତା ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିବା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଆଦରି ଦେଇଛି । ଏହି ମୁଖାଗୁଡାକୁ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଧରିବା ବ୍ୟତୀତ ମୋର ସତରେ ଯେପରି ଆଉ କିଛିହେଲେ କରିବାକୁ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ କାଳକ୍ରମେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ମୋର ଜୀବନ ଉପରେ ମୋ'ଠାରୁ ସମ୍ଭୂତ ଗପଗୁଡ଼ାକ ସତେ ଅବା ଠିକ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୁଖା ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ମୋର ଅନେକ ଭୋକରୁ ମୋତେ ଭୁଲାଇ ରଖିଛି । ମୋ' ଜୀବନର ନାନା ହୃଦୟହୀନତା ଭିତରେ ମୋତେ ହୃଦୟ ବୋଲି ଭୁକ୍ତା ଗୋଟାଏ ମୁଖାକୁ ପିନ୍ଧି କରି ବସିବା ଲାଗି ତାହା ମୋତେ ଆବଶ୍ୟକ ଉପେକ୍ଷାଟିକୁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଯାଇଛି ।

ମୁଁ ବି ବେଳେବେଳେ ଭାବେ, ଏହି ଗପଗୁଡ଼ାକ ଏହି ଉଦ୍ୟାନ ଗୁଡ଼ାକୁ ଏଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ କୁହୁଡି ଢୋଡାକରି ରଖିପାରିଛି କପରି ? ଲେଖକ ଓ ପାଠକ ଉଭୟ ପକ୍ଷକୁ ତାହା ଏପରି ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଜମାଇ ରଖିପାରିଛି କପରି ? ଏହି ଯୁଗଟାକୁହିଁ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତ ଗପର ଯୁଗ ବୋଲି କହିଲେଣି । ଏବେ ଆମର ଏଠି ଗପର ଦୋକାନ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ, ତେଣୁ ଗପର କାଟତି ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଭଳି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ । ପୂଜା ଓ ପରବର ବଜାର କହିଲେ ସତେ ଅବା କେବଳ ଗପର ବଜାରଟାକୁହିଁ କ୍ରମେ ବୁଝାଇବାକୁ ବସିଲାଣି । କେବଳ ଗୋଟାଏ ଗପକୁ

ଆଜ ଗୋଟାଏ ଗପରୁ ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁଇଟିଏ ଦେଇ ରଖିବାଲାଗି ଯାହା ବ୍ୟତିକ୍ରମ ରୂପେ ଖଣ୍ଡେ କବିତା ଅଥବା ଧାଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଦରକାର ହେଉଛି, ଥାଳୀ କହିଲେ ସବାଆଗ ଭାତଥାଳୀକୁ ବୁଝାଇବା ପରି ସାହିତ୍ୟ ଅଥବା ସାହିତ୍ୟ-ପତ୍ରିକା ବୋଲି କହିବା ମାତ୍ରକେ ସବାଆଗ ଆମର ଅବଚେତନରେ ଗଳ୍ପର ମଣ୍ଡନ ଗୁଡ଼ାକୁହିଁ ବୁଝାଉଛି । ନାନା କାରଣରୁ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଯେ ଜୀବନର ଭୂମିରୁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି, ପଳାଇ ଯିବାଟା ହିଁ ଯେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସର୍ବଜନସ୍ୱୀକୃତ ଚଳଣିରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି—କ’ଣ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ସବୁ ଛାଡ଼ି ଗଳ୍ପକୁ ହିଁ ଆଦର କରିବାଲାଗି ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ମନ କରୁଛନ୍ତି ? ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ଆମର ବିବେକକୁହିଁ ଆମେ ଆମର ସର୍ବବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅବଲମ୍ବନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉ, ଜୀବନ ସହିତ ନାନା ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଗଅଁଠାଇ ହୋଇ ରହିଥାଉ । ସେତେବେଳେ ଆମର ଏକ ବାଟ ରହିଥାଏ, ବାଟର ସମବାରୀ ହୋଇ ଏକ ଅନ୍ତଃବିଶ୍ୱାସ ରହିଥାଏ;—ସେହି ବାଟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱାସମାର୍ଗରେ ଗ୍ରୂଲିବାଲାଗି ଏକ ସଂକଳ୍ପ ବି ରହିଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟ କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଖିଅ ଲଗାଇ ରଖିଥିବା ଏକ ମୂର୍ତ୍ତ ସମ୍ଭାବ୍ୟତାକୁହିଁ ବୁଝିଥାଉ ଓ ଆମର ଅନୁରାଗ ଗୁଡ଼ାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସେହି ଭବିଷ୍ୟଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ରହିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପରାଙ୍ମୁଖ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଆମେ ଅଚେତନା ଏବଂ ଅବଚେତନାର ନାନା ଉଲ୍ଲାସମୟ ଗାତରେ ବାଆଁରେଇ ହୋଇ ବୁଲିବାଲାଗିହିଁ ଭଲପାଉ । ଏହି ବୁଲିବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଉଦ୍‌ଭଟତା ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥାଏ ସତ; ମାତ୍ର ସେହି ଉଦ୍‌ଭଟତାହିଁ ଏକ ସ୍ୱୀକୃତ ଚରାଭୂମି ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଜୀବନ ହେଉଛି ସକଳ ଗଳ୍ପର ଘର । କୌଣସି ପ୍ରକାର ପଳାୟନକୁ ଆମେ କଦାପି ଗଳ୍ପର ରହିବେଢ଼ୀ କରି ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଯିଏ ପଳାୟନ କରୁଥାଏ, ସିଏ ଅବା ଭାରି ଏକାଆଖିଆ ଓ

ଏକଆକୁଳିଆ ହୋଇ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟୂମାୟୁ ଭାବରେ ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପାଖକୁହିଁ ଦେଖୁଥାଏ, ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଆଘ୍ରାଣକୁହିଁ ସମୁଦାୟ ଗ୍ରହଣ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରୁଥାଏ । ପଳାୟନ-ପ୍ରେମୀର ଗଳ୍ପ କୌଣସି ଗଛରେ ପତର କଅଁଳାଇ ପାରେନାହିଁ । ତାହା ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଏକ ସାମୟିକ ଚଞ୍ଚଳତାର ବିଭ୍ରମ ଆଣିଦିଏ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଯାବତୀୟ ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ସହିତ ସେ ବୁଢ଼ା କରି ହିଁ ରଖିଥାଏ । ଗଳ୍ପ ପରେ ଗଳ୍ପ କୁହାହେବାରେ ଲଗିଥାଏ, ତଥାପି ପଚୃପାଣିଗୁଡ଼ାକ ସେହି ପଚୃପାଣି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଗଳ୍ପକାର ବାବୁମାନେ ତଥାପି ଭାର ଖଣ୍ଡିଆ ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ଆମର ଏହି ଜଳଠା ଭିତରେ କୋଉଠି କ'ଣ ବଗିଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି କିଛି କରି ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ ଖଣ୍ଡିଆଗୁଡ଼ାକୁ ଯୁଗର ଯନ୍ତ୍ରଣା ବୋଲି କହି ମାନି ନିଆଯାଏ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଣାରୂପୀ ସଙ୍କଟିର କବଳରେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଡ଼ିଟୋକା କଣ୍ଢେଇ ହୋଇ ରହିଥାଉ, କୁଶଳ କ୍ରୀଡ଼ନକ ପରି ହୋଇ ରହିଯାଉ । ଆମର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ାକ ଆମ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଗଣ୍ଠି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ।

☆ ☆

୨୧।୪।୭୭ [ଗଳ୍ପଘର, ୧୬]

'କ୍ରମଶଃ'ର* ମୁଖବନ୍ଧ

— ୧ —

ଆମ ସଂସାରଟା ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ତଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଘୋଷଣା କରି କହିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ରାଜପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଐହିକ କେତେ କେତେ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହେବା ତାଙ୍କ କପାଳରେ ଲେଖାହୋଇ ରହିଥିଲା । ଜୀବନର ପ୍ରହରଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭୋଗ-ସରସ କରିବାଲାଗି ତାଙ୍କର ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ରହିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଆକାଙ୍କ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ୱପ୍ନସୌଧ ଭିତରେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ପୁଅ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ରାଜା ବା ରାଜପୁତ୍ରର ନିଖୁଣ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ କହିଲେ ସେ କାଳରେ ଯାହା ବୁଝାଉଥିଲା, ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପାଇଁ ସେସବୁ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ହିଁ ଅଭାବ ନଥିଲା । ତଥାପି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ସଂସାର ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସଂସାରର ଦୁଃଖଟା ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ରାଜପୁତ୍ର ଗୌତମ ରାଜପ୍ରାସାଦର ସୁଖଭୋଗୀ ଏକ ଜୀବ ହେବାକୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ରାଜପ୍ରାସାଦର ବାହାରେ ଜରା, ବ୍ୟାଧି ଓ ମୃତ୍ୟୁର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବିଚଳିତ କରି ପକାଇଥିଲା । ଗୌତମ ଘର ଛାଡ଼ିଲେ, ସେ ଦୁଃଖର ନିଦାନ ଖୋଜି ବାହାରିଲେ । ଏହି ଖୋଜିବାର ପର୍ବଟି ତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ରୂପେ ସମଗ୍ର ସଂସାରରେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲା ।

ଆଧୁନିକ କବି ମଧ୍ୟ ଏବର ସଂସାରକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହୁଛି । ଗୌତମଙ୍କର ସେଦିନର ସେହି ସଂସାର ପରି ଆମ

---

* 'କ୍ରମଶଃ'—ପ୍ରମୋଦ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାମନ୍ଦିର, ଭଦ୍ରକ, ୧୯୬୭

ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂସାର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ରହିଛି । ଏଠି - ମଣିଷ କ'ଣ ନା କ'ଣ ହେବାକୁ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ କାଳ, ଦେଶ ଓ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ରର ଯନ୍ତ୍ର-ଯାକରେ ପଡ଼ି ଆଉ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ହେବାଲାଗି ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ଲାଗି ତା ପାଖରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଜାଗରଣ-ଜୀବନରେ ତା'ର ଜୀବନ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଗୁଡ଼ାକ ତାକୁ ଯାବତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାର ଅସାରତା ବିଷୟରେ ବଡ଼ ନିର୍ମମ ଭାବେ ସାବଧାନ କରିଦେଉଛି । ବହିପତ୍ର ପାଠ ଓ ଜୀବନରେ କାମରେ ଲାଗୁଥିବା ଶାଠ ଭିତରେ କୌଣସି ସଂଯୋଗ ନାହିଁ । ପ୍ରେମ-ରାଜ୍ୟର ଅସରପି ଓ ମୋହର ଗୁଡ଼ାକ ଜୀବନର ଦୋକାନରେ ଚଳୁନାହିଁ ବା ଜୀବନ-ରାଜ୍ୟର କଉଡ଼ି ପ୍ରେମ-ବେଭାରର ବିପଣିରେ ବି ଚଳୁନାହିଁ । କଳ୍ପନାର ମୁଖପାତ୍ର ପିଇ କେତେ ପ୍ରକାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାର ଦଉଡ଼ି ପକାଇ ଆପଣାର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ବିରାଟ ଜୀବନଟି ଲାଗି ଉତ୍ସାହିତ ମପାଚୁପା ଆରମ୍ଭ କରିଦେବା ବେଳକୁ ଏଣେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଆପଣା କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନଟିର ଅଧା କାନ୍ଥିମାନଙ୍କରେ ମାଟି ଲେଶି ରଖିବାପାଇଁ କେତେପ୍ରକାର ଗୋଳାମି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡୁଛି । ଏଗୁଡ଼ାକୁ ଦୁଃଖ ନ କହି ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରନ୍ତା ? ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ଯେ ସଂସାରଟାକୁ ଦୁଃଖମୟ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି; ଏଥିରେ ପୁରାତନ ବୃଦ୍ଧ-ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆପତ୍ତି କରି କିଛି କହିବାଲାଗି କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

"ମିଶାଇଲ୍ ଯୁଗର ଧୂସରତା ସହିତ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ, ଅର୍ଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ମନ, ନୀତି ଓ ମାନସତତ୍ତ୍ୱର ଗେଟିସ୍‌ବର୍ଗ ସାଇକେଲ୍ ସମତାଳରେ ଗତି କରାଇଲାବେଳେ ଜୀବନର ଅନୁଭବ ଓ ଆସ୍ୱାଦକୁ ଆପ୍ରାଣ ଜର୍ଜରିତ କରି ଯେଉଁ ରକ୍ତସ୍ରାବ ମିଳୁଛି, ତାହାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ମୁଁ କବିତା ଛଡ଼ା ଆଉ କ'ଣ ବା ମାଧ୍ୟମ ପାଇଥାନ୍ତି ?"— 'କ୍ରମଶଃ'ର କବି ଆପଣା ଭାବଗତ ଗୁରଣାର କଟିବନ୍ଧ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆପଣାର କବିତା ବିଷୟରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କୈଫିୟତ ଦେଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୩) ଜର୍ଜରିତ ପ୍ରାଣର ରକ୍ତସ୍ରାବକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିବାଲାଗି କବିତା ଯେ ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ, ଏପରି କଥା

କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସବୁ ଆଧୁନିକ ଲେଖକ, ସବୁ ଆଧୁନିକ କବି ମଧ୍ୟ କଦାପି ଏପରି କହିବେ ନାହିଁ । ଖାଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ନାନା ଦେଶର ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ କବିମାନେ କେବଳ କବିତା ଲେଖିନାହାନ୍ତି, ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ନାଟକ ଲେଖିଛନ୍ତି, ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ରମ୍ୟରଚନା ଓ 'ସାକ୍ଷାତ୍କାର' ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । 'କ୍ରମଶଃ'ର କବି ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ପ୍ରକାଶେଚ୍ଛୁ ଜୀବନର କୁସୁମକ୍ରମରେ ଦିନେ ଯେ ପ୍ରବନ୍ଧ, ନାଟକ ବା ରମ୍ୟରଚନା ନ ଲେଖିବେ, ସେ କଥାରେ ଆଜିଠାରୁ କିଏ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଦେଇ ପାରିବ ? ବଙ୍ଗ-ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ବିଶେଷ ଦିକ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିବା ସ୍ୱର୍ଗତଃ ତରୁଣ କବି ସୁକାନ୍ତ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ଜୀବନ-ବାସନା-ଜନିତ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା, ଅଭିଯୋଗ ଓ ଆତୁରତା ଗୁଡ଼ାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାଲାଗି କବିତା କଦାପି ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ସେ କବିତାଠାରୁ ଛୁଟି ନେବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କ୍ଷୁଧାର ଆଘାତରେ ସମସ୍ତ ଜଗତ ଗଦ୍ୟମୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି; ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଆକାଶର ଜହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକର ଆଖିକୁ ଚକଚକ ରୁଟିଖଣ୍ଡ ପରି ଦେଖାଯାଉଛି । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ଲାଗି ହୁଏତ କବିତାଠାରୁ ଛୁଟି ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । କବି ସୁକାନ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚାରର ଖିଅ ନେଇ ଆମେ ହୁଏତ କହିପାରିବା ଯେ ଯାହାକୁ ଭୋକର ଆଘାତ ବାଧିବାର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ହିଁ ନାହିଁ, ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନା ଆଘାତ ଏବଂ ଅପଘାତ-ଜନିତ ରକ୍ତସ୍ରାବକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ କେବଳ ସେଇ କବିତାକୁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରକାଶ-ମାଧ୍ୟମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଉଛି । ଆଧୁନିକ ଅନେକ କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ଗୁରୁ Jean Paul Sartre ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ଯଥାର୍ଥ ଭାବାଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି କବିତାକୁ ଏକ ସକଳାଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

'ନମଶ୍ଚ'ର କବି ତରୁଣ । ଚମ, ହାଡ ଓ ଦାନ୍ତ ପାକଲ ହେବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ବୟସକୁ ତରୁଣ ବୟସ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, କେବଳ ତାହାର ମାନଦଣ୍ଡ ଉପରେ ବିଚାର କରି ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟିକ ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସେ ତରୁଣ । ଯେଉଁ ବୟସରେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ବିପୁଳ ଜୀବନ ଗୋଟାଏ ମଣିଷର ଦୁଇଆଖି ଭିତରେ ଧରା ଦେଲାପରି ମନେହୁଏ, ଯେଉଁ ବୟସରେ ସକଳ କାଳ ଓ କାଳାତୀତତା ଏବଂ ସକଳ ସମ୍ଭୂତ ଓ ସମ୍ଭାବ୍ୟକୁ ଗଣ୍ଡୂଷ ଉପରେ ରଖି ବାଟ ଚାଲିବାପରି ମନେହୁଏ, ଲେଖକ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବୟସ ଦେଇ ଗତି କରୁଛନ୍ତି । ବିସ୍ମୟ ହେଉଛି ଏହା ତରୁଣ ବୟସର ସର୍ବପ୍ରଧାନଲୋଚନ । ତରୁଣ କେଉଁଠି ହେଲେ ଅଟକି ଯାଏ ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଗୁରୁ ମନ୍ତ୍ରରେ ସେ ଆପଣାକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ରଖେନାହିଁ । ଦୁଃଖକୁ ଧିକ୍କାର ବାହାନା ବସିବାକୁ ତା'ର ବେଳ ସହେ ନାହିଁ । ପାରିଧିରେ ବାହାରିଥିବା ରାଜକୁମାର ପରି ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପଥକ୍ଳାନ୍ତିକୁ ଅନୁଭବ କରିବାର ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ନଥାଏ । ପୁଣି ସେହି ପଥକ୍ଳାନ୍ତିକୁ ନେଇ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରଶ୍ନହିଁ ଉଠିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେପରି କରିବାଟା ଅନେକ ସମୟରେ ଆପଣାର ତାରୁଣ୍ୟକୁ ହରୁଡାଇବା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ ।

ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଯୁଗର ଜଣେ କବି କୀଟ୍ସ୍ ଆପଣାର କଅଁଳ ଓ ତରୁଣ ବୟସରେ ସଂସାରଟାକୁ ଜୀବନର ଅଯୋଗ୍ୟ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଣାଗାର ରୂପେ ଦେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଭିତରେ ଯେଉଁ ସଂସାରଟା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତମ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଥିଲା, ସେଥିରେ ଏକାଠି ବସି ପରସ୍ପରର ବିଳାପ ଚିତ୍କାର ଶୁଣିବା ବ୍ୟତୀତ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଆଉ କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । ...... ଏହି ସଂସାରରେ ଯୌବନ ବା ତାରୁଣ୍ୟ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଛି, କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଭୂତ ହୋଇଯାଉଛି ଓ ଶେଷରେ କାଳର କବଳରେ ପଡି ଅପସରି ଯାଉଛି । ଏଠାରେ କିଛି ଚିନ୍ତା କଲା ମାତ୍ରକେ କେବଳ ଦୁଃଖରେ ହିଁ ଜଳି ପୋଡ଼ି ମରିବାକୁ ପଡୁଛି, କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନୈରାଶ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଚୂନା ହୋଇଯିବାକୁ ପଡୁଛି । ଆଜିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କାଲିକୁ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଯାଉଛି, ଆଜିର ନୂତନ ପ୍ରେମ କାଲିର ଦୁଆରବନ୍ଧ

ବି ତ୍ରେଇଁ ପାରୁନାହିଁ । ସମସାମୟିକ ସଂସାର କବିର ମନରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଜନ୍ମାଉଛି, ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗୋଟାଏ ଶ୍ରେଣୀର କବି ଏହି ଅସନ୍ତୋଷର ଦାହନରେ ନିଜେ ପୋଡ଼ିହୋଇ ମରନ୍ତି । ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ତିକ୍ତମିତ ଅଭିଯୋଗ ଗୁଡ଼ାକର କାବ୍ୟିକ ଓ ଆଳଙ୍କାରିକ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ବାହାରନ୍ତି । ବୟସରେ ତରୁଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବୁଢ଼ା ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପରି କେବଳ ଗୁମାନ କରିବସନ୍ତି, କେବଳ ଖପା ହୁଅନ୍ତି, କେବଳ ଶ୍ଳେଷ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏକ ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିର ମନରେ ଏହି ଅସନ୍ତୋଷ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ନୂତନ ଦ୍ୱାରର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥାଏ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ କବିର ତାରୁଣ୍ୟ ଯୁଗର ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ପରି ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହି ଆହ୍ୱାନର ଭାଗବତ ସ୍ପର୍ଶ ବାଜିଲା ମାତ୍ରକେ କବିଭିତରରେ ସବୁଯାକ ବୁଢ଼ା ହଠାତ୍ ଟେଙ୍ଗା ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଗେହ୍ଲା ପୁଅଙ୍କ ପରି ମୂଷାମାଟି ଓ ବିଲେଇଢୁଅ ଭିତରେ ରୁଷି ବସିବାକୁ ଆଉ ବେଳ ନଥାଏ । ପଳାଇ ଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେନାହିଁ । ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ତାରୁଣ୍ୟ-ସଚେତ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଇଂରେଜୀ କବି ଓ୍ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ଓ୍ୱାର୍ଥ୍‌ ସମ୍ଭବତଃ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣାର କବିତାଟି ଲେଖିଥିଲେ । ଅଶେଷ ସମ୍ଭାବନାର ସନ୍ଦେଶ ବହନକରି ଆଣିଥିବା ଫରାସୀ-ବିପ୍ଳବର ସମକାଳୀନ ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ଜୀବନ-ବିଧାତାର ଆଶୀର୍ବାଦ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବିପୁଳ ଆହ୍ୱାନର ମହାନ୍ ଯୁଗାଧାର ଉପରେ ଜଣେ ଯୁବକ ହୋଇ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ସେ ସ୍ୱର୍ଗତୁଲ୍ୟ ସୌଭାଗ୍ୟ ଭିତରେ ବିଚରଣ କରିବା ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ।

'କ୍ରମଶଃ'ର ତରୁଣ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ନିଜ ଭିତରର ଅନେକ ଅସହାୟ ଭାବନା, ଭୁମୂଳ କାରୁଣ୍ୟ, ଦିଗ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଆତ୍ମାର ପରାଜୟ, ଏହି କବିତାସବୁରେ ମୁଁ ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ।" ସମାଜ ପାଖରେ ଆପଣାର ଭାବନାକୁ ଖୋଲିଦେଇ ଆପଣାର କଥା କହିବା ସକାଶେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିର ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକାର ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଧିକାରକୁ କେବଳ ଏକତରଫା କରି ରଖିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିର କୃପଣତାଟାହିଁ

ପଦାରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିବ । ଶୁଣାଇବା ଲୋକର ଯେପରି ଅଧିକାର ଅଛି, ଶୁଣିବା ଲୋକର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଧିକାର ରହିଛି । ସମାଜର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଧିକାର ରହିଛି । ସମାଜ ତା'ର କବିକୁ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣିଷରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ; ଜଣେ କବିର କେବଳ ଅସହାୟ ଭାବନା, ଭୂମୂଳ କାରୁଣ୍ୟ ବା ଦିଗ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଆତ୍ମାର ପରାଜୟ-କାହାଣୀ ନୁହେଁ, କବିର ବିଶ୍ୱାସବଳିଷ୍ଠ ଭାବସମ୍ପଦ, ବିପୁଳା ପୃଥିବୀର ବିପୁଳ ଜୀବନସଖ୍ୟ ଭିତରେ ବଞ୍ଚି ରହିଥିବାର ଆନନ୍ଦ ଏବଂ କବି ଭିତରର ସାହସୀ ପଥିକ-ଆତ୍ମାର ବିଜୟ-କାହାଣୀ ଶୁଣିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କର କ'ଣ କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ ? ସଂସାରରେ ସବୁରି ଜୀବନ ପରି କବିର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଜୟ ପରାଜୟ ଓ ପାଇବା ହରାଇବାର ମିଶ୍ରବେଣୀ ସଂବେଗ-ପ୍ରବାହଟି ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ତେଣୁ ସେ ଆମ ଆଗରେ ଏକତରଫା ପରିଚୟ ଦେଇ ଆମକୁ ଆପଣାର ତରୁଣ ବୟସରେ କେବଳ ଅସହାୟତା, କାରୁଣ୍ୟ ଓ ପରାଜୟର କାହାଣୀ ଶୁଣାଇବାକୁ ବାହାରିବ କାହିଁକି ? କାରୁଣ୍ୟ ନାମରେ ଜୀବନୋଦ୍ୟମର ବିକୃତ ଓ ତେଣୁ ବିଟକାଳ ରୂପଟାକୁ ହିଁ ସଂସାର ଆଗରେ ଏଡ଼େବଡ ତାଳ କରି ଦେଖାଇବା କ'ଣ ସାହିତ୍ୟକର ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟବସାୟ ? ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ପରି ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ କେବଳ ବୈରାଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ନିତ୍ୟାନିତ୍ୟ-ବସ୍ତୁବିବେକ ମଧ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ ।

ଆମେ ପୁଣି ଆମର ଉତ୍‌ଥାପିତ କଥାଟିର ପ୍ରଥମ ଖିଅଟିକୁ ଫେରି ଆସିବା । ସଂସାରରେ ଦୁଃଖ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସେଥିଲାଗି ଆମ କବି ଦୁଃଖର କୀର୍ତ୍ତନ କରିବ ନାହିଁ ଅଥବା ଦୁଃଖର ଉଲୁଗୁଣା ଦେଇ ଜୀବନଟାକୁ ଭୁଙ୍କା ଦୁଃଖମୟ ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ । ମୋର ମନେହୁଏ, କେଉଁ ଗେହ୍ଲାପୁଅ ପରି ଆମ ଆଧୁନିକ କବି ସମାଜ ପାଖରେ କେବଳ ଆପଣାର ଅଝ ଟଟା ହିଁ କରି ଜାଣିଛି । ସମାଜଠାରୁ ବା ଯୁଗଠାରୁ ସେ କେବଳ ଆଶା କରୁଛି । କେବଳ ପାଇବାକୁ ହିଁ ଦାବୀ କରୁଛି । ସମାଜ ବା ଯୁଗକୁ ସେ ହୁଏତ କିଛି ଦେବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ଆପଣା ହୃଦୟର କନ୍ଥାଟାକୁ ଆଉ କାହାର ଶୀତକଷ୍ଟ ଦୂର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଖୁସୀ ହୋଇ ଦୁଇଖଣ୍ଡ

କରିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ନିଅଣ୍ଟିଆ ଘରେ ତା' ପାଇଁ ଭୋଗ ଓ ସମ୍ମାନର ଥାଳୀ ସବୁବେଳେ ବଢ଼ାହୋଇ ରହିଥାଉ ବୋଲି ହୁଏତ ସେ ଦାବୀ କରୁଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଘରର ପୁଅ ପରି ସିଏ ହତଶ୍ରୀ ଘରକୁ ପୁଣି ଶ୍ରୀମନ୍ତ କରିବାଲାଗି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆପଣାର କାବ୍ୟରଚନା ଜରିଆରେ ସେ ସେହି ବିଷୟରେ ଏକ ସମ୍ଭାଷଣ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଉନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏହି ସଂସାରରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି, ପ୍ରବଞ୍ଚନା ରହିଛି, ଅବହେଳା ବି ରହିଛି । ତଥାପି ଆମ କବି ଖାଲି ସେହିଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ବାହାର କରିବାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରଦର୍ଶନମୂଳକ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଯିଏ ଆପଣାର ପୀଡ଼ା ଓ ଚିନ୍ତନଗତ ଅସନ୍ତୋଷଗୁଡ଼ାକୁ ବହଳ କରି ଦେଖାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରେ, ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ତାହାକୁ ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ମଣିଷ ବୋଲି କହିପାରେ ନାହିଁ । 'ନମଶଃ'ର କବି କେବଳ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ କାରୁଣ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଆପଣାର କବିଧର୍ମକୁ ଶେଷ କରି ଦେବେନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ଅଭିଳାଷ ରହିଲା । ଏହା ପଛକ ସେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ତାରୁଣ୍ୟର କଥା ମଧ୍ୟ ସମାନ ସବଳର ସହିତ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇବେ ବୋଲି ପାଠକମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଆଶା କରିବେ । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ଜୀବନଧର୍ମୀ ତରୁଣ କବି ଶେଲିଙ୍କ ପରି ସେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ କହିବାକୁ ବାହାରିବେ :

Many a green isle needs must be
In the deep wide sea of Misery.

—୨—

ମୋର ମନେ ପଡୁଛି, ଅଳ୍ପ କେତେକ ବର୍ଷ ତଳେ ମୁଁ ଜନୈକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉତ୍ସାହ-ବିଗଳିତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପଢ଼ୁଥିଲି । ସେଥିରେ ସେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଓ ଆଧୁନିକ ପ୍ରଗତିର ଉତ୍ସ ନିରୂପଣ କରିଥିଲେ ଓ କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍‌ସ୍, ଚାର୍ଲ୍‌ସ୍ ଡାରଉଇନ୍ ଏବଂ ସିଗ୍‌ମୁଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ସଂସାରର ପରମ ଉତ୍‌ପ୍ରେରକ ହିସାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ପୂର୍ବତନ କାଳରେ ଭଗବାନଙ୍କର କଳ୍ପନା

ଓ ପ୍ରେରଣା ଆମ ଜଗତର ମଣିଷ-ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରି ଆସିଥିଲା, ଏ ଯୁଗରେ ଉପରଲିଖିତ ତିନିଜଣଯାକ ଯୁଗ-ପୁରୁଷ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଲାଗି ଠିକ୍ ସେହି ଆବଶ୍ୟକତାର ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି, ଏବଂ ଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନର ଶଳାକା ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ଚକ୍ଷୁକୁ ଉନ୍ମୀଳିତ କରିଛନ୍ତି । ଇଉରୋପର ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଏପରି ଭାବୁଥିଲେ, ସେହି ଯୁଗ ଆଜି ଯାଇ କୋଉ ପଛରେ ରହିଲାଣି । ଜ୍ୟୋତିଷ-ବିଜ୍ଞାନରୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ଯେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମଣ୍ଡଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରାର ଆଲୋକ ଆମ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଅଯୁତ ଅଯୁତ ବର୍ଷ ଲାଗିଥାଏ । ହୁଏତ ସେହି ଆଲୋକ ଆସି ଆମର ଏଠି ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ବେଳେବେଳେ ଆଲୋକର ଉତ୍ସ ସେହି ତାରାଟି ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ଇଉରୋପ-ଖଣ୍ଡରୁ ନୂଆ ଫେସନ୍, ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ଶୈଳୀ ବା ବିଜ୍ଞାନରେ ନୂଆ ଆବିଷ୍କାର ଆମ ଦେଶରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅନୁରୂପ ବିଚାର କରି ପାରିବା । ସେଠି ସମାଜର ତାଉଆ ଉପରେ କୌଣସି ବିଚାରକର ବିଚାର ଚାରିଥର ଲେଉଟା ହୋଇସାରିବା ପରେ ଆମ ଦେଶରେ ତାହାର ପୁରୁଣା ବିଚାରକୁ ନେଇ ପିଠା ଯୋଗାଡ଼ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଚାରର ବି ଏକ ବିକାଶକ୍ରମ ରହିଛି । ପୁରୁଣା ସତ୍ୟକୁ ମଣିଷ କେତେ ନୂଆ ଆଖି ଓ ନୂଆ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ନୂଆ କରି ଚିହ୍ନିବାରେ ଲାଗିଛି । କିନ୍ତୁ ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ସେଥିପ୍ରତି ହୁଏତ ହୋସ୍ ବି ରହୁନାହିଁ । ଗୁରୁଭକ୍ତିର ପରମ୍ପରା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାନ୍ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆମ ଦେଶରେ ଆମେ ଗୁରୁ ପାଖରୁ ମାଗି ଆଣିଥିବା ତିଅଣରୁ ହିଁ ସୁଆଦ ଚାଖିବାରେ ଲାଗିଛୁ ।

ଶହେ ବରଷର ପୁରୁଣା ବିଚାର ମାର୍କ୍ସ୍‌ବାଦ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଯେପରି ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବିକଳ ସେହିପରି ଅଛି ବୋଲି କହିଲେ ଆମେ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ କରିବା । ଏହିପରି କହି ଏଠାରେ ମନୀଷୀ ମାର୍କ୍ସ୍‌ଙ୍କର କୌଣସି ଅବମାନନା କରା ଯାଉନାହିଁ । ମାତ୍ର ନାନାପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ ନାନା ବିଚାର ଓ ପ୍ରୟୋଗର ପଥର ଉପରେ ଗତ ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି

ଏଥିରେ ନାନାପ୍ରକାର ଧକ୍କାମକ୍କା ହୋଇ ଆସିଛି । ଏହା ଫଳରେ ଏଥିରେ ରହିଥିବା ସାର ସତ୍ୟଗୁଡିକ ଦିନକୁ ଦିନ ଅଧିକ ଝଟକିବାରେ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର ଅସାର ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବତକ କ୍ରମେ ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ ପଡୁଛି । ମାର୍କସ୍‌ବାଦର ମିସ୍ତ୍ରୀବିଦ୍ୟାକୁ କାମରେ ଲଗାହୋଇ ପ୍ରଥମ ଶାସନଦେଉଳ ତିଆରି ହୋଇଥିବା କେବଳ ରୁଷିଆରେ ନୁହେଁ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଆମେରିକା ଓ ଆହୁରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ବିଚାରର ଧକ୍କାମକ୍କା ଓ ବିଚାର ହୋଇ ଚାଲିଛି । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଏକାଧିକ ବିଚାରକ ମାର୍କସ୍‌ବାଦକୁ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଧାନତମ ପ୍ରେରଣା ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ବିଚାରଧାରାକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଆମେରିକାର C. Wright Mills ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର R.H. Tawnsyଙ୍କର ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ ଅବଗାହନ କରିବାକୁ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ମାର୍କସ୍‌ବାଦର ଯଥାର୍ଥ ଅବଧାରଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀ, ବିନୋବା ଓ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ତା' ପରେ ଚାର୍ଲସ୍ ଡାର୍‌ଉଇନ୍ । ଡାରଉଇନ୍‌ଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ତାଙ୍କ 'ବୀରଭୋଗ୍ୟା ବସୁନ୍ଧରା'ର ଜୀବନନୀତିକୁ ସମାଜକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଦେଖିବାର ଅନେକ ପ୍ରୟାସ ଅବଶ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ପ୍ରସାର ଲାଗି ଏହା ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । ବିଜ୍ଞାନର ବିସ୍ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ଆଗର ପ୍ରଗତିପଥରେ ଅବଶ୍ୟ ଆମକୁ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଥିବ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ବିଜ୍ଞାନ-କୌଶଳର ମାଲିକ ଇଉରୋପୀୟ ମଣିଷ ହିଁ ସଂସାରର ଯୋଗ୍ୟତମ ଜୀବ ହିସାବରେ ଏହି ପ୍ରଗତିର ପୁରୋଧା ଓ ପ୍ରପାଳକ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ, ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସାରର ଡାରଉଇନ୍‌ବାଦୀମାନେ ଏ ବିଷୟରେ ବେଶ୍ ନିଶା ଖାଇ ବସିଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଦୁଇଟିଯାକ ବିଶ୍ୱସମର ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର ଦମ୍ଭକୁ ମିଛ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଦେଲା । ତା' ବୋଲି ମୂଳ ବିଚାରକ ଡାର୍‌ଉଇନ୍ ଯେ ମିଛୁଆ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଲେ ତା' ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବିଚାରରେ କ୍ରମଶଃ ଧକ୍କାମକ୍କା ହେଲା । ବିଚାରଶୀଳ ସଂସାରକୁ

ତାଙ୍କ ବିଚାରଟିକୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ନିରେଖି ଦେଖିବାର ଅବକାଶ ବି ମିଳିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଡାର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କୁ କେବଳ ଜଣେ ଧର୍ମଗୁରୁ ବୋଲି ମାନିନେଲେ ତାହାକୁ ଏକ ନିର୍ମଳ ଦୃଷ୍ଟି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଉପସ୍ଥିତ ଜାଗତିକ ଆହ୍ୱାନର ଭୂମି ଉପରେ ଡାର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କୁ ଅଧିଗମିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ Alexis Carrel, Ashley-Montague ଓ Teilhard de Chardin ଙ୍କ ବିଚାରକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଭିଏନାର ଡାକ୍ତର ସିଗ୍‌ମୁଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଦାଣ୍ଡରେ ଆପଣା ନାମରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମର ଥାପନା କରିବେ ବୋଲି ବାସନା ରଖିଥିଲେ । ଆପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣର ନୂଆ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ସିଏ ଆପଣାକୁ ସମ୍ରାଟ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ଓ ଆପଣାର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଏହି ଜ୍ଞାନମଣ୍ଡଳର ଟୀକାଏତ୍ ଓ ପଟ୍ଟାଏତମାନଙ୍କୁ ବି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ମହତ୍ତ୍ୱାକାଙ୍‌କ୍ଷୀଙ୍କ ପରି ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱଚରମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନେ ହୋଇଗଲେ । ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ନେଇ ସ୍ୱର୍ଗ ବା ସିଂହାସନ ଥାପିବା କଥା ନୋହିଲା, ଏବଂ ଏହି ସ୍ୱର୍ଗରେ ସୁଲଭ ଉପାୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାର ଆସକ୍ତ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ଫସର ଫାଟିଗଲା । କିନ୍ତୁ ତା' ବୋଲି ଫ୍ରଏଡ୍ ଯେ ବିଚାରର ସଭାଗୃହରୁ ତଡ଼ା ଖାଇଲେ, ତା' ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍ଭୂ ହୋଇଥିବା ନୂତନ ବିଚାରରୀତି ନାନା ଦିଗରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଚାଲିଲା । ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କର ମୂଳସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ନାନା ନୂତନ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ନୂତନ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ଏକାଧିକ ମନୋବିଶ୍ଳେଷକ ବାହାରିଲେ । ଆଧୁନିକ ମାନସ-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଫ୍ରଏଡୀୟ ଧାରାଟିକୁ ସାର୍ଥକ ପ୍ରକାରେ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଫ୍ରଏଡ୍-ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରମ୍ପରାରେ ଆମେରିକାର Carl Rogers ଓ ଭିଏନାର Viktor Frankl ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । Jung, Adler, Otto Rank, Ferenczi, Theodor Reik, Karen Horney ଓ Erich Fromm ଙ୍କୁ ଏହି ଅନ୍ୱେଷଣ-ଯାତ୍ରାରେ ପଥନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଖୁଣ୍ଟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆମ ଦେଶର ପ୍ରବୀଣ ଗାନ୍ଧୁଣିଆମାନେ ଫ୍ରଏଡୀୟ ହଳଧାରେ ବଡ଼ ତୋଷ ଓ ତୋଫା କରି ଦେଖାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଆନ୍ତି । ଗତ ଦୁଇଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଛପିଥିବା ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଟି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ମୋର ମନେ ପଡୁଛି, ଯେଉଁଥିରେ କ କବିମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଚଟଶାଳୀରେ ଫ୍ରଏଡୀୟ ଖଡ଼ି ଧରି ପ୍ରେରଣା—ବର୍ଣ୍ଣମାଳାର ଅ ଆ ମଡ଼ାଇବାର ସରାଗ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କବିତାର ନାମ ହେଉଛି 'ଲିବିଡୋ' ଓ ଆରଟି ହେଉଛି 'ନିଉରୋଟିକ୍‌ର କବିତା' । ଏହି ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ-ଶାସ୍ତ୍ରର ପରିଭାଷାରେ ରହିଛି ଓ ଫ୍ରଏଡ୍ ଆପଣା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥପରିଧି କେତେ ପ୍ରକାରରେ ସମ୍ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ତେଣୁ ୧୯୭୬ ମସିହାରେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟର ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ରୂପେ ସଫଳ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ସମଗ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଯାଇ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସଫଳ ଆଧୁନିକ କବିତା ଲେଖାଯାଇ ପାରିବ ଓ ପାଠକ-ସମାଜରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଶିଷ୍ଟ ଆବେଦନ ମଧ୍ୟ ରହିବ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଜୀବନଭୂମି ଉପରେ ତାହା ହୁଏତ ଆମକୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାରେ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ ।

ନିର୍ଜ୍ଞାନ ବା ଅଚେତନ ମନ ହେଉଛି ମଣିଷ ବିଷୟରେ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍‌ଭାବନ । ଏଠାରେ ଉଦ୍‌ଭାବନ ବୋଲି କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ । କାରଣ ସ୍ୱୟଂ ଫ୍ରଏଡ୍ ଏହାକୁ ଏକ ଆବିଷ୍କାର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ କବି ଓ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଅବଚେତନର ଆବିଷ୍କାର କରି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଅବଚେତନର ଅଧ୍ୟୟନ ସକାଶେ ସେ କେବଳ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀ ବାହାର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହି ଅବଚେତନର ବିଷୟର ମଧ୍ୟ ମନୋବିଜ୍ଞାନର କେତେ ଗଣ୍ଡି ଅତିକ୍ରମ କରି କେତେପ୍ରକାରରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ସାରିଲଣି । ନିଜେ ଫ୍ରଏଡ଼ ଏହାକୁ ଆମ ଭିତରେ ଦବିକରି ରହିଥିବା ଏକ ଭୀମଶକ୍ତି ଦୈତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ସେ ନାନା ଅତୃପ୍ତ

ବାସନାର ଉତ୍ତପ୍ତ ଓ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କଡ଼ାଇ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ମଉକା ପାଇଲେ ଏହା ଆମ ଭଦ୍ରଲୋକୀ ସତର୍କତାର ସମସ୍ତ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ବାହାରକୁ ମାଡ଼ି ଆସିବ । ତାହା ସମାଜକୁ ମାନେ ନାହିଁ, ନୀତି ମାନେ ନାହିଁ, ସଭ୍ୟତାର ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମାନେ ନାହିଁ । ଆପଣା ଭାଷାରେ ଫ୍ରଏଡ୍ ଏହାକୁ 'The night side of life' ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏହାକୁ ଅକ୍ତିଆରରେ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଣିଷ-ବ୍ୟକ୍ତିର ସଚେତ ଅହଂ-ମନ (Ego) କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ବଳଶାଳୀ କରି ତିଆରି କରିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କର ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ-ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରୂପେ ନିରୂପଣ କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ଅବଚେତନର ବାସୋଦ୍ଦୀପକ ଏହି ସଜ୍ଞାଟି ବଦଳିବାକୁ ଆଦୌ ବେଶିଦିନ ଲାଗି ନଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ମନୋବିଶ୍ଳେଷକ ୟୁଙ୍ଗ୍ (Carl Gustav Jung) ଏହାର ଏକ ଅଧିକ ଜୀବନ-ଧର୍ମୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ସୂତ୍ରପାତ କରାଇଲେ । ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି, ତାହାର ମୂଳରୂପକୁ ହିଁ ସେ ଅବଚେତନ ବୋଲି କହିଲେ । ଅବଚେତନ ଆଉ ଆମ ଭିତରେ ଲୁଚିହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ଧ୍ୱଂସକାଙ୍କ୍ଷୀ ଦ୍ରୋହଶକ୍ତିକୁ ବୁଝାଇଲା ନାହିଁ । ମଣିଷ ହିସାବରେ ଆମ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଉଦାତ୍ତ ଓ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବାସନାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଲା । ତେଣୁ ଅବଚେତନଠାରୁ ଦଉଡ଼ି ପଳାଇବା ବା ଏହାକୁ ଡରିମରି ଅବରୁଦ୍ଧ କରି ରଖିବା ବା ଟିକିଏ ଫାଙ୍କ ପାଇଲେ ଏହାର କାନ ଧରି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ବି ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ ରହିଲା ନାହିଁ । ଆପଣାର ଅବଚେତନରୂପୀ ରତ୍ନାକରକୁ ଜାଣି ତାହାର ଯଥାସମ୍ଭବ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ହିଁ ସୁସ୍ଥ ଜୀବନର ଉଦ୍ୟମ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏହି ଉଦ୍ୟମକୁ ୟୁଙ୍ଗ୍ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧି କରିବା (Individuation) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର ଆରୋହୀ କ୍ରମରେ ସେ ଅବଚେତନକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସମତୁଲ ବି କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଦିବ୍ୟ ଅଂଶ ହେଉଛି ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଶୁଭତମ ବାସନଗୁଡ଼ିକ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଅବଚେତନ

ସ୍ତରରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ଓ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର ସ୍ତରରେ ଯାଇ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିବା ।

ଅବଚେତନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ୟୁଙ୍ଗ୍ ଦୁଇଟି ସ୍ତରର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଅବଚେତନର ଉପର ସ୍ତରରେ ରହି ଆମର ମୁହୂର୍ତ୍ତ-ସମ୍ପୃକ୍ତ ନୈତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକୁ ପରି-ଚାଳିତ କରୁଥିବା ଅବଚେତନ । ସେ ଏହାକୁ Personal Unconscious ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅବଚେତନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଏହି ଉପର ସ୍ତରଟା ଯେ ଆଉ ଏକ ଗଭୀରତର ସ୍ତରର ଅବଚେତନ ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଛି, ୟୁଙ୍ଗ୍ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣାର ତାତ୍କାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନ-ସାପେକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ମଣିଷ କ'ଣ ସବୁ ଅନୁଭବ ଓ ହାସଲ କରି ପାରିଲା ବା ନପାରିଲା, ଗଭୀରତର ସ୍ତରଟିର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ତା' ଉପରେ ଆଦୌ ନିର୍ଭର କରୁନାହିଁ । ଏହି ଅବଚେତନଟିକୁ ସେ ଜନ୍ମଗତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ନାମ ଦେଇ ସେ 'ସାମୂହିକ ଅବଚେତନ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଆମ ମନୋଗତ ଜୀବନର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଶ୍ୱଟିକୁ ନେଇ ଉପରସ୍ତରର ଅବଚେତନଟି ଗଢ଼ାହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଆମ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଭାବ ଓ ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକ ଆତଯାତ ହେଉଛି । ଏବଂ ସାମୂହିକ ଅବଚେତନର ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଭିତରେ ଜୀବନପ୍ରେରଣାର ଯେଉଁ ଉପାଦାନମାନ ଅଧିଷ୍ଠିତ ରହିଛି, ୟୁଙ୍ଗ୍ ତାହାକୁ ହିଁ Archetype ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ କବିତାରେ କବିଲାଗି ଯେଉଁସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ମସଲାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ, Image ବା ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ତାହା ଭିତରେ ଅନ୍ୟତମ । Archetype ହେଉଛି ଚିତ୍ରକଳ୍ପ-କାରିଗରିର ଅନୁଶୀଳ । ଆଧୁନିକ କବିତା ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତିନିରପେକ୍ଷ ହେବ, ଏଥିରେ ଯେପରି ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବପ୍ରକାଶ ହୋଇପାରିବ, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ କବି Archetype ର ଶରଣ ନେଇଥାଏ । କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ

କେବଳ ଆମର ଭାବପ୍ରବଣତା ଗୁଡ଼ାକର ବାଟୁଳି ମାରିବା ନାହିଁ, କେବଳ ବିଗଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ନାହିଁ,—ବା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଦୋହି ଦେଇ କେବଳ ଆତ୍ମପ୍ରଚ୍ଛର କରି ବାହାରିବା ନାହିଁ, ଆଧୁନିକ କବିତା ଏହାକୁ ଏକ କାବ୍ୟଗତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ବୋଲି ମାନିଥାଏ ଓ ସେଇଥି ସକାଶେ ଆପଣାର କଥାକୁ ସିଧା ନକହି ସେ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ସାହାଯ୍ୟରେ କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅତିକାୟ ଛାଇଟା ଯାଇ ମାଡ଼ି ବସିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଧୁନିକ କବି ଭାରି ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାର ଆଗ୍ରହ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାର ଓ ଭାବର ସରବରାହରେ Archetypeକୁ ଆମେ ସେତୁ ବୋଲି କହିବା । Archetypeର ଆବେଦନ ଯଥାର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଲେ ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଆଧୁନିକ କବି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି Archetype ଗୁଡ଼ାକ କବିର ସୃଜନାତ୍ମକ ଅବଚେତନ ଭିତରେ କୋଉଠି ଆଗରୁ ସଜଡ଼ା ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତି ଯେ ଲେଡ଼ିଲ ମାତ୍ରକେ ସେଗୁଡ଼ାକ କବିର ମନୋମୁନରୁ କଲମ ମୁନକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିବେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ଠାବ କରିବା ଗୁଣ । ନିପୁଣ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ବାଚନ କରିପାରିବା ଗୁଣ । କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟିର ପରିବେଷ୍ଟ-ଉତ୍ସବରେ ସ୍ୱୟଂ କବିକୁ ହିଁ ଏକାଧାରରେ ବାରିକ, ଶଙ୍ଖୁଆ, ନାୟକ, ପୁରୋହିତ ଓ କନିଆ ସବୁ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କେବଳ Archetype ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତାର ଈପ୍ସିତ ପାଠକମଣ୍ଡଳୀ ଭିତରେ ମନୋଭୂମିରେ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ରହି ପାରିବା ଉଚିତ । Archetypeର ସେତୁ ଉପରେ କବିର ଓ ପାଠକର ମିଳନ ହୋଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଧ୍ୟେୟ ଓ ବ୍ରତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅବୋଧ ବୋଲି କହିବାର ଏକ ମନୋବୃତ୍ତି ସାଧାରଣତଃ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ କବିତା ଲେଖିଲାବେଳେ ତାହାକୁ କେହି ଜାଣିଶୁଣି ଅବୋଧ କରି ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଯାଇ କବି ତା'ର Archetype ଗୁଡ଼ିକୁ ସେତୁରୂପେ ଯଥେଷ୍ଟ କୁଶଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରୁଥାଏ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିତା

ଦୁର୍ବୋଧ ହେବାଲାଗି କୌଣସି କାରଣ ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ Archetypeର ନିର୍ବାଚନ ହୋଇ ନପାରିଲେ ହିଁ କବିତା ଦୁର୍ବୋଧ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଆପଣା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅବଚେତନର ଉପାଦାନ ଗୁଡ଼ାକୁ, ଯାହାକୁ କି କବି ସ୍ୱୟଂ ହଜମ କରିନଥାଏ ଓ ନାନା ତାତ୍କାଳିକ ଓ ଅଗଭୀର ସଂବେଗାଘାତରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ାକ କବିର ମନକୁ କାକୁସ୍ଥ କରି ରଖିଥାଏ, ଭ୍ରମରେ ବା ଲୋଭରେ ପଡି ସେଗୁଡ଼ିକୁ Archetype ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଖାଲି ପାଠକ ପାଖରେ ନୁହେଁ, ଆପଣା ପାଖରେ ମଧ୍ୟ କବିକୁ ଅନୁଦ୍‌ଘାଟିତ ରହିଯିବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେଣୁ ଉପଯୁକ୍ତ Archetypeଗୁଡ଼ିକର ଚୟନ କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆପଣାର ଗଭୀରତର ଅବଚେତନର ସ୍ତରରେ ସଉଦା କରି ପାରୁଥିବା ଆବଶ୍ୟକ, ପରକାୟ-ପ୍ରବେଶର ଶକ୍ତିରେ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ହୃଦୟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । କେବଳ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରସାରଣ ନୁହେଁ, ଏଥିଲାଗି ହୃଦୟରେ ବି ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଦରକାର । କେବଳ ଅନୁକରଣରେ କାମ ଚଳେନାହିଁ, ଆପଣା ଅନ୍ତଃମନର ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ଦର୍ପଣ ଉପରେ ସମାଜ, କାଳ ଓ ଜୀବନଭୂମିକୁ ଆତଯାତ କରୁଥିବା ସମଗ୍ର ଜଳବାୟୁଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରି ପାରିବାକୁ ହୁଏ ।

ତେଣୁ କେବଳ ମାଗି ଆଣିବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ମୂଳଶକ୍ତି କରି ରଖିଥିଲେ ଆଧୁନିକ କବି କଦାପି ଉପଯୁକ୍ତ Archetype ନିର୍ବାଚନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ ତାକୁ ଆପଣ ପରିବେଷ୍ଟନୀରେ ହିଁ ଭାବଗତ ଜଳବାୟୁ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ନିର୍ମାଣ ଲାଗି ପ୍ରତୀକ ଓ ପ୍ରତୀକବାଦ ସହିତ ମଧ୍ୟ ତାର ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଇଁଠା ହୋଇ ସାରିଥିବା ପ୍ରତୀକ ଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଆଣୀ କବିତାକୁ ପିନ୍ଧାଇବାକୁ ବସିଲେ ଓଡ଼ିଆ କବି ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଲିଆ ବୋଲି ଧରା ପଡ଼ିଯିବା ହିଁ ସାର ହେବ । ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭାରତର ଐତିହ୍ୟରେ ପ୍ରତୀକର କୌଣସି ଅଭାବ ନାହିଁ । ଆଉ କେଉଁଠି ନହେଉ ପଛକେ, ଆମ ଦେଶର ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ଅନ୍ତତଃ ପୁରାଣ ଓ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରତୀକ-ଜଗତ ସହିତ ପରିଚିତ ରହିବାକୁ

ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ତା' ହେଲେ ସେମାନେ ଅନେକ ଭଲ ଆହରଣ କରିପାରିବେ ଓ ଅନେକ ସମୃଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବେ ।

—୩—

'ନମଣଃ' କବିତା-ପୁସ୍ତକଟିକୁ ମୁଁ ଆମୂଳଚୂଳ ପଢ଼ିଛି । ପଦ୍ୟାଂଶ ଓ ଗଦ୍ୟାଂଶ ଉଭୟ ପଢ଼ିଛି । ଆଗ ଗଦ୍ୟାଂଶ ପଢ଼ିଛି ଓ ତା'ପରେ ପଦ୍ୟାଂଶ ପଢ଼ିଛି । ଗଦ୍ୟାଂଶରୁ ଲେଖକଙ୍କର ତରୁଣ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆକୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାରେ ମୋତେ ଅନେକ ସହାୟତା ମିଳିଛି ଓ ତା' ପରେ ପଦ୍ୟାଂଶରେ ସେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଚିତ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସହଜ ହୋଇ ଯାଇଛି । କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବାରେ ମୁଁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିବାର ତିନୋଟିଯାକ କାଇଦାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ପ୍ରଥମ କାଇଦାଟିକୁ ଇଂରାଜୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଯୁଗର କବି କୋଲ୍‌ରିଜ୍ 'the willing suspension of disbelief' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ନୁହେ । କବିତା ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ନୁହେଁ, ଏକ ଆବେଦନ-ଅଭିଳାଷୀ ମନ ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ସକଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉପାର୍ଜନକୁ ଗୋଟିଏ ଆଗ୍ରହରେ ପରିଣତ କରି ସେହି ଆଗ୍ରହର ଚକ୍ଷୁରେ ସମାଜକୁ ଦେଖେ ଓ ଆପଣାର ସେହି ଦେଖିବାକୁ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ-ବିଭଙ୍ଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ, ସେଥିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ହିଁ ମୁଁ କବିତା ବୋଲି କହିଥାଏ । ତେଣୁ କବିତାର ଭିତର ଦେଇ ମୁଁ କବି ସହିତ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଚାହେ । କବିତାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିବା ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ସେତୁ ଉପରେ ମୁଁ କବି ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ଚାହେ । ସଂସାରର ବାସ୍ତବ ଘୁଣ୍ଟଣା ସହିତ କବିତାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ବୋଲି କବିତାକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଦେଖାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ 'ନମଣଃ'ରେ କବିଙ୍କର ହାତଧରି ମୁଁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଗ୍ରହଣେଚ୍ଛୁ ସଚେତନତା ନେଇ ଗୋଟିକରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତାକୁ ବିଚରଣ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଆପଣାର କୌଣସି ବଦ୍ଧମୂଳ ମତବାଦୀ ପୂର୍ବାଗ୍ରହ ନେଇ ମୁଁ କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ପସନ୍ଦ ବା ନାପସନ୍ଦ କରି

ବାହାରି ନାହିଁ । ତୃଣାପୃତଃ, ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ମନୋନିବେଶ ସହିତ ଶବ୍ଦକଳ୍ପ-ଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମପ୍ରବେଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଶବ୍ଦସଜ୍ଜା ତଳେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକୁ ବି ଧରିବାର ଆଗ୍ରହ ରଖିଛି । ଏହି ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁଁ କବିଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିପ୍ରାୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଛି ଓ ତାହାରି ଆଧାର ଉପରେ କାବ୍ୟକୃତିର ସ୍ଥାୟୀଭାବଟିକୁ ବୁଝିବାକୁ ବି ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ।

ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦକଳ୍ପକୁ ଯେହେତୁ କବିତାର ସଫଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ 'କ୍ରମଶଃ'ର ଶବ୍ଦଯୋଜନା ବିଷୟରେ କିଛି କହିବି । ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦକଳ୍ପର ପ୍ରୟୋଗ କରି କବି ଯେଉଁ ଭାବଗୁଡ଼ିକର ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ, ମୁଁ ଯେ ଠିକ୍ ସେହି ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଛି, ଏକଥା ମୁଁ ଅଦୌ ସାହସ କରି କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ଉକ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଇଂରେଜୀ ତୁଳନାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଭୋକାବୁଲାରି କମ୍ ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶବ୍ଦାୟତନ ବା ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାର ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଶବ୍ଦାୟତନ ଅନୁପାତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଯଥେଷ୍ଟ । ନିଜେ ସାହିତ୍ୟିକ ତା'ର ଆପଣା ଭାଷାର ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାରକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ବଙ୍ଗଭାଷାର ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାର ବଡ଼ ଦରିଦ୍ର ବୋଲି ଆକ୍ଷେପ କରି ଯଦି କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତୁଷି ବସିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ବଙ୍ଗ-ଭାଷାର ଶବ୍ଦସମ୍ଭାରକୁ ବିକଶିତ ରୂପ ଦେବାରେ ଆଜି ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଶ୍ରେୟ ଦିଆଯାଇନଥାନ୍ତା । ଜଣେ କବିର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଚେଷ୍ଟା ଉଭୟ ରହିଥିଲେ ସେ ଏକାକୀ ଯେ ଗୋଟିଏ ଭାଷାର ଶବ୍ଦସମ୍ଭାରକୁ ଅନେକ ଦୂର ବଢ଼ାଇ ଦେଇପାରେ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରା-ଯାଇପାରେ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଓଡ଼ିଆରେ ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାର କମ୍ ରହିଛି ବୋଲି ଓଡ଼ିଆ କବି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଖରର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଆପଣାର ସୃଜନାତ୍ମକ କାରିଗରି ଖଟାଇ ଏହି ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାରକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣରେ କରିବାକୁ ତା'ର ଆଗଭର ହୋଇ ଆସିବା ଉଚିତ । ଏପରି

ଏକ ଆଗ୍ରହ ଓ ସଙ୍କଳ୍ପ ନେଇ ବାହାରିଲେ ଶବ୍ଦକଳ୍ପରେ ପାରଙ୍ଗମତା ଲାଭ କରିଥିବା ଆଧୁନିକ କବି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାର ଯେ ଆଧୁନିକ କବିତାର ବାହନ ହେବାଲାଗି ଆଦୌ ଅପାରଗ ନୁହେଁ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିବ ।

କବି ଲେଖିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭୩), "ଇଂରାଜୀ ତୁଳନାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଭୋକାବୁଲାରି କମ୍ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ମୌଳିକ ଓ ଜଟିଳ ଭାବନାରାଜି ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଓ ସମସାମୟିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂକ୍ଷ୍ମତାକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାରେ ସାଧାରଣ ପାଠକ ନିକଟରେ ଅଧିକତର ଦୁର୍ବୋଧ ହେବ ନାହିଁ କି ?" ଅବଶ୍ୟ ପରେ ସେ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, "କବିତାରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତବାଦୀ ଓ ମିତଭାଷୀ ହେବାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଭଲ ଲେଖକ ଏ ଯୁଗରେ ନିଜର ଧର୍ମ ବୋଲି ବହୁଦିନରୁ ଧାରଣା କରିଛି ।" ମିତଭାଷୀ ବା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଭାଷୀ ହେବାର ଗୁଣ ଅଳ୍ପ ବା ଅଯଥେଷ୍ଟଭାଷୀ ହେବାକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କବିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ,—ଆପଣାର ଭାବକୁ ବହୁଜନଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବା ଓ ସେଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଶବ୍ଦକଳ୍ପର ସାହାଯ୍ୟ ନେବା, ନା ଅଯଥେଷ୍ଟଭାଷୀ ହେବାର ମୋହରେ ବ୍ରତୀ ରହିବା ? ଠିକ ଏ ପରେ କବି କୌଣସି ଯୁଗର କବିତା ସହଜଭାବେ ପାଠକ ଆଗରେ ପହଞ୍ଚିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ଯୁଗର ପାଠକମାନେ କବିତାର ବାହାର ଭିତର ସବୁ ବୁଝିଗଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ସେଥିରୁ ଆଉ କିଛି ବୁଝିବାକୁ ନଥିବ ଓ ତେଣୁ ତାହା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇ ବସିବ ବୋଲି କବି ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଆଶଙ୍କା ଆମକୁ ହୁଏତ ବିଚିତ୍ର ଲାଗିପାରେ । ମୋ'ର ଅନୁମାନ, କବିତାର ଅର୍ଥକୁ ଏପରି ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ନଦେଖି ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ଦେଖିବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥଘନ କବିତା ଅପେକ୍ଷା ରସ ଓ ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ପଦବାନ୍ କବିତା ଅଧିକ କାଳ ବଞ୍ଚିରହେ । ଏହି ନ୍ୟାୟରେ ରାମାୟଣ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଯୁଗର କବିତା ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଓ ମେହେରଙ୍କର କବିତା ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାକୁ ଆଧୁନିକ ଭାବି ବିଗତ ଯୁଗର ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପାଖରୁ ଆପଣାକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କଥା ଅବଶ୍ୟ ନିଆରା ।

ଦୁର୍ବୋଧ ରହିବାର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ତଥା ନିଷ୍ପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ କବି ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଆଦୌ ଦୁର୍ବୋଧ ରହିନାହାନ୍ତି ଓ ରସ, ଭାବ ତଥା ଶବ୍ଦକଳ୍ପ-ସମ୍ଭାର ଆଦି ଯାବତୀୟ ସୌଷ୍ଠବରେ ପାଠକ ପାଖରେ ବଡ ସରସ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଦେଖାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ନିମ୍ନର କେତୋଟି ଧାଡି ତାହାର ଉଦାହରଣ ହୋଇ ରହିବ ।

ମଣିଷକୁ ଭଲପାଇ ଯେଉଁମାନେ ମୁହଁସବୁ ଶୁଖାଇଲେ
ମଣିଷକୁ ଭଲପାଇ ନାକହାରି ସୂର୍ପଣଖା ହେଲେ
ସାମ୍ପେନ୍ ଆଉ ଚୁରୁଟ୍ ରଙ୍ଗରେ କଲିଜାକୁ କଳା କରିଗଲେ,
ଦାଡି ଚୁଡି, ବାଇବଲ୍ ଗୀତା ଅବା ମୁଆଜ୍ଜିନ୍ ମନ୍ଦିରରେ
ଅଣହୁଣ୍ଡା ହେଲେ
ସେମାନେ ମୋ'ର କା' ନିଜ ଭୂମି-ପ୍ରଭୁ ବା
ଯାହାକିଛି କହିପାର ତୁମେ
ଶରିରେଇ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଆମ୍ଭର ପ୍ରେତାତ୍ମାମାନେ
ଅକ୍ଷରର ନୀଳ ଶୋଣିତରେ ॥
(ପୃଷ୍ଠା—୧୦)

ସମାଜ ସହିତ କବିଙ୍କର ଅପଡ଼ ହୋଇଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୭୨) ସେ ସମାଜକୁ ଅନୁଦାର ଓ ଅନାମ ଯୋଗୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମ୍ବେଦନହୀନ ତଥା ଅବଜ୍ଞାପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ନିଃସ୍ୱ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସମାଜ ସହିତ ଖିଅ କାଟି ଦେଲାପରି ସେ କହିଛନ୍ତି, "କବିତା ଯେ ସମାଜମୁଖୀ ହେବ, ଏପରି କିଛି ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ ।" ପୁଣି ଆଉ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସେହିପରି ଏକ ଅଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି, "ପୃଥିବୀର ଆତ୍ମା ବାହୁନୁଥିବା ବେଳେ ଆମେ ନିଜ ଗାଆଁର ପାଣିପାଗ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆଉ ସୁନ୍ଦର ଲାଗୁନାହିଁ ।" ଅନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁରକ୍ତିର ବାହାନା ଦେଇ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକତାର ଦାଢିନିଶ ମୁହଁରେ ଲଗାଇ ଆମ ଦେଶରେ ଦଳେ ଅବିବେକୀ ଏଠି ଇଂରାଜୀକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା

କରିଯାଉ ବୋଲି ଯେଉଁ ଦାବୀ କରି କହୁଛନ୍ତି, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି କଥା । କିନ୍ତୁ ସତକଥା ହେଉଛି, ଆମ ନିଜ ଗାଆଁର ପାଣିପାଗ ଖବର ନ ରଖିଲେ ବାହୁନୁଥିବା ପୃଥିବୀର ଆତ୍ମାଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆମେ କିଛି କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଏଠି ଆପଣାର ଅନ୍ତର-ନିବେଦନ ନକଲେ ସେଠି ମଧ୍ୟ ମୁଁ କୌଣସି ନିବେଦନର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଯାହା ଏଠି ନମିଳିବ, ତାହା ସେଠି ମଧ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏକ ଓ ଅନେକ, ଘର ଓ ଦାଣ୍ଡ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧିଗତ ସ୍ତରରେ ନିତି ନାନା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲାଗିଆସିଛି । ହୁଏତ 'ନିମଶଃ'ର କବି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଆପାତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଦ୍ୱିଧାବିଭକ୍ତ ହୋଇରହିଛନ୍ତି । ଜୀବନଧର୍ମୀ ମନୋବିଜ୍ଞାନ କହୁଛି, ସମଗ୍ର-ଦୃଷ୍ଟି-ସମ୍ପନ୍ନ ସୁସ୍ଥ ମନ ଏକକୁ ଛାଡ଼ି ଅନେକକୁ ପଳାଇ ଯାଏନାହିଁ ବା ଅନେକକୁ ଡରି ଏକ ଭିତରେ ଖୁନ୍ଦିଖାନ୍ଦି ହୋଇ ପଶେନାହିଁ । ଏହି ପଳାୟନ ତଥା ଏହି ନିର୍ବାସନ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ବିବେକ ଓ ହୃଦୟର ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । ବୋଧହୁଏ କବି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫ୍ରଏଡ୍ରୀୟ ଅବଚେତନର ସ୍ତରରେ ଅଟକି ରହିଛନ୍ତି,—ଆହୁରି ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଓ ଉପଲବ୍ଧି ପରେ ସେ ଗଭୀରତର ଅବଚେତନଟିର ପରିଚୟ ପାଇବେ ଓ ସେତେବେଳେ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ସମାଜ ଭଲ ଲାଗିବ, ନିଜ ଗାଆଁର ପାଣିପାଗ ବି ଭଲ ଲାଗିବ, ସେ ଆପଣାକୁ ଓ ଆପଣାର ବାତାବରଣକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ଜାଣିବେ ଓ ଖୁସୀ ହୋଇ ଆପଣାର ଶୁଭତର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ନିଜର ବାତାବରଣକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ବି ପ୍ରେରଣା ପାଇବେ ।

ଏ କଥା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ସେ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଭଲ ପାଉନାହାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ସେ ହଜିଗଲା ପୃଥିବୀକୁ ଏହି ପୃଥିବୀଠାରୁ ଢେର ଭଲ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନର ଆହ୍ୱାନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନପାରିଲେ ଆମେ ପଛକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ୁ । ଦାୟିତ୍ୱସଙ୍କୁଳ ବର୍ତ୍ତମାନରୁ ଆମେ ଦାୟିତ୍ୱମୁକ୍ତ ଅତୀତକୁ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ବସୁ । ଆପଣାର ଚୁମ୍ବକମୟ ଭାଷାରେ ଫ୍ରଏଡ୍ ଏହାକୁ ମାତୃଗର୍ଭର ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ସୁନିଶ୍ଚିତ ନିରାପତ୍ତ ଭିତରକୁ ଫେରିଯିବାର ଅଭିଳାଷ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା

କରି କହିଛନ୍ତି । ଏତେବଡ଼ ଜୀବନର ଆକାଶରେ ଶଙ୍ଖଚିଲ ପରି ଉଡ଼ିବାର ଅଧିକାର ଲଭି କରି ମଧ୍ୟ କବି ସନ୍ତପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ଖିରୁ ଚମ୍ପାଫୁଲକୁ ଈର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ତାକୁ ଝୁରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଆପଣାକୁ ଶ୍ୱାସରୋଗୀ ଚିମିନିର ତାତି ସହିତ ତୁଳନା କରି ସେ ଜହ୍ନି ଓ ଜହ୍ନିଫୁଲର ଗନ୍ଧକୁ ବାହୁନିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଜର୍ମାନୀର ଦାର୍ଶନିକ ଲାଇବ୍‌ନିଜ୍‌ (Leibnitz) ଏହି ପୃଥିବୀଟାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଢ଼ିଆ ପୃଥିବୀ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । 'କ୍ରମଶଃ'ର କବି ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅବଢ଼ିଆ ବୋଲି କହିବେ । ଦୁଇଟିଯାକ ଉକ୍ତି ଭିତରେ ଅତିରଞ୍ଜନ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ପୃଥିବୀ ଆଗରୁ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ହୋଇ ଗଢ଼ା ହୋଇନାହିଁ । ମଣିଷର ଖୋସାମଦ କରିବାକୁ ବା ମଣିଷ ଉପରେ ଅକସ ସାଧିବାକୁ କୌଣସି ଅପଭଗବାନ ତା' ଲାଗି ଏହି ପୃଥିବୀଟାକୁ ବଢ଼ିଆ ବା ଅସନା କରି ଗଢ଼ି ରଖିନାହିଁ । ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସ, ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଇ ମଣିଷ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଗଢ଼ୁଛି, ଆପଣା ଅପମନର ଦୌର୍ଭାଗ୍ୟ ହେତୁ ସେ ଏହି ପୃଥିବୀର ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବାରେ ମଧ୍ୟ ସହଯୋଗ କରୁଛି । ସଂସାରରେ ଯେତେ ଯେଉଁଠି ଆମର ମନମୁତାବକ ହୋଇ ରହିଛି, ମଣିଷ ହିସାବରେ ତଜ୍ଜନିତ ଗୌରବ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର; ଯେତେ ଯେଉଁଠି ଅସଙ୍ଗତି ବା ଅସୁନ୍ଦରତା ରହିଛି, ତାହାର ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର । ଆଧୁନିକ ଜୀବନ-ବିଜ୍ଞାନ ଆମକୁ ଏହି ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ସେହି ସନ୍ଦେଶକୁ ନଶୁଣିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଶବ୍ଦଗରିମାରେ ଗଦ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟର ମାଟି ଗାଳୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆମକୁ ଆଧୁନିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣେ, କବିଙ୍କର ଏହି ଶ୍ଳେଷ ତାଙ୍କର ଶେଷ କଥା ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ବିଷାଦଯୋଗ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଜୀବନ-ଗୀତାର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ମାତ୍ର । ପୁସ୍ତକଟିର ନାମ ବି ସେହି ବିଷୟରେ ଭରସା ଦେଇ ଯାଉଛି । ଏହି କ୍ରମ-ପର୍ବରେ ଫୁଟୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କୁସୁମ ତାଙ୍କର କୁସୁମିତ ହେବାର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜୀବିତ କରି ରଖିଥାଉ । କଅଁଳ କବିମନର ଉର୍ମି କଡ଼ ଛୁଡ଼ାଇ ପକାଇବା ; ସମାଲୋଚନାର

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯଥାର୍ଥ ସମାଲୋଚନା କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ି କୌଣସି ଗଡ଼ ଜିତିବାର ମନାସ ରଖି ନଥାଏ । ଅଧିକ ଦେଖିବାରେ, ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହେବାରେ ଓ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଫୁଟାଇବାରେ ହିଁ ସମାଲୋଚନା ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଗୃହେ । ତେଣୁ କବିଙ୍କର ଲେଖା ଦୁଇଟି ଧାଡ଼ିକୁ କହିତ୍ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ସିଏ ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଗୃହେ :

ତୁମ ଲିପି ଅସୁମାରି ଆୟୁଷକୁ ନେଉ
ମୋ' ଆୟୁଷ ଜହ୍ନି ଫୁଲ ହେଉ ।

☆ ☆

ବିଚ୍‌ପୁରୀ, ଆଗ୍ରା

ଆଧୁନିକ କବି : ଆଧୁନିକ କବିତା

It is not our deserts that matter,
but our love.

—Francois Mauriac.

ଖାଲି କବିତା ଲେଖିଲେହିଁ କବି ହୋଇଯିବାକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ହୁଏତ ଆଗେ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଯୁଗରେ ବୁଝାଉଥିଲା; ମାତ୍ର ଆମର ଏହି ଯୁଗରେ କବି ହେବା କହିଲେ ଆହୁରି ଅନେକ କଥାକୁ ବୁଝାଏ, ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ହେବାକୁ ବୁଝାଏ । କବି କହିଲେ ମୂଳତଃ କବିର ଆଖିକୁ ବୁଝାଏ,—କବିର ଆଖିରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତାର ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ତାକୁ ଚିହ୍ନିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ତାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ବାରି ମନେରଖିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ; ତାହାକୁ ଆଦୌ ଜଣେ କବି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ, ସେ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ଧୀରଭାବରେ ମୀମାଂସା କରି କହିପାରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । କବି କହିଲେ କବିର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏ । ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କବିକୁ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ବୋଲି କହିବାର ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରାଯାଇଛି । କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯିଏ ଆମର ଏହି ଆଖି ଦୁଇଟାକୁ ଦିଶୁଥିବା ଦିଗରେଖା-ଗୁଡ଼ାକର ସେପାଖକୁ ମଧ୍ୟ ଅନାଇ ଦେଖିପାରେ, ଏଇ କ୍ଷଣଟାର ସେ ପାଖକୁ ବି ସଞ୍ଚରି ଯାଇପାରେ; ଯିଏ ଅଳପ ଗୃହେନାହିଁ କିମ୍ବା ଅଳପର ବଦଳରେ ବହୁତ ଦାବି କରେ ନାହିଁ । ଏଇଠି, ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଏହିସବୁ ସୀମା ଭିତରେ ଯାହାସବୁ ରହିଛି, ଯେତିକି ଦିଶୁଛି, ଯେତିକିର ଆଘାତ ଆସି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି, କେବଳ ସେତିକିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଅବଶ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଖଞ୍ଜା ଯାଇପାରେ, ଚମତ୍କାର ଅକ୍ଷର-ବସାଣ ହୋଇପାରେ, ସ୍ୱରର ଆପ୍ୟାୟନ ବି ବେଶ୍ କରାଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର ତଥାପି ଶବ୍ଦ ଖଞ୍ଜୁଥିବା ଅଥବା ଅକ୍ଷର ବସାଉଥିବା ସଭମୁହାଁ କାରିଗର କେବଳ ଜଣେ କାରିଗର ହୋଇ ରହିଯାଏ, ତା ଭିତରେ କବିର ଜନ୍ମ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି କେବଳ ବାହାରଟାକୁ ହିଁ ଦେଖିବ ନାହିଁ, ଭିତରକୁ ଅନାଇ

ଦେଖିବାର ସାହସ ବି କରିପାରୁଥିବ; ଭିତରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାର ଯେତିକି ଯେତିକି ଅଧିକାର ଲାଭ କରୁଥିବ, ତଥାକଥିତ ବାହାରଟାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସେତିକି ସେତିକି ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଦେଖିପାରିବାର କୌଶଳ ପାଇ ଯାଉଥିବ । ସେ ଜଗତ ଭିତରକୁ ଅନାଇ ଦେଖି ପାରୁଥିବ, ଆପଣାର ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ଅନାଇ ଦେଖି ପାରୁଥିବ । ଦେଖିବାର ଏହି କଳାଟି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଜଗତଟାକୁ ବି ଆପଣା ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥିବ ଓ ଆପଣାକୁ ଜଗତ ଭିତରେ ଦେଖି ପାରୁଥିବ । ବିଭେଦ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଉଥିବ, ସେତୁ ପଡି ପଡି ଯାଉଥିବ, ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅନେକ ଡୋରର ଆବିଷ୍କାର ଲାଗି ରହିଥିବ । ତେଣୁ କିଏ ଖାଲି ଗାଳି ଦେବନାହିଁ, ଖାଲି ବାହୁନି ବସିବ ନାହିଁ । ସେ ବୁଝିବ । ବାହାରଟାକୁ ଯେମିତି ବୁଝିବ ଭିତରଟାକୁ ବି ସେମିତି ବୁଝିବ । ଆପଣାକୁ ଯେମିତି ବୁଝିବ, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତଥା ସବୁଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ବୁଝିବ ଏବଂ ଏହି ବୁଝିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଂସାରର ଏହି ବିରାଟ ତଥା ଅନେକ ସମ୍ଭାବନାମୟ ଘରଟି ଭିତରେ ସେ ଆପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିନେଉଥିବ । ତେଣୁ ସେ ରୁଷି ବସିବ ନାହିଁ, ନିନ୍ଦିବ ନାହିଁ, ଖେଳନା ଭାଙ୍ଗିବାର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ବି ଦେଖାଇବ ନାହିଁ । ଏଠୁ ଅଲଗା ହୋଇଯାଇ କେବଳ ସ୍ୱକୀୟ ଏବଂ ସ୍ୱସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇ ରହିବାର ଚେହ୍ଲାପଣିଆରେ ସେ ଆପଣା ଅବସାଦ ଅଥବା ଅଭିମାନର ଖଣ୍ଡାରେ ସତେ ଅବା ଗୋଟାଏ ଚୋଟରେ ଜୀବନ ସହିତ, ଜଗତ ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ସଭିଙ୍କ ସହିତ ଲାଗି ରହିଥିବ । ତା'ର ନାହି-ନାଡ଼ଟିକୁ କଦାପି କାଟି ପକାଇବାକୁ ବାହାରିବ ନାହିଁ ।

ଠିକ୍ ଏହି ଯୁଗରେ ମୋର ଜନ୍ମ ହୋଇଚି ବୋଲି ମୋତେ ଯେ ଆଧୁନିକ ବୋଲି କୁହାଯିବ, ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ମୋ' ଜୀବନର ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିଟି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ହେବ ବା ନହେବ, ମୋର ବୟସ କଦାପି ତାହାର ନିରୂପଣ କରିବ ନାହିଁ । ଅଳପ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଭିତରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବୁଢ଼ାହୋଇ ବସିପାରେ ଏବଂ ବୟସରେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତଥାପି ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ୍ତ ଓ

ସଚଳ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ରଖିପାରେ । ଆଧୁନିକତା କହିଲେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏକ ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏ । କବି କହିଲେ ଯେମିତି କବିର ଆଖିରେ ଜୀବନକୁ ଦେଖି ପାରିବାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀର ଉତ୍କଟତମ, ଶୁଭତମ ତଥା ମହତ୍ତମ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକୁ, ତାହାର ତୀବ୍ରତମ ଆକୂତି ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା-ଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭାରି ଧରି ରଖିପାରିବା ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ବାସନା ଓ ବ୍ୟାକୁଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ସଚଳ କରାଇବା ହେଉଛି ଆଧୁନିକତା । ଆଧୁନିକ ଆକୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର ଆକୁତି ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ଲାଗି ଯେ କୌଣସି ଯୁଗରେ ଅନେକ ସାହସ ଦରକାର । ପଛଟା ସହିତ ଲାଗିଥିବା ଅନେକ ଦଉଡ଼ିକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ପାରିବା ଦରକାର, ଅନେକ ସ୍ଥାଣୁତା ଓ ତାତ୍କାଳିକତାର କାନ୍ଥଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁ ବାହାରି ଆସିପାରିବା ଦରକାର । ଆପଣାର ମୁହଁଟା ଉପରୁ ଅନେକ ସ୍ୱୀକୃତ ମୁଖାକୁ ଖସାଇ ପକାଇବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା ଦରକାର, ଅନେକ ଭେକ ଓ ଅନେକ ନିର୍ମୋକର ମୋହରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବା ଦରକାର । ଏ ଗୁଡ଼ାକ ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ; କୌଣସି ଯୁଗରେ ସହଜ ନଥିଲା କିମ୍ବା ଆମର ଏ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । ଜୀବନଗ୍ରହଣ ଓ ଜୀବନସର୍ଜନାର କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହଜ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ ।

ଯିଏ ଆଧୁନିକ ହେବ, ସିଏ ଆପଣାକୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଦେଶିକ-ତାର ଗର୍ତ୍ତ ଭିତରୁ ବାହାର କରି ଆଣିବ;—ଯେକୌଣସି କାଳ କିମ୍ବା କୌଳିକତା ଏବଂ ଦେଶ ତଥା ଦେଶୀୟତାର ଆୟତନଟି ଭିତରେ ଆପଣାର ତମ୍ବୁଟିକୁ ଖଟାଇ ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ତଥାପି ସାରା ଭୁବନଟାକୁ ଆପଣାର ଅବସ୍ଥାନଟି ଉପରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ଲାଗି ଆପଣାର ସକଳ ଗବାକ୍ଷକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣାର ନିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆଗତ ତଥା ଅନାଗତ ଉଭୟଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ଓ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବ, ସ୍ଥିତି ତଥା ସମ୍ଭାବନା ଉଭୟଙ୍କୁ ଆପଣାର ମୂଲ୍ୟଗତ ଯାବତୀୟ ନକ୍ସାରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ପାରୁଥିବ । ସ୍ଥିତି ଭିତରେ ବାଉଳା ହୋଇ

ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ାକୁ ଠଉରାଇ ପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ହରାଇ ବସିବ ନାହିଁ ଅଥବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡିକଦ୍ୱାରା ଏକାବେଳେକେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇପଡ଼ି ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ଆପଣାର ସଂଯୋଗଗୁଡ଼ାକୁ କାଟି ପକାଇବ ନାହିଁ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ଶେଷ ଚରଣରେ ଯିଏ ଆଧୁନିକ ହେବାକୁ ବାସନା ରଖିବ, ତାକୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀଟିକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଚେତନା ଭିତରେ ବହନ କରି ବାଟ 'ଚାଲିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଯାବତୀୟ ଭୟ ଓ ଭରସା, ଯାବତୀୟ ଜଟିଳତା ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଆପଣା ଚେତନାର ସଞ୍ଚାରଭୂମି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁଠି ବାଟ ମିଳୁନାହିଁ, ସେଠି ବାଟ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେଉଁଠି ବିଶ୍ୱାସ ହଜି ହଜି ଯାଉଛି, ସେଠି ବିଶ୍ୱାସକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେଉଁଠାରେ ଜୀବନ ଅଲୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଯାଇଛି, ସେଠାରେ ତଥାପି ଲୋଡ଼ିବା ଲାଗି, ସାଉଁଟି ଆଣିବା ଲାଗି ଓ ସାଥୀ କରି ନେବା ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା ଲାଗି ଏହିପରି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଆଧୁନିକ ବୋଲାଇ ପାରିବା ଲାଗି ସକଳ କବି ଓ ସକଳ ଲେଖକଙ୍କୁ ଏହିପରି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟ; ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲେଖା ହେଉଥିବା ବା ଛପା ହେଉଥିବା ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏକ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଭିତରକୁ ବାଟଭଳି ଗୋଟିଏ ବାଟ ବାହାର କରି ପାରିବା ଲାଗି ଆପଣାକୁ ନାନା ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରି ରଖିଥିବା ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀକୁ ଯାବତୀୟ ଲୋକନର ଭୂମିରୂପେ ଧରି ରଖିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଆଧୁନିକ କବିତା, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବିତା; ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲେଖା ହେଉଥିବା ବା ଛପା ହେଉଥିବା କବିତା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସକଳ ବେଦନା ତଥା ସଂବେଦନାକୁ ଆପଣାର ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଆଲୋଡନ ଭିତରେ ଫୁଟାଇ ପାରୁଥିବା କବିତା, ଆମକୁ ଚେତନାର ଦାଣ୍ଡରେ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆଣି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇପାରୁଥିବା କବିତା । ଏବଂ ଆଧୁନିକ କବି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି; 'ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ହିଁ କବିତା ଲେଖୁଚୁ, ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନ ଓ ଆପଣା ଆପଣାର

ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କର' ବୋଲି ଏଡ଼େ ପାଟିରେ କହି ବୁଲୁଥିବା କବି ନୁହେଁ ; ମାତ୍ର ଆପଣା ଅନ୍ତଃଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆକୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ସମାହିତ କରି ରଖି ଜନନୀ ପରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି କାଲି ସକାଶେ ନୂତନ କଳ୍ପର ଜନ୍ମ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବା କବି, ଆମ ଆଖିକୁ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପର୍ବତ-ଶିଖର ଯାଏ ଉଠାଇନେଇ ସେପାଖର ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ାକୁ ଆମ ନିଜର ସମ୍ଭାବନା ରୂପେ ଆମକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାର ଲୋଭ ରଖି ବାହାରିଥିବା କବି ।

ସାଲ, ମାସ ଓ ଦିନର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିସାବ କରି କହିଲବେଳେ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଆସିଯିବା ଭଳି ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ତାହା ପୃଥିବୀର ସକଳ ସ୍ଥାନରେ ଓ ସକଳ ଦେଶରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଗ୍ରହ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆହ୍ୱାନ ଲାଗି ଆମେ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ ହେଁ ତାହା ଆମ ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ତେଣୁ ଏ କଥା ସତ ଯେ, ପୃଥିବୀର ସବୁ ମହାଦେଶ ଓ ସବୁ ଅକ୍ଷାଂଶରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆମେ ସମସ୍ତେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରୁଚି, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବାସନାକୁ, ଆପଣାର ରୁଚି, ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବାସନାରେ କଦାପି ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣି ସେଥିଲାଗି ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆମେ ହୁଏତ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଆପଣାର ଦୁଆରଗୁଡ଼ାକୁ କିଳିଦେଇ ବସିଯାଉ,—ଆପଣା କାଳସ୍ଥିତାର ସର୍ବାଗ୍ର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ନାନା କୌଶଳରେ ଉପେକ୍ଷିତ କରି ରଖୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର କାଳ ଓ ତାହାରି ମଧ୍ୟରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକରୁ ଭାରି ସିଆଣିଆ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ହିଁ ଉପେକ୍ଷିତ କରି ରଖିଥାଉ । କାଳ ତଥା କାଳଗତ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣି ପାରିବାକୁ ଆମେ କେତେଦୂର ବା କାହିଁକି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ ବା ନ ହେଉ, ଆମର ସାମାଜିକ ଓ ତାତ୍କାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନର ନାନା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ତାହା ଅନେକ

ପରିମାଣରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜ ତଥା ତାତ୍କାଳିକତାର ଯେଉଁ ନିରାପଦ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଆମେ ଆପଣାକୁ ବେଶ୍ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଛୁ ବୋଲି ବିଚାରୁଥାଉ, ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ବାଡ଼କୁ ଡେଇଁଯିବା ଲାଗି ଆମର ଆଦୌ ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିଜ୍ଞ ମଣିଷଙ୍କ ପରି ଧ୍ରୁବକୁ ଛାଡି ଅଧ୍ରୁବକୁ ମନ କରିବା ଲାଗି ଭରସା ପାଏନାହିଁ । ସଂସ୍କୃତି ନାମରେ ଯେଉଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ଆମକୁ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପାଳି ପୋଷି ପୁଷ୍ଟ କରି ଆଣିଥାନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ାକୁ କେବଳ ସଂସ୍କାର ବୋଲି ଜାଣି ଯଥାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତିର ଆଶାରେ କୌଣସି ନୂତନ ଅଥଚ ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଆଡ଼କୁ ସାହସ କରିବା ଲାଗି ଅନେକ ସମୟରେ ଭିତରୁ ବଳ ପାଏନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ଆମର ଶିକ୍ଷା, ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମର କ୍ଷେତ୍ରଗତ ଯାବତୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧ କେବଳ ଏହି ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ାକରେ ହିଁ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଏ, ଏକଠି ଏଇ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭଙ୍ଗୀଗୁଡ଼ାକରେ ଆବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସେଥିରେ ବେଗ ଅବଶ୍ୟ ଥାଏ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଗତିଶୀଳତା ନଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଆମର ଅଭ୍ୟସ୍ତତାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଆଧୁନିକତାର ଭେକ ପିନ୍ଧି ଓ ଆପଣାକୁ ଆଧୁନିକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଆସ୍ଫାଳନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ନ୍ୟାୟତଃ ଆଧୁନିକମାନେ ରହିଥାନ୍ତି, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ସରଳବଣୀ ପରଖା ଯାଉଥାଏ, ଆଧୁନିକ କବିତାର ବିପଣି ବୋହି ଯାଉଥାଏ ଓ ତାହାର ଭିତରେ ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ପାଣ୍ଟୁପାଣ୍ଟୁ ହୋଇ ଯିବା ଆସିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି; ତଥାପି ଯେଉଁ ପବନଟି ଆସିବା ଉଚିତ୍ ଥିଲା ବା ଯେଉଁ ସଞ୍ଜୀବନଟିର ସ୍ପର୍ଶଲାଭ କରିବା କାମ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେଇଟି ଲାଗି ଦରପାଜ କବାଟ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ସମସ୍ତେ କେବଳ ନାନାବର୍ଣ୍ଣୀ ଏକ ତାତ୍କାଳିକତାର ବିଭବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଭିତରେ ଲଟର ପଟର ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ବାଡ଼ଟା ଭିତରେ ସେମାନେ କେବଳ ଲଙ୍ଗ ପିଟିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣେ ଆକାଶର ମଞ୍ଚଭିତରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଉଦ୍‌ଭାନ୍ତିକୁ ଉଡ଼ିହରି ରହିଥାନ୍ତି । ଅସଲ କୋଠରୀଟି ଏକ ନିଷିଦ୍ଧ କୋଠରୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତେଣୁ ଅନେକ କୋଠରୀ ଭିତରେ କେତେ ଧନାଢ୍ୟ ଓ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ହୋଇ ବିଚରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆପଣାକୁ ସତେ ଅବା ସବୁ କୋଠରୀରୁ ବହିଷ୍କୃତ ଗୋଟାଏ କାଙ୍ଗାଳ ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆମର ଏହି ଭାରତବର୍ଷକୁ ବି ଆସିଛି, ଆମ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକତା ଆସିଛି । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ସଂକ୍ରମଣର ଇତିହାସ ତଥାପି ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ଇତିହାସ । ଅନେକଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ ଓ ବିଡ଼ମ୍ବିତ କରି ରଖି ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ସମ୍ପନ୍ନ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଓ ପାରଙ୍ଗମ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିବାର ଇତିହାସ । ଅନେକଙ୍କୁ ବୋକା କରି ରଖି ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ସିଆଣିଆ ହୋଇ ଫଳିବାର ଓ ଫୁଲିବାର ଇତିହାସ । ଅନେକଙ୍କୁ ମୂର୍ଖ ରଖି ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଧିଷ୍ଠିତ ବୋଲାଇବାର ଇତିହାସ, ଅର୍ବୁଦ ଅନେକଙ୍କୁ ନାନା କୁସଂସ୍କାର ଭିତରେ ମୁଗ୍‌ଧ ଓ ଆତ୍ମତୃପ୍ତ କରି ରଖି ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କ ଲାଗି ସଂସ୍କୃତିର ସକଳ ମାଲିକାନାକୁ ଦୋରସ୍ତ କରି ରଖିବାର ଇତିହାସ । ଭାରତବର୍ଷର ଯେକୌଣସି ବଡ଼ ସହରକୁ ଗଲେ ଏହି ବିଡ଼ମ୍ବନାଟା ଆମର ଆଖିରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ମାରି ଦେଖାଇଦେଲା ପରି ଆମକୁ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ଅବଶ୍ୟ କହି ଦେଇଯିବ । ଗଗନଚୁମ୍ବୀ କେତୋଟି ଅଟ୍ଟାଳିକା ମଧ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଅଯୁସ ତଥା ଆଧୁନିକ ଜୀବନକୁ ଚୁମ୍ବନ କରି ରହିଥିବା ମାତ୍ର କେତେଜଣଙ୍କର ପ୍ରତିବେଶୀ ହୋଇ ଆମ ଦେଶର ଯେକୌଣସି ସହରରେ ତାହାର ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ଲୋକ ଏଠି କେବଳ ଧୂଳିକୁ ହିଁ ସମ୍ବଳ କରି ରହିଛନ୍ତି ଓ କେବଳ ଧୂଳିକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ଲାଗି ମଣ ହେଉଛନ୍ତି । ଏ ପାଖରେ ଆମ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ଆଧୁନିକତା ପବନ ଗତିରେ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଝେପିଯାଇ କେତେ କେତେ କୁଟବର ଦେଶ ସହିତ ସ୍ୱପ୍ନ ସଖ୍ୟ କରିବାର ମମତା ଭିତରେ ଲହଡ଼ା ମାରୁଛି; ଏବଂ ତେଣେ ସରଳ ଆଧୁନିକତାକୁ ସତେ ଅବା ଗୋଇଠା ମାରିଲାପରି ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କର ଜୀବନଦାଣ୍ଡି ଗୁଡ଼ାକ ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଯେମିତି ରହିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ୍ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ପଡ଼ିରହିଛି । ଆମ ଦେଶରେ ଏବେ ଲେଖା ଓ ଛପା ହେଉଥିବା ବହିଗୁଡ଼ାକୁ ଯଦି ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ଏହି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ

ଲୋକେହିଁ ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ଜାଣୁଚନ୍ତି, ତାକୁ ପଢ଼ୁଚନ୍ତି ଏବଂ ହୁଏତ ଉପଭୋଗ ବି କରୁଚନ୍ତି । ଦେଶର ସର୍ବାଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଉ ମାଳିକାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ରହିଚନ୍ତି, ଭବିଷ୍ୟତ କହିଲେ ସେମାନେ ମୂଳତଃ ଗ୍ରହକୋପ ଓ ଗ୍ରହଶାନ୍ତିକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । ତେଣେ ଆଉ କୋଉଠି ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଚନ୍ଦ୍ରପୃଷ୍ଠରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲାଣି,—ଆଧୁନିକ ଆହ୍ୱାନର ଅନୁରୂପ ହେଲାଭଳି ଏକ ଆଧୁନିକ ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ଚିନ୍ତା ତିଆରି କରିବାରେ ଲାଗିଲାଣି, ମଣିଷ ହିସାବରେ ଆପଣାକୁ ନେଇ ଅଭୂତପୂର୍ବ କେତେକଣ ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେବ ବୋଲି ବାହାରିଲାଣି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ବିପ୍ଳବ ଲାଗି ବି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲାଣି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଣିଷ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟକୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନୁରୂପ କରି ଗଢ଼ିବା ଲାଗି ବାହାରୁଥିବା ବେଳେ ଆମର ଏଠି ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ମୂଳତଃ ଦୃଶ୍ୟ ବା ଅଦୃଶ୍ୟ ଆଉ କାହାଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଭାଗ୍ୟ ହାତରେ ହିଁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଚନ୍ତି । ସେମାନେ ସେହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣଟି ଅନୁସାରେ ହିଁ ହସୁଚନ୍ତି ବା କାନ୍ଦୁଚନ୍ତି, ଅଣ୍ଟା ସିଧାକରି ବାଟ ଚାଲୁଚନ୍ତି, ଅଥବା ପୁଣି ମେଞ୍ଚାଟିଏ ହୋଇ ପଡ଼ିରହୁଚନ୍ତି । ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ହୁଏତ ଏକ ସେତୁପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତା । ଏହି ଧୂଳିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନୂତନ ଜୀବନ ଓ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାର ଆକୁଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରାଇ ପାରନ୍ତା । ତାହା ଏଠାକୁ ଅନେକ ଆଶାର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରି ଆଣି ପାରନ୍ତା । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ସେକଥା କରିପାରନ୍ତା, ଆଧୁନିକ କବି ସେକଥା କରିପାରନ୍ତା ।

ମାତ୍ର ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତା'ର ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକ କବିତା ଏ ଦେଶର ପିପାସୁ ଅନେକସଂଖ୍ୟକଙ୍କ ସକାଶେ ପ୍ରାପ୍ତ ଆକାଶର କଇଁଆ ହୋଇ ରହିଛି । ଏକ ସେତୁ ହୋଇ ରହି ପାରିଥିଲେ ତ ତାହା ଏଠିକା ସହିତ ସେଠିକାକୁ ନେଇ ଯୋଡିଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତା ! ଅପେ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ଆଧୁନିକ କବି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ କେତେ ବଳ ଆଣି ଭରି ଦେଉଥାନ୍ତା ଓ ଆମକୁ କେତେ କ'ଣ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରୁଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ତାହାର ଏକ

ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଚି ଯେ, ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର ସଂବେଗଗତ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ଉଭୟ ଭୂମିରେ ଆମ ସମାଜର ସେହି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକଙ୍କର ଖୁଆଡ଼ଟା ଭିତରେ ହିଁ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଚି । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପକେତେଜଣ ଏଠି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯାବତୀୟ ସମ୍ପନ୍ନତାକୁ ଆକଣ୍ଠ ଭୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଆମର ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିରେ ଏକାଧିକାର ବିସ୍ତାର କରି ରହିଚନ୍ତି, ଆମ ଆଧୁନିକ କବି ସତେଅବା କେଉଁ ଜନ୍ମଗତ ପ୍ରୟୋଜନ ଦ୍ୱାରା ବାଧ ହେଲପରି ସେହିମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି ରହିଚି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କେବଳ ହାତ ମିଳାଇ ରହିନାହିଁ, ସେଇମାନଙ୍କ ଭଳି ହିଁ ହୋଇ ରହିଚି । ସେହିମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଲେଖୁଚି, ସେହିମାନଙ୍କର ଜୀବନଗତ ଉଦାସ ତଥା ଆଳସ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ପୂର୍ତ୍ତି-ଭୂଷ୍ଟ କରି ରଖିବାପାଇଁ ଲେଖୁଚି,—ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ସେହିମାନଙ୍କର ଅବସରବାସକୀୟ ନୈତିକ ବିନୋଦନ ଲାଗିହିଁ ସିଏ କବିତା ଲେଖୁଛି ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିତାର ଏହି ଆକର୍ଷଣ ଫଳରେ ସେ ଆପଣା ଅବସରଗୁଡ଼ାକର ମଧ୍ୟ ଏକ ଚମତ୍କାର ବିନୋଦନ କରିପାରୁଚି । ତା'ର ଏହି ବିନୋଦନ ହେଉଛି ଏକ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକାରର ବିନୋଦନ ।

ଆଧୁନିକ କବିତା ହେଉଚି ମୂଳତଃ ନିଃସଙ୍ଗତାର କବିତା, ମୂଳତଃ ଅପାରଗତା ଓ ଅସଫଳତାର କବିତା; ଏହା ଧର୍ମତଃ ଏକ ଅଭିଯୋଗର କବିତା, ଭୁକ୍ତା ରୁଷି ବସିବାର କବିତା, ବଜାରରେ ଅଲଅଲ ଝିଅ ହୋଇ ତଥାପି ମୂଷାମାଟି ଆଉ ବଲେଇ ଗୁହ ଭିତରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ରୁଷି ଶୋଇବାର କବିତା । ଯୁଗର ଆଘାତ ଓ ଯୁଗର ଜଟିଳତାରେ ଆପଣାକୁ ଆହତ ଓ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରି ଆଧୁନିକ ନାନା ଠାରରେ ବିଳାପ କରିବାର କବିତା । ସେହି କବିତା ଭିତରେ ଜୀବନ ହେଉଚି ମୃତ୍ୟୁର ଏକ ଅଭିସନ୍ଧିମୂଳକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମାତ୍ର; ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଚି ସତ୍ୟ । ଜୀବନର ସକଳ ମୂଲ୍ୟ ଓ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱର ସକଳ ବୋଧ ହେଉଚି ଜୀବନ-ଛଳନା ଏବଂ ଅସ୍ଥାୟିତ୍ୱର ଗୋଟାଏ ମୁଖା ମାତ୍ର; ଛଳନା ହେଉଚି ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ହେଉଚି ସତ୍ୟ । ଆଗକାଳରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଳାପ ଲେଖା ହେଉଥିଲା; ମାତ୍ର ତଥାପି ସେଥିରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ

ରହିଥିଲା; ସେହିସବୁ ବିଳାପ ଆପଣାକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଈପ୍‌ସିତ ଆଡ଼କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥିଲା । ସୀତାବିଳାପରେ ରାମ ଈପ୍‌ସିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଯଶୋଦା ବିଳାପରେ ମଥୁରାକୁ ପ୍ରବାସ କରି ଯାଇଥିବା ଯଶୋଦାନନ୍ଦନ ଈପ୍‌ସିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ କବିତାର ବିଳାପ ଓ ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ାକ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଏକାବେଳକେ ତଟସ୍ଥ ଓ ଏକାବେଳକେ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା-ନିରପେକ୍ଷ । ଏକାବେଳକେ ଆକୂତି-ବର୍ଜିତ । ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ଏକ ଅପ-ପରମ୍ପରା ଭିତରେ କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣହିଁ ସବୁକିଛି ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁକିଛିକୁ ଆପଣାର ଉପଯୋଗୀ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ସେଠି କବିତାକୃତ ଯାବତୀୟ ଅଭିଯୋଗ, ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ଅବିଶ୍ୱାସକୁ ଆମେ କେବଳ ଅବସରଧର୍ମୀ ଗୋଟାଏ ସଉକ ବୋଲି ଜାଣିବା, ସର୍ବସାଧନ-ସଂପୂରିତ ଆମର ପୋଷାକୀ ଜୀବନରେ ହୁଏତ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ପ୍ରସାଧାନ ବୋଲି ଜାଣିବା ଏବଂ ସେତକ ଜାଣି ଖୁସୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ।

ବହୁସଂଖ୍ୟକଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଜୀବନ ସହିତ ସେଇଠି ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆମର ଆଧୁନିକ କବି ହୁଏତ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଭୟ କରିଥାଏ । ସଂସାରକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଆପଣାକୁ ସେଇଠି ଉପରେ ରଖିଥାଏ, ସେହି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ନିଜକୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ନିରାପଦ କରି ରଖିଥାଏ । ସେଠାରେ ସଫଳ ହେବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ସଫଳ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଯେତେ ଯାହା ଦରକାର, ସେଗୁଡ଼ାକ ହାସଲ କରିବାରେ ସେ ଆଦୌ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି କରେ ନାହିଁ । ବରଂ ଆଧୁନିକ ବାସ୍ତବତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ସେ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନଏ; ସେ ବଡ଼ ପାଠ ପଢ଼େ, ବଡ଼ ଚାକିରି ଲୋଡ଼େ, ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚାକିରି ପାଇଲେ ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚାକିରି ଲୋଡ଼େ । ସିଏ ବି ପଇସା କମାଏ, କୋଠାଘରେ ରହେ, କୋଠାଘର ତୋଳେ ଏବଂ ଏସବୁ କରିପାରିବା ପାଇଁ ଆମର ଏହି ଦରପୁରା ଓ ଦରଗଢ଼ା ସମାଜଟାରେ ଯେତେଯେତେ କୌଶଳ ଓ କରାମତିର ଲୋଡ଼ାହୁଏ, ଯେତେ ଠେଲାପେଲା ଓ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ପଡ଼େ, ଜଣେ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମୀ ମଣିଷ

ଜୀବ ହିସାବରେ ଆଧୁନିକ କବି ମଧ୍ୟ ଯଥୋଚିତ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ସେଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହି ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ କେବଳ ବଳିଷ୍ଠତମ ଯେ ଯୋଗ୍ୟତମ ହୋଇ ଉତୁରି ପାରିବ, ଡାର୍‌ଉଇନ୍‌ବାଦର ଏହି ନ୍ୟାୟସୂତ୍ର ଉପରେ ସେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାଏ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ବଳରେ ସେ ହୁଏତ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ବି ସଫଳ ହୁଏ ଏବଂ ତା'ପରେ ଆଧୁନିକ ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅସଫଳତାର କବିତା ଲେଖେ, ବହୁ ଆୟାସଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜିତ ଆପଣାର ରତ୍ନଦନ୍ତ ପଲଙ୍କଟା ଉପରେ ସତେଅବା ତୁଷି କରି ଶୋଇବାକୁ ଭାରି ଭଲପାଏ ।

ଇଏ ହେଉଛି ଏକ ବିଚିତ୍ର ସଙ୍କଟ, ହୁଏତ ଏକ ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟାଧି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ଭିତରେ ଅତ୍ୟଧିକ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିତ ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ମୁଁ କେବଳ ସମ୍ପନ୍ନମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିବି, ନିରାପତ୍ତା ହିଁ ଲୋଡୁଥିବି ଓ ଅନୁଗତ ଯାବତୀୟ ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ହରକତଠାରୁ ସବୁବେଳେ ଏକ ନିରାପଦ ଦୂରତାରେ ରହିଥିବି, ଅଧିକଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଅନେକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରି ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ବେଶୀ ସଫଳତା ଲାଗି ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ ରହିଥିବି, ମୋର ଲବ୍ଧ ସଫଳତା ଓ ନିରାପତ୍ତାଟିରୁ କାଳେ କେବେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିବି ବୋଲି ସତତ ଭୟ ଛନଛନ ହୋଇ ରହିଥିବି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଯେଉଁଠି ଆସି ପହଞ୍ଚି ପାରିଛି, ସେଇଠି ଲାଖି ରହିବାକୁ ଦିନରାତି ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବି ଏବଂ ଏଣେ ଅସଫଳତା ଅଉ ଅପାରଗତା ଉପରେ କବିତା ଲେଖୁଥିବି, ସଂସାରକୁ ନିନ୍ଦୁଥିବି, ଯୁଗକୁ ନିନ୍ଦୁଥିବି, ଆପଣାର କ୍ଷତଗୁଡ଼ାକୁ ଏଡ଼େବଡ଼ ବିଲ୍ୱଫଳ କରି ଦେଖାଇବାର ଚିରକଲ୍ପନସ୍ଥ ପ୍ରୟାସ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବି;—ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିଗତ ଏହି ଧାଆଁଟାର ନିଦାନ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଆମକୁ ହୁଏତ ଆମର କେଉଁ ଅବଦମିତ ଗଭୀରରେ ପ୍ରଲୁପିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଅଧାରଗତ ଆତ୍ମବିରୋଧର ଶିରଗୁଡ଼ାକୁ ଉଖାରି ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ଏଠାରେ କେବଳ ଏତିକ କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ସଙ୍କଟସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଓ ପଳାୟନକାମୀ ଆଧୁନିକ କବି ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ରୋଗଗୁଡ଼ାକ ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ନିଦାନ ବାହାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଆଧୁନିକ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖରେ

ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିବା ବାଧାଗୁଡ଼ାକୁ ମଣିଷପରି ଲଙ୍ଘି ପାରିବା ଲାଗି ସେ ଆମକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । "ଅଗ ସମସ୍ତେ ମୋ'ର ଘାଆଗୁଡ଼ାକୁ ଅନାଇ ଦେଖ" ବୋଲି ଯେଉଁ ଡାକ୍ତର ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରର କେତେଭଳି ଅଛନ୍ଦରେ ହୁରି ପକାଇବାରେ ଲାଗିଛି, ସିଏ ଆମ ଏହି ସଂସାରର ନାନା ଘାଆଗୁଡ଼ାକ ପାଇଁ ଆଉ କି ଔଷଧ ବତାଇ ପାରିବ ? ଅପଣାର ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଥିବା ଆଧୁନିକ କବି ଆମର ଏଠି କେଉଁଠି କି ସେତୁ ବାନ୍ଧି ପାରିବ ? ଅନ୍ନମୟକୁ ନେଇ ଆନନ୍ଦମୟ ସହିତ କିପରି ଯୋଡ଼ି ପାରିବ ? ଏବଂ ଖାଲି ଅବସାଦଟାକୁ ନେଇ କାବ୍ୟଗତ ନାନା ଅପକ୍ରୀଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଅନ୍ନମୟ ଅଥବା ଆନନ୍ଦମୟ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ବୋଲି ବି ଆମେ କିପରି ଭରସା କରି କହି ପାରିବା ?

ଯିଏ ଯଥାର୍ଥରେ ସାହିତ୍ୟର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ, ସିଏ ଅନ୍ନମୟକୁ ଚିହ୍ନେ, ଆନନ୍ଦମୟକୁ ବି ଚିହ୍ନେ । ପେଟର ଭୋକକୁ ସେ ଆକାଶର ଭୋକ ଲାଗି ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରି ଦେଇପାରେ । ଜୀବନର ସିଡ଼ି ପକାଇଦେଇ ସିଏ ଏଠୁ ସେଠାକୁ ଯାଇପାରିବାର ବାଟ ବତାଇଦିଏ, ସେହି ବାଟକୁ ଖୋଜିବା ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ । ସେହି ବାଟରେ ବାଟ ଓଗାଳି ରହିଥିବା ବାଧାଗୁଡ଼ାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ଲାଗି ଆମ ଭିତରେ ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିଦିଏ, ଆମକୁ ସେହିଭଳି ଏକ ଅନ୍ୱେଷଣ ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ । ଆମ ଆଧୁନିକ କବି ସାହିତ୍ୟର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ, ସିଏ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୋଟାଏ ସଉକ ପରି ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ହୁଏତ କେବଳ ଏକ ଅନ୍ନଗତ ଓ ସିଦ୍ଧିସର୍ବସ୍ୱ ସଉକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ସଉକ ହେଲେ ମଣିଷ ଯେପରି ନିଶା ଖାଏ, ହୁଏତ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ସଉକରେ ପଡ଼ି ଆଧୁନିକ କବି ଏଠି ଆଧୁନିକ କବିତା ଲେଖୁଛି । ଦିନେ କାଳସୀ ଲାଗିଲାପରି ଦିନେ ଉଚ୍ଚାଟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ଏବଂ ସେହି ଉଚ୍ଚାଟନ ହାଣ୍ଡିରେ ମସ୍ତିଷ୍କର ସଦନୁସାଉଁଟା କେତେ ମସଲାର ବଘର ଦେଇ ସେ ଯେଉଁ କବିତା ଲେଖୁଛି, ସେଥିରୁ ସେ ନିଜେ ଦିନକ ଲାଗି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଶାନ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ପାଉଛି ।

ଜୀବନର ଉତ୍ତପ୍ତ ପ୍ରହରଗୁଡ଼ାକୁ ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ଶାନ୍ତ କରିପାରିବାକୁ ଏବେ ଆଧୁନିକ କେତେ ପ୍ରଶମକ ବା ଔଷଧ ବାହାରିଲାଣି । ଖାଲି ଔଷଧ କାହିଁକି, ସାହିତ୍ୟ ଓ କବିତା ମଧ୍ୟ ନାନା ଉତ୍ତପ୍ତତାମୟ ଆମର ଏହି ଜୀବନରେ ଘଡ଼ିଏ ପ୍ରଶମନ ଆଣିଦେବାର ଏକ ସାଧନ ରୂପେ ବେଶ୍ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରେ । ଏହି ସବୁ Peace-of-Mind Literature ବା ମନରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ଜାଗରଣର ଯାବତୀୟ କଷ୍ଟରୁ ବେଶ୍ ବଞ୍ଚାଇ କରି ରଖିପାରେ, ଆମକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଶୁଆଇ ଦେଇପାରେ । ଆମର ବିବେକକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବଶ କରି ରଖିପାରେ, ଅଦ୍‌ଭୁତ ସାଫଲ୍ୟର ସହିତ ଆମର ଉଦ୍ଧତ ଭୋକଗୁଡ଼ାକୁ ଶାନ୍ତ କରି ଦେଇପାରେ । କେତେକ ଦେଶରେ ଏବେ ଔଷଧ ଖାଇ ମନକୁ ଏହିଭଳି ଏକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମୁକ୍ତ ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା-ବିସ୍ମୃତ ଆନନ୍ଦ-ପ୍ରଶାନ୍ତିର ମୁଗ୍‌ଧବତ୍ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ଆଣି ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଖି ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି । ଆମର ଏଠି ଆଧୁନିକ କବିତା ଆମ କେତେକଙ୍କ ଲାଗି ସେହିଭଳି ଏକ Psychedelicର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ପାଠକଓ ଲେଖକ ଉଭୟଙ୍କ ଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । 'ସକଳ ଜୀବନ ନିଦ୍ରାବିମୋହିତ' ହୋଇ ରହିଥିବାବେଳେ 'ଦିନକର ଉଜାଗର'ରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ବୋଲି ସେ କାଳରେ କବି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଅଚମ୍ଭିତ ହୋଇ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ମଣିଷର ଦୁଃଖକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଆପଣାର ଯେତେବେଶୀ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋପବନ୍ଧୁ ତଥାପି ଆଧୁନିକମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକୁ ବୁଝିପାରି ନଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ସକଳ ଜୀବନକୁ, ପ୍ରୟୋଜନବଶ ହୋଇ ନିଦ୍ରାବିମୋହିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ଦିନକର, ଏପରିକି ଦଣ୍ଡକର ଉଜାଗର ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ଯେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, ହୃଦୟ ଦେଇ ମଣିଷର ପରିକଳନା କରିଥିବା ଗୋପବନ୍ଧୁ ହୁଏତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେକଥା କଦାପି ବୁଝିପାରି ନଥାନ୍ତେ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ହୃଦୟ ଦେଇ ମଣିଷର କଳନା କରୁଥିଲେ, ଜଗତ ଓ ଜୀବନର କଳନା କରୁଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗତ ଓ ଜୀବନକୁ ବୁଝୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର ମସ୍ତିଷ୍କ ଦେଇ ଜୀବନ ଓ ଜଗତକୁ ବୁଝୁଛି,

କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଦେଇ ହିଁ ସିଏ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖିବାର କୃଚ୍ଛ୍ର-ସାଧନା କରୁଛି । ଏବଂ ସେଇଥିଲାଗିହିଁ ମୂଳତଃ ଶୈଳୀଟାକୁ ସଙ୍କୋଚ କରି ଧରିଛି । ଆପଣା ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ହୃଦୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେ ସେ ଏଭଳି ଏକ ଧନ୍ଦାକୁ ଆଦରି ନେଇଛି, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ନାନା କାରଣରୁ ସେ ମସ୍ତିଷ୍କଟାକୁ ହିଁ ଗୁରୁଘର କରି ମାନୁଛି, ଏବଂ ତେଣୁ ହୃଦୟଟାକୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲୋକଲୋଚନର ଅଗୋଚର କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଶବ୍ଦସ୍ତୂପତଳେ ନାନା ବନ୍ଧ ଓ ଅନୁବନ୍ଧ ଲଗାଇ ସେ ଆମକୁ ଅବିରତ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ଯେ, ମଣିଷର ହୃଦୟ ବୋଲି ହୁଏତ କୌଣସି ଯୁଗରେ ଗୋଟାଏ କିଛି ପଦାର୍ଥ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏବେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଓ ଜଟିଳତାର ନାନା ଗଣ୍ଠି ଭିତରେ ସେହି ପଦାର୍ଥଟି କ୍ରମେ କୁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହି ସାରିଲାଣି । କେତେ ପ୍ରକାର ଅଜଗର କେତେ ଜଟିଳ ପ୍ରକାରେ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି ହୋଇ ସେହି ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ାକୁ ପକାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଭିତରେ ଯେଉଁ ହୃଦୟଟି ରହିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଜୀବନଟାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଶୋଷି ନେଇଛନ୍ତି । ଅଥବା ଆପଣାର ବିଷରେ ତାହାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅବଶ ଓ ଅଚଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହିସବୁ ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ାକଦ୍ୱାରା ଆବୋରି ହୋଇ ରହିଥିବା ଓ ଏହିସବୁ ବିଷଦ୍ୱାରା ଘାରି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ସେହି ହୃଦୟଟା ତଥାପି ଯେ ଅବିରାମ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ମସ୍ତିଷ୍କସର୍ବସ୍ୱ ତାର ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଆଧୁନିକ କବି ତାହା ମାନିବାକୁ ରାଜି ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଶୁଣିବାକୁ ମଧ୍ୟ ରାଜି ନୁହେଁ । ଆଖି ଫିଟାଇ ଦେଖିବାକୁ ବି ରାଜି ନୁହେଁ । "ଏତିକି ଦେଖିବାପାଇଁ ଦିଇଟା ଆଖି ଯେ କ'ଣ ଲୋଡ଼ା, ଗୋଟିକରେ କାମ ଚଳିଯିବ;"—ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ କୌଣସି ରୋଗୀ ପରି (ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର : ଶବ୍ଦର ଆକାଶ) ସିଏ ହୁଏତ ଏହି କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ହୁଏତ ରୋଗଶଯ୍ୟାକୁ ହିଁ ସେ ଶଯ୍ୟା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ସାରିଲାଣି; ଅଥବା ତା'ର ଆପଣାର ଶଯ୍ୟାଟା ଯେ କ୍ରମେ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି, ଆପଣାର ମସ୍ତିଷ୍କଦ୍ୱାରା ଅନାଇ ସେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଆଦୌ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଏବଂ ଏହି ଗୋଟାଏ ଜଗତକୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ଯେ ଜଗତର ଭିଆଣ କରିଥିବା ସ୍ୱୟଂ ବିଧାତାଙ୍କୁ

ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଆଖି ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ସହସ୍ର-ଚକ୍ଷୁ ହୋଇ ବିଶ୍ୱରୂପର ଦ୍ରଷ୍ଟା କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ଆଧୁନିକ ମୌଳମଣ୍ଡନକୁ ସେକଥା କିଏ ତା'ର ବୁଝିବା ଭଳି ବୁଝାଇ କରିଦେଇ ପାରିବ ? ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ବୁଦ୍ଧି ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧି କେବଳ ଭାଗ ଭାଗ କରିପକାଏ । ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ସଂସାରକୁ ଦେଖୁଥିବାବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଦେଖି ହୁଏନାହିଁ । ଆପଣାର ପରିଧି ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧିର ଅନେକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର କେବଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ସବୁଠାରେ ଖାଲି ପ୍ରମାଦ ହିଁ ଆସି ପହଞ୍ଚେ । କାରଣ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ କରି ଧରିଥିଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଏକ ଆବରଣ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କେବଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରମାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ପରି କେବଳ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଆମର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଭିତରେ ଏକାଧିକ ପ୍ରମତ୍ତତାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଏ । ବୁଦ୍ଧିସର୍ବସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟି ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ପରି ଦେଖେ ନାହିଁ । କାରଣ ତାହା ମଣିଷକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମଗ୍ର କରି ଦେଖେ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ଦେଖୁଥିଲବେଳେ କେବଳ ଆପଣାର ଇଲାକାଟା ହିଁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ସ୍ଫୀତ ଓ ବଡ଼ ହୋଇ ଦିଶୁଥାଏ । ପୁଣି ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ହୃଦୟର କ୍ଷେତ୍ରଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଗିଳି ପକାଇବାକୁ ବାହାରେ, ସେତେବେଳେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଆମର ବୃତ୍ତି ବଡ଼ ବ୍ୟତିକ୍ରମୀ ହୋଇପଡ଼େ, ଆମର ଯାବତୀୟ ପ୍ରବେଶାଧିକାରକୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଅନଧିକାର ପ୍ରବେଶରେ ହିଁ ପରିଣତ କରିଦିଏ ।

ଆଧୁନିକ କବି ଓ ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରଧାନତଃ ବୁଦ୍ଧିର ଭୂଇଁଟାକୁ ହିଁ କାମୁଡ଼ି କରି ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିତାର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଶୈଳୀର ଏକ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ରହିଥାଏ । ଯାହାର କହିବାକୁ ହୁଏତ କିଛିହେଲେ ନଥାଏ, ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଅଳ୍ପବିତ୍ତ ହିଁ କେବଳ ତା'ର ଶୈଳୀଟାକୁ ସଙ୍ଖିକଣ୍ଠେଇ କରି ଧରିଥାଏ, ତା'ର ଯାବତୀୟ ପରୀକ୍ଷା କେବଳ ଶୈଳୀର ପରୀକ୍ଷା ତଥା ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେହି ପରୀକ୍ଷାଟାକୁ ହିଁ ହରିବୋଲ ଦେଇ ନିରୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥାଏ । ଯିଏ ଯେତିକି ଉପଲବ୍ଧି କରିଛି, ସିଏ କେବଳ ସେତିକି ମାତ୍ର ହିଁ କରିପାରିବ ।

ଯେଉଁ ପକ୍ଷୀ ଯେତିକି ଦୂର ଉଡ଼ିପାରିଛି, ସିଏ କେବଳ ସେତିକିର ବାରତାକୁ ବହନ କରି ଆଣିପାରିବ । ଯିଏ କଟକ ଦେଖିଛି, କେବଳ ସେଇ କଟକ କଥା କହିପାରିବ । କେବଳ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ଦେଇ କଟକ ଦେଖିଥିବା ମଣିଷ ବାଣ ମାରିବା ପରି ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ରସକଦମ୍ବକୁ ଗଛ କରି ଟଙ୍ଗି ଥୋଇଦେବ ସିନା; ମାତ୍ର ଆମକୁ କଟକର ବାରତା ଆଣିଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶୈଳୀର ଗହନକୁ ଚଷି କବିତାର ପଟାଳିଟିଏ ତିଆରି କରିବାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ତଥାପି ଶୈଳୀଟା ଯେ କବିତା ନୁହେ, ଆମକୁ ସବୁବେଳେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ହଁ, ଯେତେବେଳେ ମୁଁ କ'ଣ ଦେଖିଲି ବା ଉପଲବ୍ଧି କଲି, ତାହା ସହିତ ମୋ କବିତାର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କହିଁ ନଥାଏ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ହୁଏତ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଶୈଳୀକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ତାହାକୁ ହିଁ ଯେ ମୋ'ର କବିତା ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଏକ ସବାଗ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବି, ଆମକୁ ଏ କଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଧର୍ମର ଅନ୍ୱେଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାର କୌଣସି ଉପଲବ୍ଧି ନଥାଇ କେବଳ ଭଲ ଭଲ ଗୀତା ଓ ଚରିତତାରୁ ହିଁ ଯେପରି କୌଣସି ସମଝିଲା ଲୋକ ମୋତେ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ବୋଲି କଦାପି କହିବାକୁ ଯିବନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୋ'ର ଶବ୍ଦବସାଣ ଓ ଶୈଳୀକୁ ଦେଖି କବିତାର ପ୍ରକୃତ ସମଝଦାର୍ ମୋତେ କଦାପି କବି ବୋଲି କହିବାର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ କବିର ଜୀବନ ଓ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ସବୁବେଳେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଖିଅ ଲାଗିରହିଥିବ । ତା'ର ଜୀବନ ତା'ର କବିତା ଲାଗି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଦର୍ପଣ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ତାର କବିତା ତା'ର ଜୀବନ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଦର୍ପଣ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ଉଭୟେ ଏକ ସଚଳ ଜୀବନକୁ ନେଇ କେବଳ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ଯାତ୍ରାର ହିଁ ସନ୍ଦେଶବାହକ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଏହି ସଂଗତି ହେଉଛି ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଏକ ସମ୍ପଦ, ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ଦର୍ପଣ କରିପାରିବାର ଏକ ସାଧନାଫଳ, ଜଗତକୁ ଆପଣା ଉପରେ ଏବଂ ଆପଣାକୁ ଜଗତ ଉପରେ ନେଇ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିପାରିବାର ଏକ ପରିଣାମ । ଏହା ଶୈଳୀର ସାଧ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବୁଦ୍ଧିଗତ ରୋମନ୍ଥନର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ, ହୁଏତ ଏହିପରି ଏକ ଅସଙ୍ଗତିରୁ ହିଁ ଆମର

ଆଧୁନିକ କବିତା ଆଜି ଆଧୁନିକ ବାସ୍ତବ ତଥା ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ସମଗ୍ରତାଠାରୁ ଏପରି ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ଆକୁତିର ସକଳ ସମାରୋହ ପାଖରେ ତାହା ଏଭଳି ଗୋଠଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଫ୍ରାନ୍ସ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍କାଳୀନ Gaulର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ଆପଣାର ବାସ୍ତବତା ଓ ଆପଣାର ପରିବେଶରୁ ହୁଏତ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ରୋମ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜଭାଷା ଲାଟିନ୍‌ରେ ପାରଙ୍ଗମତା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଅନେକ ଅଶିକ୍ଷିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷାବଞ୍ଚିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କତିପୟ ସେହିମାନେ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲାଉଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ପରସ୍ପରକୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ଗଣୁଥିଲେ । ବହୁଜନଙ୍କର କଥିତ ଭାଷା ସେଠି ଶିକ୍ଷାଳୟମାନଙ୍କରୁ ବର୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ବହୁଜନଙ୍କର ଜୀବନ ରାଜପୋଷିତ କତିପୟଙ୍କର ଜୀବନବିଳାସରୁ ଏକାନ୍ତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଲାଟିନ୍ କାବ୍ୟକଳା, ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଲାଟିନ୍ ପରମ୍ପରାଗତ ଫେସନ୍ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ଏହି ଯୁବକମାନେ କୁଆଡ଼େ ଅବସରବିନୋଦନ ପାଇଁ ପରସ୍ପର ପାଖକୁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ କବିତାଲେଖି ପଠାଉଥିଲେ, ଏକାଠି ବସିଥିଲାବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ ଓ କେଉଁ ଲାଟିନ୍ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟଗତ କେଉଁ ଫନ୍ଦା ବା ଫଳାକୁ କିଏ କେତେ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଆପଣାର କବିତା ଭିତରେ ଫୁଟାଇ ପାରିଛି, ତାହାର ବିଶ୍ରମ୍ଭାଳାପ କରୁଥିଲେ । ଆମର ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ଯାହା ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମୂଳତଃ ପରସ୍ପର ଲାଗି ହିଁ ସେ ସବୁକୁ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଆପଣା ଶୈଳୀଟିରେ ମୁଣ୍ଡି ମାରିବା ଲାଗି ସେମାନେ ବିଦେଶର ଯେଉଁ ପରିବେଶରୁ ଆପଣାର ଟିସକଲ୍ପ-ଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମର୍ମତଃ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏଠିକା ପରିବେଶ ପାଖରୁ ଆପଣାକୁ ଅପହଞ୍ଚ ଓ ଏପରିକି ବାୟବୀୟ କରି ରଖିଚନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧୁନିକ କବି ଓଡ଼ିଶାର ଜନପରିବେଶ ଅପେକ୍ଷା ସତେଅବା ଆମ ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ତାଙ୍କଭଳି ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ନେଇ

ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବା ସମଧର୍ମୀମାନଙ୍କର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛି; ଏବଂ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାର ଅନୁରୂପମାର୍ଗୀ ଆଧୁନିକ କବିମାନଙ୍କର ଆହୁରି ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛି । ତାର ସୁନା ସିଏ ସେଇଠୁ ଆଣିଛି, ଗୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେଇଠୁ ଆଣିଛି;—ଏବଂ ଏଇଠି ଆମ ବଣିଆସାହିରେ ବଖରାଏ ଘରଭଡ଼ା ନେଇ ସେ ଆପଣା ଗଢ଼ଣାଗଢ଼ା କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଆପଣାକୁ ତୁଳିବା ତଉଲି ଦେଖିବା ପାଇଁ ତା' ଲାଗି ଏହି ଭୂମିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ତରାଜୁ ନାହିଁ । ଆପଣାର ମୁହଁଟାକୁ ନଦେଖିପାରିବା ଲାଗି ଏ ଦେଶର କୌଣସି ଦର୍ପଣ ତା'ର ପସନ୍ଦକୁ ଆସୁନାହିଁ । ସିଏ ଯେଉଁଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଛି, ସେଇଠୁ ତରାଜୁ ନେଇ ଆପଣାକୁ ତଉଲୁଛି, ସେଇଠୁ ଦର୍ପଣ ମାଗିଆଣି ଆପଣାର ମୁହଁ ଦେଖୁଛି । ଆପଣାର ଏହି କସରତଟାକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଆୟାସସାକ୍ଷେପ କରିବା ଲାଗି ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆପଣାର ଭାଷାରେ ଆଦୌ କୌଣସି କାଳକ୍ଷେପଣ ନକରି ସିଧା ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ କବିତା ଲେଖୁଛି ଏବଂ ଆଗ ସିଆଡ଼େ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଦରବାରରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରି ତା' ପରେ ଯାଇ ଏଠି ଘରେ ସିଂହାସନରେ ବସିବା ଲାଗି ଏଠାକୁ ଆସୁଛି । ଭୂଇଁଛଡ଼ା ମନ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ ମନ; ଭୂଇଁକୁ ଡରୁଥିବା ମନ ଠିକ୍ ଏହିଭଳି ଏକ ମନ । ଏବଂ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଏକାଧିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର କବି ବୋଧହୁଏ ମୂଳତଃ ଏହି ଭୂଇଁର ଡରରେ ହିଁ ଭୂଇଁଛଡ଼ା ହେବାକୁ ହିଁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ହେବା ବୋଲି ବିଚାରୁଛି; ଏକା ଝଟପାକେ ସିଧା ସେଇଠିକୁ ଡେଇଁ ଗୁଳିଚିବାକୁ ଲୋଭ କରୁଛି; ସେଇ ଘରେ ମାଉସୀ କରି ବୁଲୁଛି, ସେଇ ଘରେ ପିଉସୀ କରି ବୁଲୁଛି । ତା' କବିତାର ବେଲୁନ୍ ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ କେତେମନ୍ତେ ଫୁଙ୍କା ହୋଇ ସେହିସବୁ ଦେଶର ପବନ ପଶିଛି, ଉପରର ଗ୍ଲେପା ଗୁଡାକରେ ସେହିସବୁ ଦେଶର ରଙ୍ଗରେ ପୁଟ ଦିଆଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏ ଦେଶର ଗ୍ରାହକ ଆଖିକୁ ସେଗୁଡ଼ାକ ଅନେକସମୟରେ ବଡ଼ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖାଯାଉଛି । ଏହି ଦେଶର ଗ୍ରାହକ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଦୁର୍ବୋଧ ବୋଲି କହୁଛି, ବେଳେବେଳେ ଅବୋଧ ବୋଲି ବି କହି ପକାଉଛି । ତେଣୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବର୍ଜନ କରୁଛି । ହଁ, ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରାୟ ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୁର୍ବୋଧ, ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ

ଅବୋଧ । ନାନା କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ତାହାକୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଧୁନିକ କବିତାବାଦୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ଅଯୌକ୍ତିକ ଆକ୍ରମଣ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ପ୍ରତିଆକ୍ରମଣ ଛଳରେ ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ଦୁର୍ବୋଧ ବା ଅବୋଧ ବୋଲି ଅପବାଦ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପୁଣି, ଯେଉଁମାନେ ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଅକ୍ଷରକୁ ଅକ୍ଷର ମିଳାଇ ଓ ପଦକୁ ପଦ ବସାଇ କବିତା ଲେଖି ଆସୁଥିଲେ, ଏବଂ କବିତା ଭିତରକୁ ଏହି ଆଧୁନିକ ହାଡ଼ଆଣ୍ଠା ଆସି ପଶିବା ପରେ ଦୁର୍ଯୋଗଗତ ନାନା କାରଣରୁ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ ପରି ମନେ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଦୁଃଖସୁଖ ପଡ଼ିଥିଲାବେଳେ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଦୁର୍ବୋଧତା ବା ବୋଧଶୂନ୍ୟତାକୁ ନେଇ କେତେ କିସମର ରହସ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । କବିତାର ମାର୍ଜିତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ନଗରବେଷ୍ଟରରେ ଆଧୁନିକମାନଙ୍କର ଝଡ଼ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରବେଶକୁ ସେମାନେ ସତେଅବା ବର୍ବରମାନଙ୍କର ଏକ ବଳାତ୍କାର—ପ୍ରବେଶ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିଥାନ୍ତି । ଆଧୁନିକମାନେ ମଧ୍ୟ ସଭା ବାହାରର କେହି ଜଣେ ସେମାନଙ୍କର କବିତାକୁ ଦୁର୍ବୋଧ ବା ଅବୋଧ ବୋଲି କହିଦେଲେ ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବିରକ୍ତିଟାକୁ ହିଁ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତପ୍ରଖ୍ୟ ବହିଃପୃଷ୍ଠ ଦେଇ ଲୁଚାଇ ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ବେଳେ ସେମାନେ ଆଧୁନିକ କବିତା ଅଲବତ୍ ଅବୋଧ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବା ଦାବି କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଆଧୁନିକ କବିତା ଅବୋଧ ବା ଦୁର୍ବୋଧ ହେବା ପଛରେ ସେଭଳି କୌଣସି ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ଆଦୌ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ କି ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟାଏ ସମସ୍ୟା ବୋଲି କୁହାଯିବ ଅଥବା ଯାହାକୁ ଲୁଚାଇବାକୁ ଯାଇ ଅସ୍ୱାଭାବିକତାକୁ ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକତା ବୋଲି ଦେଖାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିବ । ଆଧୁନିକ ପୁରାତନ ପାଖରେ ଅବୋଧ ହେବ, ନୂଆ ପରମ୍ପରା ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରା ପାଖରେ ଅବୋଧ ହେବ, ଏଇଟା ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ; ପୁଣି ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ହୃଦୟ ପାଖରେ କେବଳ ଏକ ଖଣ୍ଡିତ ଭୂମିରେ ଦେଖାଯିବ ଓ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ଲାଗି ଏକାନ୍ତ ଅବୋଧ ହୋଇ ରହିବ, ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ତେଣୁ ଆପଣାକୁ ବୁଝିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଦ୍ଧି କେବେହେଲେ

ହୃଦୟ ସହିତ ଝଗଡ଼ା କରିବାକୁ ଯିବନାହିଁ । ପୁରୁଣାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆମ ଆଧୁନିକମାନେ ଯେପରି ଅବୋଧ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଆଧୁନିକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପୁରୁଣାମାନେ ବି ଠିକ୍ ସେମିତି ଅବୋଧ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଅବୋଧତାଟା ଆମଲାଗି ଶତକଡ଼ା ଶହେଭାଗ ଅବଶ୍ୟ ବୋଧ ହେଉବୋଲି ଦାବି କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଝଗଡ଼ାଟା ନିଶ୍ଚୟ ଲାଗିରହିଥିବ, ଯେତେ ଧରାପରା ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେହି କାହା ପାଖରେ ମୋଟେ ଧରାଛୁଆଁ ଦେଉନଥିବେ । ମାତ୍ର ଅବୋଧତାର କାରଣ ଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝିବାପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଏକ ଚେଷ୍ଟା ସବୁବେଳେ ନିଶ୍ଚୟ କରାଯାଇ ପାରିବ; ହୁଏତ ତେବେ ଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆପଣାଆପଣାକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ କେତେକ ସୁବିଧା ପାଇପାରିବେ ଓ ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ପରସ୍ପରକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ । ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅପାଂକ୍ତେୟ ବୋଲି ମଣୁଥିବା ଅଥବା ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭୟ କରୁଥିବା ତଥାକଥିତ ହୃଦୟ କିମ୍ବା ଆପଣାକୁ ହୃଦୟ ପାଖରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କରି ରଖିଥିବା ତଥାକଥିତ ବୁଦ୍ଧି ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଉଭୟେ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ବୁଝିପାରିବେ ଓ ନୂଆ ଆଖିରେ ପରସ୍ପରର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇ ପାରିବେ ।

ଆଧୁନିକ କବି ମୂଳତଃ ଆପେ ଆପଣା ପାଖରେ ଅବୋଧ, ତେଣୁ ତା'ର କବିତା ମଧ୍ୟ ସବୁଜନ ପାଖରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଠକଜନ ପାଖରେ ଅବୋଧ । ତା'ର କବିତା ତା' ଆପଣା ଉପଲବ୍ଧିର ଏକ ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ସିନା ତା'ର ନିଜ ପାଖରେ ବୋଧ ହୋଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା; ଫୁଲ ଆଉ ଫଳ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମଗତ ସମ୍ବନ୍ଧଟି ରହିଥାଏ, ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତା'ର କବିତା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧିତତା ରହିଥାନ୍ତା । ଫୁଲଟିଏ ହୋଇ ଫୁଟିଉଠିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ସମଗ୍ର ପରିଚୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଉଠିବା, ଆପଣା ଆଗରେ ଆପେ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର ଏକକତାରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠିବା । ମଣିଷ ଯେତିକି ସମ୍ପଦର ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ, ସେ କେବଳ ସେତିକି ସମ୍ପଦକୁ ସମଗ୍ରଭାବରେ ଆପଣାର ସମକ୍ଷରେ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ଧରି ରଖିପାରେ । କେବଳ ଯେତିକିମାନ ଏହିପରିଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ, ସେତିକି ହିଁ

ଅବୋଧତା ମଧ୍ୟରୁ ବୋଧତାର ଭୂମିରେ ଆସି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ଆମକୁ ଅନ୍ତର୍ଗତଭାବରେ ଆପଣାର ଅନୁଭବରେ ଯାହାକିଛି ମିଳିଥାଏ, ଆମେ କେବଳ ସେତିକକୁହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ଆମର ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି କହିପାରିବା । ଆପଣାର ବିଚରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧୁନିକ କବି ଏକାବେଳେକେ କେତେ ଇଲାକାରେ ଫାଳ ଫାଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ, କେତେ କେତେ ଅର୍ଗଳଦ୍ୱାରା ସେ ଆପଣା ଭିତରେ ବଡ ଶୋଚନୀୟଭାବରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତା' ଜୀବନର ଅନ୍ତଃପୁର ଭିତରେ ହୁଏତ ଏ ଅଗଣାର ସମ୍ବାଦ ଓ ସମାସ୍ୱାଦନଗୁଡ଼ାକ ସେ ଅଗଣା ପାଖରୁ ଅଗୋଚର ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତା'ର ଏ ଦୁଆରେ ଶଙ୍କଟା ଓ ବିକା ନାଚୁଥାଆନ୍ତି ତ ସେ ଦୁଆରେ ପ୍ରଲମ୍ବା ନାଚୁଥାଏ ଏବଂ ଫଳରେ ତାକୁ ଏକାବେଳେକେ କେତେ ପ୍ରକାରେ ଅରିନ୍ଦମ ସାଜି ଅସୁର ମାରିବାରେ ମତ୍ତହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତା'ର ବାହାର ସହିତ ଭିତରର ଯୋଗାଯୋଗ ନଥାଏ, ତା'ର ପୋଷାକୀ ତା' ଆଟପହରି ପାଖରୁ କେତେ ଛଟକ ଓ ଛନ୍ଦରମରେ ଚିତା କାଟି ବୁଲୁଥାଏ, ତାର ଅହାରଗୁଡ଼ାକ ତା'ର ଆଲୁଅକୁ ସତେ ଯେପରି ଖାଲି ଫାଙ୍କି ଦେବାକୁ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ତା'ର ଯାହା ହେବା ଉଚିତ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗତମ ବାସନାରେ ସିଏ ଯାହା କିଛି ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଚି, ସେଇଟା ସହିତ ସଂସାରର ପାଗ ଓ ବିବାଦ ଅନୁସାରେ ତାକୁ ବାଧହୋଇ ଯାହାସବୁ ହେବାକୁ ପଡୁଚି, ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ସକାରାତ୍ମକ ଭାବରେ କହିଲେ, ଦୁଇଟାଯାକ ମଧ୍ୟରେ ସତତ ଏକ ଜିଘାଂସାମୂଳକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଏପରି ଏକ ସନ୍ତାପିତ ମଣିଷ ଅନୁଭବ ସହିତ ପ୍ରକୃତରେ କପରି କି ଭାବ ଲଗାଇ ପାରିବ, ଉପଲବ୍ଧି ବା କ'ଣ କରି ପାରିବ ? ଅନ୍ୟ ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ତାକୁ କପରି ବା ମଣିଷପରି ଦେଖାଯିବ, ବାହାରେ ଏବଂ ଭିତରେ ଧୀର, ନିଶ୍ଚଳ, ଏକାନ୍ତ ଅଥଚ ସମଗ୍ର ହୋଇ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ କପରି ବା ଅନାଇ ପାରିବ ? ଆପଣାର ଅନ୍ତଃସନ୍ତାପଗୁଡ଼ାକୁ ବିଶ୍ୱମୟ କରିଦେଖିବା ବ୍ୟତୀତ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ ଅଧିକ କଣ କରି ପାରିବ ? ଆପଣାକୁ ଆପଣା ସମକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ଖୋଲା ବହି ପରି ପକାଇ ଧରିପାରିବା ସକାଶେ ତା ଭିତରେ ସାହସ କେଉଁଠାରୁ ଆସିବ ଏବଂ

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସଂସାର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପାରିବା ଲାଗି ତାର ଫୁରସତ ବା କୁଆଡୁ ଆସିବ. ଏବଂ ଏପରି ଏକ ଜୀବ ଆପଣା ପାଖରେ କିପରି ବୋଧ ହୋଇ ପାରିବ ? ସେ ନିଜ ଭିତରେ କେବଳ ଏ ଖଣ୍ଡଟାଠାରୁ ସେ ଖଣ୍ଡଟାକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବ, ବା ଏ ଖଣ୍ଡଟାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଉଡ଼ୁଆଲ କରି ରଖି ତେବେ ଯାଇ ସେ ଖଣ୍ଡଟାକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟାକୁ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଜାଣୁଥିବ,· ଦଣ୍ଡକର ଶାନ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ବିହ୍ୱଳ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ-ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ହୋଇ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଥିବ ଏବଂ ଆପଣାର ଅନ୍ତ ନ ପାଇଥିବା :ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ସମଗ୍ର ପରିଚୟଟିର ସତ୍ୟଟିକୁ ଅଲୋଡ଼ା କରି ରଖିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପାଠକ-ହାଟରେ ବା କିପରି ବୋଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ?

ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଅବୋଧ । କାରଣ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ମୂଳତଃ କବିଭାବରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର କେବଳ ଜଣେ ଜଣେ କାରିଗରଭାବରେ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ଏବଂ ଜଣେ କାରିଗର ଆଉ ଜଣେ କାରିଗରକୁ ଈର୍ଷା କଲାପରି ସତେଅବା ସ୍ୱଧର୍ମ-ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ଈର୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ପରସ୍ପରକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପରସ୍ପରକୁ ହଜମ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପରସ୍ପରର ମଣୋହିଁରେ ଯାଇ ବସିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସତେଅବା ପରସ୍ପରକୁ ଚିପିଦିବା ଲାଗି ନିରନ୍ତର ଘାଣ୍ଟି ଚକଟି ହେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବନିଆଁ ବନିଆଁକୁ ଈର୍ଷା କରେ, ସିଏ ତାକୁ ଚିପିଦିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ, ପଥ ଉପରେ କେବଳ ଆପଣାକୁ ହିଁ ଦେଖୁଥାଏ । କବି କବିକୁ ଈର୍ଷା କରେ ନାହିଁ, ଜଣେ କବି ଆଉ ଜଣେ କବିକୁ ଆପଣାର ସାଥୀ ବାଟୋଇ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରେ, ତାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନୁଭୂତିରୁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଉପକୃତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ରଖିଥାଏ । ମୁଁ ଯାହାକୁ କେବଳ ଆପଣାର ଜଣେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ବୋଲିହିଁ ଦେଖୁଥିବି ଓ ଯାହାକୁ ଈର୍ଷା କରୁଥିବି, ତାକୁ ମୁଁ ଆପଣା ପାଖରେ କିପରି ବୋଧ କରିପାରିବି, କିପରି ତା' ପାଖରେ

ଯାଇ ବସିପାରିବ ଓ ତା'ର ସମୀକ୍ଷା କରିପାରିବ ? କେବଳ ତାର ଦୁର୍ଗରେ ରହିଥିବା ଛିଦ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ମୋର ଆଉ କାହିଁକି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ରହିବ ? ହୁଏତ ଏହିପରି ଏକ କାରଣରୁ ଆମଦେଶରେ ଆଧୁନିକ କବିମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଗହଣ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକଶିଙ୍ଗିଆମାନଙ୍କର ହିଁ ଏକ ଗହଣ ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହୁଏତ ଏକା ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥାନ୍ତି, ଆପଣା ଆପଣା ବେକରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର କଣ୍ଠିମାଳ ଲମ୍ବାଇ ବସିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ତଥାପି ସତେ ଅବା ଅଲଗା ଅଲଗା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ବସିଥାନ୍ତି; କେହି କାହାରିକୁ ଦେଖି ପାରୁ ନଥାନ୍ତି, ଭରସା ଦେଲପରି କେହି କାହାରିକୁ ଅନାଇପାରୁ ନଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଖରେ ଅବୋଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସୁପ୍ତ ଓ ଧୂମଗର୍ଭ ଆଗ୍ନେୟଗିରି ପରି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ କବିତା ହେଉଛି ଚିତ୍ରକଳ୍ପପ୍ରଧାନ କବିତା । ଆଧୁନିକ କବିତାର ଧନ୍ଦା ହେଉଛି ଚିତ୍ରକଳ୍ପରୁ ଗୁଡ଼ି ତିଆରି କରି ଏକ ଧୂସର ଗଗନ ଉପରେ ନେଇ ଉଡ଼ାଇବାର ଧନ୍ଦା । ଅନେକ ସମୟରେ ସିଧା ବିଦେଶରୁ ହିଁ ସେହି ଗୁଡ଼ିଗୁଡ଼ାକ ସରବରାହ ହୋଇ ଆସିଥାଏ, ସୂତା ଏବଂ ସୂତାରେ ଦିଆଯାଇ ଥିବା ମାଞ୍ଜା ତ ବଡ଼ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ସିଆଡ଼ୁ ଆସିଥାଏ । ସିଆଡ଼ୁ ଆସିଥାଏ ବୋଲି କହିବାବେଳେ କାହାକୁ ଯେ କୌଣସି ଦୋଷ ବା ଅପବାଦ ଦିଆଯାଉଛି, ସେଭଳି ଭାବିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ । ଆମର ଏହି ବିଂଶ—ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାବ ତଥା ଭାବଚିତ୍ରର ନେଣଦେଣ ଉପରେ ଆଦୌ କୌଣସି କଟକଣା ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭୂଗୋଳଗତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ଜାରି ହୋଇ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଯାହା ସେ ଦେଶରୁ ଏ ଦେଶକୁ ଆସିଲା, ଅଥବା ସେଠୁ କୌଣସି ମୁଣ୍ଡରୁ ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ଆସିଲା, ସେଇଟା ଏଠି ମୋ ବାସନରେ ପରଷାଯାଇ ପାରିବା ଉଚିତ, ମୋର ଅମଳରେ ଉକୁଟି ପାରିବା ଉଚିତ । ମୋର ଭାବଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ପରିପାଳିତ ତଥା ନିଜସ୍ୱ ହୋଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ଆପଣାର କଥାଟି ଭିତରେ ପକାଇ, ଭାଙ୍ଗି ଓ ଗୁଣ୍ଡ କରି, ତାକୁ ମୋ' କଥାଟିର

ମାଟିରେ ପରିଣତ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ମୁଁ ସେଠୁ ଆଉ ଯେଉଁ କିଆରିରୁ ଫେଳା ଓ ଡେ଼ଲସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବାହାରିଛି, ସେଇଟା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରବେଶ ରହିଥିବା ଦରକାର, ତାହା ବିଷୟରେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବଗତି ରହିଥିବା ଦରକାର । ତା' ନ ହେଲେ ମୋର ବହୁ ଉତ୍ସାହରେ ମାଗି ଆଣିଥିବା ଭିଅଣଟା ମୋଟେ ଭିଅଣ ପରି ଲାଗିବ ନାହିଁ, ଭୁଚ୍ଛା ମାଗିଆଣିଥିବା ପରି ହିଁ ଲାଗିବ । ଆମ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଠିକ୍ ସେଇ ମାଗିଆଣିଲା ପରି ହିଁ ଲାଗୁଛି । ଯେକୌଣସି ଶବ୍ଦକଳ୍ପ, ତାହା ଏଠାକାର ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରୁ ମାଗିକରି ଅଣା ଯାଇଥାଉ ପଛକେ, ତାହାକୁ ଆମେ କେବଳ ଏକ ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ମାତ୍ର ବୋଲି କଦାପି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଯେକୌଣସି ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ପଛରେ ଏକ ଇତିହାସ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ଭବକାହାଣୀ ରହିଛି । ଭାବଧର୍ମୀ ଏକ ଇଙ୍ଗିତ ରହିଛି, ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ଯେକୌଣସି ଶବ୍ଦକଳ୍ପକୁ ସୁରୁଚି ତଥା ସୁଦକ୍ଷ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ତାହାକୁ ଆପଣାର ଭୂମି ଉପରେ ଉକୁଟାଇ ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ତାହାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ପରିବେଶଗତ ସମଗ୍ର ଆଧାରଟିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବ । ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତିରେ ପରିପାଳିତ ହୋଇ ଆଉଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣନାଡ଼ୀଟିକୁ ଅବିହ୍ୱଳ ଚିତ୍ତରେ ଅଥଚ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଚିହ୍ନିବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ପୁଣି ଆମ ଦେଶରେ ସାମାଜିକ ଇତିହାସଗତ ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଭଳି ଏକ ଅତିବିହ୍ୱଳ ବିଗଳିତ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଓ ସେହି ମନୋଭାବକୁ ଆନେକ ସମୟରେ ଯେପରି ମାର୍ଜିତ ରୁଚି ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ସେଥିରେ ତଥାପି ଅବିହ୍ୱଳ ରହି ସେଠୁ ମୁକ୍ତା ସଂଗ୍ରହ କରି ଚିବାର ସାଧନା ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୁରୁହ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ଏହି ସାଧନାରେ ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରଗତ ଯେଉଁ ଭାରସାମ୍ୟଟି ରହିବା ସବୁବେଳେ ଉଚିତ, ଆମର ଏଠି ତାହା ନିୟମତଃ ହିଁ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ଦମ୍ଭ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ଆଉ ଏକ ସଂସ୍କୃତିରୁ ମୁକ୍ତା ଆହରଣ କରିବାକୁ ଅବକାଶ ହିଁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ପାଖରେ

ନ ଥାଏ । ଆମର ଶାସ୍ତ୍ର, ଆମ ପ୍ରତୀକ ପରମ୍ପରା ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ସୃଜିବାରେ ଆମର ନିଜସ୍ୱ ଶକ୍ତିଟିକୁ ଅଧିଗମି ପାରିଥିଲେ ଆମ ପକ୍ଷରେ ବାହାରୁ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ସାଉଁଟିବାଠା ଅଧିକ ସାର୍ଥକ ଓ କାର୍ଯ୍ୟସାଧକ ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ଆମର ଅତି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଆମ ଏଠିକା ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକର କାହ୍ନିର୍ ଖବର ରଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଯାବତୀୟ ସମ୍ପଦକୁ ଖାଲି ବଜାରୀୟ ମଣି ନାକ ଟେକନ୍ତି । ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସେଠାରୁ କିଛି ଆଣି ଏଠି ଆମ ଘରଟିକୁ ସଜାଇବେ ବୋଲି ସଉଗୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଏଠି ରହିଥିବା ସକଳ ସଂଗ୍ରହକୁ ନାକ ଟେକନ୍ତି । ତେଣୁ ଏମାନେ ଯେତିକି ଚହଲନ୍ତି, ତାହାକୁ ଖାଲି ଉପରଠାଉରିଆ କରି ଚହଲନ୍ତି, ସେଠୁ ଯାହାସବୁ ଆଣନ୍ତି, ହୁଏତ କେବଳ ଉପରଠାରୁହିଁ ଦୁହିଁ କରି ନେଇ ଆସନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ, କେବଳ ବେଶ ଓ କେଶରେ ଆଧୁନିକ ହେବାଦ୍ୱାରା ଯେତିକି ଆଧୁନିକ ହେବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ମାଗିଆଣାଯାଇଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧବୋଧ ଚିତ୍ରକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଆଧୁନିକ ଅବାଗିଆ ଶୈଳୀରେ କବିତା ଲେଖିବସିଲେ ଆଧୁନିକ କବି ହେବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଏବଂ କବି ଓ କବିତା ଉଭୟେ ନାନା କୁହୁଡ଼ି ଭିତରେ ଅବୋଧ ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବି ସେଠି ଯାହାସବୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଚି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ତାହାକୁ ହିଁ ଭାଷାର ରୂପ ଦେଉଚି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଧୁନିକ କବିତା ତାହାରି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ରୂପେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଚି । ତେଣୁ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସେଠିକା ସମାଜର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ ଓ ଅବସାଦ, ଯାବତୀୟ ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରସବବେଦନା ସେଠିକାର କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରି ଉଠୁଚି । ଆମର ଏଠାରେ ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ଆଖିବୁଜି କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏଠି ସେମାନଙ୍କର ଚୌପାଖରେ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଚି ବା ଘଟିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଚି, ସେଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରତି ସେମାନେ ଅତି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଆଖିବୁଜି ରହିଚନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅବସାଦ, ଅବକ୍ଷୟ, Alienation ଓ Weltschmerzର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଏଠାରେ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସେଇଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ

ବେକରେ ଫାଶ କରି ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ସେଇଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ କବିତାର ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ତେଣୁ ଉପହସିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି; କବିତାର ତତ୍ତ୍ୱଗତ ତଥା ଭାବଗତ ଭୂମିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅବୋଧ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ପ୍ରେୟସୀକୁ ତଥା ଆପଣାର ଗୋଡ଼ତଳେ ରହିଥିବା ଭୂମିଟିକୁ ଭଲକରି ଚହ୍ନି ନଥିଲେ ବିଚରା ପ୍ରେମିକକୁ ଯେଉଁଭଳି ହରବର ଓ ହଟହଟା ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ଆମର ଆଧୁନିକ କବି ଉଣାଅଧିକେ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଦଶା ଭିତରେ ଆସି ପଡ଼ିଛି । ଆପେ ଆପଣାକୁ ବନ୍ଦୀକରି ରଖିଛି; କବାଟଗୁଡ଼ାକ ଫିଟାଇ ଦେବା ମାତ୍ରକେ ଯାହାସବୁ ବଡ଼ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆସି ତା' କାନରେ ବାଜି ପାରନ୍ତା, ଦୂରଶ୍ରବଣର ଆତୁରତାରେ ପଡ଼ି ସେ ସବୁକୁ ସେ ମୋଟେ ଶୁଣି ପାରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ତା'ର ଏକକକାରୁଣ୍ୟ ଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ଅବୋଧ ହୋଇ ରହିଛି; ପାଠକର ମନରେ ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାର କରୁଣ ରସ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁନାହିଁ । ଆମର ଏଇଠି ଆପଣାର ସ୍ୱାଭାବିକ ସମଗ୍ର ପରିବେଶଟିକୁ ଆପଣାର ପରିବେଶ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଆମ କବି ଆଜି ଯାହା ଲେଖୁଥାନ୍ତା, ହୁଏତ ତାହା ଅଧିକ ବୋଧ ହୋଇ ପାରୁଥାଆନ୍ତା, ଅଧିକ ଖିଅ ଲଗାଇ ପାରୁଥାନ୍ତା, କବିର ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥି ଫିଟାଇ ଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ Charles Reich ତାଙ୍କର The Greening of America ପୁସ୍ତକଟିରେ ମନୁଷ୍ୟ-ଚେତନା ବିବର୍ତ୍ତନରେ ତିନୋଟି କ୍ରମ-ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ମଣିଷ ଆଗରେ ବିପୁଳା ପୃଥ୍ୱୀ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ଅଳପ ଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଶ୍ରମ ଖଟାଇ ଶ୍ରମ-ଲବ୍ଧ ଫଳକୁ ଭୁଞ୍ଜିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏତେବଡ଼ ପୃଥିବୀ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ତା' ପରେ ଚେତନାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଣିଷ ପରସ୍ପରକୁ ପରସ୍ପରର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ଦେଶ ଦେଶ ଭିତରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅପରକୁ ମାଡ଼ିଦେଇ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବାର ସ୍ୱାର୍ଥସର୍ବସ୍ୱତାକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ

ପରିଭାଷା ଦିଆ ହୋଇ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ମଣିଷଠାରୁ ପଇସା ବଡ଼ ହେଲା, ସାର୍ଥକତାଠାରୁ ସଫଳତା ବଡ଼ ହେଲା; ପୁଞ୍ଜିର ଜୟଜୟକାର ହେଲା; ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜୟଜୟକାର ହେଲା । ମଣିଷର ଏହି ପୃଥିବୀଟାକୁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର ଭାବରେ କେତୋଟି ଆଧିପତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ବାଣ୍ଟି ଦିଆଗଲା । ସେହି ଆଧିପତ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ଜାରି କରି ରଖିବାକୁ ରାଜନୀତି ବୋଲି କୁହାଗଲା, ସେହି ଆଧିପତ୍ୟକୁ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଆଉ ଜାତୀୟତାବାଦ ପରସ୍ପରର ସହଚର ହୋଇ ରହିଲେ । ମଣିଷ କ୍ରମେ ଗୋଟାଏ ପଣ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । କଳାମାନେ ଗୋରାଙ୍କର ପଣ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲେ, ମୂଲିଆ ମାଲିକର ପଣ୍ୟ ହେଲା, ଉପନିବେଶଗୁଡ଼ାକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟାଧିକାରୀର ପଣ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲେ । ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ାକ ଆଦର୍ଶବାଦର ପଣ୍ୟ ହେଲେ ଓ ଆପଣାର ମହତ ହରାଇ ବସିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ବାସ୍ତବ ସ୍ଥିତି ରୂପେ ଯାହାସବୁ ରହିଛି, ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଚେତନାଟି ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହାର ଅଭିଘାତ କରୁଛି, ତାହାର ଉତ୍‌ପ୍ରେରକ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ସାରା ଭୁବନକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ତୃତୀୟ ଚେତନା ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଏହି ଚେତନା ହେଉଛି ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ପରି ଦେଖିବାର ଓ ଅନୁଭବ କରିବାର ଚେତନା, ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ସଂସାରରେ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଚଳନ୍ତି ଜୀବନରେ ମୂଲ୍ୟ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାର ଚେତନା । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ମଣିଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି-ନେବାର ଚେତନା, ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ସାରତଃ ଜଣେ ମଣିଷରୂପେ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବାର ଚେତନା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଠିକ୍ ଏହି ଚେତନାଟିର ଉଦୟ ହୋଇ ଆସୁଛି, ତାହାରି ସନ୍ଦେଶକୁ ବହନ କରି ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଉପରେ କେତେଟି ସିନ୍ଦୂର ଫାଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ସେହି ନୂତନ ସକାଳଟିକୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିବାର ସାଧନା ହେଉଛି ଏକ ତାରୁଣ୍ୟର ସାଧନା, କାରଣ ତରୁଣ ତଥା ସବୁଜ ହିଁ ସବୁଠାରେ ଏହାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ବାହାରୁଛି; ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ନୂତନ ସାକ୍ଷାତଲାଭର ପଥରେ ସେଇ ଆଗେ ଆଗେ ଯାଉଛି । ଯଦି ଏହାକୁ ଗୋଟାଏ ବିପ୍ଳବ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ଇତିହାସର ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ବିପ୍ଳବଠାରୁ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିନବ ରୀତିରେ ଆପଣାକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ । କେବଳ ଶାସନ ବା ଶାସକ ବଦଳାଇବାରେ

ଏହି ବିପ୍ଳବର ଆଉଦୌ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହି ବିପ୍ଳବ ପୃଥିବୀର ସବୁ ଦେଶରେ ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଶୀୟ ଓ ଜାତୀୟ ଯାବତୀୟ ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବ । ଏହି ରୂପାନ୍ତରଟିକୁ ସହଜ କରିଆଣିବା ଲଗି ଯେଉଁଠି ଯିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି, ତାହାର ଚେତନାକୁ ହିଁ ଆମେ ଆଧୁନିକ ଚେତନା ବୋଲି କହିବା, ତାହାର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ହିଁ ଆଧୁନିକତମ ସ୍ୱପ୍ନବୋଲି କହିପାରିବା ।

ଆମ ଦେଶର ଆଧୁନିକ କବି ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାବରେ ହୁଏତ ଚେତନାର ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତରଟିରେ ଆପଣାକୁ ଜଳି ରଖିଛି, ତାହାର ପାଖରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ବିକି ଦେଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଚେତନାଟିକୁ ସମ୍ବଳ କରି ଆମର ଏଠି ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜ ନାମରେ ନାନା ଅସୁନ୍ଦରତାର ଯେଉଁ ବଜାର ବସିଛି, ଆଧୁନିକ-କବି ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାରି ଭିତରେ ତମ୍ବୁ ଖଟାଇ ରହିଛି । ସିଏ ସେହି ସମାଜର ଖାଉଛି, ତାହାରି ଗାଉଛି, ତାହାରି ବିନୋଦନ ଓ ବିରେଚନ ସକାଶେ କବିତାରେ ଭଳି ଭଳି କଣ୍ଢେଇ ଗଢ଼ି ଥୋଇ ଦେଉଛି, ଏବଂ ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ସଫଳ ବୋଲି ଗଣା ହେବାକୁ ଆପଣାକୁ ନାନାବିଧ କୌଶଳରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ତଥା ଅନୁକୂଳିତ କରି ରଖିଛି । କବିତା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ପ୍ରଧାନତଃ ଶୈଳୀ ଓ ଚତୁର ବିନୋଦର ଆତସବାଜି ଭିତରେ ଅପହୃତ କରିଛି ରଖିଛି । କେବଳ ନିରାଶ କରାଇବାକୁ ଓ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିର ଭୁଆଁ ବୁଲାଇବା ଭିତରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଶାନ୍ତଶ୍ୱାସୀ କରି ରଖିବାକୁ ସିଏ ନିଜର ଧନ୍ଦା ଓ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛି । ସିଏ ଜଣେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବ ନାହିଁ ? ଖାଲି ଅବକ୍ଷୟର ସ୍ମରଣି-ଚମ୍ପୁ ଗାଇ ଗାଇ ଆପଣକୁ କ୍ଷୟ କରିଦେବ ? ଆଉ ଅନ୍ୟସବୁ ଦେଶରେ ପରିସ୍ଥିତି ଅଥବା ପ୍ରୟୋଜନ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ଆମର ଏଠି ଆଧୁନିକ କବିର ଆଗରେ ଏଇ ଆହ୍ୱାନଟି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ କବିତା ହେଉ କିମ୍ବା ସାହିତ୍ୟ ହେଉ, ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଲଗି ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନକାମୀ ମଣିଷର ଆଧୁନିକତମ ଅଭିଳାଷଟି ଲଗି ତାହା କେବଳ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ହିଁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇ ଯାଉଥିବ, ଆମକୁ ସୋପାନ ସୋପାନ କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ନେଉଥିବ ।

ତେଣୁ ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନତାର Prosody ନଗାଇ ଆଧୁନିକ କବିତା ଶବ୍ଦମନ୍ତ୍ରର ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ ଶିଖୁ । ଶବ୍ଦମନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱପ୍ନଦେଖି ଶିଖୁ ଓ ଶବ୍ଦମନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଶିଖୁ । ମୃତ୍ୟୁର ମୁଚଲିକା ନଲେଖି ଆଧୁନିକ କବି ସକଳ ମୃତ୍ୟୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନର ବହୁବିଧ ସମ୍ଭାବନାକୁ ନେଇ ପାଖୁଡ଼ା ପାଖୁଡ଼ା କରି ମାଳଟିଏ ଗୁନ୍ଥି ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରୁ । ପଛକୁ ଅନାଇ ଅନାଇ ଯେଉଁ କ୍ଳାନ୍ତ କେତେ ଜଣ ଅତି ସତର୍କ ଭାବରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକୁଳିଗୁଡ଼ାକୁ ଆପଣାର ହାତଗୋଡ଼ରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ଲଗି ଏକ ଆତ୍ମପୀଡ଼ନରହିତ କଣ୍ଟକର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ରହିବାରେ ହିଁ ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର ବୟସକୁ ସତ ନ ଦେଉ । ଯଦି ଯୁଗଟା ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠି ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି, ତେବେ ଆପଣାର ମେରୁଦଣ୍ଡ ସିଧାକରି ସେ ସେଠି ଆଗାମୀ ନୂତନ ଯୁଗଲଗି ଗୋଟିଏ ଖୁଣ୍ଟ ହୋଇ ଶିଖୁ । ଆଧୁନିକତା କହିଲେ କେବଳ ଆଧୁନିକ ଶବ୍ଦକଳ୍ପର କସରତକୁ ନ ବୁଝି ସେ ଏକ ଆଧୁନିକ ଚେତନାକୁ ବୁଝୁ, ଆଧୁନିକ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ବୁଝୁ, ଏକ ଆଧୁନିକ ବାସନା ଲଗି ସାହସ କରୁ ।

ତା' ନହେଲେ ଅମର ଏହି ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଭୂମି ଉପରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ସଙ୍କ୍ରମଣଟି ଆସନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଲାଣି, ଏହି ପଣ୍ୟପ୍ରଧାନ ଯୁଗର କବି ସେଥିରେ ଅଦୌ କୌଣସି ଭାଗ ନେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ପଛରେ ପଡ଼ିରହିବ । ଅବକ୍ଷୟର ମିଉଜିଅମ୍ ଭିତରେ ସିଏ ବି ପଥର ଖଣ୍ଡେ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଥିବ । ଚକ ଆଗକୁ ଗଡ଼ିଯିବ, ମଣିଷ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯିବ, ଏବଂ ଜୀବନର ସେହି ନୂତନ ଅଭିଷେକରେ ଏବର ଏହି କବିକୁ ହୁଏତ ମନେ ବି ପକାଇବା ଲଗି କେହି ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଭାବିବେ ନାହିଁ ।

☆ ☆

୨୪ । ୩ । ୭୨

['ଆଧୁନିକ କବିତାର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ' ସମ୍ପାଦନା
ଶ୍ରୀ ଅପୂର୍ବରଞ୍ଜନ ରାୟ
ଉଦୟଗୋଷ୍ଠୀ, ଭଦ୍ରକ, ୧୯୭୨]

କବିତାର ଜଳବାୟୁ

ଯେତେବେଳେ କବିତା ନଥିଲା, ମନୁଷ୍ୟ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ କବିତା ଲେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ପୁରାତନ, ଆଧୁନିକ ଅଥବା ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଯେଉଁଭଳି କବିତା ଲେଖୁଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେମାନେ ଅନୁକ୍ଷଣ ଏକ ସମାଜ ଭିତରେ ହିଁ ରହିଛନ୍ତି, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବହନ କରି ଏଉଟିରୁ ଏଉଟିଏ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜ ଲାଗି ମଧ୍ୟ କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାର କଥା ଯେ କବିମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଏପରି ଏକ ଦାୟିତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ତ ସେମାନେ ଏଥିଲାଗି ମୋଟେ ରାଜି ହେଉନଥିଲେ ବା ସେହି ଖାଣ୍ଟି ଲା-ବର୍ଣ୍ଣିତ ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ସେପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାର ଧୃଷ୍ଟତା ବି କରୁନଥିଲା ଅଥବା ଯୋଗ୍ୟତା ମଧ୍ୟ ରଖୁ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବନିତା ଯେମିତି ଅନ୍ତଃପୁରର ତଲ୍ପଘରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲା, କବିତା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରାଜଦରବାରରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜ-ଗୁହାଳରେ ଗାଈ ହୋଇ ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜାନୁଗ୍ରହର ସୁନାପଞ୍ଜୁରିରେ ଧରା ହୋଇ ନରହିଲେ କେହି କବିର ସମ୍ମାନ ପାଉ ନଥିଲେ କିମ୍ବା କାହାରି କବିତା କବିତା ବୋଲି ଗଣା ହେଉ ନଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ କବିତାର ପ୍ରେରଣାକୁ ଠାଣି ବଦଳାଇ ଐଶୀ ପ୍ରେରଣା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । କିଏ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ କବିତା ଲେଖୁଛି ଅଥବା ଆଉକିଏ ଖାଲି ଅମୁକ ଦେବତା ବା ଦେବୀଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇ କବିତାରେ ପଶିଛି ଓ ସେଇଥିରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବୁଡ଼ିଛି ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିଲା । ତା'ପରେ ତା'ବିଷୟରେ ଆଉ କିଛିହେଲେ ପ୍ରଶ୍ନ

କରାଯାଉ ନଥିଲା, ତା' ବିଷୟରେ କୌଣସି ସଂଶୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉ ନଥିଲା, ସମୀକ୍ଷା ହେଉ ନଥିଲା । ଖୋଦ୍ ଦେବତା ପ୍ରସନ୍ନ ହେବାରୁ ବା ଦେବୀ ସପନେଇବାରୁ ଯଦି ଜଣେ କବିତା ଲେଖିଲା, ତେବେ ତା'ର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ସମୀକ୍ଷା କ'ଣ ? ତାକୁ କେହି ପରୀକ୍ଷା ମାଗିବେ ତ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଦେବୀ ମାଗିପାରିବେ ଅଥବା ସେହି ଦେବତା ହିଁ ମାଗି ପାରିବେ ସେଠାକୁ ଆମ କାହାରି ପହଞ୍ଚ ପାଇବ ନାହିଁ । ପାଇବାକୁ ମନ କଲେ ତାହା ଅବିବେକତା ହେବ ବା ଅବିମୃଶ୍ୟକାରିତା ହେବ । ସେତେବେଳେ ଖୋଦ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଯେଉଁମାନେ କବିତା ଭିତରେ ଖଡ଼ି ଗଡ଼ାଉଥିଲେ ବା ଖଡ଼ି ଗୋଟାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପରି ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନ୍ ବା ଭଗବତ୍-କଳ୍ପନାଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୌଣସି ନା କୌଣସି ଆୟତନସିଦ୍ଧ ଗମ୍ଭୀର ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ବା ରହୁଥିଲା । ସେହି ଭଗବାନ ଖାଲି ଆକାଶ ଭିତରେ ଥିଲେ ତ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ନଥିଲେ; ଏବଂ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ' ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ତ ବାହାରର ଏହି ଆକାଶଟା ଭିତରେ ନଥିଲେ । ଉପନିଷଦର ଯେଉଁ ଉଦ୍ଭାସିତ ଯୁଗରେ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଆକାଶ ଓ ଆତ୍ମା ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ଏକାବେଳେକେ ପୂରି ରହିଥିବାର ମାନି ନିଆଯାଇ ଥିଲା, ସେ ସେପରି ଆଦୌ ଉଭୟସ୍ଥ ହୋଇ ରହି ନଥିଲେ । ସିଏ ଏହି ମାୟା ଭିତରେ ନଥିଲେ ଏହି ଅଧମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟ-ବର୍ଜିତ ସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ନଥିଲେ । ସିଏ ହୁଏତ ଇଷ୍ଟଦେବ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଅମୁକ ସ୍ତମ୍ଭର ଉପରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଜଗମୋହନ ଉପରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ କିମ୍ବା ଅମୁକ ରାଜ୍ୟର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଗୃହସ୍ୱାମିନୀ ଦେବୀ ହିସାବରେ ଲହଲହ ଜିହ୍ୱା ବିସ୍ତାର କରି ଚମକ ଓ ରକ୍ତହସ୍ତା ହୋଇ ରାତିଯାକ ସେହି ରାଜ୍ୟର ପହରା ଦେଉଥିଲେ ଓ ସେହି ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦାପ୍ରସନ୍ନା ହୋଇ ରହିଥିଲେ ।

ସେ ଯୁଗଟା କେବଳ କବିତାର ଯୁଗ ଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, କେବଳ ପଦ୍ୟରେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ହେଉଥିଲା, କେବଳ କାବ୍ୟରେ ହିଁ ଜୀବନର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଇତି କରି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଗଦ୍ୟ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା,

କଥିତ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଗ ଜୀବନ ଭିତରୁ ବାହାରିଯାଇ ତେବେ ଯାଇ ରସାସ୍ୱାଦନର କଳ୍ପନା କରାଯାଉଥିଲା, ଜୀବନର ବାସ୍ତବତାକୁ ତୁଚ୍ଛ ଅଳୀକତା ବୋଲି କହି ଅପବାଦ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଜୀବନରେ ଯାହାକିଛି ଚଳେ, ସେଗୁଡ଼ାକ ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଅର୍ଥାତ୍ କବିତା ଭିତରେ ଆଦୌ ଚଳୁ ନଥିଲା । ମଞ୍ଚକୁ ଛାଡ଼ ସ୍ୱର୍ଗ ହିଁ କବିତାର ମଞ୍ଚ ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଚମ, ମାଂସ, ହାଡ଼ ଓ ତା' ଭିତରେ ବିଶ୍ୱଯାକର ପିପାସା ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ସାଉଁଟି ଧରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନଟାକୁ ଗୋଟା ସୁଦ୍ଧା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଏକ ନିର୍ବାଚିତ ଆଳଙ୍କାରିକତା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କବିତାର ବେହରଣ କରା ଯାଉଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗ ଯାଇ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଆସିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ କଳ୍ପନାର ଗୋଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଭୂଇଁରେ ଲାଗିଲା ଓ ଯୁଗର ଆହ୍ୱାନରୂପେ ମଣିଷ ତା'ର ଏହି ଜୀବନଟି ଭିତରେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥତାର ଓ ସତ୍ୟର ଠାବ କରିବା ଲାଗି ମନ କଲା, ଅର୍ଥାତ୍, ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିଲେ, ଯେତେବେଳେ ଗଦ୍ୟର ଯୁଗ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ଯେ ଏଥର ଆଉ କବିତା ଲେଖା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ ଯେତେବେଳେ କବିତାକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ଆସିଥିବା ଦରବାରଗୁଡ଼ାକ କୁଆଡ଼େ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, କବିତାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବାର ପୁରୁଣା ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପୁରୁଣା ସିରସ୍ତା ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ପୁରୁଣା ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ଯେପରି ପଳାନ୍ତି, ସେହିପରି ଭାଗବତ ଜୀବନର ପୁରୁଣା ବହୁଳତା ଓ ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ଫଳରେ ଅନେକେ ହୁଏତ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଯେ ଏଣିକି କବିତାର ଯୁଗ ସରିଗଲା, ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ଯୁଗ ଆସିଲା । ପଦ୍ୟର ଯୁଗ ସରିଗଲା ଓ ଗଦ୍ୟର ଯୁଗ ଆସିଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, କବିତାର ଯୁଗ ସରିଲାନାହିଁ, କବିତାର ଜଳବାୟୁଟା ହିଁ ବଦଳିଗଲା, କବିତାକୁ ଆଗରୁ ଜନ୍ମଦେଇ ଆସିଥିବା ଚେତନାଟା ହିଁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଗଲା, ପ୍ରାୟ ଏକ ରୂପାନ୍ତରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । ପୁରୁଣା ଅନେକ କବି ଫିକା ପଡ଼ିଗଲେ, ପୁରୁଣା ଅନେକ କାବ୍ୟ ଓ କବିତା ପ୍ରାୟ ପେଡ଼ିଧନ ହୋଇ ରହିଲା; ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ହୋଇ

ରହିଲା ସତ, ମାତ୍ର ପେଡ଼ୀ ଭିତରେ ହିଁ ରହିଲା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବଳମ୍ବିତ ଓ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଡମ୍ବିତ କରି ରଖିବାଲାଗି ଯଦି ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଏତେ ପ୍ରତାପ ଦେଖାଇ ଜାତୀୟତାବାଦର ଗୋଟାଏ ଯୁଗ ଆସିନଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆପଣାର ଅନାବଶ୍ୟକତାକୁ ଘୋଷଣା କରି ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଭୁଲିଁଛଡ଼ା ହୋଇ ହୁଏତ ବିଲୁପ୍ତ ହିଁ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ ।

ଆପଣାକୁ ଏକ ଧର୍ମରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାଲାଗି ଜାତୀୟତାବାଦ ହୁଏତ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଅତୀତକୁ ଖୋଳି ତାଡ଼ି ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା । ମରି ଉଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଅନେକଙ୍କୁ ସତେଅବା କବର ଭିତରୁ ଖୋଳି ବାହାରକୁ ବାହାର କଲା । ସେଗୁଡ଼ାକର ମର୍ମଭେଦ ବା ସତ୍ୟଭେଦ କରିବାରେ ଯେତେ ଆଗ୍ରହ ନ ଦେଖାଇଲା, ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଏକାଠି ଗଦା କରି ସ୍ତୂପ କରି ଆଣି ତାହାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କହିବାରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲା ଓ ସେଥିରେ ଢେର ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲା । ଅକାଞ୍ଚନ ଆଉ କାଞ୍ଚନର କୌଣସି ଭେଦ ରହିଲା ନାହିଁ । ଯାହାକିଛି ହାତରେ ଆସି ବାଜିଲା, ତାହାକୁ ହିଁ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଜାତିର ଗୌରବଗାତଟା ଭିତରେ ଅଗାଡ଼ି ସମେତ ସବୁକିଛିକୁ ଝଣି ପକାଇ ରଖାଗଲା । ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ପାଳଗଦାମାନ ଲଦା ହେଲା; ଓ ଯେଉଁ ଜାତିର ଯେତେବେଶୀ ପାଳଗଦା ରହିଛି, ସେହି ଜାତିର ସାହିତ୍ୟକୁ ସେତିକି ବଡ଼ ବୋଲି କୁହାଗଲା, ତାହାକୁ ସେତିକି ସାଆନ୍ତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଗଲା । ପୁରୁଣା ବହିର ଚାଲାଣ ହେଲା, ପୁରୁଣା ପୋଥିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଅଣାଗଲା, ଗବେଷଣା ବୋଲି କହି କେତେ ଘଣ୍ଟାଚକଟା ହେଲା, ସମୀକ୍ଷାର ବପୁ ବଢ଼ିଗଲା, କଣ୍ଠରେ ସମସ୍ତେ ପାଣି ନପାଇଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ ମୋଟେ ତର ସହିଲା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ପୁଜାଘରଟିକୁ ସାନ ବଡ଼ ଅସୁମାରି କେତେ ଶାଳଗ୍ରାମରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦିଆଗଲା । ଏବଂ ଏହି ଅସୁମାରି ହେବାଟାକୁ ହିଁ ଭୋଳ ହୋଇ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିତା ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଜାତୀୟତାବାଦର ଯୁଗରେ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଚକ୍ଷୁସମ୍ପନ୍ନତା ଉପରେ ଯେତେଦୂର ମହତ୍ତ୍ୱ ନଦିଆଗଲା, ସାହିତ୍ୟର ଷୋଳଖିଗୋଳିଆ ଉପରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ସବୁଗୁଡ଼ାକ ଅଗ୍ରଣୀତ ହୋଇ

ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ସ୍ୱତିଯୁଗଟାକୁ ହିଁ ଆମ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅନନ୍ୟ ଅସାଧାରଣ ଯୁଗ ବୋଲି କହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ଅଳଙ୍କାର-ଗୁଡ଼ାକ ନୂଆ ଜୀବନକୁ ଆଉ ମୋଟେ ନମାନୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଜାତୀୟତା-ବାଦୀମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ପଶି ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଜରି କାଗଜରେ ମୋଡ଼ି ଏତେ ଲୋଭନୀୟ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜାତୀୟତାର ଆଗ୍ରହ ସାହିତ୍ୟର ଆଗ୍ରହକୁ ବଢ଼ିଗଲା, ସମ୍ପତ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲାଇବାର ଆଗ୍ରହ ଯଥାର୍ଥ ସକଳ ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ତଡ଼ା କାଟି ଆଗକୁ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ବାହାରିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆଉ ଯାହାକିଛି ହେଉ ବା ନହେଉ, ସାହିତ୍ୟରେ ଯାହାର ଦିନ ସରି ଯାଇଥିଲା, ଯାହାର ପ୍ରହରଟି ଅତୀତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ସାଜପିନ୍ଧି ଆମର ସହଗାମୀ ପରି ହୋଇ ରହିଲେ, ବାସିଗୁଡ଼ାକ ନପଠ ସଜ ଭଳି ଦିଶିଲେ । ଜାତୀୟତାର ଏହି ବିହ୍ୱଳ ଯୁଗଟିରେ ଆମର ଅଧିକାଂଶ ସମୀକ୍ଷାଶ୍ରମ ସେହି ବାସିଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ହିଁ ପଡ଼ିରହିଲା ।

ଆମେ ପୁନର୍ବାର ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟଟିକୁ ଫେରି ଆସିବା । ଗଦ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ବୋଲି କବିତାକୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । କବିତା ରହିଲା, କବିତାର ପ୍ରୟୋଜନ ବି ରହିଲା; କବିତାର ଜଳବାୟୁଟା ହିଁ ଯାହା ବଦଳିଗଲା । ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଗରୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୂରତାଟି ଅନେକାଂଶରେ କମି ଆସିଲା ସତ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଗଲା ଓ ପଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟ ଭିତରକୁ ମାଡ଼ିଗଲା ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି କବିତା ରହିଲା । ଅନୁଜା ଅଥବା ପରିତ୍ୟକ୍ତା ହୋଇ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ପରିପୂରକ ହୋଇ ରହିଲା, ଉଭୟ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ଆନନ୍ଦର ହିଁ ଦୁଇ ସହୋଦର ହୋଇ ରହିଲେ ।

'କବିତା କ'ଣ ଖାଲି ଶବ୍ଦର, ଖାଲି ଛନ୍ଦର ବା ଖାଲି ଶୈଳୀର ? ନା ଜଣେ ସୃଜନକାରୀ ମଣିଷର ଜୀବନାନୁଭୂତି ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଆମେ ଯେତେ-ଯେତେ ମାଧ୍ୟମର ସୃଷ୍ଟି କରି ଆସିଛୁ, ବା ଆହୁରି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ

କହିଲେ, ଆମକୁ ଭୂମି କରି ଯେତେଯେତେ ମାଧ୍ୟମର ବିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଆସିଛି, କବିତା ହେଉଛି ତାହାରି ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ? ଆମ ଜୀବନର ନାନା ଦ୍ୱାର ରହିଛି, ଏହିସବୁ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଆମେ ସଂସାର ଭିତରକୁ ଯାଉ ଓ ସଂସାର ଭିତରୁ ପୁଣି ଆପଣାର କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ବାହୁଡି ଆସୁ; ସଂସାର ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ନାନାଭାବେ ଦେଇଦେଉ ଓ ସଂସାର ଭିତରୁ ନାନାଭାବେ ଆହରଣ ବି କରୁଥାଉ, ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉ ଓ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସେହିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାର । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ନାନା ଗବାକ୍ଷ ରହିଛି, ଏବଂ କବିତା ହେଉଛି ସେହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ଗବାକ୍ଷ । କବିତା କେବଳ ଶବ୍ଦର ହିଁ ଆକାଶ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ଆକାଶ ସହିତ ମୁଁ ଯାବତୀୟ ମୁଦ୍ରାର ବିନିମୟରେ ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧଟିକୁ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଛି, ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧଟିର ସଂଜ୍ଞା, ଏକ ବିଶେଷ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ସଂଜ୍ଞା । ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଗ, ତା' ପରେ ଯାଇ ଶବ୍ଦ, ତା' ପରେ ଛନ୍ଦ ଓ ତା' ପରେ ଶୈଳୀ । ଅନେକ ପରିମାଣରେ ହୁଏତ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ଆମର ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧର ଗୁଣାତ୍ମକ ସ୍ତରଟି ହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ ସହିତ ଆମର ଯାବତୀୟ ଗୁଣାତ୍ମକ ସମ୍ବନ୍ଧୋପଲବ୍ଧିର ସୋପାନଟି ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଶବ୍ଦଚୟନ, ଛନ୍ଦବିସାଣ ଓ ଶୈଳୀଗତ ମଣ୍ଡନରେ ସତେଅବା ନିୟାମକ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଉପଲବ୍ଧିର ସେହି ସୋପାନଟି ଆମ ଲେଉଟିବାର ଓ ଆମ ଡୋରି ବାନ୍ଧିବାର ଉଚ୍ଚତା, ଗଭୀରତା ତଥା ବିସ୍ତାର-ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ଦେଇଥାଏ, ଏବଂ ଆମେ ତାହାରି ଅନୁରୂପ କରି ଶବ୍ଦ ଖୋଜୁ, ଛନ୍ଦ ଖୋଜୁ ଅଥବା ଶୈଳୀର ସନ୍ଧାନ କରୁ । ଏବଂ ଆମ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ପରିଧି ଯେତିକି ବ୍ୟାପକ ହୋଇଥାଏ ବା ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ଆମ କବିତାର ଜଳବାୟୁଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ସଙ୍କୁଚିତ ଅଥବା ପ୍ରସାରିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ ।

ଆମ ଜୀବନର ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଆମ ଜୀବନର ଜଳବାୟୁ । ଏହି ଜଳବାୟୁର ବେଷ୍ଟନୀଟି ଭିତରେ ହିଁ ଆମ ଜୀବନର ଫୁଲଟି ଫୁଟେ, ଆମର ନିଜସ୍ୱ ଭାଷାଟି ତିଆରି ହୁଏ, ଆମର ନିଜସ୍ୱ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱକୀୟ, ଅନନ୍ୟ ଶବ୍ଦଟିକୁ କହିହୁଏ, ସେଇଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିହୁଏ, ସେଇଟି

ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥାପନ କରିହୁଏ ଓ ସେଇଥିଲୁ କହି ହୁଏ । ଆମର ସମ୍ବନ୍ଧଟି ହେଉଛି ଆମ ନିଜଠି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଆମକୁ ଆବୋରି, କୋଳ କରି, ଆମଲାଗି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଯୋଗାଇଦେଇ ଧାରଣ କରି ରହିଥିବା ଏହି ସମଗ୍ର ବହିଃଜୀବନ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ,—ଆମ ସଂସାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସମାଜ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଆମର ଇତିହାସ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ଆମର ଭବିଷ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ଭାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଦୁଇଟିଯାକ ସବୁବେଳେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତଃନାଡ଼ୀ ଦ୍ୱାରା ସତତ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି ଓ ଆମକୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ଅନ୍ତର୍ଗତ ତଥା ବହିଃପରିବେଶଗତ ନାନା ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଉଛି ।

ମାନବବାଦୀମାନେ ମଣିଷକୁ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଟି ସଂଜ୍ଞା ଦେଇ ନିରୂପଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ମଣିଷକୁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି ଅଥବା ଅସ୍ୱାର୍ଥପର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଅଥବା ବହିର୍ମୁଖୀ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ଏପରି ଏଇଟା ନହେଲେ ସେଇଟା ହୋଇ କେଉଁଠିହେଲେ ତିଆରି ହୋଇ ନଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ସେହିପରି ହେବାଲାଗି କେବେହେଲେ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇରହି ନଥାନ୍ତି । ବାହାରକୁ ଯିଏ ଗୋଟା-ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ, କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜ ସହିତ ମୋଟେ ପଡୁନଥାଏ ବୋଲି ସେ ସେପରି ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଘୁମୁରି ଘୁମୁରି ହିଁ ପଡି ରହିଥାଏ । ହୁଏତ ସେ ଆପଣାକୁ ଡରୁଥାଏ, ଆପଣାର ଗୋଟାଏ ପାଖକୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲୁଚାଇ ଧରି ଅନ୍ୟ ପାଖଟାକୁ ଅତିପ୍ରଦର୍ଶିତ କରି ରଖିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାଏ ବୋଲି ସେପରି କରୁଥାଏ । ହୁଏତ ସେ ଆପଣା ଭିତରେ ଆପଣାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରୁନଥାଏ, ଆପଣା ସହିତ ତଥାପି ମଇଳି ବସି ପାରୁନଥାଏ, ନିର୍ମଳ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର ହୋଇ ଆପଣାକୁ ଭେଟିବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରୁନଥାଏ, ଏବଂ ସେଥିଲାଗି କଚ୍ଛପର ଗତିକୁ ଏକମାତ୍ର ଗତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ହାତଗୋଡ଼ ଯାକ ଆପଣା ଭିତରେ ହିଁ ପଡି ରହିଥାଏ । ଆପଣା ଭିତରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇନଥାଏ ବୋଲି ସେ ଅହଲ୍ୟା ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ଆମେ କ'ଣ ତାକୁ କେବଳ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବୋଲି କହିବା, ସ୍ୱଗତରେ ଗ୍ରୁଳୁଛି

ବୋଲି ସିଏ ଯେଉଁଠି ଆପ୍ୟାୟିତ ଭାବରେ କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ କ'ଣ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଗ୍ରହୁଛି ବୋଲି କେବେହେଲେ କହି ପାରିବା ? ତା'ର ସ୍ୱଗତଟାକୁ ହିଁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣାର କରିନେଇ ପାରିଛି ଅଥବା ତାହାକୁ ଏକ ଉପରଖୋଳ ପରି ପାଲିସ୍ କରି ଦେଖାଇ ଭିତରଟାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି, ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ନାରଖାର ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ଆମେ ତା' ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେଉଁଟାକୁ ସତ ବୋଲି କହିବା ? ଏବଂ ଏପରି ଏକ ଅସ୍ୱସ୍ତିମୟ ଜଳାଶୟ ଭିତରେ ପହଁରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ସିଏ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ କିମ୍ବା ଯେଉଁ ଛନ୍ଦକୁ ମନ କରିବ, ବା ଯେଉଁ ଶୈଳୀକୁ ଆଉ କେଉଁଠୁ ଦୁହିଁ ଆଣି ନିଜ ସୁବିଧାରେ ଲଗାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବ, ଆମେ ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ତା'ର ଭୂଷଣ ବୋଲି କହିବା ବା କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଭୁକ୍ତା ଖାପଛଡ଼ା ଓ ତେଣୁ ମୋଟେ ଯେନାଉଁ ନଥିବା ମୁଖା ବୋଲି କହିବା ? ଆଧୁନିକ କବିତା ଧିର ଅନ୍ତର୍ମୁଖ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ଆମ ଭିତରୁ ଏବେ କେତେକ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ଅଥବା କେତେ କେତେବେଳେ ଅପବାଦ ଦେବାରେ ବି ଲାଗିଛନ୍ତି । ଆମେ କ'ଣ ଆମର ସମୀକ୍ଷା କାଠିଟିକୁ କେବଳ ସେଇଯାଏ ନେଇ ସେଇଠି ଅଟକିଯିବା ? ନା ଆମେ ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ କରିବା, ତଥାକଥିତ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେବାର ଅସଲ ଗୁମରଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା, କଚ୍ଛପର ଖୋଳ ଭିତରୁ ରକ୍ତାଧାର ହାତଗୋଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ କେତେବେଳେ ବାହାରକୁ ବାହାର କରି ଆଣୁଥିବା ଓ ପୁଣି କେତେବେଳେ ଭିତରକୁ ନେଇ ଯାଉଥିବା ଅସଲ ଜୀବ ବା ଅସଲ ସତ୍ତାଟିକୁ ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିବା ? ଜୀବନର ଘର ଭିତରେ ଅସଲ ଗବାକ୍ଷ ଓ ଅସଲ ଅଳିନ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ନଚିହ୍ନିଲେ ଆମେ ଘରଟିକୁ ବା କିପରି ଚିହ୍ନି ପାରିବା, ଦରଦଟିକୁ ଭେଦ କରି ନପାରିଲେ 'ଗୋଡ଼ ଖସି ଖେଦ' ହେବାର ଦରଦ'ଟାକୁ ବା କିପରି କଳି ନେଇପାରିବା ? ଏବଂ କଳିବାର ବିଦ୍ୟାଟି ଲାଗି ସାମର୍ଥ୍ୟ ରଖିନଥିଲେ ଆମେ କବିତାକୁ ବା କିପରି କଳିବା ?

ଯାହାର ସାହାଣଗୁଡ଼ାକୁ ଖାଲି ବାହାର ଆଡ଼କୁ ମେଲି ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତାହାର ଜୀବନଟାକୁ ଲୋକଚଳଣିରେ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବା

ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବାଟା ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଓ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ନିଜ ପାଖରେ ବା ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଆମର ଯଥାର୍ଥରେ ହୁଏତ କିଛିହେଲେ କହିବାକୁ ନଥାଏ, ଆମେ ସେତିକିବେଳେ ଗୁଡ଼ାଏ ଚବର ଚବର ହେବାକୁ ଯାଉ, ଆଖଡ଼ାଘର ଝଞ୍ଜୁ, ହୋ' ହୋ' କରୁ, ଆଲୁଅ ଜଳାଇ ଫାନୁଷ ଲଗାଇ ବକ୍ତୃତା ଅଜାଡ଼ୁ, କେତେଭଙ୍ଗୀ ଛନ୍ଦରେ ନିନ୍ଦା କରୁ, ତୋଷାମଦ କରୁ ଓ ଅଭିନୟ କରୁ । ବଜାରରେ ଲଡ଼ୁ ବାଣ୍ଟି ଆମେ ଆମ ଭିତରର କୌଣସି ଘାଆକୁ ପୂରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଉ । ଭିତରର ଘାଆଟା କେବେହେଲେ ପୂରେନାହିଁ ଓ ତେଣୁ ଆମର ଲଡ଼ୁ ବାଣ୍ଟିବା ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ବନ୍ଦ ହୁଏନାହିଁ । ଆପଣାର ଗୃହାଳୀରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗୋରୁ ନହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତଥାପି ସଂସାରଯାକର ସବୁ ଗୃହାଳୀରେ ଅବଧାନ ହେବାର ଫନ୍ଦା କରି ବାହାରିପାରୁ, ଆପଣା ଭିତରେ ପିଲାଟାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ଅଥବା ଶାନ୍ତ କରି ନପାରି ଆମେ ହୁଏତ ସଂସାରଯାକର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଏକାଠି ମୁକ୍ତାକାଶ-ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟକୁ ଡାକି ଗୁରୁଜନର ଭୂମିକାଟିକୁ ଭାରି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଅଭିନୟ କରିପାରୁ । ଆମେ ଏଗୁଡ଼ାକୁ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବା ବୋଲି କହିବା ବା ଜଣେ ଉପବାସୀର ଅଜଟ ଏବଂ ଅନର୍ଥ ବୋଲି କହିବା ? ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଉପବାସୀ ହେବାର ସର୍ବଦା ଦୁଇଟି ମୁହଁ ରହିଥାଏ; ଗୋଟିଏ ଭିତର ଆଡ଼କୁ ରହିଥାଏ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବାହାର ଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବି ଆସିଥାଏ । କେତେବେଳେ ଏଇଟିରେ ପବନ ପଶିଗଲେ ସେଇଟି ପେଁ କରି ହୁଏ ଓ ପୁଣି କେତେବେଳେ ସେଇଟିରେ ପବନ ପଶିଗଲେ ଏଇଟି ବି ପେଁ କରି ହୁଏ; ଏଇଟିରୁ ପବନ ସରିଗଲେ ସେଇଟି ରୋଦନ କରି ବସିଯାଏ ତ ପୁଣି କେତେବେଳେ ସେଇଟିରୁ ପବନ ସରିଗଲେ ଏଇଟି ରୋଦନ କରୁଥାଏ । ତେଣୁ ଗୋଟିକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମେ ପ୍ରୟୋଜନତଃ ଦୁଇଟିକୁ ଜାଣିବା । ଅନ୍ତର୍ମୁଖିଟିକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ବହିର୍ମୁଖିଟିକୁ ଜାଣିବା ଏବଂ ବହିର୍ମୁଖିଟିକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖିଟିକୁ ବି ଜାଣିବା । ଖୋଳଟିକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ହେଲେ କଚ୍ଛପଟିକୁ ଜାଣିବା ଓ କଚ୍ଛପଟି ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝାମଣା କରିପାରିବାକୁ ହେଲେ କଚ୍ଛପ-ଜୀବନର ପରିବେଶଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା । କୋଉଠାକୁ ଆଉ

ଜାଣିବା ଓ କୋଉଟାକୁ ପଛେ ଜାଣିବା, ସେ କଥା କେହି କହି ପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏଇଟିକୁ ଜାଣିଲେ ଆମେ ସେଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା, ଗୋଟାକୁ ଜାଣିଲେ ଆରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ।

କବି ଓ୍ୱାଲ୍ଟ୍ ହୁଇଟ୍‌ମାନଙ୍କ କବିତାକୁ ଆମେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କହିବା ନା ବହିର୍ମୁଖୀ ବୋଲି କହିବା ? ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଜଣେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କବି ବୋଲି କହିବା ନା ବହିର୍ମୁଖୀ କବି ବୋଲି କହିବା ? ସେଇ ଜଣେ ହୁଇଟ୍‌ମାନ୍ Song of the Self ଲେଖିଛନ୍ତି, Song of the open Road ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ବା ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ସିଏ ଏହି ଦୁଇଟି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି ନା ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୁଇ ପରସ୍ପର-ପରିପୂରକ ଆଖିକୁ ପ୍ରସାରି ସିଏ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମୀୟତାର ଦୁଇଟି ଉପଲବ୍ଧିକୁ ଆପଣା ଚେତନାର ପରସ୍ତବକଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ର ସମ୍ଭାରି ରଖି ସେ ଏପରି ଲେଖି ପାରିଛନ୍ତି ? ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଅଳପକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ଧରିଥାଉ, ଅଳପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିଥାଉ ଓ ତେଣୁ ଅତି ଅଳପ ପରିସର ଭିତରେ ଆତଯାତ ହେଉଥାଉ, ଆମେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ନଦେଖିଲେ ହୁଏତ କିଛି ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ, ନିଜେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ନହେଲେ ବି ହୁଏତ କିଛିହେଲେ ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ । ଆମେ ଜୀବନ କହିଲେ ଦୁର୍ଗକୁ ବୁଝୁ, ଭଲ ପାଇବା କହିଲେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୁଣ୍ଡକୁ ବୁଝୁ, ସମ୍ପତ୍ତି କହିଲେ ସିନ୍ଦୂକକୁ ବୁଝୁ । ତେଣୁ ସିନ୍ଦୂକ ଭିତରୁ ବାହାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସଂସାରକୁ ଯିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉ, କୁଣ୍ଡରୁ ନବାହାରିଲେ ଭଲ ପାଇବାର ପ୍ରସାରଟାର କଳ୍ପନା ବି କରି ପାରୁନାହିଁ, ଏବଂ ଗଡ଼ଖାଇ ନ ଡେଇଁଲେ ଜୀବନ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ ହିଁ କରି ପାରୁନାହିଁ । ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଆମର ମୈତ୍ରୀ, ଆମର ସଖ୍ୟ ତଥା ଆମର ବିଚରଣ ଓ ବିହରଣଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହିପରି କେବଳ ଦ୍ୱୈଖଣ୍ଡିଆ କରି ହିଁ ଦେଖିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଉ । ସେଇଥିଲାଗି ବାହାରେ ଆହତ ହେଲେ ବା ଆହତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖିଲେ ଆମେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଘର ଭିତରକୁ ଗୁଞ୍ଜିଆସୁ, ସ୍ୱଗତ ହୋଇ ରହୁ, ସ୍ୱାୟତ୍ତନସିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିପାଉ । ତାହାକୁ ହିଁ ଚଉଦଭୁବନ ବୋଲି ମାନିନେଉ, ଆପଣାର ଦୁଃଖ

ଓ ଆପଣାର କ୍ଷତଗୁଡ଼ାକୁ ଦର୍ପଣ କରି ତାହାରି ଉପରେ ସମଗ୍ରଟାକୁ ଦେଖିବାର ବହ୍ୱଳତା ଦେଖାଉ । ଏବଂ ସେହି ଏକକ-ବେଦନ ବା ଏକକ-କ୍ରମଦନକୁ ଦେଶବିଦେଶର ଉପମା ଲଗାଇ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଅଧିକ ସୁଆଗିଆ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଏ ବାଗରେ ହେଲେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବଢ଼େ ସିନା, କେବେହେଲେ କମେ ନାହିଁ । ପ୍ରଦର୍ଶନ ବଢ଼େ, ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ନ କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଗୋଟାଏ କବିତାରେ କେତେ କ'ଣ କହି ପକାଇଲି ବା ଗୋଟାଏ ବହିରେ ଏକାବେଳେକେ କେତେ ଗମ୍ଭୀର ଡେଇଁ ସମକାଳୀନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟପିଗଲି ବୋଲି ଦାବୀ କରିବାର ପ୍ରକୋପଟା ମଧ୍ୟ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ମୋ' ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଆୟୁଧ କରି ଏକ ଭୂମୁଳ ଲଢ଼େଇ ହୁଏ । କାହା ସହିତ ଲଢ଼େଇ ହୁଏ, ସେ କଥା ହୁଏତ ମୋତେ ନିଜକୁ ହିଁ ଜଣା ନଥାଏ । କାରଣ, ମୁଁ ମୋ'ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି-ପଥରେ ଆପଣାକୁ କେତେଦୂର ପ୍ରକାଶିତ କରିପାରିଲି ବା ନପାରିଲି, ତା'ର କଳନା କରିବାଲାଗି ମୋ' ପାଖରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି କାଠି ହିଁ ନଥାଏ; ହୁଏତ ସେ ଦିଗରେ କୌଣସି ଆଖି ହିଁ ନଥାଏ । ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ ତ ?

ଆଗେ କବିମାନେ କୌଣସି ସମାଜରେ ହିଁ ନଥିଲେ । ଏବେ ଆମ ଜାତୀୟତା ଓ ସୂଅଦର୍ଶନର ଯୁଗରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମର ବୋଲି କହି ଆମ ଚଉପାଢ଼ୀଗୁଡ଼ାକରେ ନେଇ ଥାପିଲୁଣି ସିନା, ମାତ୍ର ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଯୁଗରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ସମାଜର ହିଁ ନଥିଲେ । ହିଁ, ଅନ୍ନମୟ ଆବଶ୍ୟକତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ସମାଜ ସହିତ ଯୋଡ଼ାହୋଇ ରହିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଆପଣାର କବିତା-ରଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ହୁଏତ କୌଣସି ସାମାଜିକ ଚେତନାକୁ ଆପଣାର ଚେତନା ସହିତ ରଞ୍ଜାଇ ବାଟ ଚାଲୁ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଲେଖୁଥିଲେ, ଖୁବ୍ ଲେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ତା' ଉପରେ କେଉଁ ନୃପତିର ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନୁଗ୍ରହ ଆସି ପଡ଼ିଲେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । କାରଣ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସାଂସାରିକ ଭରଣପୋଷଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକପ୍ରକାର ସାମାଜିକ ସ୍ୱୀକୃତି ମଧ୍ୟ ମିଳୁଥିଲା । ସମାଜରେ କେତେଟା ମାଡ଼ି ଥିଲା,

ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଧାର୍ମିକତାର ଦଉଡ଼ି ସହିତ ବାନ୍ଧି ଅନେକ ସମୟରେ ଜୀବନ ସହିତ କଷି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ସେହି ମାନ୍ତ ନଚେତ୍ ରୀତିଗୁଡ଼ାକୁ ମାନି ସଂସାରରେ ଆତଯାତ ହେବାକୁ ହିଁ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା, ସାମୂହିକ ଜୀବନର ହୁଏତ ଏକମାତ୍ର ଗୁଣ ବୋଲି ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଉଥିଲା । ଏଇଟି ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟ ଗୁଣ, ଅନ୍ୟ ରୀତି ବା ସାମାଜିକତାର ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସମାଜ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମାଜଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ କ'ଣ ହେଉଛି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମାଜ ପୃଥିବୀରେ କେଉଁଠି ଅଛି କି ନାହିଁ, ଗୋଟିଏ ସମାଜ ହୁଏତ ତା'ର କୌଣସି ଖବର ହିଁ ରଖୁନଥିଲା । ଖବର ରଖିବାର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ନଥିଲା । ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏବଂ ଅଚଳାୟତନତା ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜଗୁଡ଼ିକର ଏକମାତ୍ର ଦଶା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଯେ ଏକ ଗତିଶୀଳତା ରହିଛି ଓ ମଣିଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ମଣିଷ ଆକାଙ୍କ୍ଷା କଲେ ଏହି ଗତିଶୀଳତା ଯେ ଅଧିକ ବେଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ, ସେତେବେଳେ ଜୀବନର ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଏଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରାୟ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭବିଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ କିଛି ନଥିଲା, ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ପରୀକ୍ଷା, ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ପୁନରାବୃତ୍ତିକୁ ହିଁ ଇତିହାସର ଆତ୍ମା ବୋଲି ମାନି ନିଆ ଯାଉଥିଲା । ଆମେ ଯେ ଆଉକିଛି ଅଧିକ ହୋଇ ପାରିବା, ଆଉକିଛି ଅଧିକ ସମ୍ଭାଇ ପାରିବା ବା ସମ୍ଭବ କରି ପାରିବା, ସେ କଥା କଳ୍ପନାର ଅଗୋଚର ଥିଲା,—ବା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି-ଜୀବନର ସାନ ପରିଧି ଏବଂ ପାରେଖିଟି ଭିତରେ ତାହାର ଯାବତୀୟ ଉତ୍ସୁକତା ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସାରା ସମାଜ ଯେ ବଦଳିବ, ଏକ ଅନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ, ସବୁ ମଣିଷ ଆଗ ମଣିଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହେବେ ଓ ମଣିଷର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶଶୀଳତାକୁ ଯେ ଏକ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ, ଆମ ଜୀବନର ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ସେ ସବୁ ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ଜାଗା ନଥିଲା । ପାଞ୍ଚଟାଯାକ ଆଙ୍ଗୁଠି ଯେ କଦାପି

ସମାନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ସମାନ ଅବସର ଭୁଞ୍ଜି ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସମାନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ପାରିବନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଅଦର୍ଶନଷ୍ଟା ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଦେଖିବା ଲୋଡ଼ିବା ଏବଂ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା କାମୁଡ଼ି କରି ଧରିଥିଲା ।

ଇଉରୋପରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଯାଇ ମଣିଷ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଗତ ବ୍ୟାଧିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏଥିଲାଗି ଆମେ ଅନେକ କିଛି କଥାକୁ କାରଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ମାତ୍ର ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାନ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ କାରଣ ହୋଇ ରହିବ । ବିଜ୍ଞାନ କେବଳ ନୂଆ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକର ଉଦ୍‌ଭାବନ ସକାଶେ ବାଟ ବତାଇ ଦେଲନାହିଁ, ମଣିଷରେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ବିଜ୍ଞାନ ଏକ ନୂତନ ଚକ୍ଷୁ ଆଣିଦେଲା, ସାମୂହିକ ଚେତନାରେ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ଆଣିଦେଲା । ଏହା ଫଳରେ ପୁରାତନ ସମାଜବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏବଂ ମାନ୍ତିସୂତ୍ରଗୁଡ଼ାକ କ୍ରମେ ଏକ ନୂତନ ଦିକ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅକାମୀ ହୋଇ ଅପସରି ଗଲେ । ରାଜନୀତି ବଦଳିଗଲା, ଗୋଟିଏ ସମାଜ ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାକୁ ଅବଲୋକନ କରିବାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳିଗଲା, ଭାଗ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ହିଁ ବଦଳିଗଲା । ଏତେଦିନ ଯାଏ ମଣିଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟକରି ଆସିଥିଲା, ନାନା ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କେବଳ ତୋଷାମଦ କରି ଆସିଥିଲା, ବିଘ୍ନରାଜଙ୍କୁ ବିଘ୍ନ-ବିନାଶନ ବୋଲି କହି ଉପରକୁ ଟେକିଦେଇ ସିଏ ହୁଏତ ସକଳ ବିଘ୍ନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବ ବୋଲି କେତେ କଳ୍ପନା ଫାନ୍ଦି ଆସିଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ାକ କ୍ରମେ ବଦଳିଗଲା । ଭଗବାନ ରହିଲେ, ମାତ୍ର ମଣିଷର ସାଥୀ ହୋଇ ରହିଲେ, ମଣିଷର ଭିତରେ ରହି ମଣିଷକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବା ଉଦ୍‌ଭାସିତ ପରମ ପୁରୁଷ ହୋଇ ରହିଲେ, ପରମ ଶକ୍ତି ହୋଇ ରହିଲେ । ଏବଂ ଏହିପରି ଏକ ଭଗବାନଙ୍କର ସଚେତନ ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ବାହାରି ପାରିବାପାଇଁ ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲା । ଆଗେ ପୁଣ୍ୟବାନ୍‌ମାନଙ୍କ ଲାଗି ସ୍ୱର୍ଗର ଏବଂ ପାପାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଲାଗି ନର୍କର ବରାଦ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଟାଯାକ ସ୍ଥାନ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀର ବାହାରେ ଆଉ କେଉଁଠି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ

ନେଇ ହିଁ ସ୍ୱର୍ଗର କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ନରକ ଗୁଡ଼ାକର ଠାବ କଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟକୁ ଏଇଠି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାଲାଗି ସେ ନୂଆ ନୂଆ ଆଦର୍ଶରେ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଆଦର୍ଶ କହିଲେ ଆଗେ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା, ଏବେ ଆଦର୍ଶ କହିଲେ ଜୀବନର ଉତ୍ତରଣ-ପଥରେ ତା'ର ମହତ୍ତମ ସମ୍ଭାବ୍ୟତାଟିକୁ ବୁଝାଇଲା । କୌଣସି ନୂତନ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଅଥବା ନୂତନ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷାଗ୍ରହଣ ଲାଗି ଯେ ଏଗୁଡ଼ାକ ହେଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ମଧ୍ୟକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ତାହା ସମ୍ଭବ ହେଲା । ପାଦ୍ରୀମାନେ ହଟିଗଲେ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ଓ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାଗୁଡ଼ାକ ନାକୋଇ ହୋଇ ପଳାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଦିନ ସରି ଆସିଲା । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ବାସ୍ତବ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗତାଟି ମଣିଷକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରେରଣା ଦେଲା, ଅନ୍ନମୟଠାରୁ ଆନନ୍ଦମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ତାହା ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରି ଧରିପାରିଲା । ପୁରୁଣା ପାଚେରୀଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ, ପୁରୁଣା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତରତାମାନେ ପରଶୁରାମ ପରି ଅପଦସ୍ଥ ହେଲେ । ଜୀଣ୍ଣପ୍ରାୟତାର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟଜାତିର କଳ୍ପନାରେ ସଚେତଅବା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ନେଇ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ବିଜ୍ଞାନ ଆଉ ଧର୍ମ ପରସ୍ପରର ସପତ୍ନୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ଧର୍ମମହାମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ରାଜବଳର କୋଦଣ୍ଡ ଧରି ବିଜ୍ଞାନର ମସ୍ତକ ଛେଦନ କରିବାକୁ ବ୍ରତ ପରିଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏବେ ସେହି ସପତ୍ନୀଭାବର ଅନ୍ତ ହେଲା । ବିଜ୍ଞାନର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଧର୍ମ ଆପଣାକୁ ନୂତନ କରି ଆବିଷ୍କାର କରି ଶିଖିଲା ଏବଂ ଆପଣାକୁ ମୂଳତଃ ଏହି ମନୁଷ୍ୟର ହିଁ ଏକ ସମଗ୍ର ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରେରଣା ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କଲା । ନୂଆ ଯୁଗର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ନୂଆ ଭାଷାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ବିଶ୍ୱ-ସତ୍ତାର ପରିଭାଷାରେ କଥା କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ କାଳରେ ଲେଓନାର୍ଡୋ ଡା ଭିଞ୍ଚିଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ଅନ୍ୱେଷଣ ଓ ସତ୍ୟୋଦ୍‌ଘାଟନର ନୂତନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଆମର ଏହି ଶତାବ୍ଦୀକୁ ଆସି ଆଲ୍‌ବର୍ଟ୍ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ତାହା ଏକ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଫଳଶ୍ରୁତି ଲାଭକଲା । ମଣିଷକୁ ଉପଯୁକ୍ତ କଲା, ଗୌରବାନ୍ୱିତ କଲା, ଏହି ସମଗ୍ରଟି ମଧ୍ୟରେ ତାହା ମଣିଷ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ କରିଦେଇ ପାରିଲା । ଏଇଟି ହିଁ ହେଉଛି ଆମ ଏଯୁଗର ସବୁଠାରୁ ବଡ ସତ କଥା, ଏହି ଭାବଟି ହେଉଛି ଆମର ସାଇତି ଧରିଲା ପରି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସ୍ଥାୟୀଭାବ । ହୁଏତ ଏହି ଭାବଟି ହିଁ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୋଇ ରହିବ, ଫୁଲ ହୋଇ ଫୁଟିବ, ଫଳପ୍ରସୂ ହେବ, ଆଗାମୀ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ମଣିଷର ସହଚର ହୋଇ ରହିବ । ଆଉ ସମସ୍ତେ ଫସରଫାଟି ଯିବେ, ରଥ ଫେରାଇ ଲଙ୍କାକୁ ବାହୁଡ଼ିବେ ।

ଏହି ନୂତନ ଆଲୋଡ଼ନ ଓ ନୂତନ ଅବଲୋକନର ପ୍ରଭାବଟି ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ପଡ଼ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥାପି ଭାବୁଛି ବା କହୁଛି, ତା'ର ବୟସ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ହୋଇଥାଉ ଅଥବା ଯେତେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଶୈଳୀରେ ସିଏ ସାହିତ୍ୟର କର୍ଷଣ ଓ ବର୍ଷଣ କରୁଥାଉ ପଛକେ, ସିଏ ଆମର ଏଯୁଗରେ ତଥାପି ଜନ୍ମଲାଭ ହିଁ କରିନାହିଁ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ର ଚକ୍ଷୁଦାନ ହିଁ ହୋଇନାହିଁ, ତେବେ ତା'ର ଆପଣା ବା ହୋଇପାରିବ କିପରି ? ସେ ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ଥାପନା କଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ଯେତେ ମଣ୍ଡଳ ବସାଇଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତା'ର ପ୍ରାଙ୍ଗଣଟିରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଅବତରଣ ଘଟିଛି ବୋଲି କିପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? ଇଉରୋପର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସରେ ଯାହାକୁ Age of Enlightenment ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ଆଗ ସେଇଟିକୁ ଆପଣାର ଚେତନା ମଧ୍ୟକୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଆଧୁନିକତାର ଯଥାର୍ଥତଃ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା । ଏଠି ଭୂଗୋଳ କିମ୍ବା ଭୌଗୋଳିକତାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁନାହିଁ । କାରଣ ଜୀବନର ନୂତନ ଗଣନା ଓ ନୂତନ ପଞ୍ଜିକାଟି ଅନୁସାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୂଗୋଳ କହିଲେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ଭୂଗୋଳକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଛି । ଇଂଲଣ୍ଡ ବା ଆମେରିକାରେ ଯେପରି ବୁଝାଉଛି, ଆଙ୍ଗୋଲା ଏବଂ ଆଫଗାନସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୁଝାଉଛି । ତେଣୁ, ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ଦେଶୀୟ ପଡ଼ିଶାଟାରେ ଯଦି ଆମେ ଏଇଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର ନକରିବା, ଯାହା ଆମକୁ ପ୍ଲାବିତ କରିଦେବାକୁ ଆସିଛି, ଜାଣି ଜାଣି

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବିନୀତ ଭାବରେ ଯଦି ଆମେ ତାକୁ କବାଟ ଦେଇ ଅଟକାଇ ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା, ତେବେ ଆମେ ହିଁ ଏଇଠି ଏହି ଗତିହୀନ ଗଳିଟି ଭିତରେ ଅଟକି ରହିଯିବା, ଅଣମଙ୍ଗୁଳା ହୋଇଯିବା,—ଆମର ସବୁଯାକ ଜାଣପଣତା ଆମଲାଗି କେବଳ ଗୋଟାଏ ଖତଗଦା ହୋଇ ହିଁ ରହିବ । ଏଯୁଗରେ ଆମର ଆଉ ଜନ୍ମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ଏଯୁଗ ଆମକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଯିବ । ଆମର ସାହିତ୍ୟ ବନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇ ରହିବ । ଏଠାରେ ଆମେ ଯେତେ ପାଠୋତ୍ସବ ଏବଂ ଶତୋତ୍ସବମାନ କରି ଉଲ୍ଲାସ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ବିମୋଚନ କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।

କବିତା ଯେମିତି ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ ନୁହେଁ, ସେମିତି ଚତୁରତା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ବିକାକିଣାର ହାଟମୂଲ୍‌ବେଳେ ଚତୁରତା ଭାରି କାମରେ ଲାଗେ ସତ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆସି ପଶିବା ମାତ୍ରେକେ ଚତୁରତାର ଯାବତୀୟ ମୁଦ୍ରା ନକଲୁ କେବଳ ଅଚଳନ୍ତି ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଦିଏ । ହଁ, ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ହାଟ ବସେ, ବଡ଼ ସାନ ଓଲମ ଧରାହୋଇ ବଡ଼ ସାନ ପିଣ୍ଡିମାନ ତିଆରି କରାହୁଏ, ବଡ଼ ସାନ ଓଳିଆ ବି ବନାହୁଏ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ତଥାପି ବିଡ଼ମ୍ବିତ ହୋଇ ରହେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜାର କଥା ଯେ ଆମେ ଏହି ଭୂଇଁରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଚତୁରତାର ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ପାହାଚଟିରେ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଶନିହାଣ୍ଡି ପରି କରି ବସାଇ ରଖିଛୁ । ଯାବତୀୟ କବିତା ମଣିଷକୁ ଆପଣା ପାଖରେ ଖୋଲିଦିଏ, ମଣିଷକୁ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ବି ଖୋଲିଦିଏ, ଶୈଳୀଗୁଡ଼ାକୁ ଭୁଲିଦିଏ, ଆମ ଛତାପଇତାଗୁଡ଼ାକୁ କୁଆଡ଼େ ପାଣିକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେବାକୁ ବସେ । ଭଲ ପାଇବାବେଳେ ଯେମିତି ହୁଏ, କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ହୁଏ । ଭଲ ପାଇଥିବା କୋଉ ମଣିଷ ଶୈଳୀକୁ ମନେରଖେ, ରୀତି ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲେ, ଚତୁରତାଗୁଡ଼ାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ଧରିଥାଏ, କାମସୂତ୍ରର ଋଷି ହୁଏତ ଅଶେଷ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଏବଂ ଅଶେଷ ଚାତୁରୀ ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କହିଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭଲ ପାଇବାର ବେଡ଼ିଟି ଭିତରେ ସ୍ୱତଃପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ଧରିଦେଇ ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ମଣିଷ ଏହି ପୋଥିପତରବାଗୁଡ଼ାକୁ ଯେତିକି ପାସୋରିପାରେ, ସିଏ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ମୁକ୍ତ

ପାଇବାର ସୃଜନ ହୁଏ । ଯଦି କବିତା ମୂଳତଃ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜଳବାୟୁକୁ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରେରଣାରେ ପରିଣତ କରି ସୃଜନଶୀଳ ଭାବରେ ସେହି ଜଳବାୟୁ ଲାଗି ଆପଣାର ଅବଦାନଟିକୁ ଦେଇପାରିବା ଯଦି କବିତା ହୁଏ, ତେବେ ଆମ ଆଧୁନିକ କବିମାନେ କଦାପି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସାପୁଆକେଳାର ପେଡ଼ି ପରି ଆଦୌ ଦେଖାଯାଉ ନଥାନ୍ତେ । ସେମାନେ ନିଜେ କେତେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଦିଶୁଥାନ୍ତେ, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କେତେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କରିଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ, ଗୋଟାଏ ଅନ୍ୟ ଅଭିପ୍ସିତ ଜଗତର ହସଟି ହସି ସେମାନେ ଆମକୁ ଏକାବେଳେକେ ନିରସ୍ତ୍ର ଓ ନିରାବରଣ କରିଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁଠାରେ ଗୃହକୁଣ୍ଠା ହିଁ ନାଗରିକାପଣର ମଥାମଣି ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଯେଉଁଠି ଚତୁର-ବିନୋଦତା ହିଁ ଆନନ୍ଦମୟ ସଂସ୍ପର୍ଶଦାନର ସ୍ଥାନାପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେଠାରେ ସବୁଯାକ ଦୃଷ୍ଟି କେବଳ ଲେସିଡ଼ ପଡ଼ିଲା ପରି ଲାଗୁଥାଏ, ଅତି ସହଜରେ ଅନେକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନେଇ କାହା ଦ୍ୱାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସତେଅବା ଦୁଆର-ଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ । ନିଜର ଜଳବାୟୁଟିକୁ ନିଜର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ବିପର୍ଯ୍ୟୟଟିକୁ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ; କବିତାକୁ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ, କବିକୁ ବି କମ୍ ସହିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଉପରେ ଯେତେ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ସତେଅବା କୌଣସି ଶିକାରୀ ବା ପର୍ବତାରୋହୀର ବର୍ମ ଏବଂ ସାଜ ଲଗାଇ ବାହାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିତରେ କେହି ଯେପରି ମୃତଦାର ହୋଇ ବସିଥାଏ ।

ଜଳବାୟୁକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ହୁଏ, ଜଳବାୟୁକୁ ପିଞ୍ଜରା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ମୋଟେ କାମ ଚଳେନାହିଁ । ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ ତିଆରି କରିନେଇ କବିତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ସେଇଠି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦବିହାର ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରତି କଲେ ଆଦୌ କାମ ଚଳେନାହିଁ । ତଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କୌଣସି ଅଡୁଆ ତୁଟେନାହିଁ କିମ୍ବା ଗଣ୍ଠି ବି ଫିଟେ ନାହିଁ, ଏବଂ ଗଣ୍ଠି ଫିଟି ନଥିବା ମଣିଷ ଭଲ ପାଇ ପାରିବ ବା କିପରି, ଏବଂ ଭଲ ପାଇ ନଥିବା ମଣିଷ କବି ହୋଇ ପାରିବ ବା କବିତା ଲେଖି ପାରିବ ବା କିପରି ? ଏଗୁଡ଼ାକ ଅପବାଦ-କଥା ନୁହେଁ, କାହାରିଲାଗି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭର୍ତ୍ସନା

ବ ନୁହେଁ । କବିତାର ବଣିଜରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ହେଉଛି ମର୍ମ କଥା, ତେଣୁ ସତ୍ୟ-କଥା । ଏ ସଂସାର ଆମକୁ ଭଲ ଲଗୁନାହିଁ, ମଣିଷକୁ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ମଣିଷ ହୋଇ ପାରିବାଲାଗି ଏହି ସମାଜର ଯାହାସବୁ ଯୋଗାଇଦେବା କଥା, ସିଏ ତାହା ଆଦୌ ଯୋଗାଇଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଫୁଲ ଫୁଟିବା ଲାଗି ଆମର ଏହି ସମାଜଟା ବା ସଂସାରଟା 'ମୋଟେ ଏକ ବଗିଚା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ;—ତେବେ ଜଣେ ମାଳି କ'ଣ ତା'ର ବଗିଚାଟିକୁ ଛାଡ଼ି ସିଧା ନନ୍ଦନକାନନକୁ ପଳାଇବ, ସମସ୍ତେ ପଂକ୍ତିଭୋଜନ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବାବେଳେ, ସିଏ କ'ଣ ଚମ୍ପଟ ମାରି ପିକ୍‌ନିକ୍ କରି ବାହାରିଯିବ ? ନା, ଜଳବାୟୁକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ, ମାନିନେବାକୁ ବା ମୁଣ୍ଡ ପାତି ସହିନେବାକୁ ହେବନାହିଁ; ମାତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ମାଟିଟି ସଦୃଶ୍ୟ, ଏଇଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ଏହି କବିତାରଣ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଜନବାଧ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଏପରି ଅନେକ କବି ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ଭାଷାରେ କବିତା ଲେଖିଲେ ଏହି ସାନ ଗାଆଁଟି ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ କେହି ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଚାର କରି ଏକାବେଳେକେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଭାଷାରେ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ତାହାକୁ ଏକ ନବବ୍ରତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଏହି ମାର୍କେଟ୍‌ଟିକୁ ଡେଇଁ ସୁପର୍‌ମାର୍କେଟ୍‌ରେ ଯାଇ ମୂଲ ହେବାକୁ ଜୀବନର ମହାପରିତ୍ରାଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏଠି ବି ଆମକୁ କାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହି ଘରଟିକୁ ହୁଏତ ଅସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ସିଧା ଯାଇ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ଅଥବା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କର ଦରବାରରେ ଯାଇ ବସିବାକୁ ଚାହୁଥାନ୍ତି । ଜାତି-ପରିଚୟର ଚୁଟିଟିକୁ କାଟି ଏମାନେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଜୁଡ଼ା ପାରି ବୁଲିଲେ ଅଧିକ ଭବ୍ୟ ଓ ଭଲ ଦିଶିବେ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ବା କଅଣ ପାଆନ୍ତି କେଜାଣି, ଏମାନେ ଆପଣା ଭିତରେ ଏକ ବିକଳ କ୍ଷତକୁ ନେଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ କୋଉଠିହେଲେ ମାଳି ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କୌଣସି ଘରେ ବି ଖୁଣ୍ଟ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ବ୍ୟର୍ଥତାଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଯେଉଁମାନେ କବିତା ଗାଇଲେ, ସେମାନେ ହୁଏତ କେବଳ କବିତାରେ ହିଁ ସେହି ବ୍ୟର୍ଥତା-ଗୁଡ଼ାକୁ ଗାଇଲେ । ସେମାନେ ସବୁ ହାତକୁ କେବଳ ଲୋମଶ ମାଳ ହାତ ପରି ଦେଖିଲେ, ସବୁପ୍ରକାର ଆହ୍ୱାନକୁ ସତେଅବା ଗିଳିବାକୁ ଆସୁଥିବା ଅକ୍ଟୋପସ୍ ପରି ଦେଖିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ୟର୍ଥତାଗୁଡ଼ିକର ଶିକାର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଯିଏ ସ୍ୱୟଂ ଶିକାର ହୋଇପଡ଼ିଛି, ସିଏ ଆଉ ଏ ଯାବତୀୟ ବ୍ୟର୍ଥତାର ଏକ ସମୁଚିତ ଭାଷ୍ୟ ଦେଇପାରନ୍ତା କିପରି ? ଭାଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦୁଇପ୍ରକାର ଦିଆ ଯାଇପାରେ । ଖାଲି ଭାଷ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ହିଁ ଭାଷ୍ୟ ଲେଖା ଯାଇପାରେ ଏବଂ ଏକ ବିକଳ୍ପ ଚେତନା ଅଥବା ବିକଳ୍ପ ସମ୍ଭାବନାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ସ୍ଥିତି ଉପରେ ଭାଷ୍ୟ ଲେଖାଯାଇପାରେ । ଆମର କବିମାନେ ଯେତେବେଳେ କେବଳ ଏକ ଭାଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ହିଁ ଭାଷ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ସେତେବେଳେ କବିତା ଦୃଷ୍ଟିର ତରିକୁ ଉପରେ ତଉଲି ଦେଖିଲେ ପ୍ରାୟ କଷ୍ଟହେଲେ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯେଉଁଠି ଭିତରେ ଗୁରାଇ ଭୁରାଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ଏକ ଆଲଙ୍କାରିକ ଅସମର୍ଥତାର ଲେପ ଲେପିଦେଇ ସେମାନେ କେବଳ ସେତିକର ଘୋଷଣା କରିଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ଜୀବନର ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତ ପାଖଟିର କୌଣସି ଗଣନା କରି-ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜୀବନରେ କୌଣସି ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ହୁଏତ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟୟ ବି କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତେଣୁ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦେଇ ବି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଇଟିର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଭାଷ୍ୟ ଓ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର କବିତା ରହିଛି, ଯାହା ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଉପସ୍ଥିତ ବୋଲି ହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରେ; ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି ସମସ୍ତେ ସତେଅବା ସବୁ ଉନ୍ମୋଚନ ଏକାବେଳେକେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ବୋଲି କାତର ହେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଉନ୍ମୋଚନର ସୁରାଖ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇ ଯାଆନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ପଥିକ ଜଣେ ହୋଇ ପଥକବାଣୀ ଶୁଣାନ୍ତି, ବନ୍ଧୁ ଜଣେ ପରି ବନ୍ଧୁବାଣୀ ଶୁଣାନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ପରି ଲାଗନ୍ତି, ସେମାନେ ଯୁଗର କଥା କହନ୍ତି; ମାତ୍ର ଯୁଗାନ୍ତର ପରି ହିଁ ଯୁଗର କଥା କହନ୍ତି । ଏମାନେ ସାଗରର କଥା କହନ୍ତି, ମାତ୍ର ସାଗରକୁ ଆବିଷ୍କାର

କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଜଣେ ପୁରୋଗାମୀ ପରି ସାଗରର କଥା କହନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମକୁ "ଯା ନିଶା ସର୍ବଭୂତାନାଂ ତସ୍ୟାଂ ଜାଗର୍ତ୍ତି ସଂଯମୀ" ପରି କଥା କହି ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେହିମାନେ ହିଁ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରକାର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଏବଂ କାତରତାର ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟାୟ ଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁ ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତି ।

ଯେଉଁ କବିମାନେ କବିତାର ହାଁଡ଼ୁକା ମାରି ଆମକୁ ଏ ଯୁଗର ବ୍ୟର୍ଥତା, ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଏବଂ ରକ୍ତସ୍ରାବ ଗୁଡାକ ବିଷୟରେ ଏତଣେ ଚେତାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣେ ଠିକ୍ ଏହି ଯୁଗଟି ସହିତ ସାତଗଣ୍ଠି ପକାଇ ଏଠି ସଫଳ ହେବାଲାଗି ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମେ ଆଉ କ'ଣ କହି ପାରିବା ? ସେମାନେ ସେହି ରାଜସଭା-ଅମଳର କବିମାନଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ମନୋରଞ୍ଜକ ଭାବରେ ଦ୍ୱିଚର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଦୋଗୃରୁଣୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ପୁରାତନ ସହିତ ସାମ୍ପ୍ରତିକକୁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ଅବ୍ୟାହତ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ି କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଆଗକାଳରେ କବି ରାଜସଭାରେ ସାହିତ୍ୟ ବା କାବ୍ୟ ବୋଲି ଯାହା କରୁଥିଲା, ସମ୍ଭବାହାରେ, ଏପରିକି ତା' ନିଜ ଘରେ ମଧ୍ୟ ତା'ର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଅସି ପଡୁନଥିଲା । ସେତେବେଳେ କବି ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ତା'ର ସଂସାର ଓ ତା'ର କାବ୍ୟକୁ ଧରି ଆପଣାର ଦୁଇଟି ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥିଲା । ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅନେକ କବି ଆପଣାର ଏହି ଦୁଇଟି ଜୀବନକୁ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାରେ ଲାଗିଛୁ । ଆମ ନିଜ ଭିତରେ ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଡ଼ ବସାଇ ଯାଇ ଆମେ ସେକଥା କରିପାରୁଛୁ । ତେଣୁ ଆମର କବିତା ଆମ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ଏକ ସମଗ୍ର ରଙ୍ଗ ନହୋଇ ସଡେଅବା ଆମ ଦେହ ଉପରେ ଗୁଡ଼ଆ ହୋଇଥିବା ଖଣ୍ଡେ ପାଟଶୃଦର ପରି ରହିଛି । ମୋ' ନିଜର ଗହ୍ୱରଟା ଭିତରେ ବି ଯେତେବେଳେ ମୋର କାବ୍ୟ ଓ ମୋ' ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଟ ହେଉନାହିଁ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୃହତ୍ତର ବହିଃସଂସାରରେ ମୁଁ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କୌଣସି ସମଗ୍ର ପ୍ରେରଣାର ଉନ୍ମେଷଣ ଘଟାଇ ପାରିବି କିପରି ? ତେଣୁ

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଆମର ଅନେକ କବିତା ପ୍ରାୟ ଏହିପରି ବଡ଼ ପ୍ରେରଣାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରଧାନତଃ ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ହିଁ ତିଆରି ହୋଇ ତାହା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ବା ଅନ୍ତତଃ କେତେକଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ଲାଗି କିଛି ଚରୁ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ଆମକୁ ଆଉ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ପାରୁନାହିଁ, ଆମ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ତାହା ଏହି ସାରା ସଂସାର ଏବଂ ତାହାର ଭିତରେ ଆମର ସ୍ଥାନଟିକୁ ଆଉ ଦୋହଲାଇ ଦେଇ ପାରୁନାହିଁ ।

ଖାଲି କବି କାହିଁକି, ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଓ ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇ ପଣ୍ଡିଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରି ସଂସାରରେ କେହିହେଲେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏବଂ କବିତା ଏକ ସୁସ୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ବିକାଶ ଓ ସଖ୍ୟକାମୀ ଜଣେ ମଣିଷର ଅନ୍ତଃବାର୍ତ୍ତା ଅଥବା ଉପଲବ୍ଧି-ରୂପେ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ନପାରିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଆମ-ଆଡ଼କୁ ପ୍ରକୃତରେ କବିତାରୂପେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେରଣାରୂପେ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇ ଆସି ପାରିବ କି ? ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ କବିତା ଆଜିକାଲି ଆଉ ପ୍ରେରଣା ଦେଉନାହିଁ, ଏପରିକି ତାହା ସେପରି କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେଉ ବୋଲି ଆମେ ଏବେ ତା'ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ମଧ୍ୟ କରୁନାହୁଁ । ଖୋଦ୍ କବିମାନେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି ଯେ ସେମାନେ କାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେବାଲାଗି କଲମ ଚାଳନା କରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଠିକା ନେଇନାହାନ୍ତି ବା କାହାପାଖରେ ସେଭଳି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସମାଜରେ ନୂତନତର ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାଲାଗି ଯେ କବିତାର ଏକ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି, ସ୍ୱୟଂ ଆଗକୁ କେତେ ପାହାଚ ଆରୋହଣ କରି ପୁଣି ପଛକୁ ଆସି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନିବାକୁ ଡାକିବା ଲାଗି ଯେ କବିର ଗୋଟାଏ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି, ଏପରିକି ଆପଣାର ସୃଜନ-ସମ୍ପଦଟି ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୋଇ କବି ନିଜେ ନିଜର ଜୀବନଟିରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ତା'ର କବିତା ଓ ତା'ର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଅନ୍ତର ନରହୁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ କବିର ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟି ରହିଛି, ଏବର ଅନେକ କବି ହୁଏତ ସେକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ମତ ହୋଇ-

ବସିବେ । ସେମାନେ ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ବସିବେ ପଛକେ, ମାତ୍ର ନିଜ ଅନ୍ତଃପ୍ରକୃତିଟି ଅନୁସାରେ କେବେହେଲେ ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ବାହାରିବେ ନାହିଁ, ଆପଣାର ମୃତପିଣ୍ଡଟି ଉପରେ ଆପଣା ସୃଜନର କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଭୂଲକୁ ଲଗାଇବାକୁ ବାହାରିବେ ନାହିଁ । ଏବଂ ଆପଣା ସୃଜନର ଭୂଲଟି ଯଦି ଆପଣା ଜୀବନର ଦେହରେ ଲାଗିବାପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ ଓ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହୋଇ ରହିଥିବ, ତେବେ ସେହି କବିର କବିତାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାଲାଗି କେବଳ ବ୍ୟାଧି ଓ ବିକୃତିଗୁଡ଼ାକ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହାର ସୌଭାଗ୍ୟ ହେବ ?

ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ବୋଲି ଯେ ବାସ୍ତବର ବ୍ୟାଧି, କ୍ଷତ ଏବଂ ବିକୃତିଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ କବିତାର ଘର ଭିତରେ ପୂରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଜଣେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ମଧ୍ୟ ଆଦର୍ଶବାନ୍ ହୋଇପାରେ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ବାସ୍ତବତାର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିପାରେ । ବାସ୍ତବତାକୁ ଯେ ସବୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଏକାପରି ଦେଖନ୍ତି, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ସମାନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ତଥା ସମାନ ଅନ୍ତଃବୋଧ ନେଇ କେବେହେଲେ ଜୀବନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏବଂ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେଉଁପରି ଏକ ଜଳବାୟୁରେ ସମ୍ପରିଣତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସବମୂଳ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାରି ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜାହୋଇ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ଯଦି କବିତା ତା'ର ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ତଥାପି କଦା ଛୁଇଁବାକୁ ବାହାରେ, ତେବେ ସେଥିରେ ସେହି ଅସଲ ନପାଇଥିବାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଶୁଣାଯିବ, ଭିତରେ କେଉଁଠି କେଉଁ ଅସଲ କର୍ତ୍ତାଟିଏ ବା ସ୍ରଷ୍ଟାଟିଏ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ସୂଚନା ମିଳିବ । ଯେଉଁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ବାସ୍ତବ ଆଖିରେ ଜଗତକୁ ଓ ଜୀବନକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଏଣେ ବଡ଼ କଉଶଳରେ ଆପଣାର ଦ୍ୱାରଟିକୁ ବି ବନ୍ଦ କରି ରଖିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଯେଉଁ ବାସ୍ତବତମ ବାସ୍ତବଟିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ମଣିଷ ବାହାର ସଂସାରରେ ବାସ୍ତବ ବନିବାର ବହିକାଲିଆ ମାରି ବୁଲୁଥାଏ, ଉପନିଷଦର ଭାଷାରେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ 'ଆତ୍ମହନୋ ଜନାଃ'

ବୋଲି କହିପାରିବା । ଏବଂ ଏହି ଆତ୍ମଘାତୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ଯଦି ସାହିତ୍ୟର ଅଡ଼ାଟିକୁ ଟେକି ଦିଆଯାଏ, ଯଦି ସେହିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ରାତିତମାମ ମୁଶାୟିରା ବସେ, ତେବେ ଆମ ଜଳବାୟୁରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ କୋଉଠି କ'ଣ ଅତି ବିକୃତ ଓ ତେଣୁ ଅତି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୋଇ ପଡ଼ିଲଣି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ସେହି ଜଳବାୟୁରେ ଶୈଳୀ ଖୁବ୍ ଫଳିବ ଓ ଯାହାକୁ ଆମେ କଥାଚଳନରେ ଆଙ୍ଗିକ ବୋଲି କହିଥାଉ, ଡାଳ ହଲାଇଦେବା ମାତ୍ରକେ ସେଗୁଡ଼ାକ ଉପରୁ ଅଥବା ପ୍ରବାସରୁ ତୋଟାମୂଳେ ଆସି ଗଦାହୋଇ ପଡୁଥିବ ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ଆତ୍ମିକ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାଣସତ୍ତ୍ୱଟି ତଥାପି ଅନୁଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେହି ଆତ୍ମିକ କାହାର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ; କବି କେଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିରେ କେତେ କାଠଗର ଖଟାଇ କବିତାଟିକୁ ରଚନା କରିଛୁ ବୋଲି ଆମେ ସିନା ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡୁଥିବା, ମାତ୍ର ସେତିକି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଶିଖାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । କବିତାର ସମୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସେହି ଶୈଳୀର ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବ; କିଏ କେଉଁଠାରୁ ବିଦ୍ୟା ଆଣି କେଉଁ ସୁନ୍ଦାଟିକୁ ପକାଇଛି ଅଥବା କେଉଁ ଖୋସାଟିକୁ ପାରିଛି, ସେ ବିଷୟରେ ଆମେ ଶଗଡ଼େ କଥୁଲି ଲେଖି ଥୋଇଦେଇ ପାରିବା ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କୋଉଯାଏ ବାଟ ଚାଲିଛନ୍ତି, କେଉଁ କେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୀର୍ଥସରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେମାନେ ସ୍ନାତକ ହୋଇ ବାହାରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡିକ ବିଷୟରେ ଆମକୁ ଆଉ କୌଣସି ପତ୍ତା ହିଁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଜଣେ ମଣିଷ ଛୁରିଟାଏ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସିଛି ଅଥବା ଫାର୍ଶାଟାଏ ହାତରେ ଧରିଛି ବୋଲି ଯେପରି ତାକୁ ସବୁ ସମୟରେ କଦାପି ବୀର ଅଥବା ସାହସୀ ବୋଲି କହି ହେବନାହିଁ, ସେହିପରି ଜଣେ ଗ୍ରୀସ୍ ବା ରୋମରୁ କଇଁଆଗୁଡ଼ାକ ଆଣି ନିଜର ଦେହଯାକ ମାଳ କରି ପିନ୍ଧିଛି ବୋଲି ସିଏ ସେଠା ଆଉ ଏଠା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଚେତନା ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ସେତୁ ଓ କୌଣସି ବିତରଣ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଛି ବୋଲି ଆଦୌ କହି ହେବନାହିଁ ।

ଦୁଇଟା ଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଓ ବିଶେଷ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଯୁଦ୍ଧଟି ପରେ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକା ବାସ୍ତବତଃ ଯେଉଁ ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ଯେଉଁ କାରୁଣ୍ୟର

ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ, ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରସର୍ବସ୍ୱ ସଭ୍ୟତା ଓ ସାମାଜିକ ସମ୍ବନ୍ଧହୀନତା ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଭିତରେ ନିଷ୍ଟବଳ କରି ପକାଇଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ସେଠାରେ ମଣିଷ ଏସବୁ ବ୍ୟଷ୍ଟିଗତ ଆଉ କିଛି ଖୋଜୁଥିଲା ଓ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ତଥା ଅଧିକ ସ୍ଥାୟୀ କରି ଆଉକିଛି ଖୋଜୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ସେହିସବୁ ଆକୁତି ହିଁ ସେସବୁ ଦେଶର କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଆମେ ଏଦେଶରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶ ଗଲୁ ଓ ଆପଣାର ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ନିଜେ ନପକାଇ ଏଡ଼େ ରମ୍ୟ କରି ତାହାର ଉପରେ ମୋଜାଇକ୍ କାଚଗୁଡ଼ିକୁ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ମନକଲୁ, ଆମେ ସେଠାରୁ ପୁରୁଣା ଗୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ସାଉଁଟି ଆଣି ଏଠି ଆମ କବିତା ଭିତରେ ପ୍ରୟୋଗ କଲୁ । ଏକଥା ଆମେ କାହିଁକି ନକରିବୁ ଓ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଅଲବତ୍ କରିବୁ, — ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିର ସେହି ଅଧିକାରଟି ଉପରେ କେହି କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଆରୋପ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଯିବନାହିଁ । ମାତ୍ର ସନ୍ତୋଷ, ଅସନ୍ତୋଷ, ଶୂନ୍ୟତା ବା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏଗୁଡ଼ାକ କେବେହେଲେ ବାହାରୁ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସେ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ାକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏଗୁଡ଼ିକର ଆବେଦନକୁ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ତା' ପରେ ଯାଇ ସେହି ଅନୁଭୂତିଟି ଏକ ସମଗ୍ର ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ପଦରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟାଧିତତାର ସଙ୍କେତ ଦିଏନାହିଁ । ସେପରି ହେଲେ ଦେଶୀ ବା ବିଦେଶୀ ସବୁ ହାଟରୁ ସଉଦା କରି ତଥାପି ଆପଣା ଶାଳଟି ଭିତରେ ଝିଅଣ ବାନ୍ଧି ପରଖିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ପାଠବହିରୁ ଚଟି ଏସବୁ ଶିଖି ହୁଏନାହିଁ, ପୁଚ୍ଛଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଖାଲି ପିଠିରେ ଖୋସିଦେଲେ ବି ସେକଥା ହୁଏନାହିଁ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପଣ୍ଡିତପଣିଆ ହୁଏ, ମିସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ହୁଏ, ମାତ୍ର କବିତା ସମ୍ଭବ ହୁଏନାହିଁ କିମ୍ବା କବି ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଗ ଜଳବାୟୁଟିକୁ ଘ୍ରାଣ କରି ରଖିବାକୁ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଆପଣାର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଆଗ ହାଟକୁ ଚିହ୍ନି ତା' ପରେ ଯାଇ ହାଟ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ଆମର ଏଠାରେ କ'ଣ ବ୍ୟର୍ଥତା ନାହିଁ, ଏଠାରେ କ'ଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ନାହିଁ ? ତେବେ ଆମେ କବି ବନିବା ବୋଲି ସେ ଗୁଡ଼ାକୁ ଏକାବେଳେକେ

ନଦେଖିଲା ପରି ହୋଇ କପର ଡେଇଁ ଗଳିଯିବା ଓ ସିଆଡୁ ନଈ ସେପାଖରୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟଥା ଓ ଅନ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଗୁଡ଼ାକର ଜାଆଁଳ ଧରିଆଣି ଏଠି ଆମ ଘରଗଡ଼ଆରେ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ମନ କରିବା ? କବିମାନେ ହିଁ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିବେ । ଏ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟର୍ଥତା ଅଛି, ଏଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଛି । ଭାଗ୍ୟ-ଆଦିଷ୍ଟ ଓ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟର୍ଥତା ଅଛି, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ଓ ଚିହ୍ନି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗିଚାହିଁବା ଗର୍ହାକମାନେ କାହାନ୍ତି ? ସେମାନେ କ'ଣ ସମସ୍ତେ ତୀର୍ଥ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସେଠାରୁ ଆଣିଥିବା କଜଳପାତିଟିକୁ ଫିଟାଇ ସେଠିକା କଳାକୁ ଆଖିରେ ବୋଳି ହୋଇ ବାଳର ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ? ଏଠି ଦରଦଗୁଡ଼ାକ ଲାଗି ସମଦରଦୀ କାହାନ୍ତି । ଆମେ ଗଡ଼ଣି ଧରି ଯେଉଁସବୁ ଖମାରରୁ ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାଗୁଡ଼ାକୁ ଆମ ଏ ଘରଟିକୁ ନେଇ ଆସିବାଲାଗି ବାହାରୁଛୁ, ସେଠି ବ୍ୟର୍ଥତା କହିଲେ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା କହିଲେ ଜୀବନର ଯେଉଁସବୁ ଅଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇବ, ଆମର ଏଠି ତାହା କଦାପି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । ଆମର ଦେଶ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିବେଶଟି ଯେଉଁ ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ଅସମର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେଉଛି, ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲାବେଳେ ସେଠି ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବମାନ ହୋଇଥିଲା, ସମାଜ ଓଲଟି ପଡ଼ିଥିଲା, ପରମ୍ପରାର କେତେକେତେ ଡେଲା ଓ ଅକର୍ମଶିଳାକୁ ଭାଙ୍ଗି ମଣିଷର ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ଜୀବନଟିକୁ ମଣିଷ ଲାଖି କରି ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟର୍ଥତାଟି ହେଉଛି ଅନ୍ନାଭାବର ବ୍ୟର୍ଥତା, ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଣାଟି ହେଉଛି ଅନ୍ନାଭାବର ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଉପରେ ପହଁରୁଥିବା ଆମର କବିମାନଙ୍କୁ ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଣାଟି ଓ ବ୍ୟର୍ଥତାଟି ଭୋଗ କରିବାକୁ ନପଡ଼ୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଆମ ଦେଶର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ପ୍ରକୃତ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଯୁଗର ଏକ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ବ୍ୟର୍ଥତା ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମୁଖରେ ଭାଷା ନାହିଁ, ଜୀବନରେ ଆଶା ବି ନାହିଁ, ତେଣୁ ସମାଜର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଲାଗି ମଣି ହେବା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କର ହୁଏତ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ହିଁ ନାହିଁ । କବି ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ତା'ର କବିତାକୁ ସେଇଠୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାରିଥାନ୍ତା, ସେହିଠାରେ ଏକାତ୍ମ ହୋଇ ଏକ ଅନ୍ୟ

ଆରମ୍ଭର ପୁରୋଗାମୀ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେ ତାହା କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଧିକ ଲାଭର ଆଶାରେ ବ୍ୟର୍ଥତାର ହାଣ୍ଡି ଗୁଡ଼ାକୁ ସିଏ ସିଆଡୁ ଆମଦାନୀ କରି ଆଣିଲା, ସିଆଡ଼ର ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦକୁ ପରମ-ବାଦ ବୋଲି ମାନିଲା । ସେହି ବାଦଟାକୁ ଆଶ୍ରା କରି ସେ ଆମର ଏଠାରେ ଜୀବନର ନଈଗୁଡ଼ାକୁ ପହଁରିଯିବ ବୋଲି ଆଶା ବି ଦେଖାଇଲା । ତେଣୁ ଏଠାରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସିଏ ପରବାସୀ ହୋଇ ରହିଲା, ଘରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କୁଣିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ଆମ ଦେଶର ପାଠୁଆମାନେ ଯେପରି ଏଠି ଅପାଠୁଆମାନଙ୍କର ଶର୍ମୀବନଟି ମଧ୍ୟରେ କୁଣିଆ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଆମର କବି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୁଣିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।

ସେଠାରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟର୍ଥତା, ତାହା ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟଜନିତ ବ୍ୟର୍ଥତା । ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ତାହା ହେଉଛି ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଓ ଅସରନ୍ତି ସାମଗ୍ରୀଭୋଗ-ଜନିତ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଏଠାରେ ପ୍ରଥମ ଦୁଆରବନ୍ଧଟିକୁ ନଡ଼େଇଁଣୁ ଆମେ ହୁଏତ ସପ୍ତଦଶ ବା ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ଏରୁଣ୍ଡିଟି ଉପରେ ଯାଇ ବସିବାକୁ ଯେତେବେଳେ ମନ କଲୁଣି, ତଦ୍ୱାରା କ'ଣ ଆମେ ସେହି ପ୍ରଥମ ପାହାଚଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକତାଟିକୁ ଏକାବେଳକେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଭୁଲିଯିବାକୁ ମନ କରୁନାହୁଁ କି ? ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଅନେକ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । କ୍ଷଣିକା ଲେଖିଛନ୍ତି, ପଳାତକା ବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜୀବନର ସର୍ବଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ଯାଇ ସିଏ ମଣିଷର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତାଟିକୁ ଚହ୍ନିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ମଣିଷର ସର୍ବପ୍ରଥମ ବ୍ୟର୍ଥତାଟି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ବି ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ଏଠୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେତିକବେଳେ ଯାଇ 'ଯେ ଆଛେ ମାଟିର କାଛାକାଛି' ସେହି ଅନ୍ୟ ନୂତନ କବିଟି ଲାଗି ଡାକରା ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କବି ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ତରୁଣ ଅବସ୍ଥାରେ କେଡ଼େ ଗରମ ହୋଇ ମାଟିରେ ଘୂରୁଥିବା ମଣିଷର ଜୟଗାନ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସ୍ଥବିର ହେଲାବେଳକୁ ସଢ଼ଉଆବା କଟୋଉ କାଢିଦେଇ ଜୋତା ପିନ୍ଧିଲା ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାସକ୍ତ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଭାବରେ କବିତାରେ ଆଙ୍ଗିକବାଦୀ, ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ଓ ନୈର୍ବ୍ୟକ୍ତିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ହୋଇ ବାହାରିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଝିଅଦିନ,

ବୋହୂଦ୍ୱନ ଓ ଶାଶୁଦ୍ୱନ ମଧ୍ୟରେ ଏକୋବେଳେକେ ଉନେଃଶ୍ୱା ମୁଖାର ବ୍ୟବଧାନ ରହୁଛି । ଏବଂ ଏମାନେ ମୁଖାତଳେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ, ସେକଥା ଜାଣିବାଲାଗି ଆଉ କୁଁ ନାହିଁ ।

ମୁଖାତଳେ ସବୁବେଳେ ମଣିଷ ହିଁ ଅବଦମିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସିଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ । ସେହି ମଣିଷ ମୁଖା ଉପରର ଏହି ଝିରୁ ମଣିଷ ନୁହେଁ । ମୁଖା ଉପରର ମଣିଷ ଚତୁର ମଣିଷ, ଅଳପ ଦେଇ ବେଶୀ ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବାର ମଣିଷ । ଏହି ମଣିଷଟି ହିଁ ସଂସାରରେ ଜିତେ, ହାରିବାକୁ ଭୟ କରେ, ଆକାଶ ଓ ପବନ ଆଡ଼କୁ ସିଧା ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଠିଆ ହେବାକୁ ସେ ଭାରି ଭୟ କରୁଥାଏ । ଆମ କବିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେ ଅନେକେ ମୁଖା ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କବିତାକୁ ମଧ୍ୟ ଯେ ସେହି ମୁଖାପରି ଆଉ ଗୋଟାଏ କିଛି ବୋଲି ଭାବି ନେଇଛନ୍ତି, ଭିତରେ ଥାଇ ଉନ୍ମୋଚନ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଅନୁମନ୍ତା ମଣିଷଟିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଲାଗି ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ତାହା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପଳାୟନ କରିଛନ୍ତି,—କିଏ ପଣ୍ଡିତପଣିଆକୁ ପଳାୟନ କରିଛନ୍ତି, ଆଉ କିଏ ଆମର ଏଠି ଶସ୍ତାରେ ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛି ଆଦର ନେଉଥିବା ଦେଶରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ଗମ୍ଭୀରିଆଟିଏ ତିଆରି କରି ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଅନ୍ୟକିଛି ଅବଶ୍ୟ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ନିଜ ଜୀବନ ଓ ନିଜ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଏମାନେ ମିତ୍ରତା-ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, ଆପଣାର କବିତାକୁ ଆପଣା ଶୁଭତମ ସମର୍ପଣର ଏକ ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଏମାନେ ବ୍ୟର୍ଥତାକୁ ବ୍ୟର୍ଥତା ବୋଲି କହି ଆଗକୁ ବାଟ ଦେଖାଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର କେବଳ ଚୁପ୍ ହୋଇ କେବେହେଲେ ଏଠାରୁ ଆଉ କୋଉଠିକୁ ପଳାଇ ଯାଇନଥାନ୍ତେ ।

ତେଣୁ ଆମ କବିର ବ୍ୟର୍ଥତା ହେଉଛି ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ଜଳବାୟୁଟି ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରି ନପାରିଥିବାର ବ୍ୟର୍ଥତା, ତା'ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଉଛି କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ହେଲେ ଆପଣାକୁ ନିର୍ମଳ ହୋଇ ଦେଇ ନପାରିଥିବାର ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଏଇଟି ହେଉଛି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଜଳବାୟୁଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିକରି ମଧ୍ୟ ତଥାପି

ଜଳବାୟୁଟି ସହିତ ଆପଣାକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ରଖି ନପାରିଥିବାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ବ୍ୟର୍ଥତା । ଆଗେ ସଂସାରର ଜ୍ୱାଳାରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ି କବିମାନେ ଏହିସବୁ ଜଞ୍ଜାଳ ଛାଡ଼ି ଚିଲିକା କୂଳରେ ସୋଲରି ପାହାଡ଼ର ସୁଖଦାୟୀ ପଦଭୂମିରେ ନିଭୃତ କୁଟୀରଟିଏ ତିଆରି କରି ସେଇଠି ଶେଷ ଜୀବନଟିକୁ କଟାଇ ଦେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ଏବର କବି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତା'ର ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାଗୁଡ଼ାକୁ କାଳେ ଭୁଲି ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଳବାୟୁଟି ମଧ୍ୟରୁ ଦି' ଦଣ୍ଡ ଅପସରାଇ ନେବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ଆପଣାର କବିତାକୁ ନେଇ ଦୁଇଦଣ୍ଡ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିବାକୁ ଯାଉଛି । ଏଗୁଡ଼ାକ ବ୍ୟାଧି । ତାକୁ ଆମେ ଯେତେ ମନ ସେତେ ଅପରୂପ ଆଉ ଚକଚକ କରି ଦେଖାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ତଥାପି ଏକ ବ୍ୟାଧି । ଏବଂ ଏହି ବ୍ୟାଧିର ମଣିଷ ସ୍ୱୟଂ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଯାଇ ସେଥିରୁ ଭଲ ହୋଇପାରେ । ତା'ର ଚେତନାର ସ୍ୱର ଓ ରଙ୍ଗଟିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଯାଇ ତା'ର କବିତାର ସ୍ୱର ଓ ରଙ୍ଗଟି ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଏ । ଏବଂ ଏପରି କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଆପଣାର ପୁରୁଣା ଖୋଳଟି ମଧ୍ୟରୁ ଦ୍ୱିଜ ହୋଇ ବାହାରି ଆସେ । ଆପଣାର ଖୋଳଟି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ପଡ଼ି ତାକୁ ଆଉ ମରିବାକୁ ହୁଏନାହିଁ, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ବାହାରି ଆସେ । ସିଏ ସ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ବାହାରି ଆସେ, ସଖା ହୋଇ ବାହାରି ଆସେ । ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ କାଳକ୍ରମେ ଅନ୍ଧାରକୁ ଆଦରି ଓ ଅନ୍ଧାରକୁ ଆଚରି ପଡ଼ିରହନ୍ତି, ବା ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ଧାର ଭିତରୁ ପଳାଇ ଆସି କୋଉଠି ଆଲୁଅର ଗୋଟାଏ ଗଡ଼ଆ ଦେଖି ତାହାରି ଭିତରକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଡ଼େଇଁ ପଡ଼ନ୍ତି, ସେମାନେ ଦୁହେଁ ଯାକ ହିଁ ଅନ୍ଧାରର କଣାଦାସ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଓ ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ାକ ସବୁବେଳେ ସେହି ଅନ୍ଧାରର ହିଁ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ନିୟୋଜିତ ହୁଏ, ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଅନ୍ଧାରର ଜୟଗାନ ହେଉଥାଏ । କେତେ କବିମାନେ ମର୍ମରନିର୍ମିତ କକ୍ଷଭିତରେ ରହି କେତେ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାଇବାରେ ଲଗିଥାନ୍ତି, ଅନ୍ଧାରର ସ୍ତବପାଠ କରୁଥାନ୍ତି, ଅନ୍ଧାରର ତାଲିକାରେ ନାମ ଲେଖାଇଦେଇ ଆସନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ବିଶ୍ବରରେ ଆତ୍ମାକୁ କେବଳ ଏହି ସଂସାରର ବାହାରେ ଆଉ କେଉଁ ଏକ ଈର୍ଷାବସ୍ତୁତୁଲ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟରେ ରହିଥିବାର ଆଦୌ କଳ୍ପନା କରା ଯାଇନାହିଁ । ଆତ୍ମା ଏଇଠି ଏହି ଅନ୍ଧାରରେ ଅନ୍ଧାରର ଅନ୍ତରରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଛି ବୋଲି ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦରେ କୁହାଯାଇଛି : ଯଃ ତମସି ତିଷ୍ଠନ୍ ତମସଃ ଅନ୍ତରୋ ଯଂ ତମୋ ନ ବେଦ ଯସ୍ୟ ତମଃ ଶରୀରଂ । ଆତ୍ମା ତମଃର ଅନ୍ତରସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ତମଃର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି, ମାତ୍ର ଖୋଦ୍ ଅନ୍ଧାର ସେହି କଥାଟିକୁ ଜାଣିନାହିଁ । ସେହି ଅନ୍ଧାର ଆତ୍ମାର ଶରୀର-ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ଜୀବନର ଯେଉଁ ବେଦଟିକୁ ମାନ :ଆମେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକୁ ବାନ୍ଧିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହି ଆସିଛୁ, ସେହି ବେଦଟି ଏହାଠାରୁ ଅତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଅତି ଭିନ୍ନ । ଆତ୍ମା ଏଇଠି ଏହି ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ରହିଛି ବୋଲି ଯେଉଁ ବେଦ ଘୋଷଣା କରିଥାଏ, ତାହା ମଣିଷକୁ ଆଉ କୋଉଠିକୁ ପଳାଇ ଯିବାଲାଗି କେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରରୋଚନା ଦିଏନାହିଁ । ତାହା ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ହିଁ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ଅନ୍ଧାରକୁ ଭେଦ କରି ଆଲୋକାତ୍ମାର ଅନାବରଣ ଲାଗି ଆହ୍ୱାନ ଦିଏ । ଇଏ କବିଲାଗି ଏକ ବିଶେଷ ଆହ୍ୱାନ । ଜଳବାୟୁଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବା, ଜଳବାୟୁର ଅନ୍ତଃମଜ୍ଜା ଭିତରେ ପଶି ଅସଲ ଆଲୋକଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଓ ସେଇଟିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠି ଆସିବା ଓ ଅନ୍ଧକାରଟିକୁ ଆଲୋକରେ ପରିଣତ କରିଦେବା,—କବିତା ଓ କବିଲାଗି ଏହାଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ଓ ଶୁଦ୍ଧତର ଏକ ଆହ୍ୱାନ ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ?

ମାତ୍ର କବି ସ୍ୱୟଂ ଉନ୍ମୋଚନର ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିଲେ ଯାଇ ତାହା କରି ପାରିବ । ଏହି ଅନ୍ଧକାରର ନିରାପତ୍ତାଗୁଡ଼ାକ ଯଦି କାଳକ୍ରମେ ତା'ର ଦେହସୁହା ହୋଇଯିବଣି, ଯଦି ଏହି ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଆଖିଟି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ତା'ର ଆଖି ଦୁଇଟି ସ୍ୱତଃ ପ୍ରତିହନ୍ଧିତ ହୋଇ ଉଠୁନଥିବେ, ତେବେ ତାହାଦ୍ୱାରା ଆଉ କେଉଁ ଉନ୍ମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହେବ ? ସେତେଦିନ ଯାଏ ସିଏ ମୁଖା ପିନ୍ଧିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ, ଅଳଙ୍କାର ଲଦିହେବାକୁ ସୁଖ

ପାଉଥିବ ଓ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବା ଅନେକଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଜୀବନଟାକୁ ବଡ଼ ସନ୍ତପ୍ତ କରି ରଖିଥିବ । ସିଏ ମନ କଲେ ଯାଇ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଟିରୁ ମୁକ୍ତି ଲଭ କରି ପାରିବ । ସିଏ କାହିଁକି ଏହା ମନ କରିବ ଓ ଏପରି କରିବାଦ୍ୱାରା ତା'ର କ'ଣ ସବୁ ଲଭ ହେବ, ଏକଥାଟି ତାକୁ କେହି ଅଙ୍କ କଷି ଖଡ଼ି ବସାଇ ବୁଝାଇଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ସିଏ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାକୁ ପରିତ୍ରାଣର ଉପାୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆସିଛି, ଏଇଟି ହେଉଛି ତାହାଠାରୁ ଏକାବେଳେକେ ଭିନ୍ନ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱାସ । ସେହି ବିଶ୍ୱାସର ଭଜନ ହେଲେ ଯାଇ କବି ତା'ର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବ । ଏବଂ ତା' ପରେ ସେ ପୁରୁଣା ଖୋଳଟି ଭିତରୁ ବାହାରିଆସି ପାରିବ ।

☆ ☆

୪ । ୧୧ । ୭୫

[କବିତା—ବର୍ଷା ।
ଛନ୍ଦ ନିକେତନ, ଭଦ୍ରକ, ୧୯୭୬]

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱସତ୍ୟଟିର ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ ଓ ପରିଚୟ ଲାଭ କରି ସାରିବା ପରେ ଯେଉଁଟିକୁ ସେ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକମତରେ ଆମେ ତାହାକୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବୋଲି ଜାଣି ଆସିଛୁ । ଆପଣାର ଅନେକ ଅନ୍ୱେଷଣ ପରେ ବୋଧିଲାଭ ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁ ପରମସତ୍ୟଟିର ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ, ସିଏ ସେଇଟିକୁ ହିଁ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଆପଣାର ସେହି ଘୋଷଣାଟିକୁ ସେ ଧର୍ମଚକ୍ରପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ବୋଲି କହିଥିଲେ । କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଭିଳାଷ ବା ଆଗ୍ରହ ନ ଥିଲା । ସିଏ ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ଶୀଳର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା ଏବଂ ତାହାକୁ କାଳକ୍ରମେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏ ସବୁ ହେଉଛି ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଅଡ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ତଳର ଘଟଣା । ତା ପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଗଣ୍ଡି ଓ ଗ୍ରନ୍ଥି ଭିତରେ ପଡ଼ି କେତେ ମୋଡ଼ ଓ କେତେ ଭଙ୍ଗରେ କେତେ ପ୍ରକାରେ ଗତି କରିଛି, କେତେ ଜନପଦ ଓ କେତେ ରାଜ୍ୟରେ ତାହା କେତେକେତେ ଅନ୍ୟମାର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ସହଜ-ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କେତେ ବିଚିତ୍ର ଆକାର ଧାରଣ କରିଛି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବେଦାନ୍ତ ସହିତ ମିଶିଛି, ଯୋଗ ଏବଂ ତନ୍ତ୍ର ଭିତରୁ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିଛି, କେତେଭଳି ଯାନରେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ତିବ୍ବତ, ଚୀନ ଓ ଜାପାନ ଯାଏ ଯାଇଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ସିଂହଳ, ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ଶ୍ୟାମ, କମ୍ବୋଜ ଅର୍ଥାତ୍ କାମ୍ବୋଡ଼ିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଇଛି ।

ତେଣୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ କହିଲେ ଆମେ ସର୍ବଦା ଆଗ ତିନୋଟି ମୂଳକଥାକୁ ବୁଝି ରଖିବା । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର

ଜୀବନ, ବାଣୀ ଓ ସେଥିରୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅଗଣିତ କେତେକେତେ ମଣିଷଙ୍କୁ ମିଳି ଆସିଥିବା ପ୍ରେରଣା । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ସେହି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିବା ଧର୍ମ, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏକ ନୂତନ ଜୀବନଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ସକାଶେ ଯେଉଁସବୁ ଶୀଳବ୍ରତର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ସାମାଜିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ସଞ୍ଚାରଣ ଓ ସଂଶୋଧନର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ, ଏବଂ ତୃତୀୟଟି ହେଉଛି ଇତିହାସର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଅର୍ଥାତ୍ ଇତିହାସର ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ, ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ, ବିଭିନ୍ନ ମାଟିରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜଳବାୟୁରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଯେଉଁସବୁ ବିଚିତ୍ର ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନୁସଂସ୍କରଣରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛି । ମୂଳ ବୁଦ୍ଧଦେବ, ବୁଦ୍ଧ-ଚରିତ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧବାଣୀ କୁଆଡ଼େ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି, ଅବଲୋକିତେଶ୍ୱର ଓ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ତାଙ୍କର କେତେ ରୂପର କଳ୍ପନା ଓ ବିରଚନା କରାଯାଇଛି, ମୂଳ ଧର୍ମମାର୍ଗଟି ହୀନଯାନ ଓ ମହାଯାନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବଜ୍ରଯାନ, ମନ୍ତ୍ରଯାନ, ପ୍ରତ୍ୟେକ-ବୁଦ୍ଧଯାନ, ସହଜଯାନ ଓ ସହଜସୁଖଯାନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକେତେ ବିଚିତ୍ର ବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହିତ ଯାଇ ମିଶିଛି, ସ୍ଥାନୀୟ ପରମ୍ପରା ଓ ରୁଚିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ କେତେମତେ ଗୁରାଇ ଭୁରାଇ ହୋଇଯାଇଛି, ମନୁଷ୍ୟର ଅବସ୍ଥାଧୀନ ଧର୍ମାନୁରକ୍ତିରେ କେତେକେତେ ଆବଶ୍ୟକତାର ପୂରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ତାହାକୁ କେତେପ୍ରକାରେ ପରିକର ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ବୁଦ୍ଧ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମଟି ପ୍ରଥମେ ଉତ୍ତର ଭାରତର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଜନପଦରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଓ କୁଶାଣ କାଳରେ ତାହା କ୍ରମେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ଏକ ଧର୍ମରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଭାରତର ସୀମା ଡେଇଁ ଦକ୍ଷିଣ, ଉତ୍ତର ତଥା ପୂର୍ବକୁ କେତେଆଡ଼େ ଖେଦି ଯାଇଥିଲା । ଏକାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ତାହା ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ବହୁସ୍ୱୀକୃତ ଧର୍ମ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ, ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଧାରାକୁ, ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଓଡ଼ିଶା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବିହାରଭୂମି ହୋଇ

ରହିଲା । ନାଳନ୍ଦା ଓ ତକ୍ଷଶିଳା ପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେତେକ ବଡ଼ ବିହାର ଓ ବିଦ୍ୟାପୀଠମାନ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । କଟକ ଜିଲାର ରତ୍ନଗିରିଠାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇ ବାହାରିଥିବା ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ସ୍ତୂପଭିତ୍ତିସବୁକୁ ତାହାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେ ବୌଦ୍ଧମନ୍ଦିର ଗଢ଼ା ହୋଇଛି, କେତେ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଛି । ଏବେ, ସରଳ ଲୋକଧର୍ମର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ସେସବୁ ସିନ୍ଦୂର ବୋଳାହୋଇ ଠାକୁର-ଠାକୁରାଣୀରୂପେ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । କେଉଁଠି ବୁଢ଼େଶ୍ୱର ହୋଇଛନ୍ତି ତ ପୁଣି କେଉଁଠି ବୁଢ଼େଶ୍ୱରୀ ବନିଛନ୍ତି ।

ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାରୂପେ ଦାନା ବାନ୍ଧି ନଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସପ୍ତମ ଓ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ କାହ୍ନୁପାଦ, ସରହପାଦ ଓ ଲୁଇପାଦ ଆଦି କେତେଜଣ ବୌଦ୍ଧ-ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟ ରହିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି । ସେମାନଙ୍କର ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ପ୍ରାରମ୍ଭ-ଯୁଗରୁହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ବୌଦ୍ଧମାର୍ଗରୁ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ଅବତାର କଳ୍ପନା ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ନବମ ଅବତାର ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଅଣାଯିବା ପରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା କୌଣସି ବାଡ଼ ବା ବାରଣ ରହିନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧାବତାର ଏହି ଦେଶର ପ୍ରାୟ ସକଳ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆସିଛି । ଏବଂ ଧର୍ମଗତ ହୃଦୟର ସେହି ଉତ୍ସାହସ୍ରୋତରେ ପଡ଼ି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ନିରଞ୍ଜନ ବୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଶାରେ କାଳକ୍ରମେ ଆମ ହାତ-ପାଆନ୍ତାର ଜଗନ୍ନାଥ-ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ।

ସାରଳା ମହାଭାରତରେ—

"ନବମେ ବନ୍ଦଇ ଶ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧ ଅବତାର,
ବୁଦ୍ଧରୂପେ ବିଜେ କଲେ ଶ୍ରୀ ନୀଳକନ୍ଦର"

ବୋଲି କୁହାଯାଇ ବୁଦ୍ଧ ଏବଂ ମାଳକନ୍ଦରର ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଭେଦ-କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ତାଙ୍କର ଲିଖିତ "ଗରୁଡ଼ଗୀତା"ରେ ମଧ୍ୟ "ଶ୍ରୀ ମାଳକନ୍ଦର ବଜେ କରଅଛ ବଉଦ୍ଧରୂପ ବହିଛ, ଭକତ ନିମନ୍ତେ ତୁମ୍ଭର ଏ ସବୁ ଭିଆଣ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ" ପଦଟିରେ ସେହି ଭାବଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର "ଶୂନ୍ୟ" ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟର "ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ" ରୂପେ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର "ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା" ପୁସ୍ତକରେ ସେହି ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୁଣି କେଡ଼େ ସୁଘଟଣ ଭାବରେ କେତେକେତେ ଗୁଣରେ ବିଭୂଷିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଭଲି ପଚାରିଲୁ ଗୁପତ ସନ୍ଧି,
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଶୂନ୍ୟପରେ ବନ୍ଧି ।
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଉଦାସରେ ରହେ,
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ସବୁ ମାୟା ଭ୍ୟାପେ ।
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଦୟାଳୁ ଅଟଇ,
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ସର୍ବଘଟେ ରହି ।
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ କରେ ନଟଘଟ,
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଜାଣେ ଛନ୍ଦକୂଟ ।
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଶୂନ୍ୟରେ ମାରଇ,
ମାରି ଶୂନ୍ୟେ ପୁଣ୍ୟଗତି କରଇ ।
ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ଅଲଗେ ରହିଛି,
ଶୂନ୍ୟ ପରେ ରହି ଲୀଳା କରୁଛି ।

ଶୂନ୍ୟତା ସହିତ କରୁଣା ହେଉଛି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଆଉ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପନା, ବଜ୍ରଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ନିର୍ବାଣ କଳ୍ପନାରେ ଶୂନ୍ୟତା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ପାଖ, କରୁଣା ହେଉଛି ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖ । ନିର୍ବାଣ ଲଭି କରି ସାରିବା ପରେ ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧ ସଂସାର ପ୍ରତି କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ଏଠାରେ ପୁନର୍ବାର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅରୂପ ଓ ପରମ ଭଗବାନ୍ କରୁଣାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇହିଁ ରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି—

ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଉନ୍ମେଷକାରିଣୀ ଶକ୍ତିରୂପେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ସେହି କରୁଣାକୁହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର "ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୂଗୋଳ"ରେ ଅଛି—

ଏମନ୍ତ କୋଟିକଳ୍ପ ଅନ୍ତେ,
ଦୟା ଉପୁଜିଲା ମୋ' ଚିତ୍ତେ ।
ସୃଷ୍ଟି କରଣେ ବାଞ୍ଛା ହେଲା,
ମୋ' ଅଙ୍ଗୁ ବିନ୍ଦୁ ଉଛୁଳିଲା ।

ପୁଣି, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ "ଛୟାଳିଶ ପଟଳ"ରେ—

ସେକାଳେ ସବୁ ଶୂନ୍ୟମୟ ଥିଲା,
ସେ ଶୂନ୍ୟବ୍ରହ୍ମେ ସମସ୍ତ ଲୁଚିଲା ।
ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନାରେ କଳ୍ପିଲେ ଯହୁଁ,
କାରୁଣ୍ୟଜଳ ଉପୁଜିଲା ତହୁଁ ।
ମନରୁ କଲ୍ୟାଣ ଉଦୟ ହୋଇ,
ସ୍ୱେଦସ୍ୱରୂପେ ସେ ଜଳେ ପଡ଼ଇ ।

ମହିମାଧର୍ମର ଦୁଇ କବି, ଭୀମଭୋଇ ଓ ଜୟକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାବଟିର ଝିଅ ଲାଗି ରହିଛି । ଭୀମଭୋଇଙ୍କର "ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି"ରେ ଅଛି—

ଯେଣିକି ଚାହିଁଲେ ମହାଶୂନ୍ୟ ନ ଦିଶଇ ଆଖାଶାଖା;
କେଉଁ ମହାଗର୍ବେ ବଚନ କହିବି ହୃଦରେ ପଶୁଛି ଦକା ।

ପୁଣି, ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ସୁପରିଚିତ ଭଜନରେ—

ଚଳନ୍ତି ଶୂନ୍ୟେ ଶବଦ, ଅନୁମାନ ଚିତ୍ତେ ଭେଦ,
ଅକଳଣା ବାରିନିଧି ନାମ ମହିମା ଅଗାଧ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଭଜନରେ ଅଛି—

ଅଛନ୍ତି ସେ ଶୂନ୍ୟ ମନ୍ଦିର,
ଅନୁମାନେ ଠାବ ତୁ କର ।
ଅବଶ୍ୟ ଭେଟିବୁ ଅନ୍ତର ନୋହିବୁ, ଅବନା ଅଖଡ଼ା ଅଜପା ଭୂଇଁ ।

ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭଜନରେ—

ଧାନମୁଠା ପ୍ରାୟେ ଧର,
ଶୂନ୍ୟେ ବୁଣିଦେଲେ ଶୂନ୍ୟବିହାରୀ ।
ସୁଜନେ ହେ, ଶୂନ୍ୟେଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଝର,
ସୁଜନେ ହେ ।

ଓଡ଼ିଆ ନିର୍ଗୁଣ-ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିଭଳି ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଅନୁରୂପ କଳ୍ପନା ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁରୁ ବୌଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଆମ ନିର୍ଗୁଣ କବିମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ବେଶୀ ବେଳ ଲାଗି ନାହିଁ ଏବଂ ସେହିପରି ଏକ ଭାବଗ୍ରହଣରେ ଜୁଆ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ଭୂମିର ଅନୁରାଗଟି ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ମଜିବା ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ ।

"ଶୂନ୍ୟ" ଶବ୍ଦଟି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ପେଟେଣ୍ଟ ଶବ୍ଦ ନୁହେଁ । ଉପନିଷଦରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପରମସତ୍ତାଙ୍କର ଏକ ଶୂନ୍ୟରୂପୀ କଳ୍ପନାର ଏକାଧିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଖାସ୍ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଇତିହାସରେ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କେତେପ୍ରକାର ଅର୍ଥ ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଧାରଣ କରିଆସିଛି । ତଥାପି ପଞ୍ଚସଖା ଓ ମହିମାଧର୍ମର ସାହିତ୍ୟରେ "ଶୂନ୍ୟ" ଶବ୍ଦର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବାରୁ କେତେକ ସମୀକ୍ଷାକାରୀ ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବାର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ବୌଦ୍ଧ ଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୁପ୍ତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବସୁ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନଟି ସମ୍ଭବ କରିଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ବସୁ ତାହାକୁ କେବଳ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କରହିଁ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି

କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଏବଂ ସଂପ୍ରଦାୟ-ପରମ୍ପରାରେ "ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ"ର ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଅର୍ଥ ରହିଛି । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ କହିଲେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଥିବା ବୁଦ୍ଧମତାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କୁ ଯେ ସବୁବେଳେ କଦାପି ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଆମ ଦେଶରେ ରହିଛି । ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ଶିବଙ୍କର ମୁଖରେ ମାୟାବାଦକୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନବୌଦ୍ଧ ଅସତ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ସେଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ରାମାନୁଜଙ୍କ ପରି ଏକାଧିକ ଶାସ୍ତ୍ର-ଭାଷ୍ୟକାର ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସଗୁଣ ଉପାସକମାନେ ନିର୍ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ କହି ଅପବାଦ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ରୀତିରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗରେ ସଗୁଣଭକ୍ତିର ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ କହି ଆପଣାଠାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ଅଲଗା କରି ରଖିବାର ଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିବେ, ଏ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ।

ଠିକ୍ ଏହିଭଳି ଏକ ଯୁକ୍ତିରେ ଚଣ୍ଡି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବସୁ ମହିମାଧର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଏକ ଅବଶେଷ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭୀମଭୋଇଙ୍କର ଭଜନଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ର "ଧର୍ମପଦ" ସହିତ ତୁଳନା ଉପମା ଦେଇଛନ୍ତି । ମହିମାଧର୍ମର ଆଦିପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ମହିମା ଗୋସାଇଁଙ୍କୁ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ, ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ ଓ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଅବତାର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ଥିବାରୁ, ସେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନ କରିପକାଇଛନ୍ତି । ମହିମାଧର୍ମର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ କବିମାନେ ଲୁପ୍ତ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବସୁ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଅସଲ ପରିଚୟଟିକୁ ଲୁଚାଇ ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ମହିମାଧର୍ମୀ ବୋଲି ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣାର ଅନ୍ୟତମ ପୁରୋଧା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ମହିମାଧର୍ମକୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରହିଁ ଏକପ୍ରକାର ରୂପାନ୍ତର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଶୂନ୍ୟବାଦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନାନା କ୍ରମରେ ଅବସ୍ଥାନ୍ତରିତ ହୋଇ ମହିମାଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ରୂପରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । କେତୋଟି ବିଶେଷ ଶବ୍ଦଗତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟର କାରଣରୁ ହିଁ ଏହି ସମୀକ୍ଷକମାନେ ମହିମାଧର୍ମକୁ ବୁଦ୍ଧ ତଥା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ

ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର "ବୁଦ୍ଧ" ଶବ୍ଦଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ମୂଳତଃ ଆକ୍ଷରିକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କେବଳ ସେହି ଅର୍ଥରେ ହିଁ ମହିମାପନ୍ଥୀମାନେ ମହିମାଗୋସାଇଁଙ୍କୁ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ ବା ବୁଦ୍ଧ ଅବତାର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଆପଣାର ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦ-କୁମାର ସ୍ୱାମୀ "ବୁଦ୍ଧ" ଶବ୍ଦଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଅଥଚ ଏକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅମ୍ଳାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଧିକାର ଲଭ ଦ୍ୱାରା ଅରହତ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିଲେ, ଭିକ୍ଷୁ ଆପଣାର ଜନ୍ମଗତ ନାମଟିକୁ ତ୍ୟାଗକରି "ବୁଦ୍ଧ" ବୋଲି ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ । ଏହି ରୀତିରେ ଗୌତମ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଲଭ ପରେ "ବୁଦ୍ଧ" ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସିଦ୍ଧି ଲଭ ପରେ ଯେକୌଣସି ଅରହତଙ୍କର ଏହି ନାମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାର ରହିଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ, ବୁଦ୍ଧ କହିଲେ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଆଦିପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଇତିହାସର ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ, ସେପରି ଧରିନେବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଏବଂ "ବୁଦ୍ଧ" ଶବ୍ଦଟିକୁ ଦେଖି ମହିମାଧର୍ମକୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଏକ ଅବଶେଷ ବୋଲି ଅଥବା ମହିମା-ସାହିତ୍ୟକୁ ବୌଦ୍ଧ-ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଏସବୁ ଗଲା ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମର କଥା ଏବଂ ଇତିହାସରେ ବିଭିନ୍ନ କଳେବର ଧରି ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର କଥା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ବୁଦ୍ଧପ୍ରେରଣାଟିର କଥା ବିଚାର କରି ଦେଖିବା । ବୁଦ୍ଧ-ଜୀବନୀର ତଥା ବୁଦ୍ଧଜୀବନ-ସନ୍ଦେଶର ଏପରି ଏକ ପ୍ରେରଣା ରହିଛି, ଯାହା କି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆସିଛି; ବିଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆସିଛି । ତାହା ବୌଦ୍ଧ ଓ ଅବୌଦ୍ଧ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ ଆସି ବାଜିପାରିଛି, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସବୁଠାରେ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଜାଗୃତି ଆଣି ଦେଇଛି । ଏହି ବୁଦ୍ଧ-ପ୍ରେରଣା ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ଏକା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ଆଦୌ ରହି ନାହିଁ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ସମାଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ନାନା ବ୍ୟବଧାନକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିଲେ, ନାନା ଦୁରିତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସିଏ

ଜାତିଭେଦ ମାନି ନଥିଲେ, ପୌତ୍ତଳିକତାକୁ ମାନି ନଥିଲେ, ଧର୍ମକୁ ଯାବତୀୟ ରହସ୍ୟମୟତା ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତକରି ଆଣି, ସେ ମଣିଷକୁ ଆତ୍ମଦୀପ ହେବାର ଏକ ନୂତନ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ । ଏସବୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଆସିଛି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବି ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଆସିଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର, ଅର୍ଥାତ୍ ଗତ ପଚିଶ ବର୍ଷର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବି ଓ ଲେଖକ ପରୋକ୍ଷରେ ଅଥବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଏ ସବୁଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଛନ୍ତି । ଯୁଗ-ଯୁଗର ପାରମ୍ପରିକତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସିଏ ଆପଣାକୁ ଏକ ନୂଆ ଆଖିରେ ଅନାଇବାକୁ ଶିଖିଛି, ମଣିଷକୁ ଓ ମଣିଷର ଭାଗ୍ୟକୁ ଏକ ନୂତନ ନିର୍ମଳତା ତଥା ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ସହିତ ଅନାଇବାକୁ ଶିଖିଛି । କ୍ରମେ ତାହାହିଁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ପ୍ରେରକଶକ୍ତି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ୟୁରୋପର ଯାନ୍ତ୍ରିକତାଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଜୀବନକ୍ଳାନ୍ତ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହା କ୍ରମେ ଏକ ନୂତନ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ବିଶ୍ୱ ବିଶ୍ୱର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପୁନରାବିଷ୍କାର କରି ବାହାରିଲାଣି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏଇଟିରୁ ଆଦୌ ବାଦ ପଡ଼ିଯାଇ ନାହିଁ ।

ସାରା ପୃଥିବୀର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ରଖିଥିବା ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କମ୍ ଖୋରାକ ଓ କମ୍ ପ୍ରେରଣା ପାଇନାହିଁ । ଜୀବନ ଦୁଃଖମୟ, ଜୀବନ ତୃଷ୍ଣାମୟ, ଜୀବନ ଓ ଜନ୍ମର ଆଦିକାରଣ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ, ମଣିଷ ଖାଲି ନାନା ପ୍ରକାର ରହସ୍ୟାଚ୍ଛନ୍ନତା ଓ ତତ୍ତ୍ୱଘନତା ଭିତରେ ବୁଡ଼ିରହିବ ସିନା, ତଥାପି ଜୀବନରେ ବାଟ ପାଇବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଦୁଃଖର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯାବତୀୟ ଅଡୁଆର ନିଦାନକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ, ନିଦାନକୁ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ନିରାକରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ହଠାତ୍ ଶରଟିଏ ଆସି ଜଣକ ଦେହରେ ବାଜିଲା, ସିଏ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେଉଛି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ କ'ଣ କରିବା ? ଆମେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜାତି ପଚାରିବା,

ଶର ମାରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ଜାତି ଓ ପ୍ରକୃତି ନିରୂପଣ କରିବା, ଶରଟି କେଉଁ ଦିଗରୁ ଆସିଲି ବୋଲି ପଚାରିବା, ସେତେବେଳେ ବାପୁ କେଉଁ ଦିଗରୁ ବହୁଥିଲି ବୋଲି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ? ନା ଆମେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା—ତା'ର କ୍ଷତଟିକୁ ସଫା କରିଦେବା, ସେଥିରେ ପଟି ବାନ୍ଧିଦେବା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଆଉ ଆଉ ଉପଚାରମାନ ବି କରିବା ? ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନଟି ଆଧୁନିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ସାହିତ୍ୟକୁ, ବିଶେଷ କରି ଆଧୁନିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ କବିତା ଓ ଉପନ୍ୟାସକୁ କମ୍ ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଯୋଗାଇ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମୀୟ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ସ୍ଥିର ଅଧ୍ୟୟନ ଆମକୁ ଏହି ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ଦେଇପାରିବ ।

☆ ☆

[ସମାଜ, ୧୧ । ୧ । ୭୬]

ପଞ୍ଚସଖା

ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା କହିଲେ କାଳକ୍ରମେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେ କଥାକୁ ବୁଝାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲଣି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବା ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଇତିହାସରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗ ବୋଲି ଯେ ଯୁଗଟିଏ ଥିଲା ବା ଅଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷାକାରମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ବିଷୟରେ ଆପଣାର ସମର୍ଥନ ଜଣାଉଛନ୍ତି । ସେହି ଯୁଗକୁ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଯୁଗ ଅଥବା ଚୈତନ୍ୟଯୁଗ ବୋଲି କୁହା ନଯାଇ କାହିଁକି ସେ ପଞ୍ଚସଖାଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଗଲା, ଯୁଗାବଲୋକନ କରି ଯୁଗର ମର୍ମାବିଷ୍କାର କରୁଥିବା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ କୌତୂହଳର କାରଣ ହୋଇ ରହିବ । ପଞ୍ଚଦେଶ ଓ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ, ଯେତେବେଳେ ପଞ୍ଚସଖା ସ୍ୱଦେହରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ-ଭୂମିରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ, ସେତେ-ବେଳେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଦୌ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଏକ ସମାହାର ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉ ନଥିଲା । ଖାଲି ଓଡିଶାରେ ଯେ ବିଚାର କରାଯାଉ ନଥିଲା ତା' ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଓ ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟାଲୋକିତ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯାଉ ନଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ନିଜକୁ ପରସ୍ପରର ସଖା ବୋଲି ଅନେକ ଥର କହୁଥିଲେ, କାରଣ ଆପଣାର ଭାବ ଓ ଆତ୍ମପରିଚୟର ଭୂମିରେ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ପରସ୍ପରର ସଖା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଯୁଗଟାକୁ ଯେ କେବେହେଲେ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯିବ, ସେମାନେ ଏକଥା କେବେହେଲେ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରି ନଥିବେ । ଭକ୍ତ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ଆପଣାର ଭାବସୃଷ୍ଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅମର ହୋଇ ରହିବାର ସବାଗ ବା ଆଗ୍ରହ ରହିଥାଏ; ଯୁଗଟା, ବର୍ଷଟା, ଗ୍ରନ୍ଥଟା ଅଥବା ଘରଟା ତାହାର ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇ ରହିଲେ ଯେ ସିଏ ଯାଇ ସେହିଗୁଡ଼ାକର ଜରିଆରେ ଜନସ୍ମୃତିରେ ବଞ୍ଚିରହିବ, ଏପରି ଅସ୍ୱାଭାବିକ

କଳ୍ପନା ସେ ହୁଏତ କେବେହେଲେ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଭକ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ସମର୍ପଣକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଧରିଥାଏ । ତେଣୁ ସମର୍ପଣ-ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିବା ଯେ କୌଣସି ସମୀକ୍ଷକ ପାଖରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ଆସି ଧରାଦିଏ; ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଏକାତ୍ମକତାକୁ ଜ୍ଞାନୀ ଆପଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ କରି ରଖିଥାଏ, ତେଣୁ ଏକାତ୍ମକତାର ମର୍ମଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଠଉରାଇ ପାରୁଥିବା ଯେ କୌଣସି ସମୀକ୍ଷକ ପାଖରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ଆସି ଧରାଦିଏ । ଭୁଜ୍ଞା ପଣ୍ଡିତ ତାକୁ ଧରି ପାରେନାହିଁ, ତଥ୍ୟକୁବେର ଇତିହାସକାର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇ ଲେଉଟି ଆସେ; ପ୍ରବୀଣ ଅଧ୍ୟାପକ ବି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୂତ୍ରକାରମାନେ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ସମ୍ପତ୍ତି କରି ଦେଖାଇ ଗର୍ବ କରୁଥିବା ଜାତିବାଦୀମାନେ ତ ଅସଲ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲାଭରୁ କୋଡ଼ି ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ।

ହଁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା କହିଲେ ଅନେକ ମଣ୍ଡଳୀରେ ଅନେକ କଥା ବୁଝାଏ । ସାହିତ୍ୟରେ ଯିଏ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ବେଭାର କରୁଥାଏ, ସିଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ବୁଝିବାର ଭାଣ ବି କରିବସେ । ଯିଏ ଏକାବେଳେକେ ଆଧୁନିକତାର ବ୍ୟୂହଟି ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତା'ର ଗୃହୀତ ଆଧୁନିକତାଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁଠି ହେଲେ କିଛି ପ୍ରାଣ ବା ମୂଲ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଳ୍ପବିତ୍ତ ବୃହତ୍‌ଚକ୍ଷୁ କଳ୍ପନା ବି କରି ପାରେନାହିଁ, ସିଏ ପଞ୍ଚସଖା କହିଲେ ଆପଣା ସମେତ ଆପଣାଭଳି ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ସଡେଅବା ମଞ୍ଚାଟାଏ ବାନ୍ଧିଲା ପରି ଗୋଟାଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ବାନ୍ଧିଦିଏ, ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଚଉକଷ କରି ବାଡ଼ଟିଏ ବସାଇଦିଏ ଏବଂ ଅଶେଷ ପୁଲକରେ ସେହି ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ପଞ୍ଚସଖା ବୋଲି କୁହେ ଏବଂ କୁହାଇହୁଏ । ଉତ୍କଳମଣିଙ୍କୁ ମଝିରେ ରଖି ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକଦା ସହକର୍ମୀ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଆଉ ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଣ୍ଠି ପରି ସଜାଇ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଯେଉଁମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ଢଙ୍ଗର ବ୍ୟବହାର କଲାପରି ସେମାନେ ସତ୍ୟବାଦୀର ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିକୁ ପଞ୍ଚସଖା-ଯୁଗ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ବୃତ୍ତାଂଶରୂପେ ଯେଉଁ ଯୁଗଟାକୁ ସବୁଜଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେହି ଯୁଗର ସମ୍ୟକ୍ ଅବଲୋକନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ ସବୁଗରେ ପଡ଼ି ଅନେକ ସମୟରେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚଜଣ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ବ୍ୟକ୍ତି ବା କବିଙ୍କର ସମାହାରରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଏକ ଯୁଗ ଅଥବା ପଞ୍ଚସଖା-ଯୁଗ ବୋଲି କହି ପକାଇଥାଉ । ଅତି ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଚାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ କେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ପକାଇ ପଞ୍ଚସଖା ବୋଲି କହିବାର ଆଦର ଦେଖାଇଥାଉ । ଆମର ସବୁଗ ଯେଉଁ ସ୍ତରର ହୋଇଥାଉ ଅଥବା ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ଲାଗି ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ରହିଥାଉ ପଛକେ, ଆମେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ କଥା ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ଠିକ୍ ବୋଲି କହିପାରିବା । ପଞ୍ଚସଖା କହିଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଧର୍ମସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସବାଆଗ ବୁଝାଏ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲେ କି ନାହିଁ, ଏବଂ ଯଦି ଥିଲେ, ତେବେ ଏକ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିଥିଲେ କି ନାହିଁ, ଅଥବା, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଥିଲେ କିମ୍ବା ପଚିଶ ଜଣ ଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟକୁ ସବାଆଗ ଇତିହାସ ମଣି ଦନ୍ତକଥାଗୁଡ଼ାକର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେହି ବିଷୟରେ ଯେତେ ଯାହା ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ପଞ୍ଚସଖା ନାମଟି ଆମର ମନକୁ ସତକୁ ସତ ଭାରି ଛୁଇଁଯାଇଛି, ପଞ୍ଚସଖା କହିଲେ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ପରଂପରା ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ସମାନଧର୍ମୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ପାଞ୍ଚଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି-ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତକୁ ଏକାଠି ବୁଝିବାର ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛୁ ଏବଂ ତା'ପରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଯୁଗଗୁଡ଼ିକରେ ଠିକ୍ ସେହି ନାମରେ ଅଭିହିତ କରାଇବାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛୁ ।

କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସବୁଠୁ ମୂଳ କଥା ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ କେହି ସାହିତ୍ୟିକ ନଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟିକ କହିଲେ ଅନ୍ତତଃ ଆମର ମେଧାସାଧାରଣରେ ଆମେ ଏବେ ଯାହାସବୁ ବୁଝୁଛୁ,ସେମାନେ ସେସବୁ କିଛିହେଲେ

ନଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଗ୍ନରକ ମଧ୍ୟ ନଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରଗ୍ନରକ-ମାନେ ସାହିତ୍ୟିକ ହେବାର ସୁଆଙ୍ଗକୁ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସୁଆଙ୍ଗ ବୋଲି ଆଦରି ନେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ପ୍ରଗ୍ନରକ ହେବାର କଗ୍ରମତ୍ତଗୁଡ଼ାକୁ ସହଜସିଦ୍ଧିର ଟେକ୍‌ନିକ୍ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାନ୍ତି । କେବଳ ଧର୍ମରେ ପ୍ରଗ୍ନରକ ନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ ଭିତରେ ପ୍ରଗ୍ନରକ ନଥିଲେ, ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ପ୍ରଗ୍ନରକ ବନିବାର କୌଣସି ସାମର୍ଥ୍ୟ ହିଁ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପରିବେଶରେ ନଥିଲା । ସେମାନେ ସାଧକ ଥିଲେ । ଆପଣାର ବାହ୍ୟାଙ୍ଗଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପ୍ରଧାନ ଓ କାମ୍ୟ କରି ଧରିଥିଲେ ସାଧନା ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଏକ ପ୍ରଗ୍ନରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସାଧନା ଆନୁଷ୍ଠାନିକତା ଆଡକୁ ଆଉଜି ଚଳିଲେ, ତାହା ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ପଛକେ, ସାଧନା ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରଗ୍ନରପ୍ରୟାସ ଭିତରକୁ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଆସେ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ତତ୍କାଳୀନ ସାଧନାକୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକତା ଏବଂ ବହିରଙ୍ଗ-ସର୍ବସ୍ୱତା ମଧ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ଲାଗି ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସାରଗୁଡ଼ାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଓ ସାରକୁ ହିଁ ସାର ବୋଲି ଅନୁଭୂତ କରାଇବାପାଇଁ ସେମାନେ ଆମ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ାକରେ ଓ ଆମ ଦରବାରମାନଙ୍କରେ ସାର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରାଯାଇ ଆସୁଥିବା ଅନେକ ଅସାର ଓ ଅବସ୍ତୁକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଆପଣାର ଅନୁଭୂତିକୁ ହିଁ ପୁଞ୍ଜି କରି ସାଧକମାନେ ସତ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବର୍ଜନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ସବୁ କାଳର ତୁଚ୍ଛା ପଣ୍ଡିତ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରେମିକମାନଙ୍କ ପରି ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର-ପରିଚୟକୁ ହିଁ ସକଳ ପରିଚୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିଚୟ ବୋଲି କଦାପି ମାନି ନଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କଦାପି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଲମ୍ବନ ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖନ୍ତି ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ଜରିଆରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଆମ ପାଖରେ ଶାସ୍ତ୍ରାତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ କଥାର ପରିଚୟ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି ।

ସେମାନେ ଆମ ଭିତରେ ସ୍ୱ-ଅନୁଭବର ଅସଲ ଉଦ୍ଭିଦ୍ଭିକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଯାହାକିଛି କହୁଥାନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖା ଆଗ ଲେଖୁ ନ ଥିଲେ, ଆଗ ଦେଖୁଥିଲେ । ଆଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ ନ ଥିଲେ, ଆଗ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯନ୍ତ୍ର ଭେଦ କରି ଆପଣାକୁ ପାଉଥିଲେ । ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରି ଆପଣାକୁ ପାଉଥିଲେ, ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ପୁନର୍ବାର ରଚି ସେମାନେ ସତେ ଅବା ଆପଣା ଯୁଗାନୁଭବର କକ୍ଷରେ ନୂଆ ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିଏ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ନାମ ଜପ କରୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ନାମ ଘୋଷୁ ଘୋଷୁ ସବୁବୁଧ ନାମକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁବୁଧ ନାମକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ସମାବିଷ୍ଟ କରାଇ ବିରାଜି ରହିଥିବା ଜ୍ୟୋତିର ସନ୍ଧାନ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଏବଂ ସେହି ଜ୍ୟୋତିକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟୋପାଦାନ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଥିଲେ । ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଆଦୌ କିଛି ଦେଖୁ ବା ନ ଦେଖୁ, ଅଗ ଗୁଡ଼ାଏ ଲେଖିପକାଉ ଆପଣାର କୀର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ାକୁ ସ୍ଥୂଳ କରି ଦେଖିବା ଲାଗି ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଆପଣାର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଛାପି ପକାଉ, ସେମାନେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟିକ ବୋଲି କହି ଓ ସେମାନେ ଲେଖି ଯାଇଥିବା ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟର ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ଭେକ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଡାଳରେ ଯାଇ ବସିଥାଉ କେଜାଣି ଓ ସେଠାରୁ କେଉଁ ଫଳଗୁଡ଼ାକୁ ଦୁହିଁ ଆଣି ଭକ୍ଷିବାକୁ ମନ ବଳାଇଥାଉ କେଜାଣି ? ଆମ ନିଜର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନୁଭବ ନଥାଇ ଆମେ ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ଆମର ନିଜ-ଆୟତ୍ତ ରସାୟନ-ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଇ ଅନୁଭବଗୁଡ଼ାକର କଳ୍ପନା କରି ବସୁ ଏବଂ ଆହୁରି ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ ସେଗୁଡ଼ାକର ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ବି ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାକୁ ବାହାରୁ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ଆପଣାକୁ କେଉଁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନଟି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କରିଥାଉ କେଜାଣି ?

ପଞ୍ଚସଖା ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ଥିଲା ; ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ଧର୍ମଶାଖା ରହିଥିଲା ଓ ଭଲ ଭଲ

ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ସାଧକ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅଦ୍ୱୈତ ଥିଲା, ଦ୍ୱୈତ ବି ଥିଲା; ଦ୍ୱୈତାଦ୍ୱୈତ ଥିଲା, ତନ୍ତ୍ର ଥିଲା, ଯୋଗ ଥିଲା, କାପ୍ୟସାଧନା ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅନ୍ତଃକରଣଗତ ଦାଗଗୁଡ଼ାକ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଏବଂ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମାନଙ୍କର ଆଗମନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଓଡ଼ିଶାର ଜୀବନ ଉପରୁ ତଥାପି ନିଭି ଯାଇନଥିଲା । ଗୌଡ଼ ରାଜ୍ୟରୁ ବୈଷ୍ଣବଲୀଳା ଆସି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥାପି ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ; ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଯେପରି ଏକ ବିକଳ୍ପ ମାର୍ଗର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରି ବୈଷ୍ଣବ ରହିଲେ, ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ତା'ପରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ,— ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲେ ଏବଂ ରାଜଧର୍ମ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଧର୍ମଗୃହରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଆଦୌ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିଲାନାହିଁ । ଏହି ସବୁଯାକ ମାର୍ଗ ବା ପଥ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଥିଲା । ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ମାର୍ଗୀ ଓ ପନ୍ଥୀମାନେ ବି ରହିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ, ପନ୍ଥୀମାନେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଜାଗାରେ ଯେପରି ପନ୍ଥାଗୁଡ଼ାକୁ ଏକମାତ୍ର ସାର ମଣି କାମୁଡ଼ି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ମାର୍ଗୀମାନେ ନିଜର ମାର୍ଗଟିକୁ ହିଁ ଯେପରି ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଜିଦ୍ କରି କହିବାକୁ ହିଁ ପ୍ରଗାଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୋଧହୁଏ ସେହିପରି ଏକ ଅବସ୍ଥା ବିରାଜିତ କରୁଥିଲା । ପନ୍ଥୀ ଓ ମାର୍ଗୀମାନେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଭାଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଥିଲା ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ବି ରହିଥିଲେ ସତ, ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗୀ ଓ ପନ୍ଥୀମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ଆପଣାର ଇଷ୍ଟଦେବ ରୂପେ ଦାବି କରୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଘେରି ସେମାନେ କଦାପି ପରସ୍ପର ସହିତ ଏକାଠି ବସି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ତରକୁ ଆସିଲେ ପଥର ଯାବତୀୟ ବିଭିନ୍ନତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ତଥାପି ଏକାଠି ହୋଇଯାଏ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସନ୍ତି, ସେହି ସ୍ତରରେ ରହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବଲୋକନ କରି ପାରିବା ଲାଗି ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବତଃ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶାଖା ବି ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା । ସବୁ ଧର୍ମ ଓ ସବୁ ଶାଖାର ଲୋଭମାୟ

ଆସ୍ପଦ ଜଗନ୍ନାଥ ବି ତଥାପି ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ମୁକ୍ତି-ମଣ୍ଡପ ପରି କୌଣସି ଏକ ସୂତ୍ରସର୍ବସ୍ୱ ହୃଦୟହୀନ ନିୟମାନୁବଦ୍ଧତା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ ଓ ତାହାକୁ ମତ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୀ ଦେଉଳର ବେଢ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବୋଧଗତ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛି ସେତେବେଳେ କେତେଟା କଠୋର ପାରମ୍ପରିକତାର ସୂତ୍ରଦ୍ୱାରା ବନ୍ଧା ହୋଇ ଭାରି ଅଡୁଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ହୃଦୟଗୁଡ଼ାକୁ ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ରଖିଥିଲା, ପଣ୍ଡିତାଇ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର-କର୍ଷଣକୁ ହିଁ ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲବ୍ଧିର ବିକଳ୍ପ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲା । ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସମଗ୍ର ଅବଧାରଣା ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଦ୍ରବ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ନିଷ୍ଠାପର ଆତ୍ମସୁସଚେତ ମାର୍ଗୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ହୋସ ହିଁ ନଥିଲା । ଏବଂ ସମନ୍ୱୟର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ହିଁ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ପ୍ରାୟ ଅକଳ୍ପନୀୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଏହିପରି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଏହି ପଞ୍ଚସଖା ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଲୋକ ଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ବି ଲୋକ ଥିଲେ । ଧର୍ମପନ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ପରିବେଶରୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେ ସମୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ସେହିଠାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା, ତାହାକୁ ଅନେକାଂଶରେ ଏକ ଆକସ୍ମିକ ଦୈବଯୋଗ ବୋଲି ହିଁ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତଥାପି, ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସମାନତା ରହିଥିଲା, ଯାହାକି, ପୁଣିରେ ଏତେ ସାଧକ ଓ ସାଧନାରେ ଭୋଳ ଲାଗିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରର ନିକଟକୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣି ପାରିଥିଲା । ସେମାନେ କେହିହେଲେ ମାର୍ଗରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନଥିଲେ । ପିଲାଟି ବେଳରୁ କି ଅନ୍ୟ ମନ ଓ ଅନ୍ୟ କଳା ନେଇ ସେମାନେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ କେଜାଣି, କେବଳ ବହିଃରଙ୍ଗତାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ସମଗ୍ର ରଙ୍ଗ ବୋଲି ମାନି ନେବାକୁ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଆହୁରି କିଛି ଖୋଜୁଥିଲେ, ମଣିଗୁଡ଼ାକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ପାରୁଥିବା ସୂତ୍ରଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଆଚାର ଓ ଆଚରଣଗୁଡ଼ାକର ଯାବତୀୟ ବିଧିର ପଛରେ ରହିଥିବା ସର୍ବମୂଳ ପ୍ରାଣଟିକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଯିଏ ମଣିଷର

ଭିତରେ ରହି ବାହାରେ ତାଙ୍କୁ ନାନା ପଥରେ ଓ ନାନା ସ୍ତରରେ କେଉଁ ପରମ ସମ୍ପଦଟିର ସନ୍ଧାନରେ ବାହାର କରାଇନିଏ, ସେମାନେ ସତେଅବା ତାହାର ସନ୍ଧାନ ଲାଗି ପାଗଳ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ବାହାର ଭିତରେ ସେମାନେ ଭିତରକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଅନ୍ତର ଭିତରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱମୟକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଐକାନ୍ତିକତା ମଧ୍ୟରେ ବିବିଧତାକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ ଓ ବିବିଧତା ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବସାମାନ୍ୟ ସତ୍ୟଟିକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ ।

ପୁରୀରେ ଭେଟ ହେଲା ସତ, ମାତ୍ର ସୂତା ବନ୍ଧା ହେଲା ପ୍ରାଚୀ କୂଳରେ, ନିକାଞ୍ଚନରେ । ସେଠାରେ କେବଳ ପଞ୍ଚସଖା ପାଞ୍ଚଜଣ ମାତ୍ର ନଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁ ଶାଖାରେ ପ୍ରବୀଣ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସେଠାରେ ଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଡାକରା ପାଇ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପରିବେଶଗତ ନାନା ଅନୁକୂଳତା ଭିତରେ ପଡି ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରାଜାନୁଗ୍ରହପ୍ରାପ୍ତ ସଗୁଣତା ଓଡ଼ିଶାରେ ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ବର୍ଷ ହେଲା ରହି ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟ ସାଧନ-ସୂତ୍ରଟିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ଗୁଣତାକୁ ଗିରି, କନ୍ଦର ଓ ଅନାମଧେୟ ଗାଦିଗୁଡ଼ାକ ଆଡକୁ ପ୍ରାୟ ନିର୍ବାସିତ କରି ଦେଇଥିଲା । ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଓ ଗାଦିବ୍ରହ୍ମ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ସଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯେ ନିର୍ଗୁଣକୁ ଲାଭ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଦୀକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ଯେ ଆଗ ଆପଣାକୁ ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ଗ୍ରହଣପାତ୍ର ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସିଦ୍ଧି କରିବାକୁ ହୁଏ—ଏବଂ ତାହା ନକରି ପାରିଲେ ନିର୍ଗୁଣଠାରୁ ଖିଅ ଛିଡ଼ି ଯାଇଥିବା ସଗୁଣ ଯେ କ୍ରମଶଃ ଏକ ପୌତ୍ତଳିକତା ଓ ଏପରିକି ଅନେକ ସମୟରେ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ପାଟିତ କରି ରଖିବାକୁ ନିର୍ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଯେ ଏକ ଭୂଇଁଛଡ଼ା ବାୟବୀୟତାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପନ୍ଥାନୁରାଗୀ ନିର୍ଗୁଣ ଓ ସଗୁଣ ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ପାସୋରି ପକାଉଥିଲେ । ତେଣୁ କ୍ରମଶଃ ଦୀପ୍ତିହୀନ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ରାଜସିକତାର ବିବର ଭିତରେ ପଡି ବଡ଼ ଆର୍ତ୍ତ ଭାବରେ ସଦନଚ୍ୟୁତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା, ଏବଂ ଆଉ

ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରି ନେବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଏକମାତ୍ର ଗତି ଓ ନିରାପତ୍ତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ପ୍ରାଚୀତଟରେ ଆହୃତ ସତ୍ତ୍ୱ ସେହି ଦୁଇଟିଯାକରେ ହିଁ ପ୍ରାଣସଞ୍ଚାର କରି, ମୁଣ୍ଡଟିକୁ ଆଣି ଗଣ୍ଡି ସହିତ ଯୋଡ଼ିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ସବୁ ଥିଲା, ଜଗନ୍ନାଥ-ପୀଠରେ ଏକାବେଳେକେ ସବୁ ଶାଖା ଓ ସବୁ ଉପାସନା ଏକତ୍ର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ତାହାକୁ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ସହାବସ୍ଥାନ ପଛରେ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ସମଗ୍ର ଓ ସନ୍ତୁଳିତ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା, ଏହି ଯାବତୀୟ ଧର୍ମାଚାର ଓ କ୍ରିୟାବିଧି ପଛରେ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ରହିଥିଲା, ସେ କଥା କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ପଞ୍ଚସଖା ଏକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଆଣି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସବୁଗୁଡ଼ିକର ସାରକୁ ଏକାଠି କରି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସାଧନାମୂଳକତା ଓ ଅନ୍ତର୍ନିଷ୍ଠାରେ ପରିଣତ କରିବା ଲାଗି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରୟାସଟି ସବୁଦିନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ଠଉରାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମଧାରାଟି ଭିତରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବିଶେଷ ଆବେଦନ ଏବଂ ଅବଦାନଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଠଉରାଇ ନେଇ ପାରିବା । ଏହି ଦିଗରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୁବ୍ କମ୍ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଛି, ଏହି ଦିଗରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଆଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଆମ ନିଜର ସମୀକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟିଟି ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ସମୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ହୋଇଥାଏ, ଆମର ଯାବତୀୟ ଆଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯଦି ଆମେ କେବେହେଲେ ସତ୍ୟର ଏକ ସାଧାରଣ ଭୂମିକା ଆଘ୍ରାଣ ପାଇଥାଉ ଓ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଏକ ସମନ୍ୱିତ ପରସ୍ପର-ପରିପୂରକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବାହାରିଥାଉ, ଯଦି ଆମର ସକଳ ଅନ୍ୱେଷଣ ପଛରେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଥାଏ, ତେବେ ଆମର ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟରୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଏହି ବିଶେଷ ଆବେଦନଟିରେ ଆବିଷ୍କାର ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ତାହା ହୋଇ ପାରିଲେ ଆମେ ଆଉ କୌଣସି ଅକାରଣ

ଐତିହାସିକତା ଭିତରେ ନ ମାତି ସାହିତ୍ୟିକ ଯାବତୀୟ ସମୀକ୍ଷାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ମୂଲ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନେଇପାରିବା । ଅଥବା, ଆଜି ବୁଜ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଆମ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟପେଡ଼ିରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ରତ୍ନ ବୋଲି କହି ଆମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାନା ଖଣ୍ଡ ଓ ଅଖଣ୍ଡର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ରତ୍ନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ କୁଲରେ ପାଛୁଡ଼ିବାକୁ କଦାପି ମନ ବଳାଇବା ନାହିଁ ଓ କେବଳ ସେତିକ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କଦାପି ଉଲ୍ଲସିତ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଯିବା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାରେ ଏହି ଦୁଇଟାଯାକ ପ୍ରବୃତ୍ତି କାଳକ୍ରମେ ବେଶ୍ ଉଗ୍ର ଓ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରିବା ଲାଗି ଏହିପରି ଏକ ନିରପେକ୍ଷ ଅଳ୍ପ-ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ନିରାପଦ ମନେ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେତିକ ମଧ୍ୟରେ ମାଡ଼ିମୁଡ଼ି ହୋଇ ରହିଯିବାକୁ ଏକ ବ୍ୟାବହାରିକ ବିଦଗ୍ଧତା ବୋଲି ମଣୁଛନ୍ତି । ଏହା ଏକ ବିପଜ୍ଜନକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧନାଗତ ବିଶେଷ ଆବେଦନଟିକୁ ଆମେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଶେଷ କେତୋଟି କଥାରେ ସୂଚିତ କରି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ବିଶେଷ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥାକୁ ସସନ୍ଦର୍ଭ ଆଲୋଚନା କରି ବସିଲେ ତାହା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ନିବନ୍ଧ ହେବ; ସେଥିଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ମୂଲ୍ୟାୟନ-କାହାଣୀ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଭାରତୀୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରମ୍ପରାରେ ପଶି କେତେ କେତେ ଖିଅକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମର ଇତିହାସରେ ଭକ୍ତି ବହିରଙ୍ଗତା ଏବଂ କର୍ମକାଣ୍ଡ-ସର୍ବସ୍ୱତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଯାବତୀୟ ଅଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା କେତେ ବିଦ୍ରୋହ ଏବଂ ପ୍ରତିବାଦ ଭିତରୁ ସମାନ୍ତର ଖୋଜି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(୧) ପଞ୍ଚସଖା ସଂସ୍କୃତରୁ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଭୂମିଲାଗି ଏକ ଓଡ଼ିଆ ବେଶ ପିନ୍ଧାଇ

ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଏପରି କରିଥିଲେ, କାରଣ ଧର୍ମ ଓ ସାଧନାକୁ ସେମାନେ ମୁକ୍ତମଣ୍ଡପର ଗୁହାସ୍ତରରୁ ସର୍ବଜନ-ସାଧନାର ସ୍ତରକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ।

(୨) ପଞ୍ଚସଖା ସଗୁଣର ନିନ୍ଦା କରି ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ସଗୁଣ ପଛରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ଗୁଣଟିକୁ ହିଁ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ସୂତ୍ର ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ସେମାନେ ନାମ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଉଭୟର ଅବଧାରଣା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

(୩) ପଞ୍ଚସଖା ତତ୍କାଳୀନ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନିନ୍ଦା କରି ନଥିଲେ । ତଥାପି, କେବଳ ପଥଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ବୋଲି ସାହସର ସହିତ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଏକ ସର୍ବସ୍ୱୀକାରୀ ଅନ୍ତଃନିଷ୍ଠା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଅନୁଧାବନର ସର୍ବମୂଳ ସାଧନ ଓ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆଗ୍ରହ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

(୪) ପଞ୍ଚସଖା ଗୁରୁ ମାନୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ଗୁରୁ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଏକ ବ୍ୟାଧି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁବାଦର ଶସ୍ତା ବାନାଗୁଡ଼ାକ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି ଦାଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ଫରଫର ଉଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ଭୂମି ଉପରେ ପଞ୍ଚସଖା 'ଆପଣା ମନକୁ ଆପେ ଦେଖିବ, ଗୁରୁ ସିନା ବାଟ ବତାଇଦେବ' ବୋଲି ଆପଣାର ଅନନ୍ୟ ମତଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । 'ତୁ ତୋତେ ଖୋଜି କରି ସ୍ଥାନ', 'ଗୁପତ ହୋଇ ରହିଛି ମନ୍ଦିରେ ତୋହର'—ଏଗୁଡ଼ିକ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ହିଁ ବାକ୍ୟ, ଏହିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସମସ୍ତ ସଂସାରରେ ଓ ସର୍ବଯୁଗରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜିଜ୍ଞାସାର ସତ୍ୟବାକ୍ୟ ।

(୫) ଦେଖିବା ଭକ୍ତଙ୍କୁ ହିଁ ପଞ୍ଚସଖା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଠାଣ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଅସଲ ଭକ୍ତିର ଭାବକୁ ସେମାନେ ଶୂଦ୍ରଭାବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ । ଅତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଭାବରେ ଜାତିଭେଦଦ୍ୱାରା ଜୁଆହୋଇ

ରହିଥିବା ଏକ ସମାଜ ଏବଂ ଧର୍ମ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖା ସକଳ ପ୍ରକାର ବଂଶାନୁକ୍ରମ ଓ କାଳାନୁଗତତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି 'ଶୂଦ୍ରଭାବ ଯେଣୁ ଆମ୍ଭର ମନ, ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବିନୁ ନୋହୁଛି ଆନ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଜାତିଭେଦଜନିତ ଅବଜ୍ଞାଗୁଡ଼ାକ ଭଣଭଣ ହୋଇ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷର ନିର୍ଗୁଣ ସାଧକମାନେ ସବୁକିଛି ଯାହା କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା ତାହାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ।

(୬) ସେମାନେ ଜୀବନକୁ ଧର୍ମ ସହିତ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଧର୍ମକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ନାଆଁରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ପାହାଚମାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ସେମାନେ ସମନ୍ୱୟର ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ସମଗ୍ର ଜୀବନଟିକୁ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ, ତାହାର କଳନା କରି ପାରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଅବଗାହି ପାରିଥିଲେ ।

☆ ☆

୧ । ୯ । ୭୬ ['ଢ଼ଙ୍କା', ୧୯୭୭]

ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା

ମେହେର-ସାହିତ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଠିଆହୋଇ ଓଡ଼ିଆ-ସାହିତ୍ୟର ପଛକୁ ଅନାଇଲେ ଆମର ଆଖି ଆଗରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୃତି ଏକ ମହନୀୟ ସୌଷ୍ଠବ ଧାରଣ କରି ଦିଶିଗଲା ପରି ମନେହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ କିମ୍ବା ତଥ୍ୟମୂଳକ ଅଭିଧାନ ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ନଥି, ପୋଥି ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଖେଳାଇ ଅକ୍ଷରର ଟେଢା ଉପରେ ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସଜାଇ ବସାଇ ଦିଅନ୍ତି, କାହାରିକୁ ଜଣକୁ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ କେହି ଜଣେହେଲେ ବାଦ ପଡ଼ିଗଲେ ସେଥିରୁ କନ୍ଦଳ ଉପୁଜେ । ଅଭିଧାନ ବା ତଥ୍ୟକୋଷ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା ବୋଲି ଅପବାଦ ଲାଗେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ମୂଳତଃ କଳାତ୍ମକ ପ୍ରେରଣା ଖୋଜି ସାହିତ୍ୟ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଭିଧାନ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ସୁମାରି କରି ସାହିତ୍ୟର ରସ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅଭିଭୂତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସମ୍ମୋହିତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମୋହିତ ହେବାକୁ ଲୋଡୁଥିବା ସାହିତ୍ୟାଭିଳାଷୀ ମେହେର-ସାହିତ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଠିଆହୋଇ ପଛକୁ ଅନାଇଲେ କେଜାଣି କାହିଁକି ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ହିଁ ତା' ଆଗରେ ଆଗ ଆସି ଉଭା ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମେହେର ସାହିତ୍ୟରେ ତାକୁ ଯାହା ସବୁ ଭଲ ଲାଗିଥିଲା, ସେ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ସତେଅବା ସେଇଗୁଡ଼ିକର ଆଘ୍ରାଣ ପାଇଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ମେହେରଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆହୁରି ଅନେକ କବି ଥିଲେ, ଲେଖକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ନାନା କାରଣରୁ ଆପଣା କାଳରେ ମେହେରଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଥିଲେ । ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦୌ କାବ୍ୟ-କାରଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଊଣା ନଥିଲା । ତଥାପି ସମସ୍ତେ ଥାଉ ଥାଉ ଆପଣାର ଏକ ବିଶେଷ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଆମର ଧ୍ୟାନ ମେହେରଙ୍କଠାରେ ଲାଖି

ଯାଉଥିଲା ପର ସେ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ବଳ୍ଦେବୋଏ ଆମର ପ୍ରାପ୍ତ ସକଳ ଧ୍ୟାନକୁ ଅଧିକାର କରି ବସନ୍ତି । ଲେଡ଼୍‌ବାବାଲର ରୁଚି ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକୃତିର ତାରତମ୍ୟ ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୁଣାତ୍ମକ ସମୀକ୍ଷାରେ କେହି ଆଗ ମନେଉଡ଼ନ୍ତି, ପୁଣି କେହି ପଛକୁ ରହିଯାଆନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ ସମୀକ୍ଷା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ସମୀକ୍ଷା, ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ସାହିତ୍ୟ ତଥା କାବ୍ୟକୃତିକୁ ବଳ୍ଦେବୋ 'ମାନସ-ମାଦକ-ରସ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ଅମ୍ବିକାବିଳାସ, ୭—୧) । ସାହିତ୍ୟରେ 'ଯେଉଁ ଯୁଗ ଓ ଯେଉଁ ପରମ୍ପରାର ଦାୟାଦରୂପେ ବଳ୍ଦେବୋ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ସେହି ଯୁଗ ଓ ସେହି ପରମ୍ପରା ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ 'ମାନସ-ମାଦକ-ରସ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲା । ବଳ୍ଦେବୋଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରଥମେ ପୁରୀରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ଢେଙ୍କାନାଳକୁ ଆସିଲେ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରୁ ପୁରୀକୁ ପୀଠକରି ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ରସବାତ୍ୟା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ସ୍ୱୟଂ ଗଜପତି ରାଜା ମଧ୍ୟ ଏହି ବାତ୍ୟାକୁ ଆଶ୍ରୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗଜପତିଙ୍କର ଭାଇଭାଇଦର ସାନ ସାନ ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଉ ଯେଉଁଠି ସବୁ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ଓ ସଭା ମଣ୍ଡାଇବାକୁ ସାହିତ୍ୟର ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ, ଏହି ବାତ୍ୟା ସେଠାକୁ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ ବନ୍ୟାରୂପରେ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ସମନ୍ୱୟଧର୍ମୀ ସ୍ୱକୀୟ ଭକ୍ତିମାର୍ଗଟି କ୍ରମେ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଆସିଲା । ରାଜାନୁଗ୍ରହରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ତାହା କ୍ରମେ ଲୋକାନୁରାଗରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା । କାରଣ ସେ ଯୁଗର ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ରାଜାନୁଗ୍ରହ ଉପରେ ହିଁ ଲୋକାନୁରାଗର ସଦର ମଫସଲଗୁଡ଼ାକ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ଫଳରେ ଧର୍ମର ବି ସ୍ଥିତି ବଦଳିଗଲା, ନାମର ମନନ ଓ ନାମର ଶରଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ନାମର କୀର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଭକ୍ତିର ଭଜନ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବୋହି ଯାଉଥିବା ଭକ୍ତିରସାମୃତକୁ ପାନ କରିବାକୁ ହିଁ କଳିଯୁଗରେ ସାର ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ଧର୍ମାନୁସାରୀ

ସାହିତ୍ୟର ବି ପ୍ରକାର ଓ ପ୍ରକୃତି ବଦଳିଗଲା । ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିଯୁଗର ଛତି ଉଡ଼ିଲା । ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟର ରୀତିକାଳୀନ ବିଶେଷ ରୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଘାଣ୍ଟି ଆମର ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ କାବ୍ୟ କରାମତିର କସରତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଏହି ପ୍ରବିସ୍ଫୁଟରେ ନୂତନ ଉଚ୍ଚାଟନ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଭୂଷଣବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଆପଣାଛୁଏଁ ଜୀବନ୍ୟାସ ହୋଇଯିବା ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ହେଲା ।

ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ପୂର୍ବବଂଶଧର ପୁରୀରେ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯେ ଏହି ନୂତନ ବାତ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟ ଲଳିତ ଓ ପାଳିତ ହୋଇଥିବେ, ଏହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ନୂଆ ଯୁଗର ଭକ୍ତିରେ ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଅବଗାହି ଥିବେ, ନୂଆ ରୀତିସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଉକ୍ତିମାଜି ରୁଚିମନ୍ତ ଦିଶିବାକୁ ଆଗ୍ରହ କରିଥିବେ । ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ବଂଶରେ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି ରହି ଆସିଥିଲା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ କେତେକ କାରଣ ରହିଛି । ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ଅନ୍ୟ ତିନି ଭାଇ ମଧ୍ୟ କବି ଥିଲେ, କାବ୍ୟାଦି ରଚନା କରିଥିଲେ । (ଅମ୍ଭେ ରୁଚିହେଁ କବି ଭୂର ଜାତିରେ—କେଳିକଳାନିଧି, ୧୭।୨୭) । ତାଙ୍କ ଘରର ପରମ୍ପରାରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟରୁଚି ଏକ ସାଧାରଣ ଜଳବାୟୁ ହିସାବରେ ରହି ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ଚାରିଭାଇଯାକ ସାହିତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ କଦାପି ମନ ବଳାଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ଏ ସବୁଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ରୀତିସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ବଂଶଗତ ଏକ ସମ୍ପଦରୂପେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯିଏ ଯେତିକି ସାହିତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟକୁ ମନବଳାଉଥିବ, ତାକୁ ହୁଏତ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ରୀତି ସାହିତ୍ୟର ବିଧାନ ଓ ବସାଣମାନ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ । କାରଣ ସେ ଯୁଗରେ ତାହାହିଁ ଚଳଣି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେତିକି ସାଧ କରି ନ ଥିଲେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟମଣ୍ଡଳୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ସେହି ଚଳଣି ଅନୁସାରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା ।

ବଡ଼ଜେନା ମଧ୍ୟ ରୀତି ସାହିତ୍ୟର ସୋପାନରୁହିଁ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ-ବୃତ୍ତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବୀଣତା

ରହିଥିଲା । ରୀତିଯୁଗରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକର ସମାହାରକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ବଡ଼ଜେନା କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଥିବେ, ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବି ପଢ଼ିଥିବେ । ଖାଲି ପଢ଼ି ନଥିବେ, ପଇଠାଇ ଥିବେ । କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଧୁରନ୍ଧର ହୋଇ ନଥିଲେ ସେ 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ', 'ଶ୍ୟାମ-ରସୋତ୍ସବ', 'କେଳିକଳାନିଧି' ଓ 'ବିଚକ୍ଷଣା' କାବ୍ୟମାନ ରଚନା କରିବାକୁ କଦାପି ସାହସ କରି ନଥାନ୍ତେ । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛନ୍ଦର ପାଦଗୁଡ଼ିକ 'ଅ'ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । 'ଶ୍ୟାମରସୋତ୍ସବ'ରେ 'ଶ'ରୁ ପାଦ ଯୋଡ଼ାଯାଇଛି । 'କେଳିକଳାନିଧି'ରେ କାବ୍ୟ-ରସାଣର ଯାବତୀୟ କାରିଗରିକୁ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ 'ବିଚକ୍ଷଣା'ରେ ବିଭିନ୍ନ ଛନ୍ଦରେ ବ, ବା, ବି, ବୁ, ବେ, ବୋ ଓ ବଂ ରେ ବ୍ୟୂହ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି ! କରାମତି ଦେଖାଇବାକୁ ବସିଥିବା ଖେଳାଳି ପରି ବଡ଼ଜେନା ଏହିସବୁ ରଚନାରେ ପଦରଚନାର ନାନାବିଧ ଚାତୁରୀ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱୀକୃତ କାବ୍ୟରୀତିର କୌଣସିଟିକୁ ହୁଏତ ବାଦ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଅବନା, ଆଦ୍ୟଯମକ, ପ୍ରାନ୍ତଯମକ, ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତଯମକ, ଅକ୍ଷରକ୍ରମ ବୃଦ୍ଧି, ନ୍ୟୂନ-ଯମକ, ମହାଯମକ, ଅନୁଲୋମ-ବିଲୋମ, ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ଲୋମବିଲୋମ, ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଅନ୍ତର୍ଲାପିକା, ପୁନରୁକ୍ତ-ବଦାଭାସ, ବିରୋଧ-ରୂପକ, ପୁଷ୍ପବଷ୍ଟି-ଅଦ୍ଭୁତୋପମା, ଅକ୍ଷର-ମନସା, ଦତ୍ତାକ୍ଷର, ଚ୍ୟୁତାକ୍ଷର, ଶ୍ଳେଷରେ ନବଗ୍ରହ ସାମ୍ୟ, ଦଶାବତାର ସାମ୍ୟ, ଛନ୍ଦଶ୍ଳେଷ, ଶ୍ଳେଷାଶ୍ରୟ, ମଣ୍ଡପବନ୍ଧ ଓ ଗୋମୂତ୍ରିକା ବନ୍ଧ—ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରୟୋଗର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । 'କେଳିକଳାନିଧି'ର ଷୋଳଟିଯାକ ଛାନ୍ଦରେ ସେ ଷୋଳ ପ୍ରକାର ରୀତିରେ ଗୀତ ଲେଖିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ-ରଚନାର ଭଙ୍ଗୀସୁ ଚାଟଶୈଳୀରେ କବି ବ୍ରଜନାଥ ଯେ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଅପାରୁଆ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ, ଏହିସବୁ କାବ୍ୟରୁ ତାହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି । ବ୍ରଜନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୪)ର ମୁଖବନ୍ଧକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁଧାକର ପଟ୍ଟନାୟକ 'କେଳିକଳାନିଧି' ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର 'ପ୍ରେମ-ସୁଧାନିଧି'ର ଆଦର୍ଶରେ ଲିଖିତ ବୋଲି ସୂଚାଇଛନ୍ତି । କବିସମ୍ରାଟଙ୍କର 'କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀ'ର ଆଦର୍ଶରେ ବଡ଼ଜେନା 'ତ୍ରିଭୁବନସୁନ୍ଦରୀ' ନାମକ କାବ୍ୟଟି ଲେଖିଥିବାର କୁଆଡ଼େ ସ୍ଥାମପୂ ପ୍ରବାଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ତୁଳନାରେ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କୁ ଅନୁଜ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନାବଳୀରେ ଅନୁଜ ଅଗ୍ରଜଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପଛରେ ପକାଇ ଚପି ଯାଇଥିବାର ମନେ ହେଉଛି ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭେଦ ବାଛିବାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ପଣ୍ଡ-ଶ୍ରମ ନକରି ଏଠାରେ ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁଯୁଗରେ ଓ ଯେଉଁ ରସଗ୍ରାହୀ ସମାଜରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ କବିସମ୍ରାଟ ବୋଲି ମାନ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଞ୍ଜୀୟ ରୀତି ଓ ଭଞ୍ଜୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ମହାଜନପଥ ରୂପେ ମାନିନିଆ ଯାଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ ପଥ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଭଞ୍ଜୀରୀତି ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ପଥ ପାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସାହିତ୍ୟର ପରମ୍ପରା ଭଞ୍ଜୀୟ ପରମ୍ପରା ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯେ ଏହି ପରମ୍ପରାର ଜଣେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ଗୃଷ୍ଠରୂପେ ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ଓ ଏହି ପାଠରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାଲାଗି ଆଜି କୌଣସି ଅବକାଶ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ପଟ୍ଟନାୟକ ଥିଲେ । ବଡ଼ଜେନା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ରାଜଦତ୍ତ ପଦ । ସେତେବେଳେ ରାଜା କୃପା କଲେ ସାହିତ୍ୟକାରର ସାହିତ୍ୟ ପଲ୍ଲବି ଥିଲା । ରାଜଦତ୍ତ ପଦବୀ ଓ ପୁରସ୍କାରମାନ ଇହସାଧନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାରିଶ୍ରମିକ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ବଡ଼ଜେନା ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଲାଗି ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରି ରହିଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାଉଥିଲେ ଓ ଆପଣାର ଭଲ ଭଲ ସାହିତ୍ୟିକ ଭେଟିକୁ ଆଣି ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ହାଜର କରୁଥିଲେ । "ସ୍ରମ୍ଭୁଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଦେଲ ଶିକାର ।" (ସମରତରଙ୍ଗ, ୭—୧୩) ସାହିତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟ ଭିତରେ ସେ ଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହେଉଥିଲା ସିନା, ମାତ୍ର ସେସବୁକୁ ଆଣି ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଭୋଗ ଲଗାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । କୌଣସି କାରଣରୁ ରାଜାଙ୍କର କୃପା ଊଣା ହୋଇଗଲେ ସେଥିରେ ଅଭିମାନ କରି ଅପ୍ରଜ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆଦୌ ଗତି ନ

ଥିଲା । ବରଂ ଆତ୍ମର କଣ୍ଠ ଗଳାଇ ଲେଖି ଭେଟି ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ରୁଷ୍ଟା ଦାଅଁଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ଚଢୁଥିଲା । କବି ଶ୍ରୀ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କୁ ଢେଙ୍କାନାଳର ତତ୍କାଳୀନ ରଜା ଗାଆଁଟିଏ ଦେଇଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଗାଆଁର ଲୋକେ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ପ୍ରଜା ହୋଇ ରହିବେ ଓ ସେଇଥିରୁ ସଂସାର ଚଳାଇ ବଡଜେନା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବେ ବୋଲି ଅନୁଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ରଜା 'ପାନ ପିକରେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁ ଦେଲେ' ବୋଲି ବଡ଼ଜେନା 'ସମରତରଙ୍ଗ'ରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଚନ୍ତି । କାହାରି ଗୁହାରି ଶୁଣି ଅନୁଗୃହୀତ କରିବାର ମରଜି ହେଲେ ରଜା କୁଆଡ଼େ ଗୁହାରି ପତ୍ର ଉପରେ ପାନପିକରୁ ଛିଟାଏ ପକାଇ ଦେଉଥିଲେ । ପକାଇ ଦେଲା ପାନ ପିକକୁ ଯେପରି କେହି ପୁଣି ଫେରାଇ ନିଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ରଜା ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଗ୍ରହକୁ କଦାପି ଫେରାଇ ନେବେ ନାହିଁ—ରୀତିଟିରୁ କୁଆଡ଼େ ଏହିପରି ଏକ ସୂଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । କବି ବଡ଼ଜେନା ଯେଉଁ ଗାଆଁଟିକୁ ରଜାଙ୍କଠାରୁ ଖଞ୍ଜାରୂପେ ପାଇଥିଲେ, ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ଗୋଚରର ସକାଶେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ଗାଆଁଟିକୁ 'ଯୁଗେଯୁଗାନ୍ତ ପଡ଼ିଆ' ଓ ସେଠାରେ 'ବାଘପୁଅ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ' ହୁଏ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତଥାପି ରଜାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଟେକି ଦେଲା ପରି ବଡଜେନା ଗୀତ କରିଛନ୍ତି—

ବହୁତ ପୃଥ୍ୱୀ ଦେଖିଅଛି ଗୋସାଇଁ,
  କେତେ ରଜାମାନଙ୍କୁ ଭେଟିଛି ଯାଇ ହେ ।
ଅନେକମତେ ମୋତେ ଦିଅନ୍ତି ଦାନ,
  ତଥାପି ସେ କି ମୋର ପ୍ରଭୁ ସମାନ ହେ ॥
[ସମରତରଙ୍ଗ, ୭—୨୨]

'ରାଜସଙ୍ଗ'ରେ ବ୍ରଜନାଥ ରଜାଙ୍କର ଅପାର ଗୁଣବର୍ଣ୍ଣି ବଖାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ବସିଲେ କବି ଏପରି ସ୍ତୁତିଗୀମାନ ଯୋଡ଼ି ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ ଯେ ତାହା ଅତିରଞ୍ଜନ ପରି ଲାଗେ ନାହିଁ । କବି ବଡଜେନାଙ୍କର ଅତିରଞ୍ଜନଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର

ଗୃହୁଗୃହରେ ବମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଭାରି ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଢେଙ୍କାନାଳର କପିଳାସଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାଦେବ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି ଓ ଦାସ-ବତ୍ସଳ ବାନା ଉଡ଼ାଇଛନ୍ତି । ଢେଙ୍କାନାଳ ରାଜ୍ୟର ନରପତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ଅଂଶରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ରୂପ ସାକ୍ଷାତ କାମଦେବ ସମାନ, ଅନ୍ୟ ନୃପମାନେ ତାରା ହେଲେ ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ର । ତାଙ୍କର ବଦନକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଯୁବତୀମାନେ ଧୃତି ଉପେକ୍ଷିବା ପାଇଁ ମନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯଶ ଓ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଗୃହଦ୍ୱାରରେ ଚହଟୁଥାଏ । ନୃପତି ସଭାରେ ବିଜେ କରିଥିବା ସମୟରେ ସେଠି ପ୍ରଜାମାନେ ବିଧାନମତେ ସେବା ଯାଚୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ରାଜା ମୁକ୍ତହାତ ଖୋଲି ଦାନ ଦିଅନ୍ତି । କିଏ ଟଙ୍କା ପାଏ, କିଏ ସୁନା ପାଏ, କିଏ ଗାଆଁ ପାଏ, କିଏ କାଟେଣି ପାଏ । ପୁଣି ରାଜା ଅପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ସେଇଠି କାହାର ପାଦରେ ବେଡ଼ି ଲାଗେ, କିଏ ହରକାଠରେ ପଡ଼େ, ପୁଣି କୋରଡ଼ାମାଡ଼ରେ କାହାର ଚମ ଉଡ଼ିଯାଏ, ମେଳିଆମାନଙ୍କୁ ବିହିତ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଏ, କିଏ ଶୂଳୀରେ ଚଢ଼େ, କିଏ ଚିକ୍କିଡଳେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ନୃପବର ପ୍ରଖର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ମଧ୍ୟାହ୍ନର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ପଛକେ, ମାତ୍ର ନରପତିଙ୍କୁ ନିରେଖି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଶ୍ରୀମୁଖକୁ କବି ପୂର୍ଣ୍ଣଶଶୀ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି, ଜନଗଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବାପ ଓ ଜନନୀ ହିସାବରେ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷକୁ ଲଗାମ ଛାଡିଦେଲା ପରି କହିଛନ୍ତି—

କଳନା ହୋଇବ ସାଗର,
ଏ ପ୍ରଭୁ ଅନ୍ତଃକରଣ ନୋହେ ଗୋଚର ॥
[ରାଜସଭା, ୪୨ଶ ପଦ]

ସେ କାଳର ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ଭାରି ଚଳୁଥିଲା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନକୁ ବି ହୁଏତ ଭାରି ଛୋଉଥିଲା; ମାତ୍ର ଯେଉଁ ରାଜାଙ୍କ ଲାଗି ଏସବୁ ଲେଖା ହେଉଥିଲା, ଯେଉଁ ରାଜାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ନିବେଦିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଯେଉଁ ରାଜା ଏଥିରେ ପ୍ରୀତ ହୋଇ କାବ୍ୟଶ୍ରମର ଯୋଗ୍ୟ ପାରିଶ୍ରମିକ ଦିଆଉଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଏହିସବୁ ଛାନ୍ଦବନ୍ଧ

ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ କପରି ଯେ ଦେଖାଉଥିଲି, ସେ କଥାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି କହିବାକୁ କାହାରି କୌଣସି କୁ ନାହିଁ । କବି ବଡ଼ଜେନା ସ୍ଥାନାନ୍ତରରେ (ସମର ତରଙ୍ଗ, ୭।୯୭) ଆପଣାକୁ ଲୁହା ଏବଂ ରାଜାଙ୍କୁ ପରଶପଥର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ "ପ୍ରଭୁ ପରଶ ଲୋହ ହେବି ମୁଁ ସୁନା, ଅଦୃଷ୍ଟ ଫେରିବ ମୋ ଅଳ୍ପକେ ସିନା" ବୋଲି ଆବେଦନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଯିଏ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖେ, କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଏବଂ ଯିଏ ସାହିତ୍ୟ ଶୁଣି ପାରିତୋଷିକ ଦିଏ—ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରେ କିଏ ପରଶପଥର ଓ କିଏ ଲୁହା, ସେକଥା ନିରୂପଣ କରିବାର ଶ୍ରିତଣ୍ଡା ମଧ୍ୟଯୁଗ ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଯିଏ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ ସେହି ସୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଯିଏ ଅପ୍ୟାୟିତ ହୁଏ, ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ କିଏ କାହାକୁ ସୁନା କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରଖିଥାଏ ? ସାହିତ୍ୟ ସୁନା କରିଦେଇପାରେ, କାବ୍ୟରସ ସୁନା କରିଦେଇପାରେ, କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ସୃଷ୍ଟିମୂଳକ, ସୃଷ୍ଟିମୂଳକତା ଜୀବନକୁ ସୁନା କରିଦେଇପାରେ । ଏକଥା ଟଙ୍କା କରିପାରେ ନାହିଁ, ଧନସମ୍ପତ୍ତି କରିପାରେ ନାହିଁ, ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ କିମ୍ବା ରାଜକ୍ଷମତା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୃଷ୍ଟିର ଧର୍ମ ସବୁଦିନେ ଏହିପରି । ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଠିକ୍ ସେହିପରି ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେତେବେଳର ବେଭାର ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଥିଲା । କବି ନିଜକୁ ଲୁହା ବୋଲି କହୁଥିଲା ଓ ରାଜାରୂପୀ ପରଶ ପଥରକୁ ନିଜର ଦେହରେ ଛୁଆଁଇ ଧନ୍ୟ ହେବାର ମନାସ ରଖୁଥିଲା ।

ଶ୍ରିତଯୁଗର ସାଧାରଣ କାବ୍ୟଧର୍ମକୁ ପାଳନ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଡ଼ଜେନା ଆପଣାର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ କାମଜନିତ ଅତ୍ୟୁତ୍କଟ ବାସନାରେ ଭରପୂର କରି ରଖିଛନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ଏ ଜୀବନରେ ଯୌନସମ୍ଭୋଗ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାମନା ହିଁ ନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ସେହିପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ପୁରୁଷର କାମସମ୍ଭୋଗ ଲାଗି ନାରୀ ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ନାରୀ ହେଉଛି ଏ ସଂସାରରେ ସବୁଠୁଁ ସାର ପଦାର୍ଥ । 'କେଳିକଳାନିଧି'ରେ ବଡ଼ଜେନା କହିଛନ୍ତି—

ଛଡ଼େ ବିଚାରି ସଂସାର ଭିତରେ ନାରୀ ଯେ ସାର
ଯେଣୁ ପୁରୁଷ ବସାର କୁ ସେ କାସାର । ୭।୧୧

ପୁଣି

କେ ବଞ୍ଚିବ ବାଳା-ମୋହ-ନେତ୍ର-ପତନୁ । ୬।୧୩

ଏବଂ

ଯାହାର ନାହିଁ ରମଣୀ ତାର ଜନ୍ମ ବୃଥା ମଣି । ୬।୧୯

'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ରେ ସ୍ୱୟଂ ଶିବଙ୍କର ତୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବୃତ୍ତି ଓ ବାସନାର ଆରୋପ କରାଯାଇଛି—

ଅଙ୍ଗନା ତୋ ବାଜଣା-ବାଣୀ ହୁଅନ୍ତୁ,
ଅବା ଅତନୁ-ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ପୋଥି । ୨।୨୫

ଏହି କାବ୍ୟର ଆଉ ଏକ ସ୍ଥାନରେ (୩୦।୯) ଭଗବାନ ଶିବ ଉମାଙ୍କୁ ରତି ମାଗିବାକୁ ଯାଇ 'ଅନଙ୍ଗ କରେ ଚେନା ଚେନା' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଜଗଜ୍ଜନନୀ ସତୀ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର କବଳରେ ପଡି ଆପଣାର କୁମାରୀ-ବୟସରେ ସତେ ଅବା କାମଶାସ୍ତ୍ରକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରପିଡ଼ୁଳାଟିଏ ପରି ଆଚରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅନୁରାଗେ ଦେଖୁଥାଇ ଉରୁଯୁଗ ସନ୍ଧି । (୧।୨୯)

ପୁଣି

ଅତନୁ ପାଠ ପଢ଼ିଲି କି ଶରଧା ପାଇଁ
ଅର୍ଥ ଭେଦି ପରମ ଆନନ୍ଦେ ମଜ୍ଜୁଥାଇ ଯେ ॥
ଅକସ୍ମାତେ ବିକାର ପ୍ରକଟ ହେଲେ ଅଙ୍ଗେ
ଅପିଧାନ କରୁଥାଇ ଆନ ପରସଙ୍ଗେ ଯେ ॥ ୧।୩୧-୩୨

'ଶ୍ୟାମରାସୋତ୍ସବ'ରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସବୁ ପ୍ରକାରର ଉଲ୍ଲେଖ କିଛି ଊଣା ହୋଇଯାଇଥିବା ପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷାଧର ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୀ ରଙ୍ଗେ
ମାତି ହେଲେ ଅତି ଭୋଳା ।
ଶ୍ରୁତୀ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ଲୁଚି ରହିଗଲା
ରଚିଲେ ସେ ଯେଉଁ ଲୀଳା ॥ ୫।୨୨

'ଗୁଣ୍ଡିଗ୍ଣ ବଜେ' ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ପରିପକ୍ୱ ବୟସର ରଚନା । ତଥାପି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଆଦୌ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ବଡ଼ଠାକୁର ଗୁଣ୍ଡିଗୃହରେ ବରଷା ଋତୁ କଟାଉଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡକ ଯୁଗ ପରି ଲାଗୁଚି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଠାକୁରାଣୀ ପାଟରେ ନ ଥିବାରୁ କାମଜ୍ୱାଳାରେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି ।

ପ୍ରାନପ୍ରିୟା ବିନ ଶ୍ୟାମକୋ କାମ କିୟା ବଡ଼ି ହାଲ ।

ପୁଣି,

ନବଘନ ଶ୍ୟାମକେ ସ୍ୱାଦ ଭଏ
ନବବୋଜ ଶ୍ରୀ ନବଯୁଟ,
ଚଞ୍ଚଲ ମନ ପୁଣି ଚଞ୍ଚଲ
ପ୍ରେମ ପ୍ରୀତି ରସଭୋଗ ।
କାମ ବିଷାଦମେଁ ବଢ଼େ ଦୁଃଖଭୋଗୀ,
କମଳାକୀ କେଳ କିଲି ଅନୁରାଗୀ,
ନିଜପୁର ଗମନ କରନେ ମତି ଲୋଲ,
ରଥପର ବୈଠତ ପଙ୍କଜ-ଲୋଲ ॥

ଏପରି ବଡ଼ଠାକୁର ଯେତେବେଳେ ରଥ ଉପରେ ବଜେ କଣ୍ଟ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଟହଲ ଲଗାଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଭେଳହୋଇ ଆସି ଜୁଟିଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମନରେ ବି ଯେ ପାଖରେ ଏତେ ଏତେ ସମ୍ପଦମାନ ଦେଖି କାମବୃତ୍ତି ପ୍ରସରି ପଡ଼ିବ, ସେଥିରେ ଆଚମ୍ଭିତ ହେବାକୁ ଆଉ କଅଣ ରହିଲା ?

ହାଁ ହାଁ ହାଁ ହାଁ କର ଗହଲମେଁ
ଠେଲଦେ କୋଇ ଯାଏ,
କୋଇ ଖଡ଼ମେଁ ସୁନ୍ଦର ରମଣୀ
କୁର୍‌କୋ ଆଁଚଲଏଁ ।
'ନେଲ ନେଲ' କହ କହ କୋଇ
କାନକୋ ମୁଁଦ ଧାଏଁ ।

'ମା' ଲୋ ମା' ଲୋ ଗ୍ରେଣ୍ଡ଼ପୋ କ କଲ'
ବୋଲକେ ସୋର କଏ ॥

ଏ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଏହି ସବୁ ଆରୋପରେ ବହ୍ୱଲପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ବଳ୍ଳଭେନାଙ୍କର ଅନ୍ତଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କୁ ଫ୍ରୟୁଡ଼ୀୟ—ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ଦାବୀ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇବେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱକୁ ହୁଏତ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ବୋଲି ଦାବୀ କରି ବାହାରିବେ, ଅନୁରୂପ କାରଣରୁ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ଅନ୍ତଭକ୍ତମାନେ କବିସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଯେପରି ଅନେକ ସମୟରେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ବୋଲି ଦାବୀ କରିବାକୁ ବାହାରନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ସେହିପରି । ବଳ୍ଳଭେନାଙ୍କର 'ଗୋପୀବିଳାପ'ରେ କେବଳ ରତିଲାଳସାର ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖାଯାଇନାହିଁ, ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ସହିତ ରତିକ୍ରୀୟାର ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । 'ଚତୁରବିନୋଦ'ର ନାୟକମାନେ ନାରୀର ଦର୍ଶନ କଲାମାତ୍ରକେ ଅନଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି ଓ ପୀଡ଼ାର ଉପଶମ ନ କରାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଆଉ ଥୟ ରହି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କର 'ବିଦେଶ-ଅନୁଚିନ୍ତା'ରେ ପରବାସୀ ପୁରୁଷର କେବଳ ରତି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ହିଁ ନାହିଁ । ବିରହ କହିଲେ ଏହିସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେବଳ ଅପରିତୃପ୍ତ ରତି-ଲାଳସାକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଛି । ଶୃଙ୍ଗାର କହିଲେ କେବଳ ଯୌନସମ୍ବନ୍ଧର ଅଭିଳାଷକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଛି । କେବଳ ରତିମାଗଣ ଓ ରତି-ସମର୍ପଣ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରୀତିଭିତରେ ଯେ ଆଉ କିଛି ଅଧିକ କେଉଁଠି ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ାକ ପାଠକର ଆଉ ମନେ ବି ପଡ଼ୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଏହି ପ୍ରକରଣରେ ହିଁ ପୃଷ୍ଠା ପରେ ପୃଷ୍ଠା ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣକରି ଦେଇଥିବା ସ୍ୱୟଂ କବି ଯେ ଆପଣାର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହିପରି ରତିଲୋଲୁପତା ବା କାମାତୁର ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି କେଉଁଠିରୁ ସେ କଥାର କୌଣସି ସୂଚନା ହିଁ ମିଳୁନାହିଁ । 'ଶ୍ୟାମରାସୋତ୍ସବ'ରେ (୧୨।୨୩) ସେ 'ଶିବପରଶରେ ଯୁବା-ବୟସରେ ନାରୀରେ ଆଶ୍ରୟ' କଲେ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଅଧମ ମଣିଚନ୍ତି ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଶରଣ ଯାଇଛନ୍ତି । 'ଅମ୍ବିକା-ବିଳାସ'ର ରାଜନୀତି-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରମଣୀକୁ ମାଆ

(ଅମ୍ବା) ପରି ଦେଖିବେ ବୋଲି ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଯେତେ ଯେଉଁଠି ରାଜଚରିତ ରହିଛି, ସେଠି ରାଜାମାନେ ରମଣୀକୁ ଆଉ ସବୁପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ପଛକେ, ମାତ୍ର ମାଆ ପରି ମୋଟେ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କର ତୁଷ୍ଟିବିଧାନ ଲାଗି ହିଁ ହୁଏତ ସେକାଳରେ କବିଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଗାରକୌତୁକର କୁଣ୍ଡରେ ଝାସ୍ ଦେଇ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ମାଲବର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । କାବ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ମାଲବର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ରାଜାଙ୍କୁ ଯାହା ରୋଚକ ଲାଗିବ, ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିଭଳି ବ୍ୟଞ୍ଜନମାନ ବଢ଼ା ଯାଉଥିଲା । ଗୀତାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଗୋପୀଜନବାନ୍ଧବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କଳ୍ପନା ଯେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସୁଖ ଦେବ, କବି ସେ କଥାଟିକୁ ବେଶ୍ ଭଲକରି ବୁଝିଥିଲା । ତେଣୁ ସିଏ ସେହି ଅନୁସାରେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଖଞ୍ଜିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲା । ସାହିତ୍ୟର ଭାବ ଅପେକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟର ଭୂଷା ଉପରେ ତାକୁ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସେହିପରି ପ୍ରୀତି ଓ ଭକ୍ତିନାମରେ ପ୍ରଧାନତଃ କାମଶୃଙ୍ଗାରର ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନ ଗୁନ୍ଥିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ କବିଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେତେ ପରିଚୟ ନ ପାଇବା, ଯୁଗାନୁଗତ୍ୟର ସୂଚନା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପାଇବା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଅଦ୍ଭୁତ । ଖାଲି ଭିତରେ ଭାବର ଉଦ୍ରେକ ହେଲେ କେହି କବି ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେବେ ଯାଇ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ମଣ୍ଡାଇ ପାରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ବଡ଼ଜେନା ଜୀବନକୁ ଭାରି ନିବିଡ଼ଭାବରେ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ମଣ୍ଡନପରିପାଟୀରେ କୌଣସି ଠାରେ କିଛିହେଲେ ତ୍ରୁଟି ରହିଗଲା ପରି କଦାପି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଯୁଦ୍ଧପଡ଼ିଆରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଓ ପାଇକପଦାତିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହି ନିବିଡ଼ ନିରୀକ୍ଷଣଶକ୍ତିର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ବୃକ୍ଷ, ପୁଷ୍ପ ଓ ଫଳର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେମିତି, ଗହଣା ବର୍ଣ୍ଣିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି । ସାନପିଲାଟିର ବିକାଶକ୍ରମକୁ ଚିତ୍ରକରି ଥୋଇଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ

ସେମିତି । କାଶୀର ଶିବଙ୍କ ଘରେ ବିଭାଘର ହେଉଛି, ଅଥଚ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଧିଗୁଡ଼ାକରୁ ସେଠି ଓଡ଼ିଆଘର ବିଭାଘରର ଗୋଷ୍ଠୀସୁଦ୍ଧା ଗନ୍ଧ ମିଳି-ଯାଉଛି । ବିଭାଘର ପରେ ଠାଆପିଢ଼ାରେ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଉଛି, ସେଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଗୃହିଣୀର ଆଘ୍ରାଣ ମିଳୁଛି । ରନ୍ଧା-ଦ୍ରବ୍ୟର ତାଲିକାରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜିନିଷର ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି ଅଭାବ ରହିଗଲା ବୋଲି ଆଦୌ ମନେ ହେଉନାହିଁ । ତିନିଖଞ୍ଜାରେ ତିନିଗଣଙ୍କ ଲାଗି ପତର ପଡ଼ିଛି । ତିନିଗଣଙ୍କୁ ତିନିପ୍ରକାର ବାସନରେ ଖାଦ୍ୟ ପରଷା ଯାଉଛି । କାଳେ କାହାର ଲୋଡ଼ା ପଡ଼ିବ, ସେଥିଲାଗି ଅସୁମାରି ଭୋଜ୍ୟ-ସାମଗ୍ରୀ ସହିତ କଇଁଥ, ଭାଙ୍ଗପାଣି ଓ ପଇଡ଼ର ବି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । କେବଳ ରାଧାନାଥ ଓ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ରଚନାରେ ହିଁ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ନିବିଡ଼ ନିରୀକ୍ଷଣ-ନୈପୁଣ୍ୟର ଏକ ପଟାନ୍ତର ଖୋଜା ଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ରାଧାନାଥଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ନୀରସ ତାଲିକା ପରି ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ । ନାଆଁଗୁଡ଼ାକର ସମାହାର ପଢ଼ି ପଢ଼ି ଅନେକ ସମୟରେ ଟିକିଏ ଶଠା ବି ଲାଗେ । ମେହେରଙ୍କର ରଚନା ପଢ଼ିଲାବେଳେ ସାଧାରଣତଃ ଏଭଳି ଅନୁଭୂତି ହୁଏନାହିଁ, ବରଂ କବିଙ୍କ ସହିତ ଏକାତ୍ମ ହୋଇ ଏକତ୍ର ବିଚରଣ କରୁଥିଲା ପରି ଲାଗେ । କବି ବ୍ରଜନାଥ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ସେହିପରି ଏକ ସଖ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ ରଚନାରେ ସମୁଦ୍ର ପ୍ରତି ଏକ ପ୍ରବଳ ଓ ମମତାମୟ ଆକର୍ଷଣ ରହିଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ । 'ସମରତରଙ୍ଗ'ରେ ସେ ଯୁଦ୍ଧଲାଗି ସଜ ହୋଇ ରହିଥିବା ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ସମୁଦ୍ର ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ମାଡ଼ିଆସିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ସାଗର ଘୋଟି ଆସିଲା ପରି ମନେହେଉଛି (୨-୧୩) । ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ବିଭିନ୍ନ ସୈନ୍ୟବଳ ଆସି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ମିଳିତ ହେଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ 'ସାକ୍ଷାତ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜି ଆସଇ, ମିଶୁଅଛନ୍ତି କେତେ ନୃପତି-ସରିତ ପୁଣି ଯେ,' (୨-୧୪) ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି । କବିଙ୍କର କଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜା ମହୀନ୍ଦ୍ର ବାହାଦୁର ମନ୍ଦରଗିରି ହୋଇ ସେହି ସିନ୍ଧୁକୁ ମନ୍ଥନ କରିବାଲାଗି ବାହାରିଛନ୍ତି । 'ଗୁଣ୍ଡିଚାବିଜେ'ରେ ରଥଯାତ୍ରାକାଳୀନ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ

ବଡ଼ଜେନା ସମୁଦ୍ରପର ଦେଖିଛନ୍ତି । ବଡଦାଣ୍ଡ ହେଉଛି ସମୁଦ୍ର, ସେଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତିନ ରଥ ହେଉଛନ୍ତି ତିନୋଟି ବୋଇତ । ରଥ ଉପରେ ବସିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ଧର୍ମ ସାଧବ । କବିଙ୍କର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମିଶା ଭାଷାରେ :

ଶୁନୋ ଜାହଜ ଚଲି ଆଓ୍ୱାତ ତିନ ସ୍ୟନ୍ଦନବର,
ଯହାଁ ସାଧବ ଧର୍ମ ମାଧବ ହଲ ଲଙ୍ଗଲଧର ।
ଜାହଜକେ ପର୍ ବୈଠ୍‌କେ ଦୟା-ପସରିକେ ହାଥ,
ଐସେ ଚଲ୍‌କୋ ବେଚତେ ହୈଁ ଯୋ
ସଓଦାଗର ଜଗନ୍ନାଥ ॥

ସୌଦାଗର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜାହାଜ ଉପରେ ସବୁ କାମ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ମହାସୁଦ ରହିଚ, ବଧିସମ୍ପଦ ରହିଚ, ମଘବାପଦ ରହିଚ; ଋଦ୍ଧିନାୟକ, ବରକୋବଦ, ନରନାୟକ ଓ ଅଜରାମର,—ଯିଏ ଯାହା ହେବାକୁ ଚାହିଁବ, ଏହି ଜାହାଜର ଗନ୍ତାଘରୁ ସବୁ ପାଇପାରିବ । ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଯାହାର ଅଭିଳାଷ ବଳିବ, ତାହାର ଅର୍ଥି କଦାପି ଅପୂରା ରହିବ ନାହିଁ ।

ସବ ଜାହଜୌଂପର ହୈ ଠୁଲ
ଯୈସେ ବାତକେ କସ୍‌କେ ହିଲ୍
ଯୋ ଭବମେଁ କରକେ ହିଲ୍ କୁଛଭି ନହୀଁ କମତା ॥

ବ୍ରଜନାଥ ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରେ କରି ସେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଚତୁଃସୀମା କେବଳ ସେତିକି ଆୟତନ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିନଥିଲା । ସେ ଓଡିଶାର ନାନା ଜନପଦ ବୁଲି ଦେଖିଥିଲେ । 'ଗୁଣ୍ଡିଚା ବିଜେ' ରଚନା କଲାବେଳେ ସେ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକାଧିକ ବାର ଓଡିଶାର ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେ ନାନା ଭାଷା ଶିଖିଲେ, ନାନା ସାହିତ୍ୟ ଓ ନାନା ଲୋକାଚାରର ସହିତ ପରିଚିତ ହେଲେ । ଘରେ ବସି ସିନା ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଶିଖିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଶିଖିଲେ, ବଙ୍ଗଳା

ଶିଖିଲେ ଓ ତେଲୁଗୁ ଶିଖିଲେ । ଏହିସବୁ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସେ ଆତ୍ମୀୟତା ଅର୍ଜନ କଲେ । ତେଣୁ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଦେଶୀୟତା ବା ସ୍ଥାନୀୟ ସୀମାବଦ୍ଧତାର ପ୍ରମାଦକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଏଡ଼ି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖା 'ଚତୁରବିନୋଦ'ର ଶୈଳୀ ଅନେକ ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତ 'ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର'ର ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥାଏ । ସମ୍ଭବତଃ 'ମିତ୍ରଲାଭ'ରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ଶିଖ ଆଣି ସେ ଆପଣାର କାହାଣୀ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟେତର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନେଇ ଚରିତ୍ରସୃଷ୍ଟି କରିବା ଲାଗି ଉତ୍ସାହ ପାଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଚଳନ୍ତ ସାହିତ୍ୟରେ ବଡ଼ଜେନା ଏକାଧିକ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଗଦ୍ୟର ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରଥମ କାହାଣୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ସେ କେତେ କେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ର ଶିବସ୍ତୁତି-ପ୍ରକରଣରେ (୩୬ଶ ଛାନ୍ଦ) ତାଙ୍କର ରଚିତ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ 'ବଙ୍ଗଦେଶ-ସ୍ତୁତି' ରହିଛି । 'ସମର ତରଙ୍ଗ'ର ବର୍ଗୀମାନେ ହିନ୍ଦୀରେ କଥୋପକଥନ କରୁଛନ୍ତି । 'ଗୁଣ୍ଡିଚା ବିଜେ' ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇଛି, ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନତଃ ହିନ୍ଦୀ ଅଧିକତମ ମାତ୍ରାରେ ରହିଛି । ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ବଡ଼ଜେନା କେଉଁ କାରଣରୁ ଯେ ହିନ୍ଦୀଭାଷାରେ କବିତା ଲେଖିଲେ ସେ ବିଷୟରେ ପାଠକର ମନରେ କୌତୂହଳ ଜନ୍ମିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର କ୍ଷେତ୍ର, ମାତ୍ର ତାହା ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ତୀର୍ଥସମ୍ପଦ । ସକଳ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଏକ ପ୍ରିୟ ସମ୍ପଦ । ସେଥିଲାଗି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଠାକୁର ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସକଳ ଜଗତର ନାଥ । ପୁଣି ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ପୁରୀ ଆଉ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ହୋଇ ରହେନାହିଁ, ସାରା ଭାରତର ଗହଳି ଲଗାଇଦେଇ ଏକ ଅନ୍ତଃପ୍ରାନ୍ତୀୟ ପରିବେଶ ଧାରଣ କରେ । ରଥଯାତ୍ରାକୁ ହିମାଳୟରୁ ସାଧୁ ଆସନ୍ତି, ହିମାଳୟ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଆଡ଼ୁ ଯାତ୍ରୀ ଆସନ୍ତି । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଦିଅଁଙ୍କୁ ଦେଖିବାଲାଗି ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ଜଗତର ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାଲାଗି ଆସନ୍ତି । 'ଗୁଣ୍ଡିଚାବିଜେ' ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା । ରସିକ କବି ବ୍ରଜନାଥ ଆପଣାର ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା

କରି ଏହି ଲୀଳାକୁ ସବୁ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଚଖାଇବା ଲାଗି ମନ କରିଥିବେ । ଭୁଞ୍ଜା ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିଥିଲେ 'ଗୁଣ୍ଡି ଗୁବକେ' ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଭୂଷଣ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା ସିନା, ମାତ୍ର ଅନେକାନେକ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏହାର କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ରହି ନ ଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ବ୍ରଜନାଥ ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଆମିଶା ହିନ୍ଦୀ ବୋଲିରେ ଲେଖିବାକୁ ମନାସ କରିଥିବେ । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଅଣଓଡ଼ିଆ ଉଭୟେ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିବେ ।

ବଡଜେନା ରାଜସଭାରେ ବସି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର କଳାନୁରାଗ ଓ କଳାତ୍ମକ ବୋଧ କେବଳ ଶବ୍ଦ ଝଙ୍କି ଧାଡ଼ି ବସାଇବା ଭିତରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ଥିଲା । ଆଜିକାଲିର ଫେଶନରେ ଯେଉଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ Specialist ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେପରି ଗୋଟିଏ ଜୀବ ହୋଇ ରହିବାକୁ ବଡଜେନା କଦାପି ଶରଧା ପାଇ ନ ଥିବେ । ନାନାଦିଗରେ ତାଙ୍କର ବିବିଧ ନିପୁଣତା ବିଷୟରେ ଠିକେ ଠିକେ ଜାଣିବାକୁ ବସିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଗୋଟାଏ ଜୀବନରେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କାଳ ଓ କୌଶଳକୁ ସେ ସାଧି ଓ ଆପଣାର କରିପାରିଲେ କିପରି ? କବିଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିବସିଲେ—

ସଂସ୍କୃତ ଓ ପରାକୃତ ଖୋରଠା ବୋଲି,
ନାନା ଭାଷାରେ ଗୀତ କବିତ୍ୱ କଲି ଯେ ।
ବିବିଧ ଚଉପଦୀ ଚଉତିଶା ହିଁ,
ବୋଲି ଛାନ୍ଦ ପ୍ରବନ୍ଧ ବୋଲାଛୁ ମୁହିଁ ଯେ ।
ଶକାର ଛନ୍ଦ ମାତ୍ରା-ବୃତ୍ତ ଚୂର୍ଣ୍ଣିକ,
କଥା କଥନ ନାନା ହାସ କୌତୁକ ଯେ ।
ଟଗ ଟମାଲି ପାଲି ଗୁଳିକ ଗୀତ,
ବ୍ରଜମୋହନ କେଳିଯୁକ୍ତ କବିତ୍ୱ ଯେ ।
ତିନି କଳମେ ପୁଣ କରିଛୁ ଶ୍ରମ,
ତାଳପତ୍ରେ କାଗଜେ ଅକ୍ଷର କମ ଯେ ।
ରୂପ ଚିତ୍ରରେ ନାନା ପଟ ପୁସ୍ତକ,
ଲେଖା ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତି ଲୋକ ଯେ ।

ଯେତେ ଅବା ହୋଇଲା ମୋହର ଗୁଣ,
ତହିଁକି ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରଭୁ କାରଣ ଯେ ।
କରିବି ମୁହିଁ ଅବା କଉଁ ପ୍ରଶଂସା,
ସଂସାରେ ଖୋଜିଲେ ତ ନ ମିଳେ ଭାଷା ଯେ ।
[ସମରତରଙ୍ଗ, ୭-୨୦-୨୩]

ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲେ ଏଠାରେ ଜଗତ୍‌ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବୁଝାଉ ନାହିଁ । ଢେଙ୍କାନାଳ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛି । 'ସମରତରଙ୍ଗ' ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାରେ ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଆପଣାର ପ୍ରତିଭାଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ କବି ବଡ଼ଜେନା ସ୍ଥଳବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ବା ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ଉପଲବ୍‌ଧ ହୋଇଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଉଚିତ ମଣିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅସଲ କଥାଟିକୁ ସେ ଠିକ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦରେ ନିଜେ କହି ପକାଇଛନ୍ତି । କବି,—ବିଶେଷତଃ ରାଜସଭାକୁ ନିର୍ଭର କରି ବଞ୍ଚିବାକୁ ବାଧ ହେଉଥିବା କବିମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ,—ମାନଙ୍କର ଖାଣ୍ଟି ବଖାଣି ବଡ଼ଜେନା କହିଛନ୍ତି—

କବିମାନେ ମିଛେ ହିଁ ଗୀତ ବୋଲନ୍ତି,
କାର୍ଯ୍ୟ ଲଭିବାକୁ କେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ଯେ ।

ବଡ଼ଜେନା କବି ଥିଲେ, ଶିଳ୍ପୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଲୁହା, ବାଉଁଶ ଓ ତୂଳୀ—ଏହିପରି ତିନିପ୍ରକାର କଲମର ଚାଳନାରେ ସେ ବିବିଧ ଥାନରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟାଇ ପାରୁଥିଲେ, ଆପଣା କଳାନୁଗତ ଜୀବନର ସରସ ପରିଚୟ ଦେଇପାରୁଥିଲେ । ବଉଳମଞ୍ଜି ଓ କାଇଁଚ ଉପରେ ସେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅକ୍ଷର କମ କରୁଥିଲେ, ତୂଳୀ ଧରି ଚିତ୍ରପଟ ଆଙ୍କୁଥିଲେ । ହାତୀଦାନ୍ତ, ତାଳପତ୍ର, ବାଉଁଶ ପତ୍ର, ଅଭ୍ର ଓ କଚକଡ଼ା ଉପରେ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରୁଥିଲେ । ପୁଣି ମୂର୍ତ୍ତିନିର୍ମାଣରେ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ । ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶରୁ ମିଳିଥିବା ଗୋଟିଏ ଭାଗବତ ପୋଥିରୁ ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରକମର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି । ଯେତେବେଳେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରତିଭା ଗୋଟିଏ ମଣିଷର ଆଖିଭିତରେ ସମାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସିଏ ଯେ ଗତାନୁଗତିକତାର

ନାନା ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ନାନା ନୂତନତାର ନିର୍ଭୀକ ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିବେ, ସେ କଥାରେ ଆଜ ସନ୍ଦେହର କୌଣସି ଅବକାଶ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆପଣାର ଝରକାଗୁଡ଼ାକୁ ବଡଜେନା ଅନେକ ଆଡ଼େ ଖୋଲି ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣାର ଗ୍ରହଣ-ପାତ୍ରକୁ ସେ ନାନାବିଧ ଓ ନାନାଦେଶୀ ସଞ୍ଚୟଦ୍ୱାରା ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟଦୃଷ୍ଟିକୁ ଉଦାର ହେବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ପାରମ୍ପରିକତାର ଅନେକ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିବା ଲାଗି ସାହସ ଦେଇଥିଲା । ବଡଜେନା 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ' ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ସମରତରଙ୍ଗ' ବି ଲେଖିଛନ୍ତି । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ' ଓ 'ଶ୍ୟାମରାସୋତ୍ସବ' ପର୍ଯ୍ୟାୟର କାବ୍ୟ ଲେଖିପାରିବାର କବି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । 'ସମରତରଙ୍ଗ' ପର୍ଯ୍ୟାୟର କାବ୍ୟ ଲେଖିପାରିବାର କବି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦୌ ଅଭାବ ହେବେନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏକାଧାରରେ ଦୁଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖି ପାରିଥିବା କବି ଯେକୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ଖୋଜିଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ୱଚିତ୍ ବାହାରିବେ । ବଡଜେନା ଏହି ଅନନ୍ୟସାଧାରଣକୁ ସାଧି କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ବଡଜେନା ପଦକୁ ସାର୍ଥକ କରିଛନ୍ତି । 'ଚତୁରବିନୋଦ'ର ଗୂଢ଼ ବିନୋଦରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହି ବହୁନୈପୁଣ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ବଡଜେନାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଭଙ୍ଗୀଗୁଡ଼ିକ ଏବଂ ରୀତିଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଦାଣ୍ଡସୀଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଦାଣ୍ଡସୀଜ୍ଞ ଅର୍ଥାତ୍ ସଭାସୀଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଦାଣ୍ଡରେ ବାହାରିବାକୁ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଭାରେ ବସିବାକୁ ହେଲେ ତତ୍କାଳୀନ କବିକୁ ଅନ୍ତତଃ ଆପଣା କୁସୁମପର୍ବର ପ୍ରଥମ ଚରଣରେ ସ୍ୱୀକୃତ ପୁରୁଣା ଖେଳଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ବଡଜେନା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ମଣି ସେହିପରି ଖେଳ ଦେଖାଇବାର ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ, ରୀତିଦ୍ୱାରା କାବ୍ୟରସ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ବାନ୍ଧି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ପଦରଚନା-ଗୁଳୁଗୀର ଲୋଭ ମଝିରେ ମଝିରେ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଭାବ-ସୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଡ଼ାଇ ରଖିଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ର ପ୍ରଥମ ଆଠପଦକୁ ଉଦାହରଣ ରୂପେ

ଗ୍ରହଣ କରଯାଇପାରେ । 'କେଳିକଳାନିଧି', 'ବିଚକ୍ଷଣା' ପ୍ରଭୃତି ଭୁଚ୍ଛା ଶବ୍ଦଯମକଶୃଙ୍ଖଳର ଲେଖାହୋଇଥିବା କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସତେ ଯେପରି ହାଭୁଡ଼ି ପିଠାହୋଇ ହାଡ଼ ବସା ହୋଇଥିଲା ପରି ଦେଖା ଯାଇଥାଏ, କାରଗର ସହିତ ବସା ହୋଇଥିଲା ପରି ଦେଖାଯାଇଥାଏ, ମାତ୍ର କମକଠା ହାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଏତେ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ଜକଜକ କରୁଥାଏ ଯେ ସେଥିରେ ତାକୁ ପିନ୍ଧିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟର ସ୍ୱକୀୟ ଦେହଶୋଭା ସତେ ଯେପରି କୁଅଡ଼େ ବୁଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗେ । ମଣ୍ଡଣିଗୁଡ଼ାକ ଭାବସୃଷ୍ଟିର ସହଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଗିଳି ପକାଉଥିଲା ପରି ବୋଧହୁଏ, ତଥାପି ସମଗ୍ରତଃ ବିଚାର କଲେ ଖେଳାଳୀ ବଡ଼ଜେନା ଏସବୁ କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅମରକୋଷୀ ଶବ୍ଦ ଓ ଯମକଯୋଜନା ଭିତରେ ଏକାବେଳକେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଆୟାସଯୋଜିତ କାବ୍ୟକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ବୁଦ୍ଧିର ବଳଦମାନଙ୍କୁ ଯୋଚି ରୀତିମତ କର୍ଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ସାହିତ୍ୟରେ ଉଦାର ରୀତି ଆଚରଣ କରିଥିବା ବଡ଼ଜେନା ସେଭଳି କାବ୍ୟଅଡ଼କୁ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ମନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶଜ ବା ଲୋକ-ପ୍ରଚଳିତ ସହଜବୋଧ୍ୟ ଶବ୍ଦସମ୍ଭାରକୁ ନେଇ ଯମକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ରୀତିର ନିୟମ ରକ୍ଷା ହୋଇଛି, ତଥାପି ଅସ୍ଥି ଓ ମାଂସ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିବା ଶରୀରରେ ଜୀବନ୍ୟାସ ବି ହୋଇଥିଲା ପରି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । ରୀତିର ବନ୍ଧମାନ ଡେଇଁ ଭାବ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଭାବେ ପ୍ରକଟ ହୋଇପାରିଛି । ଶ୍ରୀ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର କାବ୍ୟିକ ଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ପରିପକ୍ୱତର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରୀତି ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ମାତ୍ର ପଛରେ ରହିଛି । ଭାବକୁ ହିଁ ପ୍ରଧାନତା ଦିଆଯାଇଛି । ରୀତିର ପ୍ରମତ୍ତତା ପ୍ରାୟ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି । ସମରତରଙ୍ଗ ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚାବିଜେର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି ଯେ କବିଙ୍କ ଅସଲ ପ୍ରତିଭାର ପରିସ୍ଫୁରଣ ହେବ, ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ କବି ବଡ଼ଜେନା ଠାଏ ଠାଏ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଚକ୍ଷଣା କାବ୍ୟର ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦରେ ବ୍ରଜମୋହନଙ୍କର ବିଳାସବତୀ ନଗରକୁ ବିବାହବିଜେର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ 'ସମରତରଙ୍ଗ' ଲେଖିଥିବା କବିଙ୍କର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସୂଚନା ବେଶ୍ ମିଳିଯାଉଛି । ଖରଗତି ତୁରଙ୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ତାହାକୁ 'ବାଳା-ନୟନ-ଶର ସମାନ କେ ପ୍ରଖର' ବୋଲି

କହିଛନ୍ତି । କେବଳ ମେହେରଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏହି ବିଶେଷ ଉପମାଗ୍ଭୁର୍ଯ୍ୟଟି ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଆଉ କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

'ବିଚକ୍ଷଣା' ଓ 'କେଳିକଳାନିଧି'ରେ ବଡ଼ଜେନା ଆପଣାର ଚିତ୍ରବନ୍ଧ କାବ୍ୟ ରଚନାକୁ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ଶ୍ରମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦ ଓ ଯମକବନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ପଦବାନ୍ଧି କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ସୀମାବଦ୍ଧତାକୁ କବି ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି—

ବ—ବର୍ଣ୍ଣ ନିପୁଣ ହେବାରୁ ରଚିତ ବହୁତ ବର୍ଣ୍ଣି ନୋହିଲା,
ବନ୍ଧନ ଲେକର କରି ପାଦ ପରକାର ମୋର ଗିର ହେଲା ।
[ବିଚକ୍ଷଣା, ୪ । ୪୫]

'କେଳିକଳାନିଧି'ରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେ ପରିବେଷିତ କରି ନ ପାରିବାର ସେହି ଅବସାଦ ହିଁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ଏ ଗୀତ କଷ୍ଟ ଶିଷ୍ଟ କବି ଜାଣିବେ,
ଅପୁଷ୍ଟ ପଦ ପୁଷ୍ଟ କରି ଭଣିବେ ଯେ,
ନଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ଇଷ୍ଟ ଅନିଷ୍ଟ ମୂଳ,
ହୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଦୋଷେ ସେ କାଷ୍ଠଶୀଳ ଯେ । (୧୬ । ୧୨)

ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୋଷ ଦେଖିବା ମାତ୍ରକେ ଯେଉଁମାନେ ଖୁଣ ବାରିପକାନ୍ତି ଓ ହୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ଜେନା 'କାଷ୍ଠଶୀଳ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳର ସାହିତ୍ୟସଭାରେ ଏହି କାଷ୍ଠଶୀଳ-ମାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ହିଁ ଚାଲୁଥିଲା । ଖୋଦ୍ ରାଜା ଏହି ସବୁ କାଷ୍ଠଶୀଳ ସାହିତ୍ୟାବଧାରକଙ୍କ ମେଳରେ ପୁରୋଧା ହୋଇ ବସୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଆପଣାର ଭାବକୁ ଭାଷାର ରୂପ ଦେବାକୁ ସେକାଳର କବି ଯେତେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁ ନଥିଲେ, ସ୍ୱୀକାରସଙ୍ଗରେ କାଷ୍ଠଶୀଳମାନଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବାଲାଗି ସିଏ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଉତ୍ସାହରେ ମରୁଥିଲେ । କବି ବଡ଼ଜେନାଙ୍କୁ ଆପଣା କବିତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ

ଏହି ଡର ଓ ସଙ୍କୋଚକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା, ତଥାପି ସେ ସେସବୁକୁ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇଥିଲେ । 'ଗୋପୀବିଳାପ'ରେ ଆମେ ତାଙ୍କର ଏପରି ଏକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତିର ସୂଚନା ପାଇବା—

ଭକ୍ତଜନମାନଙ୍କ ଅର୍ଥିକାରେ,
ଗୀତ କରିଛି ମୁଁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ।
ନାନାଜାତି ନିୟମ ନାନା ରସେ,
କେତେ ଛନ୍ଦମାନ କଲି ହରଷେ ।
ସେ ତ ସବୁରି ନୋହିଲା ବୋଧକ
ପରମାର୍ଥରେ ନୋହିଲା ସାଧକ,
ଏହି ଯେନ କୃତାର୍ଥ ହେବି ବୋଲି
ଦେଶଭାଷାରେ ବୋଇଲି ଏ ବୋଲି ।

[ଷଷ୍ଠ ବୋଲି, ୧୭୯—୧୮୨]

'ବିଚକ୍ଷଣା' ଓ 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସକୁ' ଯେଉଁ ବଡ଼ଜେନା ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଗୋପୀବିଳାପ'କୁ ମଧ୍ୟ ସେଇ ବଡ଼ଜେନା ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୋପାନଗତ ବ୍ୟବଧାନ ଅନେକ ରହିଚି । 'ବିଚକ୍ଷଣା' ଲେଖିଥିବା ବଡଜେନା ଆପଣା ଅନ୍ତଃମାର୍ଗରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରି ଆସିସାରିବା ପରେ ହିଁ 'ଗୋପୀବିଳାପ' ଲେଖିବାର ବାସନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆଗରୁ ଯାହା ସବୁ ଲେଖୁଥିଲେ, ତାହା ସବୁରି ବୋଧକ ହେଉ ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସେ ତାହା ପରମାର୍ଥର ସାଧକ ନ ହୋଇ ବାଧକ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା, ସିଏ ସେହି କଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ରାଜସଭାର କବି ଏପରି କରନ୍ତା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏହି ସତ୍ୟଟିର ଭୂଇଁ ଉପରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇପାରିଲେ କବିର ଭୟ ଛୁଟିଯାଏ, ସିଏ ପରମ୍ପରା ଭାଙ୍ଗେ, ସ୍ୱୀକୃତ ଖଣ୍ଡିକୁ ଅଖଣ୍ଡ ବୋଲି କହେ । ଅନ୍ତରର ବୋଲି ମାନ ସିଏ ନୂଆ ଆଖିକୁ ଦେଖାଇଲା ଭଳି ନୂଆ ପ୍ରୟୋଗରେ ହାତ ଦିଏ । ଶବ୍ଦ-ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରକୋପ ଶାନ୍ତ ହୋଇଆସେ,

ସ୍ଥିତିବଦ୍ଧତାର ମୋହ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସାହିତ୍ୟ ଆଉ ଜୀବିକାର୍ଜନର ପନ୍ଥାମାତ୍ର ହୋଇ ରହେନାହିଁ, ଜୀବନର ଧର୍ମରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଏ । କବି ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର କାବ୍ୟକଳାଜୀବନରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । 'ଗୋପୀବିଳାପ'ର ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ରଭାବରେ ଆପଣାର ଏହି ନୂତନ ସାହସଟିର କଥାଟିକୁ ଖୋଲିକରି କହି ଦେଇଛନ୍ତି—

ସାଧୁଜନମାନେ କରି କରୁଣା
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରସନ୍ନେ ହେବି ମୁଁ ପୁରୁଣା ।
ମୋର କଥାରେ ବୋଲିବି ଏ ବୋଲି
ଦୋଷ ନ ଦେବ ଦେଶଭାଷା ବୋଲି ।
ଯେଣୁ କୃଷ୍ଣଚରିତ ଏ ଅଟଇ
ଦୋଷ ଥିଲେ ହେଁ ଏଥି ନ ଘଟଇ ।
ଖଳ ଜନମାନେ ଏଥି ଦୂଷିବେ
ହେଲା ନୋହିଲା ବୋଲି ଯେ ଭାଷିବେ ।
ସେ ତ ତାଙ୍କର ସହଜ ସ୍ୱଭାବ
କଥା କଥାରେ କରନ୍ତି ଅଭାବ ।
କରି ଶରଣ ଯେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
ଡରୁନାହିଁ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ।
[ପ୍ରଥମ ବୋଲି, ୧୯—୨୬]

'ଶ୍ୟାମରସୋତ୍ସବ'ରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ଜେନା କୃଷ୍ଣଚରିତର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ନିଜବୋଲି ବା ଦେଶବୋଲିରେ କୃଷ୍ଣଚରିତ ଲେଖିଲେ ଯେ କୌଣସି ଦୋଷ ଲାଗିବ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସିଏ ଏହି କଥାଟିକୁ ହୁଏତ, ସାହସ କରି କହି ବି ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ 'ଗୋପୀବିଳାପ'ର ସୋପାନକୁ ଆସି ସେ ଏହା କରିପାରିଲେ । ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ଶରଣ ଗଲେ । ଖଳଜନମାନଙ୍କର ଦୂଷଣକୁ ଆଉ ଖାତିର ନ କରିବାକୁ ବାଟ ପାଇଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ଡରିଲେ ନାହିଁ ।

କେବଳ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ସେତେବେଳର ଆହୁରି ଅନେକ କବି ଓ କାବ୍ୟକାରଙ୍କୁ ହୁଏତ ଏହିପରି ଭାବରେ ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ରୀତିର ବାଡ଼କୁ ଡେଇଁ ସାହିତ୍ୟର ଭାବଭୂଇଁରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଉପରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ଓ ଅଧିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯିବାର ଭାରି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି । ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ସମ୍ଭବତଃ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସମୟରୁ ଗଢ଼ି ଆସୁଥିବା କାଷ୍ଠଶୀଳ ରୀତିଗୁଡ଼ାକ କ୍ରମେ ଛିଣ୍ଡା ଲାଗିବାରୁ କେତେକ ସାହସୀ କାବ୍ୟକାର ଏପରି ଏକ ଆରୋହଣର ଆବଶ୍ୟକତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତିର ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଗଲା । ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ନୂତନ ମୂଳଦୁଆ ପକାହେଲା । ଭଞ୍ଜପରେ ଏହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା-ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସରଳ, ନିରଳଙ୍କାର ଓ ଭାବପ୍ରଧାନ କାବ୍ୟରଚନା ଆଡ଼କୁ କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ସରାଗ ହେଲା । ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଛାଡ଼ି ହୃଦୟ ଆଡ଼କୁ ସରାଗ ବଳିଲା ।

ବଡ଼ଜେନା ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନକାଳର ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରତିନିଧି । ଆପଣା କବିଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ସେ ପରମ୍ପରାର ଡାଳ ଧରି ରୀତିକୁ ଆଶ୍ରା କରି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅନୁମତିପତ୍ର ପାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆରୋହୀ ବାସନାହିଁ ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଏତିକି ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଲା । ତାଙ୍କର ବିନୋଦଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କୁ ଏହି ସୀମାବଦ୍ଧତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯିବାଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାହସ ଯୋଗାଇ ପାରିଥିଲା । ଶବ୍ଦ ଓ ଯମକର ବନ୍ଧରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧିରଖି କବିତା ଗଢ଼ିବା ଯେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ସୀମାବଦ୍ଧତା ଓ ଭାବଘାତୀ ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ଏଥିରେ ଭାବର ସଞ୍ଚାର (Communication) ବ୍ୟାହତ ହେବାର ଯେ ବହୁତ ଆଶଙ୍କା ରହିଛି, ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ପରି କେତେକ ପୁରୋଗାମୀଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ବିନୋଦଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ବଉଳେନା ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବମୂଳ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି, ବିନୋଦଭାବ ହେଉଛି ସେଥିରେ ସର୍ବସ୍ଥାୟୀ ଭାବ । ଆମର ଆଜିକାଲିକା ସାହିତ୍ୟରେ ଯହୁଁ ଯହୁଁ ବିନୋଦ ହ୍ରାସ ହୋଇ ଯାଉଛି, ତହୁଁ ତହୁଁ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରବଳତର ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅସୂୟା ପ୍ରବଳ ହେଲେ ସାମୂହିକ ଆକୃତିର ଦର୍ପଣସ୍ୱରୂପ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବଢ଼ି ଚାଲିବାର ଆଶଙ୍କା ଭାରି ଉପୁଜିଥାଏ । ଅସୂୟା ଯେତିକି କମେ, ବିନୋଦର ପରିପ୍ରକାଶ ଓ ବିନୋଦର ଅନୁଭୂତି ଲାଗି ଆମର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ବଢ଼େ । କୌଣସି କବି ବା ସାହିତ୍ୟକାର ଜୀବନର ଯେତିକି ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯାଇପାରେ, ବିନୋଦ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବା ଲାଗି ସିଏ ସେତିକି ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ବଉଳେନା ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କାବ୍ୟ ଲେଖିଚନ୍ତି । ସମରସଜ୍ଜାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମରକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତି ବୀଭତ୍ସ ଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ହଣାହଣି ଓ କଟାକଟିର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ସେସବୁ ପାଠ କଲାବେଳେ ଆମ ମନରେ ବୀଭତ୍ସରସ ଉପୁଜୁ ନାହିଁ, ବିନୋଦରସ ଉପୁଜୁଛି; ବୀଭତ୍ସତା ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ, ପ୍ରଧାନ ଅନୁଭୂତି ରୂପେ ବିନୋଦ ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଝିବାକୁ ଆସିଥିବା ଦୁଷ୍ଟ ବର୍ଗୀଲାଗି ଆମ ହୃଦୟରେ ଘୃଣା ହୁଙ୍କାର ଉଠୁନାହିଁ । ରାଜା ମହୀନ୍ଦ୍ର ବାହାଦୁର ଓ ରେମେଣାବାବୁ ଉଭୟଙ୍କୁ ହିଁ ସମରକ୍ଷେତ୍ରରୂପୀ ଏକ ବିନୋଦଶାଳାରେ ଆବଶ୍ୟକ ଓ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ଦୁଇ ନାୟକଙ୍କ ପରି ମନେହେଉଛି । ଏହିଁ କଥାଟିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବାକୁ 'ସମରତରଙ୍ଗ'ରୁ ପଦ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ 'ସମରତରଙ୍ଗ' ରଚନାଟିକୁ ହିଁ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି ବେଶ୍ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ କବି ବିନୋଦର ଠେଙ୍ଗା ଦେଖାଇ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଚନ୍ତି—

ସମରତରଙ୍ଗ ଏ ଗୀତର ନାମ

ଯେ ମରଦ ଲୋକ ସେ ଏହା ଘେନମ ଯେ ।

(୭।୧)

‘ଅମ୍ବିକାବିଳାସ’ ଓ ‘ଶ୍ୟାମରସୋତ୍ସବ’ ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ପାଠକଲାବେଳେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି କେବଳ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ବ୍ୟତୀତ କବି ଆନ ରସର ଖବର ହିଁ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ରତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ବିନା ପ୍ରୀତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ହିଁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଶୃଙ୍ଗାରକୁ ହିଁ ଜୀବନର ରୀତିସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିବା ରୀତିଯୁଗର କାବ୍ୟରେ ଆମେ ସର୍ବତ୍ର ଏହିପରି ଏକ ଏକଦେଶୀୟତା ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥାଉ । ଖାଲି ବିରହରେ ଫଣ ଫଣ ହେବା, ବସନ୍ତ ସମୟ ଉପଗତ ହେଲାରୁ ଆପଣା କାନ୍ତ ପାଶେ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଖାଲି ଆପଣାକୁ ଖୁଆମାରି କୋକିଳ ଓ କଅଁଳ ପଲ୍ଲବକୁ ହିଂସା କରିବା—ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ‘ଚତୁରବିନୋଦ’ରେ ରସବିନୋଦ ରହିଚି, ପ୍ରୀତିବିନୋଦ ଓ ଏପରିକି ନୀତିବିନୋଦ ମଧ୍ୟ ରହିଚି । କିନ୍ତୁ ଚତୁରବିନୋଦର ଚର୍ଚ୍ଚା ଭିତରେ ବଡ଼ଜେନା ହାସ୍ୟବିନୋଦକୁ ସର୍ବାଗ୍ର ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରୀତିଜ୍ୱର ଓ ରତିପ୍ରଖରତାକୁ ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଚି । ସେଥିରେ ରାଣୀ ହେଉଚନ୍ତି ‘ମାଳାଧରୀ’ । ତାଙ୍କର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି କହିଚନ୍ତି—

ମାଳାଧରୀ ନାମେ ସେ ରଜାଙ୍କର ରାଣୀ,
ସୁନ୍ଦର ପଣରେ ରମ୍ଭାବୃକ୍ଷର ଠାଣି ।
ତାଙ୍କର ତ ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ କୁଚ, ଖାଲପଟ ଉଚ,
ମନ୍ଦାର ଫୁଲ ନେତ୍ର, ହାଣ୍ଡି ସମାନ ଗାତ୍ର,
ଶଙ୍ଖ ସୁନ୍ଦର ନାସା, ମୟୂରକଣ୍ଠ ଭାଷା,
ବିପୁଳ ଗୁରୁପାଦ, ଗଗନେ ଟେକ ନାଦ,
ମୃଦଙ୍ଗ ମୋଟ କଟି
ଦଶମାସ ଗର୍ଭ ହେଲାପରି ବନ୍ଧ୍ୟାରାଣୀର ସର୍ବଦାକାଳେ
ଆଗକୁ ବାହାରିଥାଇ ଅନ୍ତଲ ପେଟ ଗୋଟି ।

‘ହାସ୍ୟବିନୋଦ’ରେ ନାୟିକାର ନାମ କଳାମୁଖୀ । ‘ହାସ୍ୟବିନୋଦ’କୁ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷଯାଏ ଆପେ ପଢ଼ି ଉପଭୋଗ କରିବା କଥା । ସେ ଯୁଗରେ ଖାଲି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନୁହେଁ, ଭାରତର ଯେକୌଣସି ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହାର ସମକକ୍ଷ କୃତି ହୁଏତ କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖିବାକୁ

ମିଳିବ । ପୁଣି ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ବିନୋଦରଚନା ସେ କାଳର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଏକ ଅଭିନବ ସାହସ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଅଧିକାଂଶତଃ ପଦ୍ୟଲେଖା ହିଁ ହେଉଥିଲି । ଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖା ହେଉଥିଲି, ରଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଭେଟି ଦିଆଯିବା ପାଇଁ ଲେଖା ହେଉଥିଲି । ରଜା ଠାକୁରଙ୍କର ସ୍ତୁତି ସହିବେ, ଆପଣାର ସ୍ତୁତି ସହିବେ, ବ୍ୟଙ୍ଗ ସହିବେ—ମାତ୍ର ବିନୋଦ ସହିପାରିବେ ନାହିଁ । ବିନୋଦ ଶୁଣିଲେ କଣ୍ଟାଳ କରିବେ । ସେତେବେଳେ ରାଜଶାସନର ସାନ ପୃଥିବୀଟିରେ ସଚରାଚର ଯାହା ସହ୍ୟ ହେଉ ନ ଥିଲି, ସାହିତ୍ୟ-ଛଳରେ ବଡ଼ଜେନା ତାହାହିଁ ବାଢିବାକୁ ସାହସ କରିଥିଲେ । ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗଦ୍ୟରେ କହିଲେ ସ୍ୱୀକୃତ ରସଗ୍ରାହୀମାନଙ୍କୁ କାଳେ ତାହା ମଞ୍ଜୁର ନ ହେବ, ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଗଦ୍ୟ ଭିତରେ ପଦ୍ୟ ଭରଣା କରି ଲେଖିବାକୁ ପଡୁଥିଲି । 'ଚତୁରବିନୋଦ' ହେଉଚି ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ନମୁନା ।

ରଜାଙ୍କୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ଜେନା ବିନୋଦ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ରାଜନଙ୍କୁ ଛଳଉକ୍ତି' ଏହାର ଏକ ଚମତ୍କାର ଉଦାହରଣ । ଶବ୍ଦବସାଣକୁ ଖେଳର ଅସ୍ତ୍ର କରି ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ଜଗିଆରେ ପ୍ରତାପୀ ରଜାଙ୍କ ସହି ଖେଳିବାକୁ ବାହାରିଚନ୍ତି । ରାଜକଣ୍ଟାଳକୁ ଭୟ ଥିଲେ ଏପରି ଖେଳ ଖେଳିବାକୁ ସେଯୁଗରେ କେତେ ଲୋକ ସାହସ କରୁଥାନ୍ତେ ? ରାଜନଙ୍କୁ ଛଳ କରି ବଡଜେନା ଗାଇଚନ୍ତି—

ଗୋସାଇଁ ତ୍ୱ' ହାତି ବାସରେ ରଖିଚ,
            ଦେଇ ତହିଁ କେତେ ଗଣ୍ଡି,
ମୋର ତ୍ୱ' ହାତି ବାସରେ ରଖିଅଛୁ
            ଦେଇ ତହିଁ କେତେ ଗଣ୍ଡି ।
ପ୍ରଭୁ ସଇନ୍ଧବ ଖୋଜୁଚ ଗ୍ରାମୁଙ୍କୁ
            ମିଳୁନାହିଁ ଆଛା ରୂପେ,
ମୁହିଁ ନିତି ହିଁ ସଇନ୍ଧବ ଖୋଜଇ
            ନ ମିଳିଲି ଅନୁରୂପେ ।

ଗୋସାଇଁ ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ବିଜେ କରୁ—
ଅଛ ଦିବ୍ୟ ସୁଖାସନେ,
ମୁହିଁ ନିତି ସୁଖାସନେ ବସୁଅଛି
ନୁହଁ ଇ ବା ଦିନେ ଦିନେ ।
ବିଜେ ହେଲାବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାସ
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗଭାରେ ଶୋହେ,
ଘରେ ବସିଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାସ
ମୋ' ଶିରରେ ଶୋଭା ପାଏ ।
ଗୋସାଇଁଙ୍କର ନାଁ ଗ୍ବର ଏ ମଣ୍ଡଳ—
ଯାକ ଖ୍ୟାତି କରୁଛନ୍ତି,
ମୁହିଁ ନାଗ୍ବର ମଣ୍ଡଳଯାକରେ
ମୋତେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ।
ପ୍ରଭୁ ଯେ ମୁକୁଟା ସରି ମଣ୍ଡନରେ
ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ମଧ୍ୟେ,
ମୁଁ କୁଟା ସରି ମଣ୍ଡନ ହୋଇଅଛି
ବିଭୂତି ଭୂଷଣ କାଯ୍ୟେ ॥

(୮ । ୧୨)

କବି ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଖେଦ କରି ଏସବୁ କହିନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ନୃପତି ସୁଖ ଭୋଗ କରିବାର ଅହୋଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଛଳ କରି କହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ ଇଏ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ଅଭିନବ ପ୍ରୟାସ । ବିଭୁ ପାଖରେ ନିଜର ଦୁଃଖଗୁହାରି କଲାବେଳେ ମଣିଷ ସାଧାରଣତଃ ତଳୁ ଥାଇ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିଥାଏ ଏବଂ ସଂସାରରେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁଖ ଦେଖି ଈର୍ଷା ବି କରିଥାଏ । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏକାଧିକ ଏପରି ଭଜନ ମିଳିବ, ଯୋଉଠି ପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇବାର ଛଳରେ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପ୍ରକଟ କରାଯାଇଛି । ସେସବୁରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକପ୍ରକାର ଆତ୍ମପୀଡ଼ନରତିର ଦୁର୍ଗନ୍ଧିଟା ବି ବେଶ୍ ବାରିହୋଇ ପଡୁଛି ।

ଯେତେବେଳେ ଶରଣ ଦିବା ନାଆଁରେ ଭକ୍ତ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ବାଦ ଲଗାଏ, ସେତେବେଳେ ତା'ର ଭକ୍ତି ସତେଅବା ଏକ ବ୍ୟାଧି ପରି ଦୁଃସହ ମନେ ହୁଏ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଏକ ଭଜନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସର୍ପ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ଓ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ସର୍ପଗୁଣର ଆରୋପ କରାଯାଇ ନାନା ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ବଡ଼ଜେନା ଯାହା ପାଖରେ ଆପଣାର ଦୁଃଖ ଜଣାଇବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଛଳଉକ୍ତିର ବିନୋଦ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେ ଆପଣାକୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ଆସନରେ ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଅଥବା ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଆପଣା ଥାନରେ ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ବିନୋଦଦୃଷ୍ଟିରୁ କରାମତି । ପ୍ରାପ୍ତ ପରୁଶ ପଦର ଛଳ ଉକ୍ତି ଲେଖି ବଡ଼ଜେନା ରାଜାଙ୍କଠାରୁ କୃପା ପାଇଲେ କମ୍ବା କଟାଳ ପାଇଲେ, ସେ କଥା କେହି କହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ରତ୍ନଟିଏ ପାଇଲା, ଅଭିନବ ବିନୋଦର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପାଇଲା ଏବଂ କବି ବଡ଼ଜେନା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଆସନ ପାଇଲେ ।

ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିନୋଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିନୋଦ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ନୁହେଁ, ବ୍ରାହ୍ମଣର ଗୁଣ ନ ଥାଇ ଖାଲି ଭେକରେ ବ୍ରାହ୍ମଣବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ର ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ପ୍ରକରଣରେ ଆମେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଯଜ୍ଞକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ କେତେ କିଏ ଆସୁଛନ୍ତି, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସୁଛନ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଂକ୍ତି ବଡ଼ଜେନା ଏମାନଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଠାବ କରିପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅପରିମିତ ବିନୋଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି—

ଅଙ୍କେ କେ ବିପ୍ର ହେଲେହେଁ ଅପ୍ରମିତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜାଣେ
ଅଙ୍ଗେ କେ ମୋଟ ଥନ୍ତଲପେଟ ରୂପରେ ଲେଖା ଜାଣେ ।
ଅଠରପାଆ ଉଚ କା ବାହା ବୃଷାଳ ଟେକ ଗ୍ରୀବ
ଅଳକେ ଚିତା ଦିବ୍ୟ ପଇତା ଯେନ ସେ ପୂଜା ଅଭି ।
ଅଂଶେ କୁଳୀନ ବେଶେ ମଳିନ ହେଲେ ସେ ବିଦ୍ୟମାନେ
ଅଗ୍ରରେ ପୂଜା ହୋଇଲେ ଦ୍ୱିଜ ଅଇଲେ ସୁଖାସନେ ।

ଅଇଲା ରଙ୍ଗ ଅଧରେ ନାଗବଲ୍ଲୀ ବଡ଼ା କେ ଖାଇ
ଅଣ୍ଟାରେ ଝୁଁଲା ଭଡ଼ି କେ ଫୁଲ ଗୁଲଇ ଦୋହଲାଇ।
ଅନକ୍ଷରରୁ କେ ବିପ୍ର ଦୂରୁ ହୁଅଇ ଟେର ଟେର
ଅଙ୍କମଣ୍ଡଳ ଖୋଜି ସେ ମିଳି ସ୍ନେହାନୁପରସ୍ପର।
ଅନେକମତେ ବିପ୍ର ଏମନ୍ତେ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ଆସି
ଅବକଳନା କରନ୍ତେ ଲକ୍ଷେ ହେଲେ ସେ-ସବୁ ମିଶି ॥

(୩ । ୧୪ । ୧୬)

ରାଜାଙ୍କୁ ଗୁହାରି କଲାବେଳେ ବିନୋଦ, ଠାକୁରଙ୍କର ଜଣାଣ ଗାଇଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ବିନୋଦ। ଗୋଟିଏ ଜଣାଣରୁ ଦୁଇଟି ପଦ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଏଠାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ—

ଦେଇ ଦେଇ ହେଲା ଭଣ୍ଡାର ଶୂନ୍ୟ,
ଦୁଆରେ ନ ଗୁଡ଼ିଲେ ଯାନଜନ,
ଦଇବେ ତ ଦୁଃଖୀ ହେଲେ ପ୍ରବଳ,
ଦେବାକୁ ଯେଣୁ ନ ପାଇଲି ବଳ।
ଦୟା ଏଣୁ ତେଜି,
ଦାରୁଣ ହେଲ କି ଶ୍ରବଣ ବୁଜି ॥
ଦ୍ୱିସପ୍ତ ଲୋକରେ ମୋ' ପରି ତେଣୁ,
ଦୁଃଖୀ ନ ଦେଖି ଭୟ କଲ ଯେଣୁ ।
ଦଇବେ ଯାନରେ ଅଗ୍ରଣୀ ମୁଁ ତ,
ଦବା ରାବରେ ଭଲେ ବ୍ରଜନାଥ।
ଦୟା ଏଣୁ ତେଜି,
ଦାରୁଣ ହେଲ କି ଶ୍ରବଣ ବୁଜି ॥

ଶିବଙ୍କର ସଦନରେ କୁମାର-ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଉଛି। ସୁରାସୁରାଦି ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଚନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ଆପ୍ୟାୟନ ଲାଗି ତାଣ୍ଡବନୃତ୍ୟ ଦେଖାଇବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ବାପାଙ୍କର ଶରଧା ହେଉଛି।

ନିପୁରଯାକର ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ଘରକୁ ଡାକି ଆଣି ବାପା ଶରଧା ପାଇ ତାଣ୍ଡବନୃତ୍ୟ ନାଚିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଭିନବ ଓ ବିନୋଦ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ଅତିଥିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ନୃତ୍ୟସଭାରେ ଆପଣା ଆପଣାର ପାରଦର୍ଶିତା ଅନୁଯାୟୀ ପାଳିଆ ରୂପେ ଖଟୁଚନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ମାଦଳ ବଜାଉଚନ୍ତି, ବିଷ୍ଣୁ କରତାଳ ଧରିଚନ୍ତି, ନାରଦ ବୀଣା ବଜାଉଚନ୍ତି । ବରୁଣ-ଦେବତା ବେଣୁ ଧରିଚନ୍ତି । କିନ୍ନରଗଣ ଗୀତ ଗାଉଚନ୍ତି । ନୃତ୍ୟରତ ଶିବଙ୍କୁ ଦେଖି ସମ୍ମୋହିତ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିବାରେ ଲଗିଚନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଗଣ ଭଲି ଭଲି ସ୍ତୁତି କରୁଚନ୍ତି । ଦେବଗଣ; ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ, ଅସୁର ଓ ରାକ୍ଷସଗଣ ସ୍ତୁତି କରୁଚନ୍ତି । ଦେବଗଣ ସଂସ୍କୃତରେ, ରାକ୍ଷସଗଣ ଓଡିଆରେ ଏବଂ ଅସୁରଗଣ ଖୋରଠା ଭାଷାରେ ସ୍ତୁତି କରୁଚନ୍ତି । ବଙ୍ଗଦେଶୀ ବଙ୍ଗୀୟ ଭାଷାରେ ସ୍ତୁତି କରୁଚନ୍ତି । ଉତ୍କଳଦେଶୀ ଉତ୍କଳୀୟ ଗୀତରେ ସ୍ତୁତି କରୁଚନ୍ତି । ଏସବୁ ସ୍ତୁତିରେ ମହାହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶିବ ଆପଣାର ତାଣ୍ଡବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସତେଅବା ଶତଚ୍ଛଟାରେ ଚହଟାଇ ଦେଉଚନ୍ତି । ଅପୂର୍ବ ତାଣ୍ଡବରଙ୍ଗ ଦେଖି ସମବେତ ଅତିଥିମାନେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଚନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ତାଣ୍ଡବ କାହାରି ମନରେ ଭୟର ସଞ୍ଚାର କରୁନାହିଁ । "ଅମ୍ବୁଧର-କାଳ" ପରି ସେହି ରଙ୍ଗସ୍ଥଳରେ "ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ"ର ନଦୀ ବହିଯାଉଚି ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କର ମନରେ ବି ଏହା ଶୁଦ୍ଧ ବିନୋଦ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରୁଚି ।

ଗୁଣ୍ଡି ଗୃହରେ ଠାକୁରଙ୍କର ଧୂପ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ବିନୋଦର ପରିବେଷଣ । ସେଠାରେ ଜଗତର ତାତ 'ଜିହ୍ୱାଲୋଭିକାରୀ' ଓ 'ସନ୍ତୋଷଦାୟୀ' ଚର୍ବ୍ୟଚୋଷ୍ୟଗତ ଆନନ୍ଦ ଭିତରେ ଭୋଳ ହୋଇ ରହିଚନ୍ତି । କେତେ କିସମର ଭୋଗ ବଢ଼ାଯାଇଚି, କେତେ ରୀତିରେ ମଣୋହି ସଜଡ଼ା ହେଉଚି । କବି ବଡ଼ଜେନା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂରାପୂରି ରାଜସିକ ଶରଧାରେ କୁଡ଼ୁ ବୁଡ଼ୁ କରି ଛାଡ଼ି ଦେଇଚନ୍ତି—

ହିଂଗ ମରିଚ ତେଜପାତ
ବାସ ଜିନିଷ ବହୁତ ଭାଁତି
ବଶ ଭଏ ଜହିଁ । ଜଗତତାତ ବିମଲ ଖିଚଡ଼ିଥାଲି ॥

ବମ୍ଭ ତସମାଇ ବହୁତ ହାଁଡ଼ି
ଘିଉ କର୍ପୂର ମଶଚ ଖଣ୍ଡ
ପଡ଼େ ଖୁସ୍‌ବୋ କରତ ଭୁରନ୍ତ ରସ୍ ଲଏ ବନମାଳୀ ॥

ଏ ସବୁ ମଣୋହରୁ ରସ ନେଉଥିବା ଭଗବାନ୍ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷର ପ୍ରଦାନକାରୀ ବୋଲି ସଂସାରରେ କାଳକାଳରୁ ପ୍ରକାଶିତ ରହିଆସିଛନ୍ତି । କବି ବଡ଼ଜେନା ମଧ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଗୁଣ୍ଡିଚ୍ଚାବିଜେ କରିବାର ମହୋଲ୍ଲାସମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦେଖିଲାବେଳେ ସେ ଆପଣାର ସକଳ ଭାବକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ତରଙ୍ଗରେ ଉଛୁଳାଇ ଦେଇ କହୁଛନ୍ତି—

ଐସେ ଭର୍ ପହୁଆର କର୍‌କେ
ବିଜେ ହୋବତ ଜଗଦୀଶ ।
କରୁଣାଲୋଚନ ଡାର୍‌କେ
ଦେବତ ହରଷ ବଖସୀସ ॥

କବି ବଡ଼ଜେନା କେଉଁ ଠାକୁରଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ? ତାଙ୍କର 'ଶ୍ୟାମରସୋତ୍ସବ'ରେ କୃଷ୍ଣଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । 'ଗୋପୀବିଳାପ'ରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟରାଜିର କାହାଣୀମାନ ଲେଖାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଜଣାଣରେ ବଡ଼ଜେନା ସୁଭଦ୍ରା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି । 'ଚଣ୍ଡୀମାଳଶ୍ରୀ'ରେ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି । 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ରେ ହରପାର୍ବତୀ ନାୟକନାୟିକା ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । 'ଗୁଣ୍ଡିଚ୍ଚାବିଜେ'ରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କର ମହିମା କୁହାଯାଇଛି । ତେବେ କବି ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ଉପାସକ ଥିଲେ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇଁ କେବଳ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ ବଡ଼ଜେନା ମୂଳତଃ ଜଣେ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଭାବ ହେଉଛି ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରଧାନତମ ଅଙ୍ଗ ; ଦେବତା ବା ଦେବତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଧାନତମ ଅଙ୍ଗ ନୁହନ୍ତି । ବେଡ଼ଜେନା "ତିହୁଁ ପୁର ନରନାଥ ଯୋ ଭକ୍ତଂଭାବ ପର ବଶ" ବୋଲି ମାନିଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭାବରେ ବଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆପଣାର ହୃଦୟ ଓ ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିକୁ

ଭାବର ଯୋଗ୍ୟ କରି ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେଣୁ ଆପଣାକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରିବା ଉପରେ ହିଁ ଭକ୍ତ ସବୁବେଳେ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାଏ । ଆପଣାର ମନୋଲୟକୁ ହିଁ ସେ ଧର୍ମର ମୂଳବୋଲି ଜାଣେ । ଭାବକୁ ମୂଳକରି ଧରିଲେ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମାନିବାରେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାର୍ପଣ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ, ମାତ୍ର ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୌତ୍ତଳିକତା ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଅଧର୍ମିତାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ । ବଳରାମ ଦାସ ସବୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମାନିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଜୀବନକୁ ଭାବମୂଳ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । "ଅଭାବକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ, ଭାବରେ ନିକଟ" ବୋଲି ସେ 'ଅମ୍ବିକାବିଳାସ'ରେ (୪୧-୫) କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ହିମାଳୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେଇକଥା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଯାହାର ମନ ଯେଉଁଠି ବା ଯେଉଁଥିକି ମଜ୍ଜିବ, ସିଏ ସେହି ଅନୁସାରେ ଗତି ପାଇବ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେଇ ସ୍ତରରେ ବିଚରଣ କରିବ ଓ ସେହିପରି ଆଖିରେ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ।

ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗ ଅତନୁଭୋଗ ଅଷ୍ଟସାଧନ ମୁକତି ।
ଅଟେ ଯା ମନ ଯହିଁ ମଜ୍ଜନ ଲଭଇ ସେ ସେହିମତି ॥
(୭ । ୧୧)

ବଳରାମ-ଯୁଗର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ଏବଂ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାର ଗୋଳ ଲାଗିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ରାଜପାଳିତ ଗୌଡ଼ୀୟମାର୍ଗ ଓ ଅନ୍ୟପାଖରେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଐତିହାସିକ କ୍ରମରେ ସହଜବିକଶିତ ହୋଇଆସିଥିବା ଉତ୍କଳୀୟ ମାର୍ଗ ଭିତରେ କନ୍ଦଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ପାଖରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଚକା ମାଡ଼ି ବସିଲା । କେତେ ଗାଆଁର ଗାଦିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଆପଣାର ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଯେକୌଣସିମତେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ନୀଳାଦ୍ରି ଠାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ସହସ୍ର ଯୋଜନ ପରି ଲାଗିଲା । ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ନୀଳାଦ୍ରିମଣ୍ଡନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାତା ବୋଲି ମାନିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟମାନେ ବୃନ୍ଦାବନର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧର୍ମଲୀଳାର ବ୍ରଜବିଜେଶ୍ୱର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ବିବଦମାନ ପରିସ୍ଥିତି ବଳରାମଙ୍କ ଅମଳଯାଏ ବି ଚାଲି ଆସୁଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରୁ ଓଡ଼ିଆ

ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇପ୍ରକାର ଖଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ଧାରା ପ୍ରଚଳନ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବଉଳେନା ବିବାଦକୁ ଗୁଡ଼ ଭାବକୁ ମୂଳ କରି ଧଇଲେ, ଡାଳକୁ ଗୁଡ଼ି ମୂଳକୁ ଧଇଲେ । "ଶ୍ୟାମରାସୋତ୍ସବ"ରେ ଆମେ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଏକ ଭାବମୂଳ ଉଦ୍ରେକର ପରିଚୟ ପାଇଥାଉ—

ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଉପାସନା ମାର୍ଗେ ନୀଳାଦ୍ରି ବୃନ୍ଦାବନ ଏକ,
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଯେ କୃଷ୍ଣ ସେହି ଭଜେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିବେକ ।

ପୁଣି,

ଶ୍ୟାମା-ଆଲିଙ୍ଗନ-ଲମ୍ପଟ ସେ ଜ୍ଞାନଚକ୍ଷୁକୁ ଦିଶନ୍ତି,
ଶ୍ରୁତିକି ଶୁଭେ ତ ଥୟ କଲେ ଚିତ୍ତ ମୁରଲୀ ବଜାନ୍ତି ।

"ଶ୍ୟାମରାସୋତ୍ସବ"ର ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦରେ ଏହି ଭାବମୂଳ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରେରଣା ହିଁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା ପରି ଲାଗୁଚି ।

'ଗୁଣ୍ଡି ଗୃହିଜେ'ରେ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ନୀଳକ୍ଷେତ୍ରକୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇବାର କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା ହୋଇନାହିଁ । ଧର୍ମମତକୁ ଗୌଣ କରି ଭାବକୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇବାର କବିପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ରଥଯାତ୍ରାବେଳେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଠୁଳ ହୋଇଚନ୍ତି, ସେମାନେ ସବୁ ଭୁଲି କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭାବରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଚନ୍ତି । ଚୋର ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଭୁଲିଯାଉଛି, ଲମ୍ପଟ ଲମ୍ପଟତା ପାସୋରି ଦେଇଚି :

କହାଁ ପର୍ ଚୋରକେ ଆଗେମେଁ ରତନ ପଡ଼ୟାତ
ସୋ ତବହିଁ ନ ଉଠାଇ ଲିଏ ।
କହାଁ ବରସୁନ୍ଦରୀ କୁର୍‌କେ ଠେଲସେ
ଲମ୍ପଟକୋ ସୋ ଭି ନହିଁ ୟାଦ୍ ଆଏ ॥
କହାଁ ରାଜପୁତ୍‌କେ ଔରତ୍ ଜୋ ଔରକେ
ପକ୍‌ଡେ ତବ୍ ଦିଲ୍ ନହୀଁ ଅରମ୍ ପାଏ ।
ଅଖିଲ୍ ସଂସାର ଠୁଲ ଶୋଭମୟ ରୂପ୍‌ମେଁ
ସବ୍‌କେ ଦିଲ୍ ଆଁଖ ଐସେ ମିଲ୍ ଆଏ ॥

ପାପୀ କୋ ଜୈସେ ବିକରାଲ୍ ଛବି କାଲ୍ ହୈ
ଭକ୍ତ କୋ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦଧାମ ।
ଯୋଗୀ କୋ ଜ୍ୟୋତି-ପରକାଶ ନିଜ ଦାସ କୋ
କଳ୍ପତରୁ ଚରଣୀକୁଲ ପ୍ରେମକାମ ॥
କୁଟିଳହୃଦ କପଟୀ କୋ ଗହନ ଅନ୍ଧକାର
ବିଦ୍ୟୋଁ କୋ ଛନ୍ଦ ଜଂଜାଲସୀମା
ସନ୍ଥକୋ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅତି ତେଜ ରୂପବନ୍ତ
ଦୁଷ୍ଟ କୋ ଚଣ୍ଡକର୍ ରୂପ ଖିମା ॥

ଏ ପ୍ରଭୁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ, ଭାବରେ ମିଳନ୍ତି । ତେଣୁ ବଡ଼ଜେନା ଉପସଂହାର କଲପରି କହିଚନ୍ତି :

ସାର ହଜାର ମେଁ ଇତନେ ବାତ୍ ହୈ
ନାଥ ଯୋ ହେ ବଶୀ ଭାବ୍‌କେ ପ୍ୟାରି ।

ଏବଂ ସେଇ ଭାବର ଆଖିରେ ଦେଖିଲାବେଳକୁ କବି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ଗହଳି ଭିତରେ କେବଳ ପ୍ରେମରସ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ହେଲେ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି—

ଐସେ ଅନୁମାନ୍ ମାନସ୍‌ମେଁ ହୋଅତ ।
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ମେଁ ପ୍ରେମରସ ଭରି ଆଓ୍ୱତ ॥

ଭାବମୂଳ ଜୀବନ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ବିନୋଦର ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଡଜେନା ତାହାହିଁ କହିଥିଲେ । ଭାବମୂଳ ସଂସାର, ଭାବମୂଳ ଜୀବନ, ଭାବମୂଳ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାବମୂଳ ଦୃଷ୍ଟି,—ଏତିକ ହେଉଚି ବଡଜେନା-ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସନ୍ଦେଶ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବଡଜେନାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠତମ ଅବଦାନ ।

☆ ☆

୧୧ । ୧୦ । ୬୯

["ବଡ଼ଜେନା-ପରିକ୍ରମା"
ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ, ୧୯୭୨]

କଳ ଓ ମନୁଷ୍ୟ : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ

ପ୍ରାୟ ନଅ ବର୍ଷ ତଳେ ମୁଁ ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟିରେ ଡେନ୍‌ମାର୍କରୁ ହଲାଣ୍ଡ ଦେଶକୁ ବୁଲି ଯାଇଥାଏ ଓ ଲାଇଡେନ୍ ସହରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାଏ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଥିବାବେଳେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇଉରୋପୀୟ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି ଓ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ଉପରେ ଏକ ନିବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲି । ସ୍ପିନୋଜା ହଲାଣ୍ଡ ଦେଶର ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ । ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ନିଜେ ଯାଇ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନ ଦେଖିଆସିବା ମୋ ହଲାଣ୍ଡଭ୍ରମଣର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ଲାଇଡେନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମୋର ଏହି ଭ୍ରମଣରେ ମୋତେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ଏବଂ ମୋତେ ସବୁ ସ୍ଥାନ ବୁଲି ଦେଖାଇଦେବା ସକାଶେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଇଥିଲା । ଲାଇଡେନ୍ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଦିନେ ମୁଁ ସେହି ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଘରକୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନଭୋଜନ ଲାଗି ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ଭୋଜନ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ନାନାପ୍ରକାର ଗପସପ ଚାଲିଥାଏ । ହଠାତ୍ କ'ଣ ଭାବି ମୁଁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟମନା ଭାବରେ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ହାତରେ ଉଠାଇ ଧରିଲି ଏବଂ ସମ୍ବାଦଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ନୂଆ ଅକ୍ଷର ଶିଖିଥିବା ଛୋଟ ପିଲା ଯେଉଁପରି ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇ ଏଠିସେଠି ଯାହା ପାଏ, ତାହା ପଢ଼ିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ, ମୋର ଏହି ପଢ଼ିବାର ଚେଷ୍ଟାକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିପରି ଏକ ଉତ୍ସାହପ୍ରସୂତ ବୋଲି କୁହାଯିବା ଉଚିତ । ପଢ଼ି ପଢ଼ି ମୁଁ ହଠାତ୍ ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ ଥିବା ସବୁ ବଡ ବଡ଼ ଧାଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିନେଇ ପାରିଲି ଓ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଇଂରାଜୀରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ମହାଶୟଙ୍କୁ କହିବାରେ ଲାଗିଲି । ହଁ, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ,— କାରଣ ତା'ପରେ କଣ ହେଲା ଶୁଣନ୍ତୁ ।

ଏକ ଆକସ୍ମିକ ସଫଳତାରେ ମୋର ମନ ଅବଶ୍ୟ ଖୁସି ହେବାର କଥା, କିନ୍ତୁ ମୋର ଖୁସିଠାରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ମହାଶୟଙ୍କର ଖୁସି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବଢିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ମୋର ହଲଣ୍ଡରେ ରହିବା ସାତ ଦିନ ମଧ୍ୟ ପୂରି ନ ଥାଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାଶୟ କହିଲେ, "ବାଃ, ଆପଣ ଏଇ କେଇଟା ଦିନରେ ଆମ ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ଆୟତ୍ତ କରି ସାରିଲେଣି ।" ଆମ ଭାଷା ବୋଇଲେ ହଲଣ୍ଡ ଦେଶର ଭାଷା, ଡଚ୍ ଭାଷା । ମୋର ମନର ଭାବନାକୁ ଶ୍ରୁତିଗୋଚର କରି ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, "ଆପଣଙ୍କ ଭାଷାକୁ ଶିଖିବାରେ ପୁଣି ଗୋଟାଏ କଷ୍ଟ କ'ଣ ? କଣ ଡଚ୍ ଭାଷା ଯାହା, ଜର୍ମାନ୍ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ । ଜର୍ମାନ ଭାଷା ଜାଣିଥିବା ମଣିଷକୁ ଡଚ୍‌ଭାଷା ତ ବଳେ ବଳେ ଆସିଯିବ ! କେବଳ ବନାନ୍ ଓ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି ବିଭେଦକୁ ଠଉରାଇ ନେଇପାରିଲେ ହେଲା !" ବଡ ନିର୍ବୋଧ ମୁଁ । କାରଣ ମୁଁ ଯାହାଙ୍କ ଘରକୁ ଅତିଥି ହୋଇ ଆସିଚି, ଏପରି ଗୋଟାଏ କଥା କହିଲେ ଯେ ତାହାଙ୍କ ମନରେ କେତେ ବଡ଼ ଆଘାତ ଲାଗିବ, ମୁଁ ଆଗରୁ ସେହି କଥା ଆଦୌ ଭାବିପାରି ନ ଥିଲି । ସଜ କଟାହେଉଥିବା ଛନଛନିଆ ମାଉଁସ ଭିତରେ ପିତ୍ତମୁଣାଟା ଫାଟିଯାଇ ପିତ୍ତ ବୋହିଗଲେ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୁଏ, ସେଦିନ ସେହି ଭୋଜନାନ୍ତ ଅଳସ ପ୍ରହରର ଆଳାପ ଓ ଆନନ୍ଦ ଭିତରେ ମୋର ଏହି କଥାଗୁଡିକ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାଶୟଙ୍କର ଖୁସି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ କୁଆଡେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଗୋରା ମୁହଁଟି ବଡ ବିକୃତ ଭାବରେ ରଙ୍ଗ ପଡ ଆସିଲା; କାନ, ଆଖି, ନାକ, ପାଟି ଓ ଟିବୁକ ଦୁଇଟା ଅତି ଅସୁନ୍ଦର ଓ ଅଭିଯୋଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁନିଆ ହୋଇ ଆସିବା ପରି ମନେହେଲା । ଦରଦଜରଜର କଣ୍ଠରେ ସେ ଧିକ୍କାର ଦେଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି,—ଜର୍ମାନ୍‌ମାନେ ଆମ ଉପରେ କେତେ କେତେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଚନ୍ତି, ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି,—ହିଟ୍‌ଲର୍ ଏ ଦେଶର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ କେତେ କେତେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଚି, ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି,—ଜର୍ମାନମାନେ ଆମକୁ କିପରି ଘୃଣା କରନ୍ତି ? ଆପଣ କଣ ଇତିହାସ ପଢିନାହାନ୍ତି ? ଅଥଚ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଆମ ଭାଷା ଆଉ ଜର୍ମାନ୍‌ମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ କୌଣସି ଫରକ୍ ନାହିଁ ?" ଏହିସବୁ

କଥା ଶୁଣିସାରିବା ପରେ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ମୋର ଅସତର୍କ ମନ ପୁଣି ଘର ଧରିଲା । ଯାହାର ଖାଇଲି, ତାହାର ଗାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାର ମନଭିତରଟାକୁ ଏପରି ବିଚଳିତ କରି ପକାଇଥିବାରୁ ମୁଁ ହଠାତ୍ ବଡ଼ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ସବୁ ଅଡୁଆଗୁଡ଼ାକୁ ସଜାଡି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ମୁଁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲି; ସେହି ବିଷୟଟାକୁ ଭୁଲାଇ ନେବାକୁ ଆହୁରି ନାନା କଥା ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । କିନ୍ତୁ ସେରି ମାଣ ସବୁ ପୂରିଲା ସିନା, ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଥିବା ମନ ଆଉ ସତେଜ ହୋଇଉଠିଲା ନାହିଁ । ସତ୍ୟର ସବୁଠାରେ ଜୟ ହୁଏ, ସେଦିନ ସତ୍ୟ ତରଫରୁ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ମୁଁ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆସିଲି ।

ରବୀନ୍ଦ୍ର-ଶତବାର୍ଷିକୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ହଲଣ୍ଡରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଘଟଣାର ଅବତାରଣା କରିଯିବାର ଅବଶ୍ୟ ଏକ କାରଣ ରହିଛି । ହିଟ୍‌ଲର ଜର୍ମାନ୍ ସେନା ନେଇ ହଲଣ୍ଡ ଅଧିକାର କରିଥିଲା । ହଲଣ୍ଡ୍‌ର ଲୋକଜୀବନକୁ ସେ ନାନାପ୍ରକାରେ ସନ୍ତପ୍ତ ଓ ନଷ୍ଟ କରିପକାଇଥିଲା, ଏହା ଆଧୁନିକ ଇତିହାସର ଏକ ସତ୍ୟ କଥା । କିନ୍ତୁ ଜର୍ମାନ୍ ଭାଷା ଓ ଡଚ୍ ଭାଷା ମୂଳତଃ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ଭାଷା ନୁହେଁ; ଗୋଟିଏ ଭାଷାରେ ଅଧିଗମି ପାରିଥିଲେ ଆରଟିକୁ ବୁଝିବା ଓ ପଢ଼ିବା ଯେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ କଷ୍ଟକର ମନେହୁଏ ନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକ ସତ୍ୟ କଥା । ହଲଣ୍ଡ୍ ଉପରେ ହିଟ୍‌ଲର୍‌ର ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ଦାହି ଦେଇ ଅଧ୍ୟାପକ ମହାଶୟ ଯେ ଜର୍ମାନ୍ ଓ ଡଚ୍ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଥିବା ନିକଟସମ୍ପର୍କକୁ ତୁଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଏଥିରେ ଭାବପ୍ରବଣତା ରହିଛି, ଏହି କଥା ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବି । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଖପା ହୋଇ ଗୋପୀମାନେ କଳାମେଘ, କାଳିଆ ଗାଈ ଓ କଳାଚକଚକ କାଳିନ୍ଦୀ ଜଳକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ପଛରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ୟବିଚାର ନୁହେଁ । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର କଅଁଳ ମନର ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଦୁଇ ଭାଷାକୁ ଦୁଇଟା

ଅଲଗା ଭାଷା ବୋଲି କହି ସେଦିନ ସେ ଆଦୌ ସତକଥା କହି ନ ଥିଲେ, ଆପଣା ମୋହମୁଗ୍ଧ ଦ୍ଵେଷାନ୍ଧ ଉଗ୍ର ମନର ହିଁ ସେ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ।

ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାହ୍ନୁବାବୁ ତାଙ୍କର 'ହା ଅନ୍ନ !' ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କର ଅମଣିଷପଣିଆ ବିଷୟରେ ସେ ସେହି ଉପନ୍ୟାସରେ କେତେ ପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି, ସେହିସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଘଟଣା-ସମୟ ମଧ୍ୟ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ପୂରିଯିବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏହା ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେତେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି । ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଶକ୍ତିଠାରୁ ବଳ ପାଇ କେତେ ଜଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାଟାକୁ ଆପଣାର ଜମିଦାରୀ କରିନେବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେହି ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆଜି ଭାରତବର୍ଷରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଇ ସାରିଲାଣି । ସାରା ପୃଥିବୀରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଶକ୍ତିର ଅବସାନ ହେବାକୁ ଆଉ ବେଶି ବେଳ ବାକି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଆଦୌ ଭୁଲ ହେବ ନାହିଁ । ଏହାର ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଛି । ସ୍ଵାଧୀନ ଭାରତର ପୁନର୍ଗଠନ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଆଉ ଗଡ଼ଜାତ ମିଶି ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ଶାସନ, ନିର୍ମାଣ ତଥା ଉନ୍ନୟନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ହାତରେ । ତଥାପି ଏଠାରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ପଚାଶ ବର୍ଷ ତଳେ କାହ୍ନୁବାବୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁପରି ମନୋଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରକଟ କରିଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ମନରେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିପରି ଏକ ମନୋଦୃଷ୍ଟି ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଭୂରସୀମା ବାହାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ଏକ ଆତ୍ମପୀଡ଼କ ଆତଙ୍କଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ରହିଛି । ଆପଣା ବିଷୟରେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୀନଭାବକୁ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏହି ଆତଙ୍କ ବା ତ୍ରାସରୋଗର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଭିତରେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ ହୀନ ବୋଲି ମନେକରେ । ତେଣୁ ଅପରକୁ ମୁଁ ମୋ'ଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଭୟ କରେ । ସେହି ହୀନଭାବପ୍ରଣୋଦିତ ଭୟ ବାହାର ଜୀବନରେ ମୋର ଭାବପ୍ରବଣତାର ମସଲା ପାଇ ଉଗ୍ର

ଦ୍ୱେଷରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହା ନାନାପ୍ରକାର ଅସ୍ୱୀକାର ଓ ଅବଜ୍ଞାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଅନ୍ୟଠାରେ କୌଣସି ଭଲକଥା ରହିଛି ତାହାକୁ ସୁସ୍ଥରୁଚିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା କୌଣସି ବିତରଣଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣକୁ ଅନ୍ୟପାଖରେ ସୁସ୍ଥରୁଚିରୂପେ ବାଣ୍ଟିଦେଇପାରିବା ଆଜି ମୋ'ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମର ସମସ୍ତ ଉଗ୍ର ବିଦ୍ୱେଷ ଓ ଗର୍ଜ୍ଜନ ପଛରେ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ରୋଗ ଲୁଚିକରି ରହିନାହିଁ ତ ? ସଂସ୍କୃତିର ନାଡ଼ୀ ଦେଖି ଜାଣୁଥିବା ବୈଦ୍ୟମାନେ ହୁଏତ ଏହି ରୋଗର ନିଦାନ ଖୋଜି ବାହାର କରିପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ପଡ଼ୋଶୀ ଓ ପଡ଼ୋଶୀ ଭିତରେ ଯେତେଦୂର ସୁଗମତା ଓ ସହଜ ଅଧିଗମ୍ୟତା ରହିବା ଉଚିତ, ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଅଧିଗମ୍ୟତା ଆଜି ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ଅପ୍ରୀତିକର ସ୍ମୃତି କଣ୍ଟକୁ ପରି ହୋଇ ଆମର ମୁଖକୁ ଅତିଶୟ ବିକୃତ କରି ରଖିଛି । ଏକପ୍ରକାର ଅସଚେତନ ଆତ୍ମପୀଡ଼ନ ଆମକୁ ଆପଣା ଉଗ୍ରତାର ବିଷରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧିକରି ରଖିଛି; ଏହିକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଅପ୍ରିୟ ଲାଗିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ମୁଁ ଏକ ସତ୍ୟକଥା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି ।

ଭାଷାବିତ୍‌ମାନେ କହିବେ—ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଆଉ ଆସାମୀଭାଷା ପ୍ରାକୃତଭାଷାର ଗୋଟିଏ ଶାଖାରୁ ହିଁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ଆସାମ ଯାଇଥିବାବେଳେ ଅସାମୀ ରାମାୟଣ ପଢ଼ି ହଠାତ୍ ତାହା ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ବୋଲି ମୋର ଭ୍ରମ ହୋଇଥିଲା । ଆଗେ କୌଣସି ଓଡ଼ିଶୀ ରାଜା ସୈନ୍ୟବଳ ନେଇ ଆସାମ ଜୟ କରି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଯେ ଆସାମୀ ଓ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ମଧ୍ୟରେ, ବିଶେଷତଃ ପୁରାତନ ଓଡ଼ିଆ ଓ ପୁରାତନ ଆସାମୀଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ଦୁଇ ଭାଷା ଗୋଟିଏ ଶାଖାର ଦୁଇ ପ୍ରଶାଖା ବୋଲି ଏପରି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ଗତ କେତେ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତାଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ହୁଏତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ ଆସାମୀଠାରୁ ବେଶ୍ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଆସାମୀ ଉପରେ ମଙ୍ଗୋଲୀୟ ପ୍ରଭାବ

ପଡ଼ିଚି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଚି ।

ଭାଷାଠାରୁ ଭାବରେ ମୋର ବେଶୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା; ଭେକଟା ଅପେକ୍ଷା ଭିତରଟାକୁ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ମନୁଷ୍ୟର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥାଏ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ପ୍ରତି ମୋର କୌଣସି ମୋହ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଅନୁରୋଧରେ ସେକ୍ସପିୟର୍ ପଢ଼ିବାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ସେକ୍ସପିୟର୍ ପରିବେଷଣ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟର ଥାଳକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇବାର ଅଧିକାର ପାଇବା ଲାଗି ମୁଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ମନେକରି ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିଖେ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଭଲ ପାଏ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଓଡ଼ିଶାର କବି ବୋଲି ମୁଁ ତାହାଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାକୁ ମନ ବଳାଇ ଆପଣା ଅହଂବୃତ୍ତିର ସଂପ୍ରସାରଣ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଏ ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କର ତପସ୍ୟାଭୂମିରେ ବିଚରଣ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ମୋ ଲାଗି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରଥମେ କବି, ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷ, ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ—ତା ପରେ ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ମୋତେ ବଙ୍ଗଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଦେହୁଡ଼ି ଦୁଆର ପାରିହୋଇ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବଙ୍ଗଭାଷା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବଙ୍ଗାଳୀ, ଏହା ତାଙ୍କର ଏକ ଆକସ୍ମିକ ପରିଚୟ ମାତ୍ର । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସୃଜନମୟ ଜୀବନ ଓ ସୃଜନମୟ ଅବଦାନ ହେଉଚି ତାଙ୍କର ଅସଲ ପରିଚୟ । ଗତ ଶହେବର୍ଷ ହେଲା ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିବିକାର ରହିଚି, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତହୋଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟରେ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ଅବସର ପାଇପାରିବା ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାନ ହେଉଚି ତାଙ୍କର ସର୍ବଭାରତୀୟ ଦୃଷ୍ଟି, ସମଗ୍ରଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଏହାହିଁ ହେଉଚି ସର୍ବମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟି । ମୂଳତଃ ଭାରତର ସଂସ୍କୃତିରେ ସର୍ବଭାରତୀୟ ଓ ସର୍ବମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟି ଭିତରେ କୌଣସି ଅସଙ୍ଗତି ନାହିଁ । କାରଣ ଭାରତର ସଂସ୍କୃତି କଦାପି ଆପଣାକୁ ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ବା କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ସୀମାରେଖ

ମଧ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡ କରି ଦେଇନାହିଁ । ଏହି ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଅରଣ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଆଶ୍ରମରେ ଯେଉଁ ଦର୍ଶନର ବିସ୍ତାର କରାଯାଇଛି, ତାହା ଖାସ୍‌କରି କୌଣସି ଜାତି ବା କୌଣସି ଧର୍ମକୁ ବଡ଼ ବୋଲି କହି ଆଉ କୌଣସି ଜାତି ବା ଧର୍ମକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କହିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇନାହିଁ । ଏ ଦେଶର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଉପାସନା ଓ ଉପଲବ୍‌ଧିର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଛି, ସେଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଖଣ୍ଡିତତାର ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶର ଉପନିଷଦରେ ସବୁ ଦେବତା ଓ ପ୍ରତିମାକୁ ପାରହୋଇ ଭୂମା ବା ସମଗ୍ରତାର ସ୍ତୁତିଗାନ କରାଯାଇଛି । ଅଳ୍ପରେ ନୁହେଁ, କେବଳ ଭୂମାରେ ହିଁ ସୁଖ ନିହିତ ରହିଛି; ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଉପନିଷଦର ଉକ୍ତି । ଉପନିଷଦର ଈଶ୍ୱର କେବଳ ସ୍ୱର୍ଗରେ ନାହାନ୍ତି, ସେ ଏହି ଆକାଶ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି । ସେ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେ ମୋର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି । ଯିଏ ବିଶ୍ୱକର୍ମା, ଯିଏ ମହାତ୍ମା, ସେହି ପୁଣି ସର୍ବଜନର ହୃଦୟ ଭିତରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆକାର ଓ ପ୍ରକାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ମସ୍ତିଷ୍କବାଦୀ ତଥ୍ୟାଲୋଚନା କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହି ବିସ୍ତାରକୁ ଭାରି ଅସଙ୍ଗତ ବୋଲି କହିବା ଆଦୌ ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଏହା ହିଁ ଭାରତର ବିସ୍ତାର । ଭାରତୀୟ ବିସ୍ତାର ମସ୍ତିଷ୍କପ୍ରସୂତ ନୁହେଁ, ଉପଲବ୍‌ଧିପ୍ରସୂତ । ଅଣବିଶ୍ୱାସୀମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରି ବା ଗଛ ଓ ପଥରପୂଜା କରୁଥିବା ଅପାଂକ୍ତେୟମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମମନ୍ଦିରର ପଂକ୍ତିଭିତରକୁ ଅଣାଇଆଣି ଭାରତୀୟ ବିସ୍ତାର କଦାପି ଏକ ଧର୍ମସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଥାପନା କରିବାର ଭ୍ରମ କରି ନାହିଁ । ଧର୍ମସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ସମଗ୍ରଟିକୁ ଆପଣାଭିତରେ ଧରି ରଖିବାକୁ ହେବ । ସବୁ ଅନ୍ଧାରକୁ ଭେଦ କରି ଆଦିତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ମହାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜାଣିଲେ ଧର୍ମସାଧନା ସଫଳ ହେବ । ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେ ଅୟନାୟ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ସବୁଠାରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସେ ବଙ୍ଗଳାଦେଶକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ତଥାପି ଏହି ଭଲପାଇବା ତାଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଭଲପାଇବାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖେ

ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଦେଶର ମାଟି ଓ ବଙ୍ଗଦେଶର ପାଣି ଧନ୍ୟ ହେଉ ବୋଲି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରାର୍ଥନା ତାଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ବସୁନ୍ଧରାର ସମଗ୍ର ମାଟି ଓ ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ଅର୍ଜନ କରିବାରୁ ଆଦୌ ବଞ୍ଚିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷର ବନ୍ଦନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ସଂସାରର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେଶଠାରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଦେଖାଇବାର କୌଣସି ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱମାନବ ଓ ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତିର ମିଳନଭୂମି । ଏହି ଭୂମିରେ ଜନଗଣର ଭାଗ୍ୟ-ବିଧାତା ଲାଗି ପ୍ରେମର ଦ୍ୱାର ଖୋଲାହେଉଛି, ଏହିଠାରେ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମଗତ ଐକ୍ୟ ଘୋଷିତ ହେଉଛି, ଏଥିଲାଗି ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆପଣା ପ୍ରସନ୍ନ ମନର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରି ହିଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆପଣାର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭଗବାନ କୌଣସି ଜାତିର ପୋଷା, ଭୋଗଖିଆ ଓ ବୋଲକରା ଭଗବାନ ନୁହନ୍ତି । ଏହା ସବୁ ଜାତିର ସବୁ କଳ୍ପନାର ଅନେକ ଉପରେ, ସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିର ଅନେକ ଉପରେ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାମୂହିକ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଲେ ଏହି ଭଗବାନ କଦାପି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଥଚ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିଲେ ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ଆସି ଧରାଦିଅନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଭଲପାଇବା ଭିତରେ ଆସି ଧରାଦିଅନ୍ତି । ବିଶ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରେମକୁ ଘର କାନ୍ଥ ଦେଇ ବାନ୍ଧିରଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଅହଙ୍କାରଟା ହିଁ ଭଗବାନର ଅବତାର ହୋଇ ବସିରହେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରାଚୀନ ଉପନିଷଦ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଅନେକ ପ୍ରେରଣାମୟ ଉପାଦାନ ପାଇଛନ୍ତି । ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଏହି ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନତା ଯେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ତିଆରି କରିଛି, ଏପରି କହିଲେ ଆମେ ଖୁବ୍ ଭୁଲ କରିବସିବା । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିର ମହାନତାକୁ ଚିହ୍ନି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାହାକୁ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆପଣାର ଜୀବନ ଭିତରେ ପ୍ରତିଭାତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଉପନିଷଦ ପଢ଼ିଥିବା ପଣ୍ଡିତ ଆମ ଦେଶରେ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି । ନାନା ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା ଭାଷାକୁ ମୁଖସ୍ଥ କରି ରଖିଥିବା ଅନେକ ଚତୁର୍ବେଦୀ ଓ ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ ରହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସକଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ସେମାନଙ୍କୁ ଆୟତନସିଦ୍ଧ କରି ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁରରେ ସ୍ଥାଣୁ କରି ରଖିଛି । କିନ୍ତୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଓ ବିକାଶଧର୍ମୀ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଏହିସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥଭିତରେ ଆପଣାଲାଗି ପଥ ପାଇଛି, ନାନାପ୍ରକାର ଆୟତନକୁ କାଟି ଆଗକୁ ଯିବା ଲାଗି ପ୍ରେରଣା ପାଇଛି । 'ଯଃ ପଶ୍ୟତି ସ ପଶ୍ୟତି'—କେନୋପନିଷଦର ଏହି ଆପ୍ତବାକ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧିର ବ୍ୟକ୍ତିପ୍ରଧାନତାକୁ ଦର୍ଶାଇଦେଇ ଋଷି ଆମକୁ କେବଳ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ କରିବାର ପ୍ରମାଦ ବିଷୟରେ ବୋଧହୁଏ ଚେତାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ମୁକ୍ତିକୋପନିଷଦ (୨।୪)ରେ ଶାସ୍ତ୍ରବାସନାକୁ ଏକ ପ୍ରମାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଶାସ୍ତ୍ର ସବୁରି ଆଗରେ ସମାନଭାବରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ଯିଏ ଯେତିକି ବୁଝେ, ସିଏ ସେତିକି ଯାଇ ଅଟକିଯାଏ, ବାନ୍ଧିହୋଇଯାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ବୁଝିବା ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ଗଭୀର ତଳର ପରିଚୟ ମିଳିଛି । ଶାସ୍ତ୍ରଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ଶାସ୍ତ୍ରର ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ର ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭିତରେ ନୂତନ ଜୀବନପ୍ରେରଣା ହୋଇ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ବିଦ୍ୟାର ବନ୍ଧନରୁ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

୧୯୦୧ ମସିହାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଛଅ ଜଣ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଛଅ ଜଣ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ (ଆପଣା ସନ୍ତାନଟି ସମେତ) ନେଇ ସହରଠାରୁ ଦୂରରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ସେତେବେଳେ ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭାରି ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ ହୋଇଥିବ । ଅନ୍ୟମାନେ ତ ଠାପରି କରିବାର ହିଁ କଥା । ସର୍ବସମର୍ଥିତ ବାଟରୁ ଟିକିଏ ବାହାରକୁ ବାହାରିଯାଇ ଯିଏ ନୂଆ କରି କିଛି ଆରମ୍ଭ କରେ, ସମାଜର ଥିବା ଅନ୍ୟମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ତାହାକୁ ହସି ଉଡ଼ାଇଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ହିଁ କଥା । ଏହିପରି ଏକ ଚେଷ୍ଟା କରି ପୁରାତନ ନୂତନର ଆଘାତରୁ ଆପଣାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ । ଆପଣାର ବିଦ୍ୟାଳୟଟି ଲାଗି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଯେ କେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକରେ ସେହି କଥା ପଢ଼ିବାକୁ ପାଉଥାଉ । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୯୨୧ ମସିହାଠାରୁ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ସରକାର ଏହାର ପରିଚାଳନାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣା ହାତକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଅନ୍ତେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଅଭାବରେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଅବଶ୍ୟ ନାନାଭାବରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିବାର କଥା । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଠିକ୍ ଏହି କଥା ହିଁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଏହାର କଳେବର କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି, ଦେଶବାସୀ ଓ ଜଗତ୍‌ବାସୀଙ୍କଠାରୁ ଏହା ଦିନକୁଦିନ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକାର ପାଉଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କ'ଣସବୁ ଅଭାବ ଦେଖାଇ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା, ସେହିସବୁ ଅଭାବାତ୍ମକ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ପୁରୁଣାର ଶୂନ୍ୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହିଁ ନୂତନର ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ । ତଥାପି ଗତ ପଚିଶବର୍ଷ ଭିତରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଓ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଆପଣାର କି କି ବିଶିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇପାରିଛି, ଏଠାରେ କେବଳ ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାର କରୁଛି । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ, ଭାରତୀୟ କଳା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଲାଗି ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିଛି । ଚୀନ, ତିବ୍ବତୀ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ଭାଷାର ଚର୍ଚ୍ଚା ଲାଗି ଏଠାରେ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ ପରିସର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଛି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମକୁ ବଡ଼ ବୋଲି ନ କହି ମତନିର୍ବିଶେଷରେ ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ଧର୍ମବାସନାକୁ ହିଁ ଏଠାରେ ଉଚ୍ଚତମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କର 'ମନୁଷ୍ୟଧର୍ମ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସମସ୍ତ ଆବରଣଭେଦ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯେଉଁ ସାରଧର୍ମର ସନ୍ଧାନ କରିଥିଲେ; ତାହା ହିଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପ୍ରାଣକୁ ସତତ ସମୃଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି । ଧର୍ମ ଅଲଗାକରି ଦେବ ନାହିଁ, ଧର୍ମ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିବ ନାହିଁ,—ଧର୍ମ

ସଂଯୋଜିତ କରିବ, ଧର୍ମ ଶିଖ ଲଗାଇଦେବ । ନାନା ଘୃଣା ଓ ଦ୍ୱେଷରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିମୁଖ ହୋଇ ନ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟ ପରସ୍ପରର କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଜରିଆରେ ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନିବ, ପରସ୍ପରଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଓ ପରସ୍ପରକୁ ଦାନ କରିବ—ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଏହି ସହଜ ସମ୍ମିଳନର ଏକ ସୁନ୍ଦର ବିଶ୍ୱସ୍ଥାପନା କରିବାରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ବାହାରିଛି । ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇଗଲେ ବା ସମସ୍ତେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଶାନ୍ତି-ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଦିବାସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଆପଣାର ହିଁ ବଡ଼ିମା ଗାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅତୃପ୍ତି ଜର୍ଜର ମନଟା କେବଳ କ୍ଷମତା ପାଇବ ବୋଲି ହିଁ ଲାଳସୀ ହୋଇ ..ବାହାରିଥାଏ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଏହି ଲାଳସାକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବାଟରେ ଯିବେ ନାହିଁ; ଗୋଟାଏ ସନ୍ତ ବା ସଂସ୍କୃତିର ଝଣ୍ଡା ବୁଲିହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ପାଗଳାମି ବୋଲି କହେ । ସଂସାର ବିଚିତ୍ର, ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର; ଏହି ସଂସାରରେ ଜୀବନର ପ୍ରକାଶମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ ଅତି ବିଚିତ୍ର । ତଥାପି ଏହି ବିଚିତ୍ରତା ଭିତରେ ହିଁ ଆମକୁ ଏକସୂତ୍ରତାର ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ, ଆପଣାର ମାର୍ଗଟାକୁ ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ ବୋଲି କହିବାର ଧୃଷ୍ଟତାକୁ ଛାଡ଼ିପାରିଲେ ଯାଇ ଏହି ଐକ୍ୟସନ୍ଧାନର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରିବ ।

ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ପାଖରେ ଅବଶ୍ୟ କୃତଜ୍ଞ ରହିଥିବେ । ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ଆଗ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିଁ ହେବାର କଥା, ଆହୁରି ଠିକ୍‌ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଗ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହେବାର କଥା । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତାହା ହୋଇପାରି ନାହିଁ; ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ସେପରି କୌଣସି ସଂଗଠିତ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଉଦ୍ୟମ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି କି ନାହିଁ, ମୁଁ ସେକଥା କହି ପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ୧୯୪୮ ମସିହାଠାରୁ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଗବେଷଣାବିଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ଉପବିଭାଗ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ୧୯୫୧ ମସିହାରୁ ହିଁ ତାହାର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗବେଷଣା ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା

ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଗତ ଦଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୁସୁମିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଏଥିରେ ଆମର ବିଦ୍ୱେଷ ନ କରି ଗୌରବ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବା କଥା କିନ୍ତୁ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମକୁ ଏହା ସହିତ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ସ୍ୱକୀୟ ଧର୍ମଟି ମନେରଖିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ଭୌଗୋଳିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିନିକେତନ କେବଳ ବଙ୍ଗଦେଶର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ । ଯିଏ ରବୀନ୍ଦ୍ର-ନାଥଙ୍କର ପ୍ରତିଭାକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି, ସମଗ୍ର ମାନବସଂସ୍କୃତିର ବହୁ ବିଭିନ୍ନତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଐକ୍ୟସୂତ୍ରଟି ଖୋଜିବାକୁ ଯିଏ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ଆଗ୍ରହନେଇ ବାହାରିଛି, ଶାନ୍ତିନିକେତନ ତାହାର ମଧ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଆସିଥାଉ ବା ଆସାମରୁ ଆସିଥାଉ, ମିଶରରୁ ଆସିଥାଉ, କି ମସ୍କୋରୁ ଆସିଥାଉ, ବିକାରମୁକ୍ତ ମନ ନେଇ ଆସିଥିଲେ ତାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଦ୍ୱାର ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରଚନା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣାର ସର୍ବପ୍ରଥମ କବିତା-ଗୁଡ଼ିକ କଞ୍ଚା ବୟସର ଲେଖା ବୋଲି କହି ସେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଦେଇ-ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ 'ପ୍ରଭାତ ସଙ୍ଗୀତ'ଠାରୁ ଶେଷଜୀବନର ରଚନା 'ଶେଷଲେଖା' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ସାଧାରଣ ଅବଲୋକନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ସମୁଦ୍ର ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସୁଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ନାନାପ୍ରକାର ବିଚିତ୍ର ଏହି ସମୁଦ୍ରର ଲୀଳା, ଏହାର କୌଣସି ତରଙ୍ଗଟି ଅନ୍ୟ ଏକ ତରଙ୍ଗର ଅବିକଳ ଅନୁରୂପ ନୁହେଁ । ଯେପରି ଆପଣାର ସୃଷ୍ଟିମୟ ଜୀବନ-ପ୍ରବାହରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନାନାବିଧ ପ୍ରୟୋଗ କରି ହିଁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ସେ ଆପଣାକୁ ନେଇ ଏହି ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ସବୁପ୍ରକାର ଅନଧିଗମ୍ୟ ଅପାର ସୃଜନଜଗତ ଭିତରେ ସେ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଶିଶୁ ପରି ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଟକିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ସତ୍ୟର ଚାରି ପାଖରେ ମୋହର ପାଚେରି ଘେରାଇଦେଇ ସେ କେବଳ ତାହାରି ଭିତରେ ସତ୍ୟକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ଦେଖାଇବାର ଅସାହିତ୍ୟିକ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଓ ସୃଷ୍ଟିମନ୍ତ

ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ଏହାହିଁ ଆମକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିସ୍ମୟରେ ଅଭିଭୂତ କରାଇ ଦେଇଥାଏ । କୌଣସି ପୁରାତନ ଭିତରେ ନୁହେଁ, କୌଣସି ପ୍ରାପ୍ତ ସତ୍ୟ ଭିତରେ ନୁହେଁ, କୌଣସି ମତବାଦ ବା ପନ୍ଥାର ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ନୁହେଁ--ବିକଶିତ ହେବା ହିଁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପୁରାତନ ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ, ପଥିକ ହୋଇ ଅବିରତ ପଥ ଚାଲିବା ହିଁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପଥିକଧର୍ମ । 'ବଲାକା' କବିତାରେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଶର ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଭିତରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇଥିବା ବକମାଳିକାର କଣ୍ଠରେ ସେ କେବଳ ଆପଣା ଆତ୍ମାର ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଇ ଦେଇଛନ୍ତି; 'ହେଥା ନୟ, ଅନ୍ୟ କୋଥା ଅନ୍ୟ କୋନ ଖାନେ' । ଜୀବନ ହେଉଛି ଏକ ଦୁଃସମୟ; ଏଠି ଆଳସ୍ୟ, ବିରାମ ଓ ନୀଡ଼ରଚନା ଲାଗି କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆହୁରି ଉଡ଼ିଯିବାକୁ ହେବ, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । 'ଏଖନ ଅନ୍ଧ ବନ୍ଧ କରୋନା ପାଖା' ଐତରେୟ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ 'ଚରୈବେତି' ଓ ବଙ୍ଗଦେଶୀ ବାଉଲ୍‌ମାନଙ୍କର ସତତ ଉଡ଼ିଯିବାର ଧର୍ମ ପରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପଥିକଧର୍ମକୁ ହିଁ ଆପଣାର ପ୍ରିୟତମ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଏହି ଅବିରତ ପଥଯାତ୍ରା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇତିହାସ । ଯୁଗପୁରୁଷଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେ କହୁଛନ୍ତି, 'ପଥିକ ହେ, ପଥିକ ହେ, ଓଇ ଯେ ଚଲେ, ଯାତ୍ରୀ ତୋମାର୍ ଦଲେ ଦଲେ' । ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ ହେଉଛି ଏହି ପଥ ଚାଲିବା ପ୍ରଣାମ । ପୁରୁଣା ବସା ଭାଙ୍ଗି ନୂତନର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ସତେ ଚାଲିଯିବାର ପ୍ରଣାମ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଭଲ ପାଇବାର ପ୍ରଣାମ । କାରଣ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଭଗବାନ ନିଜେ ହେଉଛନ୍ତି ପଥିକ; ତାଙ୍କର ପଥ ଚାଲିବାରେ ବିରାମ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପାନ୍ଥ; ତେଣୁ ସେହି ହେଉଛନ୍ତି 'ପାନ୍ଥଜନେର ସଖା' ।

ନା—ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କୌଣସିଠାରେ ମଧ୍ୟ ଅଟକି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ମଣିଷ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅସୀମ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ସୃଷ୍ଟିର ବିଧାନ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ଯିଏ ଏହି ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ ହରାଇବସେ, ଆପଣା ମତବାଦ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ଯିଏ ଅଟକିଯାଏ,

କେବଳ ସେହି ଆଗକୁ ଯିବାର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ହରାଇବସେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ବିଶ୍ୱାସବଳରେ ହିଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ସତତ କୁସୁମିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି । 'ପ୍ରଭାତ ସଙ୍ଗୀତ'ଠାରୁ 'ଶେଷଲେଖା' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁସୁମିତ ହେବାର ଏହି ମହୋତ୍ସବମୟ ଓ ଆତ୍ମପରିଚୟ-ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଶୋଭାଯାତ୍ରାର ଅନୁସରଣ କରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ପରିଚୟ ଲଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ଆପଣା ଭିତରେ ଠିକ୍ ନବଯୌବନ ଲଭ କଲାପରି ମନେହୁଏ । କି ଶକ୍ତି, କି ଆନନ୍ଦ, କି ରସଗ୍ରାହିତା, କି ବିଶ୍ୱାସ ଓ କି ସତତ-ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆତ୍ମନିବେଦନ ! କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କୌଣସି ତତ୍କାଳୀନ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ ମନ ସଂସାରକୁ ଝଟପ ବୋଲି କହିବାର ଭୁଲ କରିନାହିଁ । ଏହି ସଂସାରରୁ ପଳାଇଯାଇ ଆଉ କେଉଁଠି ସ୍ୱର୍ଗ ରଚନା କରିବାର ଆତୁର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିନାହିଁ ବା ଗୁରୁଜନ ପରି ଉପରେ ବସି ଅର୍ବାଚୀନ ନବାଗତମାନଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାର ଧୃଷ୍ଟତା ଦେଖାଇନାହିଁ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତାରୁଣ୍ୟର ହିଁ କେବଳ ଏପରି ପରିଚୟ ଦେବାର ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଏହି ସଂସାରର ସବୁଠିଁ ସବୁପ୍ରାଣରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଆପଣାର ଚେତନାକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ସେ ଅତୀତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ବରେ ପହଞ୍ଚି ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ମାଡବାଧା ନେତା ପରି ବା ପୁରାତନ ବାଇବେଲ୍‌ର ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କ ପରି ସେ ସଂସାର ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମାଳିକା ଶୁଣାଇ ନାହାନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତର ଗର୍ଭ ଭିତରୁ ସେ ତଥାପି ଏକ ମହାମାନବର ବିଜୟମଣ-ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି, ଯାହାର ଆବର୍ତ୍ତରେ ପୁରାତନ ଅମାନିଶାର ସବୁ ଦୁର୍ଗ ଓ ତୋରଣ ଭଗ୍ନ ହୋଇ ଧୂଳି ଉପରେ ଭୂଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ । ସେହି ମାନବ-ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଲାଗି ସ୍ୱସ୍ତିମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ସେ ଜଗତର ଯୌବନଯାତ୍ରାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ଶେଷ-ଜୀବନର ଲେଖା 'ଐକତାନ' କବିତାଟିକୁ ସେ 'ଜନ୍ମଦିନେ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେ ଠିକ୍ ଜଣେ ସତ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାହୀ କବି ପରି ଆପଣାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି—'ମୋର କବିତା ବହୁ ପବିତ୍ର ପଥରେ ଗତି କରିଥିଲେ ହେଁ ତଥାପି

ସର୍ବତ୍ରଗାମୀ ହୋଇ ପାରେନାହିଁ; ସବୁ ମଣିଷର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅନୁଭୂତିମୟ ଜୀବନ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ।' ଏହି ବିପୁଳା ପୃଥିବୀର ସେ ଅତିକଣ୍ଟିତ୍ ଜାଣିଚନ୍ତି । ଅଦେଖା ଅନେକ ରହିଯାଇଛି । ଜୀବନବୀଣାର ଅନେକ ତନ୍ତ୍ରୀ ତଥାପି ଅଛୁଆଁ ରହିଯାଇଛି । ଆପଣାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଘୋଷଣା କରି ସେ ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତର ନୂତନ କବି ଲାଗି ଆବାହନ ଜଣାଇଚନ୍ତି । ସେହି ନୂତନ କବି ମାଟିର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିବ, ଅଜ୍ଞାତ ଜନ ଓ ଅଖ୍ୟାତ ମନର ଯାବତୀୟ ମନୋବେଦନାକୁ ସେ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରକାଶଦ୍ୱାରା ଜୀବନମୟ କରିଦେଇ ପାରିବ;—ତାହାର ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି ଭିତରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି ମିଶି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିବ ।

ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭିତରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କଦାପି କୌଣସି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ଯାହା 'ସତ୍ୟ, ତାହାହିଁ ଶିବ, ପୁଣି ତାହାହିଁ ସୁନ୍ଦର । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଭିତରେ ଦାର୍ଶନିକ, ହିତୈଷୀ ଓ କବି ଓନୋଟିଯାକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଏକବେଣୀ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ର-ନାଥଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧ କଳ୍ପନାମୟ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ 'ସୁନ୍ଦରର ପାଦ-ପୀଠ ତଳେ ହିଁ କଲ୍ୟାଣର ଦୀପ ଜଳୁଛି' । ସକାଳର ଉଦୟମୁଖସ୍ଥିର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଡକୁ ଅନାଇ ସେ ସତ୍ୟର ସୁନ୍ଦର ରୂପର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଚନ୍ତି । ଈଶାବାସ୍ୟୋପନିଷଦରେ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କବି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣାର ଭାଷ୍ୟରେ ଏହି କବିକୁ 'କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ' ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଚନ୍ତି । କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ଅର୍ଥାତ୍ ପାରଦର୍ଶୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯିଏ ସବୁପ୍ରକାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଅଦୂରର ସେପାଖକୁ ଦେଖିବାର ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯଥାର୍ଥରେ କବି ଥିଲେ; କାରଣ ସେ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ଥିଲେ, କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶନକୁ ହିଁ ସେ ଆପଣା ଜୀବନର ପରମଧର୍ମ ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ଡାକଘର' ନାଟକର ବାଳକ ଅମଲ୍ ଯେପରି ଅନେକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅନେକ ଅଗମ୍ୟ ସହିତ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାରା ଜୀବନ ଆପଣାର କୃତି ଓ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟଦେଇ 'ଆହୁରି ଅଧିକ, ଅଧିକରୁ

ଅଧିକ' ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହିପରି ଏକ ଅଭିଳାଷ ହିଁ ଏହି ମର ମଣିଷଜୀବନଟାକୁ ଅମରତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ । ସମସ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଣିଷର ଆଖିରେ ଦେବତାର ଦୃଷ୍ଟି ଭରି ଦେଇଯାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସତତ ଚଞ୍ଚଳ ଥିଲେ; ସୁଦୂରର ବିପୁଳର ବ୍ୟାକୁଳ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ପିପାସିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଜୀବନର ଶେଷସୀମାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ତଥାପି ତାଙ୍କର ମନରେ ଆମେ ଏହି ଅସନ୍ତୋଷ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ବ୍ୟବହାରର ଭାଷାରେ ଏହି ଅସନ୍ତୋଷକୁ କେବଳ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ଅସନ୍ତୋଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ସୃଷ୍ଟି ଯେପରି ତଥାପି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଗଲା, ଏତେ ଦ୍ୱାରୋଦ୍‌ଘାଟନ ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଯେପରି ଅସଲ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରଟି ଅନୁଦ୍‌ଘାଟିତ ରହିଗଲା । ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଥମ ଦିନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରହସ୍ୟ ସର୍ବଶେଷ ଦିନର ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରହସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଗଲା । 'ଶେଷଲେଖା'ର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏହି ରହସ୍ୟକୁ କାବ୍ୟରୂପ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି :

"ପ୍ରଥମ ଦିନେର ସୂର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରଶ୍ନ କରେଛିଲ
ସତ୍ତାର ନୂତନ ଆବିର୍ଭାବେ—
କେ ତୁମି ?
ମେଲେ ନି ଉତ୍ତର ।
ବତ୍ସର ବତ୍ସର ଚଲେଗେଲ ।
ଦିବସେର ଶେଷ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଶେଷ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଚାରିଲ
ପଶ୍ଚିମ ସାଗରତୀରେ
ନିସ୍ତବ୍ଧ ସନ୍ଧ୍ୟାୟ—
କେ ତୁମି ?
ପେଲ ନା ଉତ୍ତର ।" (ରଚନା—୨୭ । ୭ । ୪୧)

କେବଳ ଅନ୍ତରପଥର ଯାତ୍ରାଦ୍ୱାରା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଛଳନାମୟୀ ରହସ୍ୟକୁ ଭେଦ କରିପାରିବ,—ଅନ୍ତର ଭିତରେ ତାଙ୍କରି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କର

ଆଲୋକଦ୍ୱାରା ପଥ ଦେଖି ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ତା’ ହେଲେ ସବୁ ସରଳ ହୋଇଯିବ, ସବୁ ସମସ୍ୟାର ଅନ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଜୀବନର ସର୍ବଶେଷ କବିତାରେ (‘ତୋମାର ସୃଷ୍ଟିର ପଥ’—ରଚନା ୩୦ । ୭ । ୪୧) ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏହାହିଁ ସୂଚିତ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଜାଣିଶୁଣି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର-ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିପାଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ରଚନା-ସମୁଦ୍ରରୁ ଏଠୁ ସେଠୁ ଚେନାଏ ବା କେନାଏ ବୁହିଁ ଆଣି ଏଇଟା ବା ସେଇଟା ପ୍ରମାଣ କରି ବସିବାଦ୍ୱାରା ମୋର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଧୃଷ୍ଟତା ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦୂରତାକୁ ଆଦୌ ଦୂରତା ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯିଏ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିଥିବେ, ବଙ୍ଗଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଓ ତାହାର ରସଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଅନୁଭବ କରିବେ ନାହିଁ । କେବଳ ଆପଣାର ହୃଦୟକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିବା ପୂର୍ବାଗ୍ରହଗୁଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିପାରିଲେ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ବଙ୍ଗଳା ଏହି ଦୁଇ ଭାଷା ଭିତରେ ସେତିକି ବେଶୀ ଅନ୍ତର ନାହିଁ । ରବୀନ୍ଦ୍ର-ସାହିତ୍ୟ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ର-ପ୍ରତିଭା ସହିତ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ଏକ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରୁଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କୁ ଆମେ ଯେତିକି ଆଗ୍ରହରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଚୁ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମର ସେତିକି ଆଗ୍ରହରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଶିଖିବା ଉଚିତ, ସେତିକି ଦୋଷମୁକ୍ତ ନିର୍ମଳ ମନନେଇ ସେଥିରେ ଅବଗାହି ଶିଖିବା ଉଚିତ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଓ ଖର୍ବତାକୁ ସେ ବାରବାର ନାନାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ ଆମର କ୍ଷୁଦ୍ରତାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଆମର ସବୁ ଖାଇ ଦେବାକୁ ବସିଚି । ସେହି କାରଣରୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଚଉଦ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟସମୁଦିତ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆପଣାକୁ ନାନାଭାବେ ଖର୍ବ ଓ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ମନେକରୁଚୁ ।

ଏ ଦେଶରେ ଯାହା ଯେଉଁଠି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ଆଜି ସେସବୁ ଯେପରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବାକୁ ବସିଛି । ବାହାର ପରି ଆମର ଭିତରଟା ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଇଛି । ନାନାପ୍ରକାର ଖଣ୍ଡିତ ଅନୁରକ୍ତି ଆମକୁ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟ କରି ପକାଇଛି । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି କ୍ରମେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଜି କୌଣସି ଜୀବନ ନାହିଁ । ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ କୌଣସି ଶକ୍ତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସାଙ୍ଗ ଛାଡି ଗଲୁଣି, ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ଆପଣା ସ୍ୱାର୍ଥର କୁମ୍ଭ ଭିତରେ ସମସ୍ତ ଜଗତଟାକୁ ପୂରାଇଦେବୁ ବୋଲି ଆମେ ଯେତିକ ଚେଷ୍ଟା କରୁଚୁ, ଆମର ଶକ୍ତି ସେତିକ ଖସି ଖସି ଯାଉଛି । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ବିକୃତ ପ୍ରଲୋଭନ-ଜର୍ଜର ଦଉଡରେ ଯେପରି ଆମେ ସମସ୍ତେ ହତବଳ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କେବଳ ଅନ୍ଧାର ଓ ବିଲୋପର ବିଭୀଷିକା ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲୁଣି । ଏ ସମାଜର ନେତା ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଇଯିବାର ଶକ୍ତି ହରାଇ ବସିଲାଣି, ଏ ସମାଜର ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଶକ୍ତି ହରାଇ ବସିଲାଣି, ଏ ସମାଜର ସାହିତ୍ୟିକ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଭାବରେ ସଭାମଣ୍ଡପର ସମ୍ମାନରେ ଭଣ୍ଡି ଯାଇ ତୋଷ କରି ରଖିବାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରି ବସିଲାଣି । ଏ ସମାଜର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ୟାୟକୁ ଅନ୍ୟାୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ତାର ମୁହଁରେ ଭାଷା ନାହିଁ; କାରଣ ତାର ମନ ଭିତରେ ଆଜି କୌଣସି ସାହସ ନାହିଁ ଓ ହୃଦୟ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଏତିକବେଳେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର କଥା ବେଶୀ ମନେପଡୁଛି । ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ସେ ଏହି ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଏହିପରି ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

"ଅନ୍ନ ଚାଇ, ପ୍ରାଣ ଚାଇ, ଆଲୋ ଚାଇ, ଚାଇ ମୁକ୍ତବାୟୁ,
ଚାଇ ବଲ୍, ଚାଇ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଆନନ୍ଦ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଲ ପରମାୟୁ,
ସାହସ ବିସ୍ତୃତ ବକ୍ଷପଟ ।"

ଜଗତ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି 'ବିଶ୍ୱାସର ଛବି'ଟିକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ଧରିବାକୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କବିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର

ଶତବାର୍ଷିକୀର ଉତ୍ସବମତ୍ତ ସମାବେଶରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା, ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ତାଙ୍କର ନିର୍ଭୟତାର ଏକଶତାଂଶ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଆମ ଭିତରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ, ତା'ହେଲେ ମୁଁ ତାହାକୁ ହିଁ ଏ ଦେଶର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କହିବି । ଇଂଲଣ୍ଡର କବି ଓ୍ୱାର୍ଡ଼୍‌ସ୍‌ଓ୍ୱର୍ଥ ଇଂଲଣ୍ଡର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଜାତିର ପରଲୋକଗତ କବି ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କର ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ । ଏ ଜାତିର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଆଜି ଆମେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାକୁ ଆତ୍ମଗତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଏହି ଜାତିର ଜୀବନରୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ମୃତ୍ୟୁର ନିରାକରଣ ଲାଗି ଆଜି ଆମେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଙ୍ଗୀତଟିଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରାଇବା :

ହେ ଭୈରବ, ଶକ୍ତି ଦାଓ ଭକ୍ତପାନେ ଚାହ ।
ସର୍ବ ଖର୍ବତାରେ ଦହେ ତବ କ୍ରୋଧଦାହ ।
ଦୂର କରୋ ମହାରୁଦ୍ର
ଯାହା ମୁଗ୍‌ଧ ଯାହା କ୍ଷୁଦ୍ର,
ପ୍ରାଣେରେ କରିବେ ତୁଚ୍ଛ ତ୍ୟାଗେର ଉତ୍ସାହ ॥

ଦୁଃଖେର ମନ୍ଥନବେଗେ ଉଠିବେ ଯେ ଅମୃତ,
ଶଙ୍କାହତେ ରକ୍ଷାପାବେ ଯାରା ମୃତ୍ୟୁଭୀତ,
ତବ ଦୀପ୍ତ ରୌଦ୍ରତେଜେ
ନିର୍ଝରିୟା ଗଲିବେ ଯେ
ପାଷାଣଶୃଙ୍ଖଳୋନ୍ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଣେର ପ୍ରବାହ ॥

ଉତ୍‌ପୁରା, ଆଗ୍ରା,
୧୩ । ୪ । ୬୧

[ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ,
'ରବୀନ୍ଦ୍ର-ସ୍ମରଣିକା' ୧୯୬୩]

☆ ☆

ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ତପସ୍ୟା

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ରାଜସଭାରେ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଭକ୍ତ ବୋଲାଉଥିବା କେତେ କବି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳେ, ରାଜସଭା ଓ ରାଜାନୁଗ୍ରହରୁ ବାସନ୍ଦପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ବି ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ, ଅର୍ଥାତ୍ କବିସମ୍ରାଟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରେ ଗୋଟାଏ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଧିକ ଅତିବାହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଭଞ୍ଜୀୟ ସ୍ରୋତରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ସୁଧୀ-ମହଲରେ ସରସ୍ୱତୀବିଳାସ ହେଉଥିଲା । ସେତିକି ବେଳେ ତେଣେ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଭ୍ରମଭୋଇ 'ସ୍ତୁତିଚିନ୍ତାମଣି' ଲେଖିଲେ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଏ ପାଖରେ ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ, ଭକ୍ତକବି ତଥା କବିବରଙ୍କର ନାନା ଅଭାବନୀୟ କୃତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟତା ତଥା ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରାୟ କମ୍ପୁଥିଲା ସମୟରେ ସେ ପାଖରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାହିତ୍ୟରେ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଥିଲେ, ଭକ୍ତକବି ନୂତନ ପ୍ରଚରିତ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତାହାର ବନ୍ୟାକୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାର ନାଳ ଭିତରେ ବୁହାଇ ଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଥିଲେ । କବିବର ରାଧାନାଥ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକାଠି ଚଳାଉଥିବା ସରକାରଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଉଚ୍ଚ ହାକିମ ଥିଲେ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସ୍ୱଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ଥିଲେ, ଧନରେ ଦରିଦ୍ର ଥିଲେ; ଜାତିରେ ତନ୍ତୀ ଥିଲେ, ବୃତ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ତନ୍ତୁବାୟ ଥିଲେ ।

ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ଆପଣାକୁ ଗୋଟା ସୁଦ୍ଧା ମଜ୍ଜାଇ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍‌କାଳୀନ ରାଜାଶ୍ରୟୀ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଆଖି ବୁଜି ଚୈତନ୍ୟମାର୍ଗ ଧରିଲା । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଡ଼େ ଯେତେଦୂର

ନିବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ରହିଲା, ନୂତନ ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମପ୍ରଚାରର କଲ୍ଲୋଳ ଭିତରେ ତାହାଠାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ରହିଲା । ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ତଥା ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ନେଇ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଗୌଡ଼ୀୟ କୀର୍ତ୍ତନର ଅନୁକୃତିରେ କାବ୍ୟ ଓ ପଦାବଳୀ ମାନ ଲେଖିଲେ । ଏମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ଅଧା ବଙ୍ଗଳାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଯାଏ ଗଡ଼ି ଆସୁଥିବା ପରମ୍ପରାଟି ସତେଅବା ଛିଣ୍ଡି ହୋଇ ଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରସାରି ଥିବା ଖିଅଟି ସତେଅବା ଛିଣ୍ଡି ହୋଇଗଲା । ପଞ୍ଚସଖା ବି ଚୈତନ୍ୟ-ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରଥମ ଦୀକ୍ଷା ନେଇଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଗୌଡ଼ୀୟ ମାର୍ଗ କିମ୍ବା ରାଜସଭାର ଅତିଲାଳନ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ମୋଟେ ଧରା ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ରାଜଧର୍ମର ଫରମାସ ଅନୁସାରେ ପଦକୁ ପଦ ଛାନ୍ଦି ଦେଉଥିବା ବେଳେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେ ଅଡ଼େ ବୁଲୁଥିଲେ, କେତେ କେତେ ଜାଗାରେ ଗାଦି ଥାପନା କରୁଥିଲେ । ସେଇମାନଙ୍କର ବାସନା ବଳରେ ରାଜସଭାର ବାହାରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଆରେ ଭାଗବତ ଲେଖା ହେଲା, ରାମାୟଣ ଓ ହରିବଂଶ ଲେଖା ହେଲା । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାକୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲା ହେଲା, ଏହି ଦେହ ଭିତରେ ହିଁ ବଡ଼ ଦେଉଳ ଓ ବାଇଶି ପାହାଚର ଠାବ କରାଯାଇ ନୂଆ ଭୂଗୋଳ ଲେଖାଗଲା । ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଅଣାକାରର ସନ୍ଧାନ କରାଗଲା । ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାଟି ଲାଗି ନାନା ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ମତର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଯୁଗଟାକୁ କଳି ରଖିବା ଆଉ ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । କାରଣ ରାଜସଭାର ବରାଦ ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେଲା ନାହିଁ, ପଞ୍ଚସଖା ହିଁ ଯୁଗର ବାହକ ହେଲେ ।

ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ବି ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିପରି ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଟି ଧାରା ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥାଉଁ । ସେତେବେଳକୁ ପୁରୀରେ ବଡ଼ରାଜା ରହିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶାସନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା, ବିଶେଷତଃ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଶା ସେତେବେଳେ କେତେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ

ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏହିସବୁ ଖଣ୍ଡରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଖଜଣା ଭୋଗ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ରାଜା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବିଳାସରେ ରହୁଥିଲେ, ରାଜସଭାରେ ସାହିତ୍ୟ ଆପ୍ୟାୟନ କରାଉଥିଲେ ଓ ପାରିତୋଷିକ ଦେଉଥିଲେ । ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କର ରତି-ଲୀଳାକୁ ନେଇ ଛାନ୍ଦ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ରୀତି ଯୁଗର ରଚନା ଶୈଳୀକୁ ଅନୁସରି ଏହି ସବୁ ଛାନ୍ଦ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ଗୋଟିପୁଅମାନେ ନାନାଭଳି ନୃତ୍ୟଦ୍ୱାରା ସେହି ସବୁ ଛାନ୍ଦରେ ଗତି ଆଣି ଦେଉଥିଲେ । ଏବଂ ରାଜାଙ୍କୁ ବେଢ଼ି କରି ବସିଥିବା ମତ୍ତମନ ଭକ୍ତ-ଭ୍ରମରମାନେ ସେହି ସବୁ ଗୀତସୁଧା-ରସକୁ ପାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ସତେ ଅବା ଆଉ ଗୋଟାଏ ଭିନ୍ନ ପରମ୍ପରା ଓ ଭିନ୍ନ ରୁଚିର ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇ ଓଡ଼ିଶାର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଭୀମଭୋଇ ପଦ ଲେଖୁଥିଲେ । ଭୀମ କନ୍ଧ ଥିଲେ, ଅନ୍ଧ ବି ଥିଲେ । ସକଳ ଅନୁଗ୍ରହର ପରିଧି ବାହାରେ ରହି ସିଏ ସତେ ଅବା କେବଳ ଭିତରର ବୋଲି ମାନି ପଦ ଲେଖୁଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ମହିମା ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିଲେ, ମହିମାଙ୍କର ନିକଟରେ ହିଁ ଭଲ ଓ ଭେଲର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେଉଥିଲା । ମହିମାଙ୍କର ମନ ଜାଣି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଣି ଅନୁରୂପ ପ୍ରକାରେ ବେଶ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଆର ପାଖରେ ମହିମା ଯାବତୀୟ ଅନୁରାଗର ଆକର ଓ ଉତ୍ପ୍ରେରକରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେଇ ମହିମାର ଉତ୍ପ୍ରେରଣା ଆଖି ଫିଟାଇ ଦେବାରୁ ହିଁ ପଦ ପରେ ପଦ ବାହି ଯାଉଥିଲା । ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଉଠିହୋଇ ଯାଉଥିଲା । 'ସ୍ତୁତିଚିନ୍ତାମଣି' ହେଉଛି ଅନ୍ଧର ଆଖି ଫିଟାଇ ଅନାଇବାର କାହାଣୀ, ପଙ୍ଗୁର ବାଟ ଚାଲିବାର କାହାଣୀ ।

ଏହାପରେ ଆମ ଏ ଯୁଗର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲାବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେଇକଥା । ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ରାଜନୈତିକ ସଙ୍କଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଯାଇ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଯୁଗର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ହିଁ ପ୍ରଧାନତଃ ଓଡ଼ିଆରେ ନୂଆ ନୂଆ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ହେଲା । ବଙ୍ଗଳାରେ ଯାହା ଅଛି, ଆମ ଘରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ସେଇଆ ସବୁ ଦେଖାଇ ପାରିବା, ସେତେବେଳେ ଏହିପରି

ଏକ ଜିଦ୍ କବିବର ରାଧାନାଥ ଓ ତାଙ୍କ ଗହଣର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଲା । ବଙ୍ଗଳାରେ କାବ୍ୟ ଅଛି, ତେଣୁ ଆମର ଏଠି କାବ୍ୟ ଲେଖାଗଲା; ବଙ୍ଗଳାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରୀତିର ଅନୁକରଣ କରି ଗୀତିଗାଥା ଓ ଆଖ୍ୟାୟିକାମାନ ଲେଖାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇ ପାରିବା ଭଳି ସେଥିରୁ କିଛି କିଛି ନମୁନା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବା ଦରକାର । ବଙ୍ଗଳାରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ପଦରେ କାବ୍ୟ ଲେଖା ହେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି, ତେଣୁ ଆମର ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ହେଉ । ସତେ ଯେପରି ସେତେବେଳେ ଆହ୍ୱାନଟା ପ୍ରଧାନତଃ ବାହାରୁ ହିଁ ଆସୁଥିଲା । ସତେ ଅବା ଏକ କାଳ୍ପନିକ ଲଢ଼େଇର ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ଲେଖାକୁ ସେଥିରେ ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଅସ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ମଧୁସୂଦନ, ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନ ସମସ୍ତେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳର ମଣିଷ । ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସେତେବେଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳଟାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ, ହାକିମ-ହୁକୁମାଙ୍କର ବିଚରଣ-ଭୂମିଠାରୁ ଅନେକ ଅନ୍ତରାଳରେ ସେତେବେଳେ ବରପାଲିର ଜଣେ ତନ୍ତୀ ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାରେ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ସେ ପାଠଶାଠ ବେଶୀ କିଛି ନ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । ଅଥଚ ଯେତିକି ପଢ଼ିଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଦିଗରେ ଯେତିକି ଅନୁଶୀଳନ କରିଥିଲେ, ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜର ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ହିଁ ସେ ତାହା କରିଥିଲେ । ଏବଂ ସେହି ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ହିଁ ସେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଆପଣାର ଭୋକ ମେଣ୍ଟାଉଥିଲେ ଓ ଆପଣାକୁ ନିମିତ୍ତ-ରୂପେ ଲଗାଇ କିଛି ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆନନ୍ଦ ବି ପାଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭିତରେ ଚାଲିଥିବା କୌଣସି ଲଢ଼େଇରେ ହୁଏତ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବାର କୌଣସି ଲାଳସା ରଖି ସିଏ କିଛି ଲେଖୁ ନ ଥିଲେ, ହୁଏତ ସ୍ୱଭାବତଃ ହିଁ ମେହେରଙ୍କର କାହାରି ସହିତ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ିବାର ନ ଥିଲା । ସେ ଆର୍ଥିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ତାହା ସହିତ କେବେ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧ ଲଢୁ ନ ଥିଲେ । ନିଜ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଆଉ ଏକ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ

ହୋଇଥିଲେ ମଣିଷ କାହାର ସହିତ ଲଢ଼ିବା ଲାଗି କୌଣସି ମନ କରେ ନାହିଁ, କେବଳ ଆପଣା ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରାଣ-ସମ୍ପଦକୁ ଏକୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ସତେ'ଅବା ସ୍ୱନବୀନତ ଫୁଲଟିଏ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିବାକୁ ଚାହେଁ, ମେହେର ହୁଏତ ସେହିଭଳି ଏକ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ଏହାକୁ କେବଳ ପ୍ରତିଭା ବୋଲି କଦାପି କହି ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ପ୍ରତିଭାଠାରୁ ଅନେକ ବେଶୀ । ଏହି ସମ୍ପଦ ହେଉଛି ଏକ ତପସ୍ୱୀର ସମ୍ପଦ ।

ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଜଣେ ବାଉଲ ନମାଜ ବିଷୟରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର କଥା କହିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ସେ କେବଳ ନମାଜଦ୍ୱାରା ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥିବାର ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ନିରନ୍ତର ପ୍ରାର୍ଥନାର ପରିପ୍ରକାଶିତ ରୂପ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଚନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦେଖିବାରେ କେବଳ ମସଜିଦ୍ କିମ୍ବା ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ନମାଜ ଚାଲି ନାହିଁ; ନମାଜ ଆକାଶ ଓ ଭୂତଳ ଭରି ସବୁଠାରେ ଚାଲିଛି । ଫୁଲର ନମାଜ ହେଉଛି ଫୁଟି ଉଠିବାରେ, ନଦୀର ନମାଜ ବହିଯିବାରେ, ଚଢ଼େଇର ନମାଜ କୂଜନରେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନମାଜ କିରଣ ଦେବାରେ,—ସେ ଏହିପରି କହିଚନ୍ତି । ଭକ୍ତର ଏହି କଳ୍ପନାଟି ଆମ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଭକ୍ତିଯୋଗ-ପ୍ରକରଣରେ କେଉଁଠାରେ ରହିଛି ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ । କାରଣ ଭକ୍ତର ଭକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ମୂଳତଃ ଅନ୍ତରର ଏକ ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିପାରେ, ହୁଏତ କେବଳ ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ଭକ୍ତ ଏଭଳି କଥା କହିପାରେ । ଆପଣାର ନମାଜ ସହିତ ସେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ନମାଜକୁ ସମ୍ମିଳିତରୂପେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । ଏକଥା ତପସ୍ୱୀ କହିପାରେ । ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ହୁଏତ ସେହିଭଳି ଜଣେ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ସେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅଭିନବ ତପସ୍ୟାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ 'ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ' ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି 'କୃଷକ ସଙ୍ଗୀତ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନର କେତେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ତଥା ବହିରଙ୍ଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଖୋଜି ବୁଲିଚନ୍ତି । ତଥାପି ମେହେରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମକୁ ବାରବାର ତାଙ୍କର ଏହି ତପସ୍ୟାନୁସିକ୍ତ ଅନୁରାଗଟି ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତାଙ୍କର

ସହିତ ସତେ ଅବା ଏକାନ୍ତ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ବସି ଯିବାକୁ ମନ ହୋଇଥାଏ । କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ କଅଣ କରି ପାରନ୍ତା ?

ଦେବତାମାନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗର ସମକକ୍ଷ ହେଲଭଳି ଆଉ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱର୍ଗ ବସାଇବାର ପରାକ୍ରମ ହାସଲ କରିବା ସକାଶେ କୁଆଡ଼େ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ କିମ୍ବା ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର ଆସନ ଟଳାଇ, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଈପ୍‌ସିତ ବରର କାମନା କରି, ଆମ ପୁରାଣର କେତେ କେତେ ଧୁରନ୍ଧର ବ୍ୟକ୍ତି ତପସ୍ୟା କରିଚନ୍ତି । ଦେବତା, ଅସୁର ଓ ମଣିଷ ସମସ୍ତେ ତପସ୍ୟା କରିଚନ୍ତି । କିଏ ଇନ୍ଦ୍ର ପଦକୁ ମନ ବଳାଇଚି, କିଏ ଏକଛତ୍ର ଅଧିପତି ହେବାକୁ ମନ ବଳାଇଚି ତ ପୁଣି ଆଉ କିଏ ସର୍ବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ମନ ବଳାଇଚି । ଏସବୁ ତପସ୍ୟା ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ତରର ତପସ୍ୟା । ଏମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟାକୁ ଆମେ ବାହା ବାହା ଦେବା ସତ, ମାତ୍ର ଆମେ ତଥାପି ଏମାନଙ୍କୁ ତପସ୍ୱୀ ବୋଲି ଆଦୌ କହିବା ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ତପସ୍ୟା ଜୀବନର ଏକ ଧର୍ମ ରୂପେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତାହା ହେଉଚି ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାରର ତପସ୍ୟା । ଏଠାରେ ତପସ୍ୟା କହିଲେ, ଆପଣାର ବାଟରେ ଆରୋହଣ କରି ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ଉଠିଯିବାକୁ ବୁଝାଇବ, ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ହୋଇ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେବାକୁ ବୁଝାଇବ ଓ ପାଖୁଡ଼ା ପାଖୁଡ଼ା ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିବାକୁ ବୁଝାଇବ । ଏଠି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ପ୍ରସାରଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଆହୁରି ଉପରକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ, ପାଦ କାଟି ସତେ ଅବା ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି କରି ଚାଲିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ଯାଇ ଏହି ତପସ୍ୟା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଅମୁକଠା କି ସମୁକଠା ପାଇଗଲେ ଏହି ତପସ୍ୟାର ଅନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହି ତପସ୍ୟାର ଯାତ୍ରାପଥରେ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ ପାରିହେବା ପରେ ଆଗକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ ଦିଶିଯାଏ, ଗୋଟିଏ ଶିଖର ଆରୋହଣ କରି ସାରିଲେ ସମ୍ମୁଖରେ ଗଗନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶିଖର ଦିଶିଯାଏ । ଏହି ଯାତ୍ରାରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଗଲେ ତପସ୍ୱୀକୁ ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତି ମିଳେ, ସେଥିରେ ସେ ଆପଣାକୁ ଆଉ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ କରି ଦେଖେ ନାହିଁ, ଆପଣାର ଆନନ୍ଦକୁ ଭୁବନଯାକ ଭରି ରହିଥିବା ଆନନ୍ଦଠାରୁ ପୃଥକ ବୋଲି ଅନୁଭବ

କରେ ନାହିଁ । ଏହିଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଆନନ୍ଦ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ପାଏ,—ତେଣୁ ସଂସାର ଭଲ ଲାଗେ, ଜୀବନ ବି ଭଲ ଲାଗେ । ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସବୁ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ । ଆଧୁନିକ କେତେକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଏହି ଅର୍ଥରେ Peak Experience ବୋଲି ଗୋଟିଏ କଥାର ବ୍ୟବହାର କରିଚନ୍ତି । Peak Experience, ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଖର ଦେଶରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ଅନୁଭୂତି, ଯେଉଁଠାରେ କି ଆପଣାକୁ ତଥା ଆଉ ସବୁକୁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । କେବଳ ଧର୍ମ କିମ୍ବା କେବଳ ଈଶ୍ୱର-ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ଯିଏ ଆପଣାକୁ ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ ପାରିବ, ସିଏ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଭୂତିର ଅଧିକାରୀ ହେବ । ଏକ ଏକାତ୍ମତାର ଉପଲବ୍ଧି କରି ସେ ଜୀବନରେ ନିର୍ଭୟ ହେବ, ବିଶ୍ୱଜଗତକୁ ନିର୍ଭୟ ମଣିବ । ସାହିତ୍ୟ-ପଥରେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଏହି ଅନୁଭୂତିର ସନ୍ଧାନ କରି ବାହାରିଥିଲେ । ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦେଇ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣା ସୃଜନ-ବାସନାର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସେ ଏହି ଶିଖର-ଅନୁଭୂତିର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରିବା ଲାଗି ଓ ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସତତ ନିବାସ କରି ରହିବା ଲାଗି ଆପଣାର ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ ।

ସେଥିଲାଗି ମେହେରଙ୍କର ରଚନାରେ ବାର ବାର ଏହି ଆରୋହଣ କରି ଯାଉଥିବାର ଅନୁଭୂତିଟି ହିଁ ଆଗ ହୃଦୟରେ ଆସି ବାଜୁଥିବା ପରି ମନେହୁଏ; ସେଠି ସତତ ଗତି, ସତତ ପ୍ରସ୍ତୁତି । ମଣିଷର ଜୀବନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବଣର ଫୁଲ ଯାଏ ସମସ୍ତେ ସତେ ଅବା ଖାଲି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଚନ୍ତି, ଖାଲି ସେଇଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବାରେ ଲାଗିଚନ୍ତି, ଏକ ଆରୋହଣ-ପଥରେ ସୋପାନ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେମାନେ ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସଫଳ କରୁଚନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀମାନେ ବି ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ଜୀବନଟାକୁ ବସ୍ତୁତଃ କେବଳ ଏକ ଗୃଳ ଯିବାର ଧନ୍ଦା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିର କରିଚନ୍ତି । ମଣିଷ ଯେ ଏଠି ଏହି ସଂସାରରେ ଅଛି, ତାହା ଆକସ୍ମିକ, ସ୍ୱନିର୍ବାଚିତ ନୁହେଁ । ସିଏ ଗୃଲିବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ଅଭିଶପ୍ତ ସିସିଫସ୍ ପରି ପର୍ବତର ଗଡ଼ନ୍ତି ରାସ୍ତାରେ ଆପଣା ଜୀବନର ପଥରଟାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହି ତଳୁ ଉପରକୁ ଯିବାର ଅପଦସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ତାକୁ କରିବାକୁ

ହିଁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ତାହାହିଁ ଜୀବନ,—ଏଥିରୁ ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ଆଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସେ କେବଳ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱଟାର ଚତୁଃସୀମା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ବୋଲି ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସେ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଆଉ କେତେ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧି ସକାଶେ ଏକ 'ପ୍ରସ୍ତୁତିରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଚେତନାଟିକୁ ସେ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଆଉ କେତେ ଚେତନାର ଉପଲବ୍ଧି ସକାଶେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତୁତିରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ମେହେରଙ୍କର ଆଖିରେ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସ୍ତିତ୍ୱମୟ ପୃଥିବୀ କଦାପି ଅର୍ଥହୀନ କିମ୍ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ନୁହେଁ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ହେଉଛି ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ସତେ ଅବା ଏହି ସୃଷ୍ଟିଭରି ବୈଚିତ୍ର୍ୟଟି ମଧ୍ୟରେ ସଂଗୁପ୍ତ ଅଥଚ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ସତ୍ୟ । ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବା,—ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାକୁ ସକଳ ବିଧାନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିଧାନ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ଆପଣାର ଭିତରେ ତଥା ବାହାରେ ତାହାକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେବା,— ଏହାହିଁ ତପସ୍ୟା । ଏହି ତପସ୍ୟାରେ ଭାଗ ନେଇ ପାରିଲେ ଆମେ ହିଁ ଏହି ଧରାକୁ ରକ୍ଷିବାରେ' ସହଯୋଗ କରିପାରିବା, ବିଶ୍ୱ-ତପସ୍ୟାରେ ଭାଗ ନେଇ ପାରିବା ।

ମେହେରଙ୍କର ସୀତା ହେଉଛନ୍ତି ମୂଳତଃ 'ତପସ୍ୱିନୀ', ତପସ୍ୱୀ ମେହେରଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଓ ଅନବଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି । 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟରେ ଅନୁକମ୍ପାଙ୍କ ଭାଷାରେ କବି ଠିକ୍ ତାହାହିଁ କହିଛନ୍ତି :

ଦଇବ ସ୍ୱଭାବେ ତୁ ତପସ୍ୱିନୀ, ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ମୁଁ ପାରିଛି ଚିହ୍ନି ॥
ପବିତ୍ର ପ୍ରାଣ ତୋ ଅତି କୋମଳ, ଘୋର ତପସ୍ୟାର ଦୁର୍ଲଭ ଫଳ ॥ ୫ । ୨୮

ବାଲ୍ମୀକୀ ଓ ଲବକୁଶଙ୍କ ହାତରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ପତ୍ରରେ ସୀତା ଆପଣାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ କେବଳ 'ମୁହିଁ ତପସ୍ୱିନୀ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କରାଉଛନ୍ତି, ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ କେତେ ସୁଧୀ, ମୁନି ଓ ପଣ୍ଡିତବର୍ଗଙ୍କୁ ଡକାଇ ଦେଇ

ଉଠାଇଛନ୍ତି । ଯଜ୍ଞବେଳେ ସହଧର୍ମିଣୀ ପାଖରେ ରହିବା ହେଉଛି ବିଧାନ । ତେଣୁ ଅନ୍ତତଃ ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାଟି ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଦାରପରିଗ୍ରହ କରିଥିବେ, ବନବାସିନୀ ବଧୂର ସୀତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଅନୁମାନ କରିନେବା ଆଦୌ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେ । ଏହିଭଳି ଏକ ଅନୁମାନ ଦ୍ୱାରା ଯେ କେବଳ ଦୁଃଖ ଓ ଦାହ ହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ହୁଏ, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ । ତଥାପି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସୂୟା ବା ଆମୃତଉନ ଜନିତ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସୀତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚିଠି ଲେଖି ବସି ନାହାନ୍ତି । ରାଜରାଣୀ ସୀତାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ହୁଏତ ଅସୂୟା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ମେହେର-କଳ୍ପନାର ତପସ୍ୱିନୀ ଲାଗି ତାହା ସେପରି ହୋଇ ପାରନ୍ତା କିପରି ? ଏଠାରେ ତପସ୍ୱୀ ଗଙ୍ଗାଧର ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ ସଂଯମର ନିଦର୍ଶନ ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି । କେବଳ ଅଭିଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସିଂହାସନଟାକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେବାଲାଗି ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ରହିଥିଲେ ହେଁ ସୀତା ଅଭିଯୋଗର ନାଆଁ ମଧ୍ୟ ଧରୁ ନାହାନ୍ତି । ଯିଏ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟା ହୋଇ ପାରିଲା, ସୀତା କେବଳ ତାହାରିପରି ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ତାହାରି ପରି ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ନୁହେଁ, ତାହାରିପରି ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି :

> କାହିଁ କେଉଁ ରୂପେ କଲା କି ଘୋର ତପସ୍ୟା
> ତପସ୍ୟାକୁ ତାର ମୋର ବଳୁଛି ଲାଳସା ।
> କିଏ କହିଦେବ ସେହି ତପର ନିୟମ
> ....—(ଏକାଦଶ ସର୍ଗ)

ତପସ୍ୟାର ଏକ ସମଗ୍ର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମେହେର ଆଶ୍ରମର ଉପକଣ୍ଠରେ ବହି ଯାଉଥିବା ତମସା ନଦୀର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁକୂଳ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ବହିଯିବା ହେଉଛି ନଦୀର ତପସ୍ୟା, ନଦୀର ଧର୍ମ । ଯିଏ ସବୁ ବାଧା ଭାଙ୍ଗି ପର୍ବତ ଫୁଟାଇ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବ, କେଉଁଠି ହେଲେ ଅଟକି ଯିବାର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, କେବଳ ବହି ଚାଲିଥିବ । କେବଳ ବହିଯାଇ ସେ ବିଶ୍ୱ-ଚରାଚରର କଲ୍ୟାଣ

କରୁଥିବ । ନଦୀର ଏହି ତପସ୍ୟାମୟ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ହିଁ ତା'ର ଯଥାର୍ଥ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ ମୂର୍ତ୍ତି, ତା'ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି । ସୀତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ତମସା ଠିକ୍ ତାହାହିଁ କହିଛି :

ବନେ ବନେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଗଣ୍ଡ କୁହୁକେ ନ ଭ୍ରମି
ବହୁ ବାଧା ଅତିକ୍ରମି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜୀବନେ,
ଅନ୍ଧାର ଦୁଃଖ ନ ଗଣି ଆଲୋକ ସୁଖ ନ ମଣି
ଚାଲିଛୁ ଦୂର ସରଣୀ ନତ ବଦନେ ।
ଜନମ କରୁଛୁ ସଫଳ,
ତୋୟଦାନେ ତୋଷି ତୀରବାସୀ ସକଳ ॥— ୪ । ୧୧

ତମସାନଈର ସଲିଳ ସୁଅରେ ଅନାବନା କେତେ ଝରାଫୁଲ ଭାସି ଯାଉଛି । ରାମ-ସୀତାଙ୍କୁ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀ ମାନି ରାମାବତାର-ଲୀଳାକୁ ଏକମାତ୍ର ଲୀଳାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଓ ସେଥିଲାଗି ତାହାର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବା କୌଣସି ପକ୍କା ଭକ୍ତ-ସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଆଖିକୁହିଁ ଆଣନ୍ତା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ତପସ୍ୱୀ ଆଖି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବି ଏଡ଼ିଯିବାକୁ ରାଜି ନୁହେଁ । ସକାଳ ପ୍ରହରର ସମଗ୍ର ଶିହରିରେ ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସତେ ଅବା ଏକ ଚରାଚରମୟ ତପସ୍ୟାର ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବ୍ରତ ଓ ବ୍ରତଶୀ-ଜୀବନର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଭରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଫୁଲସବୁ ଆଜି ଏକ ମହତ୍ତର ବାସନାକୁ ହୃଦୟ ଭିତରେ ଧରି ଆପଣାକୁ ନଦୀ-ଜଳରେ ଝାସ ଦେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି :

ପତିବ୍ରତା ଅଙ୍ଗ ଲାଗି ପବିତ୍ର ହେବାର ଲାଗି
ବ୍ରତଶୀ-ବାସ-ବିରାଗୀ ପ୍ରସୂନମାନ,
ଦୂରୁଁ ଦୂରୁଁ ଝାସି ଝାସି ଧାଇଁଥିବେ ଭାସି ଭାସି
ଭ୍ରମୁଥିବେ ଆସି ଆସି......... — ୪ । ୧୫

'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ'ର ଏକାଧିକ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ । 'ପ୍ରାର୍ଥନା' କବିତାଟିରେ ବିଶ୍ବ ଜୀବନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେହି ପରମ-ପଦରେ ନିବେଦନ କରିବାଲାଗି କବି କେବଳ ଆପଣାର ମୁଁ-କାରଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ହେଲେ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ-କାର, ଅର୍ଥାତ ଯାହା ଏକକୁ ଅନେକ ଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖେ, ଖଣ୍ଡକୁ ଅଖଣ୍ଡ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ କରି ଦେଖେ, ଏବଂ ଅଂଶମାନଙ୍କୁ ସମଗ୍ରଠାରୁ ବିଭକ୍ତ କରି ଦେଖେ । ସେଥିଲାଗିକବେଳେ ହିଁ ଆପଣାର ଦୁଃଖ ଆପଣା ଉପରେ ମାଡିପଡ଼େ, ଆପଣାର ଜ୍ଞାନ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଆପଣାକୁ ଆବୋରି କରି ରହିଥାଏ, ଆପଣାର ହୃଦୟ ତା'ର ଚାରିପାଖରେ ଥିବା ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବାକୁ ଭୟ କରୁଥାଏ, ଓ ଆପଣାର ଭକ୍ତି-କାନରେ ବାନ୍ଧି ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଲୋଡୁଥାଏ । ମୁଁ-କାରର ନିବେଦନ କରିଦେଇ ପାରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଆପଣାର ଏହି ଭୂମିଟିରୁ ଯଥାର୍ଥ ବାଗରେ ଆଉ କେତେ ପାହାଚ ଉଠିଯାଇ ପାରିବା, ତପସ୍ୟାର ଅଭିକ୍ରମରେ ଈପ୍‌ସିତର ନିକଟତର ହେବା । 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ'ର ଆଉ ଦୁଇଟି କବିତା ହେଉଛି 'ଅମୃତମୟ' ଓ 'ମଧୁମୟ' । ତପସ୍ୟାର ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି ତପସ୍ୱୀ ଆପଣାର ଉତ୍ସ ତଥା ଆପଣାର ଗନ୍ତବ୍ୟ-ସ୍ଥଳକୁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟର ଆଧାରରୂପେ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଏଠାରେ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ କେଡେ ନିର୍ଭରର ସହିତ କହି ପାରୁଛନ୍ତି :

ମୁଁ ତ ଅମୃତ ସାଗର ବିନ୍ଦୁ, ନଭେ ଉଠିଥିଲି ତେଜି ସିନ୍ଧୁ
ଖସି ମିଶିଛି ଅମୃତ ଧାରେ, ଗତି କରୁଛି ସେ ଅକୂପାରେ
ପଥେ ଶୁଖିଗଲେ ପାପ-ତାପରେ, ହୋଇ ଶିଶିର ଖସିବି ତା'ପରେ,
ଅମୃତମୟ
ଅମୃତ ରସସହିତ ମିଶିବି ସାଗରେ ॥

ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ-ପ୍ରଭାବିତ ଏକାଧିକ ସ୍ତବ ଓ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ଏହି ଘୋଷଣାଟି ଅଧିକ ସ୍ୱାଭାବିକ; ଏକ ଗଭୀରତର ଉପଲବ୍ଧିର ସୂଚକ । ଆଉ କବିତାଟିରେ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଧର ତପସ୍ୱୀର ସାହସୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ମଧୁର ସ୍ଫୁରଣ ସହିତ ସମକକ୍ଷ

କରି ଦେଖାଇଚନ୍ତି । ସିଏ ଏଇଠି, ସେଇଠି ନାନା ଝରଣରେ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ଭରି ସିଏ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ସତେ ଅବା ହାତ ବଢାଇଲେ ଅନୁଭବ କରିହେବ, ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇବା ମାତ୍ରକେ ଆଗକୁ ବାଟ ଫିଟିଯିବ, ଆପଣାର ବାସନାକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରି ପାରିଲେ ତାହା ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ପଦରୂପେ ଉପଲବ୍‌ଧ ହେବ । କବିତାଟିରେ ମେହେର ଉଚ୍ଚକୁ ଗତି କରିବାର କଥା କହିଚନ୍ତି—, ହାତ ବଢ଼ାଇବା କଥା କହିଚନ୍ତି । ଏହି ଲାଳସା ଏକ ତପସ୍ୱୀର ଲାଳସା । ଏହାକୁ ହିଁ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଲାଳସାର ପ୍ରେରକାଶକ୍ତି ଜନନୀରୂପେ ଚିହ୍ନି ନେଇ ପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ତପସ୍ୱୀର ଅଭୀପ୍‌ସା ସଞ୍ଚାରିତ ହୁଏ । ତା'ଜୀବନର ଭୂମି ଏକ ଅନ୍ୟ ରଙ୍ଗରେ ଉକୁଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ସେହି ରଙ୍ଗ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ରଙ୍ଗକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ସମ୍ଭାରି ଧରେ, ପାପ ଓ ମରଣର ଭୟ ଛାଡ଼ି ପଳାଏ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେଇ ପାଖରେ ଥିବା କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ଖୁଣ୍ଟୁଲି ଉପରକୁ ଟେକି ଦେଇ ମେହେର ଆମକୁ ଏଇଠୁ ଥାଇ କାକୁସ୍ଥ ଦଇନ୍ୟ ଜଣାଇବାର ଆତୁର ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ତପସ୍ୟାନୁଭୂତିଟି ପାଠକ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ସେଠା ଓ ଏଠାକୁ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗସ୍ଫୁରଣାର ଦୁଇଟି ପ୍ରାନ୍ତବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ଏକତ୍ର ମିଳାଇ ଦେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଯାଉଛି :

ବିଶ୍ୱ ଦେଖ ମଧୁମୟରେ ଜୀବନ
　　　　ବିଶ୍ୱ ଦେଖ ମଧୁମୟ ।
ମଧୁର ଝରଣ କରିବ ହରଣ
　　　　ତୋ' ପାପ ମରଣଭୟ ରେ... ॥
ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କର କରୁଣା କନ୍ଦର
　　　　ମଧୁଝର ଜନ୍ମସ୍ଥଳ ।
ଗୃହିଁ ଝରପ୍ରାନ୍ତ ଉଚ୍ଚେ କଲେ ଗତି
　　　　ପାଇବୁ କରୁଣାଚଳରେ ॥
ହେଲେହେଁ ତୁ ସାନ କରୁଣା ନିଧାନ
　　　　ରାଜ୍ୟରେ କରୁଛୁ ବାସ ।
ବଢ଼ାଇଲେ କର ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦର
　　　　ଲଭେ ନ ହେବୁ ନିରାଶରେ ॥

ମଣିଷର ମନ ଭୂତରୁ ହିଁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ମନର ପ୍ରକୃତିଗତ ଭୂମି ହେଉଛି, ଏକ ଜଗତର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟଭୂମି । ମଣିଷଜୀବନର ଭୂମି କହିଲେ, ସାଧାରଣତଃ ଏହି ମନୋଭୂମିଟିକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଏହି ମନଟା ଅଧିକା ରହିଛି ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଇତର ଆଉମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଶ୍ରେୟସ୍କରରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହେଉଛି, ଅନେକ ସମୟରେ କେତେ ଲୋକ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନା କହିଲେ ସେମାନେ ଏହି ମନୋଭୂମିଗତ ଚେତନାଟିକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । ଏହି ମନ ଭୂତରୁ ଜାତ ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ଭୂତର ସ୍ତର-ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି କେତେ କେତେ ଆଡ଼େ ମନ ବଳାଇବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଏହି ମନ ଭିତରେ ରହିଛି । ଆହୁରି କେତେ ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରିଯିବାର ଅଧିକାର ଏହି ମନର ରହିଛି । ମନକୁ ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତ କରି ନେଇ ପାରିବାରୁ ହିଁ ସକଳ ତପସ୍ୟାର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ି ପାରିବ । ସେଥିପାଇଁ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ମନକୁ ତାର ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମଭୂମିଗତ ସମ୍ଭାବନାଟି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ମନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କଳ୍ପନାଟି ମନକୁ ନେଇ ସତେ ଅବା ନାନା ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତ ବିଚରଣର ଅନୁଭବ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଜଣେ ଅନୁଭବୀର କଳ୍ପନା, ଏହା ଏକ ଅଭୀପ୍‌ସାମୂଳକ କଳ୍ପନା, ଏକ ଆରୋହଣାତ୍ମକ କଳ୍ପନା । 'ମନପ୍ରତି' କବିତାଟିର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ମେହେର କହିଛନ୍ତି :

ଭୂତରୁ ଜନମି ଅଭୂତରେ ଭ୍ରମି
ପାରିବା ତୋ' ଅଧିକାର,
ଭୂତପରେ ଭ୍ରମୀ ନୋହି ଅତିକ୍ରମି
ଯାଇ ଧର ଅବକାର ॥

ତପସ୍ୟା,—ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାତ୍ମା ହେବାର ଅଭୀପ୍‌ସା ଓ ସାଧନା । କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହି ଏକାତ୍ମତା ଅର୍ଜନ କରାଯାଇ ପାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱର ନିବିଡ଼ତମ ସ୍ପନ୍ଦନଟିକୁ ଅନୁଭବ କରାଯାଇ ପାରେ । ତପସ୍ୱୀ ମେହେର ସକଳ ଜୀବନ ଭିତରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି :

ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଯଥା ବିଭିନ୍ନ ବାସ
ଜୀବନେ ଜୀବନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିବାସ ।

—ତପସ୍ୱିନୀ, ୫।୨୫

ହିଁ, ଠିକ୍ ଫୁଲେ ଫୁଲେ ବିଭିନ୍ନ ବାସ ନିବାସ କରି ରହିଥିବା ପରି । ଅନୁଭବୀ କବିଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ପୁଣି ତିନି ରକମର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଯାହା କିଛି କରୁଛି, ସେ ତାହା କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ କରୁଛି, ମାତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଗୁଣଧର୍ମଟି ଅନୁସାରେ ସିଏ ତିନିପ୍ରକାରେ ପ୍ରେରିତ ହେଉଛି । ଗୋଟିଏ ଆସୁରୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ମାନବୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ତୃତୀୟଟି ଦୈବୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଦିବ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ଯୋଉଁ ଆସୁରୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ତପ କରନ୍ତି, ଦମ୍ଭ ଓ ଅହଙ୍କାରର ଲୌହହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ସେମାନେ ଆପଣାର ବେଢ଼ ଭିତରେ ସଂସାରଟାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଚିପି ଧରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ମହେରଙ୍କର କବି-ଦୃଷ୍ଟିର ତପସ୍ୟା ମୂଳରେ ଦିବ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି । ମାନବୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପରି ଏହା ପଛରେ କୌଣସି ଫଳ ପାଇବାର ବ୍ୟଗ୍ରତା କିମ୍ବା ଉଗ୍ରତା ନାହିଁ । କୋମଳତା, ସହଜତା ଓ ସ୍ୱାଭାବିକତା,— ଏ ସବୁ ହେଉଛି ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୟାର ଫଳ । ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୟାକୁ ମନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ଆଉ କେଉଁ ଫଳର କାମନା କରି ପାରିବ ? ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୱୀ ଆପଣା ପାଇଁ ତପ କରେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ଏକ ପ୍ରଥମକାଳୀନ ରଚନାରେ ମେହେର ଆମକୁ ଏହି ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରି ଦେଇଚନ୍ତି ତ ଆପଣାର ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସିଏ କଅଣ ଲୋଡ଼ୁଚନ୍ତି, ସତେ ଯେପରି ସେ ତାହାର ବିଷୟରେ ହିଁ ଆମକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହି ଦେବାକୁ ଚାହିଁଚନ୍ତି :

ନିଜ ପାଇଁ ଲୋକେ ତପ କରିଥାନ୍ତି
ଦୁଃଖପରେ ସହି ଦୁଃଖ,
ପରସୁଖ ପାଇଁ ତପ ସାଧନରେ
ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ସୁଖ ।
ତଳୁ ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ଲୋକ
ଜାଣିଥାଏ ତଳ କଥା,

ଉଚ୍ଚାସନେ ଥାଇ ଯତ୍ନ କରୁଥାଏ
ହରିବାକୁ ତଳ ବ୍ୟଥା ।
ପୁଣି, ନିଜ ସୁଖ କି ହିଁ ଏକାକୀ ଭୁଞ୍ଜିବେ
ସ୍ୱଭାବତତ୍ତ୍ୱକ୍ଷୁ ଜନ ?

—ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ, ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ।

ଏହା ଉଚ୍ଚତର ଥାଇ ତଳର ଦୁଃଖ ଦେଖି କୃପାକଟାକ୍ଷ ପକାଇବା ନୁହେଁ, ଏହା ଏକାତ୍ମତା । ଏହା ତଥାକଥିତ ଅଧମ ଓ ଅଧସ୍ତନ ପ୍ରତି ଦୟା ଦେଖାଇବା ନୁହେଁ, ଏହା ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା । ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଯୁକ୍ତ କରାଏ, ଏହି ଯୁକ୍ତ ହେବାର ଅନ୍ତର୍ବୃତ୍ତିରୁ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଜନ୍ମେ, ଏବଂ ଆଖି ଅସଲ ସ୍ଥାନରେ ରହିଥିଲେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏକାତ୍ମତା ଆଡ଼କୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଯାଏ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୟାର ଗତି-ମୀମାଂସା ।

ତପସ୍ୱୀ ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଯାଏ ନାହିଁ, ବୈରାଗୀ ସଂସାର ଛାଡ଼ି ପଳାଏ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଅବଦମିତ ସଂସାରସକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହୁଏତ ଯେଉଁ ଅସୂୟା ଜନ୍ମେ, ସେହି ଅସୂୟାର ତାଡ଼ନାରେ ବା ତାହାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୈରାଗୀ ଏଠୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଏ । ତପସ୍ୱୀ ଏଇଠି ରହେ, ଏଇଠୁ ମହକ ପାଏ, ଏଇଠୁ ଆଖି ବଢ଼ାଏ, ଏଇଠି ପରିଚୟ ପାଇବା ପାଇଁ ମନ କରିଥାଏ । ଆପଣାର ତପସ୍ୱୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଯାହା କିଛି ଅନୁଭବ କରେ, ସେହି ଅନୁଭୂତିକୁ ନେଇ ସିଏ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାର ବାସନା ରଖେ । ଏଠି ସଂସାର ଯେଉଁଭଳି ଲେସଡ଼ା ଓ ଅବର୍ଜିଆ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଥିରେ ସେ ଖାଲି ଅସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ କରେ । ସେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ କଳାଟାକୁ କଳା ବୋଲି କହେ, ଯାହା ଜାଣିଶୁଣି କଳା ବାଲୁ ବାଲୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ତାହାର କାଳିମାତକ ଧୁଅଯିଗଲେ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରନ୍ତା, ତପସ୍ୱୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଦର୍ଶୀପରି ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଯାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସିଏ ସଂସାରକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ସାଙ୍ଗରେ ନେଇକରି ଯିବାକୁ ଚାହେଁ । ମେହେର ବୈରାଗୀ ନ ଥିଲେ, ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ବୈରାଗୀ ହୋଇଥିଲେ ସେ 'ଜନନୀର ସ୍ନେହ' ଓ 'ଜାୟାର ପ୍ରଣୟ'କୁ ବିଶ୍ୱରୂପୀ ମଧୁର ଝରଣର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଝର

ବୋଲି କଦାପି କହି ନ ଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କର ଏହି କଳ୍ପନାଟି ଅନୁସାରେ ଏଠି ଶତ ଶତ ମଧୁଝର ଆମକୁ ନବନବ କର୍ମ, ନବନବ ମର୍ମ ଓ ନବନବ ଜ୍ଞାନପଥର ଉଦ୍‌ଭାସ ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ରହି ଏହାକୁ ମଧୁମୟ ତଥା ଅମୃତମୟ ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବା ସକାଶେ ମେହେରଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେ ଆତୁର କିଛି ଗୃହୁଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ଏଇଠି ଲୋଭ କରି କିମ୍ବା ଏହାରି ଭିତରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିବାର ପ୍ରମାଦକୁ ଅତି ସହଜରେ କାଟି ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ । ସେ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ତପସ୍ୱୀ ଆପଣାର ହୃଦୟ ଦେଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚେ, ହୃଦୟ ଦେଇ ସଂସାରକୁ ବଞ୍ଚେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ବାସନାଟିକୁ ଚିହ୍ନି ସେ ତାହାରି ଅନୁସାରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖୁଥାଏ । ମେହେରଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ହୃଦୟପ୍ରସୂତ, ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତିର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିଚାୟକ । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ରଚନା ହୃଦୟର ଦର୍ପଣ । ହୃଦୟର ଛବି ରଚନାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ।" (ପତ୍ରାବଳୀ) ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଆଦୌ କୌଣସି କୃତ୍ରିମତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆପଣା ରଚନାରେ ଉପମାମାନ ଖଞ୍ଜିବାରେ ସେ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବସୂରିମାନଙ୍କର ଆୟତନଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ସହିତ କାବ୍ୟାଳଙ୍କାରର ବି କମ୍ ଖିଆଲ ରଖି ନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ମେହେର-ସାହିତ୍ୟରେ କୌଣସି କୃତ୍ରିମତା ନାହିଁ, ତେଣୁ ତଜ୍ଜନିତ ନୀରସତା ବି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପାଠକ ତଥାପି ବଡ଼ ସହଜରେ ତାହାର ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣତାଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଛି, ରସ-ପରିବେଷଣ ଓ ରସଗ୍ରହଣର ପର୍ବରେ କବିଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ହୋଇ ବସି ପାରୁଛି ।

ତପସ୍ୱୀ ଗଙ୍ଗାଧର ଧନକୁ ହତାଦର କରୁ ନ ଥିଲେ, ଧନକୁ ଉପ୍ସୁଷ୍ଟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର ଦେଇ ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ଏହି ସଂସାରରେ ଯେଉଁମାନେ ଧନକୁ ହତାଦର କରନ୍ତି ଓ ଧନକୁ ହେୟ ବୋଲି କହି ବୁଲୁଥାନ୍ତି, ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ

ସେଇମାନେ ହିଁ ଆପଣାର ମଞ୍ଜା ଭିତରେ ଧନକୁ ଭସ୍ମ କରୁଥାନ୍ତି । ତପସ୍ୱୀ କବି ସେହି ଧାତୁରେ ଆଦୌ ଗଢ଼ା ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ଧନକୁ ସାଧନ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ, ତାହାକୁ ସାଧ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ତାହାରି ଭିତରେ କଦାପି ଲଟରପଟର ହେଉ ନ ଥିଲେ । 'ଧନପ୍ରତି' ଶୀର୍ଷକର ଆପଣାର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ସେ ଲେଖିଚନ୍ତି :

ଧନ, ମୋରବେ ଅସିବୁ ରେ,
　　　　ଗରବ ନ ଦେବୁ ମନେ
ବିରତ ନ କରି ଅବିରତ ଥିବୁ
　　　　ବିବେକ ଅନୁଗମନେ ।
ପୁଣି, କରୁଛୁ ଆଯ୍ୟାସ ହସି ହସି ଆସ
　　　　ହସରେ ଅସିବା ଭଲ,
ରସାଇବୁ ନାହିଁ ଭସାଇବା ପାଇଁ
　　　　କରିବୁ ନା କଲବଲ ॥

ଯଦି ଧନ ବିବେକର ଅନୁଗମନ କରିପାରେ, ତେବେ ଧନ ଲାଗି ଆଉ କାହାର କୌଣସି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତରତା କାହିଁକି ରହିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ଧନ ହିଁ ବିବେକର ଥାନକୁ ଆସି ମାଡ଼ି ବସିବ, ସେଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନ୍ୟ କଥା କୁହାଯାଇ ପାରେ । ସଂସାରରେ ଥିଲାବାଲା ଅନେକଙ୍କର ଦେଖିବାକୁ ମେହେର ଦରିଦ୍ର ଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଧନକୁ ବିବେକର ଅନୁଚର ବୋଲି ମାନିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ତୁଳନାରେ ଆମ ଜଗତରେ ଅଧିକ ଧନବାନ୍ ଆଉ କିଏ ହୋଇ ପାରିବ ? ଏହିପରି ଜଣେ ଧନବାନ୍‌ର ସଂସାରିବୁଦ୍ଧିରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ହିଁ କବି ଗଙ୍ଗାଧର କୃଷକ ଲାଗି ବି ସଙ୍ଗୀତ ଲେଖି ପାରିଚନ୍ତି । ତାଙ୍କ 'କୃଷକ ସଙ୍ଗୀତ'ରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଯଥାର୍ଥ ଓ ବାତୁଳତାପ୍ରିୟ ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ବରଂ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଏଥିରେ ଏକ ସମଗ୍ର ଓ ସନ୍ତୁଳିତ ଜୀବନର ଆହ୍ୱାନ ଅନୁସିକ୍ତ ହୋଇ ରହିଚି । ମେହେରଙ୍କର 'କୃଷକର ଆତ୍ମକଥା' ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କବିତା । ଏହି କବିତାଟିରେ କୃଷକ

କୃଷକ ହୋଇ ଥିବାରୁ କୌଣସି ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କର ନାହିଁ, କୌଣସି ଅକୃଷକ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି କେଉଁଠି ଉପର ମଞ୍ଚାରେ ବସି ଥିବାରୁ ସେ ତାକୁ ଦ୍ୱେଷ ବି କରୁନାହିଁ । କର୍ମମୟ ତା'ର ଆପଣାର ଦିନଗତିଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନର ଏକ ସମଗ୍ର ପରିଚୟ ପାଇବାରେ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସେ ସତେ ଅବା ସେଥିପାଇଁ ଏକ କୃତଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନଭାବ ହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ମେହେରଙ୍କର କୃଷକ ଏଠି ତଥାପି ସମୟ କରି ବହି ପଢ଼ୁଛି, ପୋଥିକୁ ଗୁରୁ କରିଛି । ଏ ସବୁ କହିଲା ବେଳେ ମେହେର ସତେ ଅବା ଆପଣା ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ କହି ପକାଇଛନ୍ତି :

> ପୋଥିମାନେ ମୋ' ଗୁରୁ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ଗୃହୀ......
> ପୁଣି, ରାତିରେ ମୋ' ହାତରେ କଲମ, ଦିବସରେ କୋଡ଼ିବାଡ଼ି ହେ ॥

କବି ବା ସାହିତ୍ୟିକ ମାନେକେ ଜାତିର ଓ ଦେଶର ସମ୍ପଦ, ଯେଉଁ ଧରଣୀରେ ସେମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ଧରଣୀର ଗୌରବ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ତଥାପି କୌଣସି ଦେଶର କିମ୍ବା ଜାତିର ମୌରସୀ ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିଭଳି ସମ୍ପତ୍ତି ମଣି ଆପଣାର ବଢେଇ କରି ବାହାରନ୍ତି, ସେମାନେ ହୁଏତ କୌଣସି ସୃଜନଧର୍ମିର ହୃଦୟକୁ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ମାନେକେ ମୂଳତଃ ସାଧକ । ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷାରେ ଯାହାର ମମତା ଜନ୍ମି ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଜ୍ଞାନୀପଣରେ ଗଣିବା କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେ ବୋଲି ମେହେର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମେହେରଙ୍କୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗଠନର କବି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରି ଦେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଅନେକେ ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାଙ୍କ ଉପରେ କେତେ କଅଣ ମାର୍କା ବାଡେଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ମେହେରଙ୍କୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ବେଳେ ଆମେ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବର୍ଜନମୂଳକ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଭିତରେ ଆଣି ପୂରାଇ ନ ଦେବା, ସେଥିଲାଗି ସାବଧାନ ରହିବା ଉଚିତ । ଆପଣାର 'ମାତୃଭୂମି' କବିତାରେ ମେହେର କେବଳ ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷାର ମମତା ବ୍ୟକ୍ତିତ

ଆହୁରି ଅନେକ କଥା କହିଛନ୍ତି । ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷାର ମମତାକୁ ସେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ତରର ମମତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ତରଟି ଆହୁରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇପାରେ, ତେଣୁ ଏହି ମମତା ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇପାରେ । ଏହି ପ୍ରସାରଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମ ସ୍ତରର ମମତାଟି ଊଣା ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ବା ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ତାହା ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ଅଧିକ ସାର୍ଥକତା ଲାଭ କରେ । ମାତ୍ର ଯାହାର ଚେତନା ସେଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ତର ଭିତରେ ହିଁ କଳହୋଇ ରହିଯାଏ, ତାହା କ୍ରମଶଃ ଏକ ମମତା ହୋଇ ରହିବାର ଅଧିକାରକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସେ, ତାହା ଏକ ଧୃଷ୍ଟତାରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭୂମି ଲାଗି ମନୁଷ୍ୟର ମମତା ବିଷୟରେ ଏଭଳି ଏକ ଆବେଦନଧର୍ମୀ କଳ୍ପନା ଏତେ ଅଳପରେ ଓ ଏତେ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଭାବରେ ଆଉ କୌଣସିଠାରେ ଫୁଟି ଉଠି ପାରିଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ପଡୁନାହିଁ । ମେହେରଙ୍କର 'ମାତୃଭୂମି' କବିତାଟିକୁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଏକାଠି ଦେଖିବାର ଆଗ୍ରହ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ମେହେର କହୁଛନ୍ତି : ବାଲ୍ୟରେ ବୟସରେ ଯେତେବେଳେ ପିଲା ପଡ଼ୋଶୀ ଅନ୍ୟ ଘରମାନଙ୍କୁ ଯିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତା' ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କର ଘର ବୋଲି ଜାଣେ । ଆପଣାର ପଡ଼ାରୁ ଅନ୍ୟ ପଡ଼ାକୁ ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ପଡ଼ା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ନିଜର ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମକୁ ଗଲେ, ତା'ର ନିଜ ଘର ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ରହିଛି, ସିଏ ତାହାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଗ୍ରାମ ବୋଲି ଚିହ୍ନି ରଖେ । ଏବଂ ତା'ପରେ ଆହୁରି ବଡ଼ ହୋଇ :

ଆପଣା ଗ୍ରାମର ନଦୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ
ବନଗିରି ଆଦି ସକଳ,
ଆପଣାର ବୋଲି କହେ ପୁଣି ସେହି—
ସବୁଠାରୁ ମଣଇ ଭଲ ।
ବଡ଼ ହୋଇ ଯେବେ କରି ଯାଇପାରେ
ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ବିଚରଣ,
ବଖାଣଇ ତହିଁ ନିଜ ରାଜା ରାଜ୍ୟ—
ଲୋକଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠପଣ ।

ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ଠାରୁ ଛେଳି ମେଣ୍ଢା ଯାଏ
ସବୁ ତା’ ରାଜ୍ୟର ଭଲ
ସକଳ ସୁଖର ଆକର ତାହାର
ରାଜ୍ୟଟି ଅଟେ କେବଳ ॥

ପୁଣି, ତହୁଁ ବଡ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ କେବେ
କେତେ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତର,
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅଧିକ ବୋଲି ବୁଝେ ତେବେ
ଯେଉଁ ଦେଶେ ତାର ଘର ।

ମାତ୍ର ଏଇଠାକୁ ଆସି ସବୁ ଅଟକି ଯାଏ ନାହିଁ । କାରଣ କେବଳ ଖୋଜ ବଢ଼େ ନାହିଁ, କେବଳ ଆଖିର ଦେଖିବାଟା ହିଁ ବଢ଼େ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ ବି ବଢ଼ୁଥାଏ, ଚେତନା ମଧ୍ୟ ଲମ୍ବି ଲମ୍ବି ଯାଉଥାଏ । ନାନା ଭେଦର ଜାଲ ଧରି ମଣିଷ ଅଭେଦରୂପୀ ମୂଳରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉଥାଏ । ମଣିଷ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏ ସବୁ ମିଳେ, ଲୋକ ବଳ କଲେ ଏସବୁ ହୁଏ । ମାନସିକ ବିଭେଦମୂଳକ ଭୂମି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାତ୍ମକ ଭୂମିକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଆସେ । ତେଣୁ,

ଜ୍ଞାନବଳେ ଯେବେ ଜାଣେ ସମସ୍ତଙ୍କ
ଜନକ ଜଗତ ପତି,
ସହୋଦର ଜ୍ଞାନ କରେ ଅବଶ୍ୟର
ମାନବ ସମାଜ ପ୍ରତି ।
ତେବେ ସେ ଜାଣଇଁ ଯେ କରଇ ଯେତେ
ଲୋକଙ୍କର ଉପକାର,
ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ବିଶ୍ୱଗୃହେ ଅଟେ
ସେ ସେତେ ଯୋଗ୍ୟ କୁମର ॥

ମେହେର ରାଜ୍ୟପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଖୋଜ ବୁଲିଥିବା ସଂସାରଟି ମୁଖ୍ୟତଃ ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ଓ ସମ୍ବଲପୁର ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ତପସ୍ୱୀ ଦୃଷ୍ଟି ଅପଣାର ବେଢ଼ ଭିତରକୁ

ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜକୁ ସମାବିଷ୍ଟ କରି ଆଣି ପାରିଥିଲା, ଗୃହକୁ ବିଶ୍ୱଗୃହ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରି ପାରିଥିଲା । 'ମାତୃଭୂମି' ଶୀର୍ଷକର ଏହି କବିତାଟିରେ କବି ଯେଉଁ କ୍ରମ-ସମ୍ପ୍ରସାରଣ-ଶୀଳ ଅନେକ ବୃତ୍ତର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟତ୍ର ଆଉ କେଉଁଠି ଏଭଳି ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉକୁଟି ଉଠି ପାରିଛି ? ଏଠାରେ ମାତୃଭୂମି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥିତିସ୍ଥାପକ କଳ୍ପନା । ଯାହାର ଚେତନା ଯେତେ, ତାହାର ମାତୃଭୂମି ମଧ୍ୟ ସେତେ ।

ପାଠୁଆଙ୍କର ମନକୁ ପାଇଲା ଭଳି ମେହେର କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ପାଠ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । ଆଜିକାଲିର ଉଚ୍ଚନଜରଆମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ସିଏ କଦାପି ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ବୋଲି ଗଣା ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ । କାରଣ ଶିକ୍ଷା-ଶାସନରେ ସେ କୌଣସି ଉଚ୍ଚାସନରେ ବସି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ଶିକ୍ଷିତ ରୁଚି ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି କହିଲେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଓ ସବୁ ଦେଶରେ ଯାହା ବୁଝାଏ, ମେହେରଙ୍କ ଭିତରେ ତାହା ସବୁବେଳେ ରହିଥିଲା, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସମବାରୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆପଣା ଜୀବନର କୌଣସି ସ୍ତରରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କୁଣ୍ଠିତତା ଦେଖାଇ ଆପଣାର କୌଣସି ଗବାକ୍ଷକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖି ନ ଥିଲେ । ଜଣେ ଗୃହୀର ଆଖିରେ ହିଁ ସେ ସଂସାରକୁ ଦେଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷକ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ :

ନିଜକୁ ଯେ ନିରନ୍ତର ଶିଷ୍ୟରୂପେ ଗଣେ,
ନିଶ୍ଚୟ ସେ ଯୋଗ୍ୟତମ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟେ ଜଣେ ।

—'ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ'

ମେହେର ଗଦ୍ୟରେ ଅନେକ କମ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧ ଆହୁରି କମ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ରହିଛି । ସେଥିରେ ସେ ଆମକୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଧାରଣା ଦେଇଛନ୍ତି, ହୁଏତ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ପୃଥିବୀର ସର୍ବାଧୁନିକ ଧାରଣା । ସେ କହିଛନ୍ତି, "ଶିକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ, ଶିକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ମହାବ୍ରତ । ଜଗତ୍ ଶିକ୍ଷାଳୟ ଓ

ପ୍ରକୃତ ନାଟ୍ୟପଠମାସ୍ୱ ଷବାଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ।" ଏହ୍ଵ ଉକ୍ତିଟିରେ ଜୀବନବୃତ୍ତ ଓ ଶିକ୍ଷାବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଯାବଜ୍ଜୀବ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଭେଦ ସତେ ଅବା କୁଆଡ଼େ ମିଳାଇ ଗଲାପରି ମନେ ହେଉଛି । ଆମ ଏ ଯୁଗର ପୋଷାକୀ ଚଳଣି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି କହିଥାଉ ଏବଂ ଯେଉଁ ଗୋଠରେ ଯାଇ ସାମିଲ ହେବାଲାଗି ନାନାବିଧ କପଟ-ପ୍ରସାଧନର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାଉ, ମେହେର ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ନ କହି ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ "ବିଷ୍ଣୁ ନାମ ଜପ ଛଳରେ କୁମନ୍ତ୍ରଣା କରେ । ଦୁଇଶ୍ଚାରିଟା ଶ୍ଲୋକ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ଖଣ୍ଡିଏ ବୃହଦାକାର ପୁସ୍ତକ ଧରି ଜଗତକୁ ପ୍ରତାରଣା କରିବା ତାହାର ଜୀବନବ୍ରତ । ତିନିଚାରିଟା ଦୁର୍ବୋଧ ଶ୍ଲୋକରେ ସେ ଜଗଜ୍ଜୟ କରିବାକୁ ବସିଥାଏ । ଧନୀମାନଙ୍କର ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସାଗାନରେ ସେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ । ସେ ପର ପ୍ରଶଂସାରେ ଯେପରି କ୍ଷୁବ୍ଧ, ନିଜ ପ୍ରଶଂସାରେ ସେହିପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରଶଂସିତ ହେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରଶଂସା କରି ସୁଖୀ ହେଉଥାଏ ।......ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀଙ୍କ ମତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଖଣ୍ଡିଏ ପାଇ ପାରିଲେ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ, ପରିଚ୍ଛଦାଡମ୍ବର ଶିକ୍ଷାର ନିଦର୍ଶନ, ତିନି ଚାରି ଭାଷାର ମିଶ୍ରଣରେ କଥା କହିବା......ପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତା । ଏମାନେ ଆପଣାକୁ ଜଗତ ଅପେକ୍ଷା ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମନେ କରନ୍ତି, ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବସଂସାର ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବାହାରିଥାନ୍ତି ।" 'ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ଜୀବନ-ପ୍ରହସନଠାରୁ ମେହେର ନିଜେ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ, ଆଉ କିଛି ମହତ୍ତର ସମ୍ପଦ ସହିତ ସତତ ବାସ କରୁଥିବା ପରି ସେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଅଭିମାନୀ ବ୍ୟସନ ବିଷୟରେ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ଏଭଳି କଥାମାନ କହି ପାରିଥିଲେ । କେବଳ ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ନୁହେଁ, ସଭ୍ୟତାଭିମାନୀ, ପଦାଭିମାନୀ, ସାହିତ୍ୟାଭିମାନୀ ଓ ଧର୍ମାଭିମାନୀ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମେହେରଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସିଧାଭାବରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ । ସକଳ ପାଖଣ୍ଡ ଓ ଅଭିମାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ।'

ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କର 'କୀଚକ ବଧ' କାବ୍ୟ ଲାଗି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଗୋଟିଏ ଭୂମିକା ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟଟି

ଲେଖିବା ସମୟରେ ରାଧାନାଥ ବଙ୍ଗଳାର ହୁଗୁଳି ଜିଲ୍ଲାରେ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଜଣେ ବଡ଼ ହାକିମରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର କବି ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ସେ ଆହୁରି ଲେଖିଚନ୍ତି : "କି ବହିଃପ୍ରକୃତି, କି ଅନ୍ତଃପ୍ରକୃତି ଉଭୟର ଯଥାର୍ଥ ଚିତ୍ରାଙ୍କନରେ ଗଙ୍ଗାଧର ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ କରି ଲୋକେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର କବି ହେବାକୁ ହେଲେ କେବଳ ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତି ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ଆବଶ୍ୟକ ।···ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଚନ୍ତି । ଅନନ୍ତ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାଦ୍-ଭାସିନୀ ପ୍ରକୃତିଦେବୀ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କର ପଦ୍ଧ-ପୂତେଶ୍ୱତ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକି ଯାହାଙ୍କର କଳ୍ପନାର ଚିରସହଚରି, ଦୁଷ୍ଟ ର ଉଦରପୂର୍ତ୍ତି ସକାଶେ ଏକୁଆଳ, ଏକପଦିଆ, ଭେଆଣ, ଓଆରିଜା ପ୍ରଭୃତିର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ତାହାଙ୍କର ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟ ହୋଇଅଛି ।"

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ସମୟକୁ ରାଧାନାଥ ଶରୀରରେ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ମେହେରଙ୍କର ସମଗ୍ର କରିଣିଟିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ପରଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ରାଧାନାଥ ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆମ ଏ କାଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ ପରଖି ଦେଖିବା ବେଳେ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ତାଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ଥଗତ ଅଭାବର ଭାରି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ବଖାଣି ଛପା ହୋଇଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ପ୍ରବନ୍ଧକାର ମେହେରଙ୍କର ପ୍ରତିଭାରେ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିଚନ୍ତି ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମୌଳିକ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ନିକତିରେ ଓଜନ କରି ତାଙ୍କୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ବି ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥାନ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଚନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ସେ ବାରବାର ମେହେରଙ୍କର ଧନଗତ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବିଷୟରେ ସତେ ଅବା ଏକ ଅଭିଯୋଗ କଲାପରି କହିଚନ୍ତି । ଏହି ଅଭିଯୋଗ କରିବାର ଉତ୍ତେଜନାରେ ପଡ଼ି ସେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ସିଦ୍ଧିକୁ ବି ବଡ଼ ଅଳ୍ପ ବୋଲି କହି ପକାଇଚନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର "ପ୍ରତିଭା ତା'ର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବିକାଶ ଲାଗି ଅବକାଶ

ପାଇ ପାରିଲେନି, ତେଣୁ ତାର ସିଦ୍ଧି ଏତେ ଅଳ୍ପ । ......ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ ଏ ବୃକ୍ଷ, ନ ଜାଣୁ କି ଫଳ ପ୍ରସବ କରି ପାରିଥାନ୍ତା !" ଆପଣାର ଖେଦୋକ୍ତିଟିକୁ ଆହୁରି ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଚନ୍ତି, "ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ନନ୍ଦକିଶୋର ପ୍ରଭୃତି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଲବ୍‌ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ନାନା ଭାଷା, ବିଶେଷତଃ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଗଙ୍ଗାଧର ଶିକ୍ଷାରେ ଓ ଧନରେ ନ୍ୟୂନତମ । ଜୀବିକା ପାଇଁ ଚନ୍ତାଚର୍ଚ୍ଚା ଧନପାକ କରି ଗ୍ରନ୍ଥଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ କେତେ ଅବସର ବା ମିଳନ୍ତା ? ପ୍ରତିଭାର ଅଭିଶାପଭୂମି ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ସବୁଠାରୁ ଅଭିଶପ୍ତତମ ।" ପୁଣି, "ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯାହା କିଛି ପ୍ରାଚୀନ ବା ନବୀନ କାବ୍ୟ-କବିତା, ତାହା ହିଁ ଥିଲା ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ମାନସିକ କ୍ଷୁଧାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଠାରୁ ରସ ସଂଗ୍ରହ କରି ହିଁ ତାଙ୍କର ଯାହା କିଛି ମାନସିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଯାହା କିଛି ଦେଇ ପାରିଚି, ତାହା କେବଳ ଏହି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ । ସେ ଯଦି ଉଚ୍ଚତର ଆକାଶକୁ ଉଡ଼ିବାର ଅବକାଶ ପାଇଥାନ୍ତେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆହୁରି ବହୁ ଭାବରେ ତାଙ୍କଠାରେ ଋଣୀ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ସକଳ ନିଷ୍ଠା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ଏକ ଅକୃତଜ୍ଞ ମନ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଯେତିକି ପାଇଚି, ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର ନ କରି, ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଆପଣାର ଗ୍ରହଣକାରୀ ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସମ୍ୟକ୍ ଓ ନମନୀୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି, ଅମୁକ କଥା ହୋଇଥିଲେ ବା ଏପରି ନ ହୋଇ ସେପରି ହୋଇଥିଲେ ମୁଁ ଆହୁରି କ'ଣ ପାଇଥାନ୍ତି, ଯେତେ ବିନୟର ସହିତ କୁହା ଯାଇଥିଲେ ମଧ, ଏହି ଉକ୍ତିଟି ହେଉଛି ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଅକୃତଜ୍ଞ ଖେଦୋକ୍ତି । ଗୁଣ ଚିହ୍ନିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ନେଇ ଧନାଶ୍ରୟୀ ଅଗୁଣୀମାନେ ଯେଉଁଠାରେ ଦରବାର ମଣ୍ଡାଇ ବସିଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ସକଳ ଅବସରରେ ପାର୍ଥିବ ଧନର ସେର-ମାଣରେ ହିଁ ପ୍ରତିଭା-ଧନର ବିଚାର କରାଯାଇ ଥାଏ । ଧନବାନ୍ ହେଲେ ଯେ ସତେ ଅବା

ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣଗତ ସୂତ୍ରର ଅନୁସରଣ କରି ପ୍ରତିଭାର ମଧ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ, ହାତରେ ଏ ଭଳି କୌଣସି ସହାୟକ ପ୍ରମାଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତଥାପି ପ୍ରତିଭାବାନ୍‌ର ସ୍ୱଳ୍ପଧନତାଟା ଉପରେ ହିଁ ଆଗ ଆଖି ପକାଇ ଥାଆନ୍ତି, ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରତିଭାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାର ଛଳନାରେ ହୁଏତ ସତେ ଅବା ଖାଲି ଏକ କରୁଣା ହିଁ ଦେଖାଇ ଥାଆନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଆପଣାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଏକାନ୍ତ ମନର ଗମ୍ଭୀର ଭିତରେ ସେମାନେ ଆପଣା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ଅପେକ୍ଷା ଧନଟାକୁ ହିଁ କାମ୍ୟତର ମଣୁଥାନ୍ତି ଓ ସେଇଟା ଆଡକୁ ହିଁ ଅଧିକ ବିଗଳିତ ଭାବରେ ଅନାଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ଯେଉଁଠାରୁ ବା ଯେଉଁ ଗୁଡାକରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଥିଲେ ମେହେର ଅଧିକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥାନ୍ତେ ବା ତାଙ୍କର ବୃକ୍ଷଟି ଆହୁରି ନାନାବିଧ ଫଳ ପ୍ରସବ କରିଥାନ୍ତା ବୋଲି ଆମେ କହୁଛୁ, ଆପଣାର ହୃଦ୍‌ଗତ ଭୂମି ଉପରେ ସ୍ୱୟଂ ମେହେର ସତେ ଅବା ଖାସ୍ ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତପସ୍ୱୀ ମନ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସେ ସବୁଥିରୁ ଆପଣାକୁ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଥିଲା । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ବିଘ୍ନକୁ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ ବିଘ୍ନହିଁ ସାହସ ଦିଏ, ସିଦ୍ଧି ପଥର ସମ୍ବାଦ ଆଣିଦିଏ । ବିଘ୍ନ ହେଉଛି ସିଦ୍ଧି ଭଣ୍ଡାରର ପ୍ରହରୀ । ଯିଏ ବିଘ୍ନକୁ ଡ଼ରେ, ସିଦ୍ଧି ତା'ହାତକୁ କେବେହେଲେ ଯାଏ ନାହିଁ (ଗଣେଶଙ୍କର ଆତ୍ମକଥା) । 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟର ସପ୍ତମ ସର୍ଗରେ ମେହେର 'ଦେବ-ସାହସ' ଓ 'ଦେବ-ଶକ୍ତି' କଥା କହିଚନ୍ତି । ଅଶୋକ ବନରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଭୟ ଦେଖାଇ ବଶ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ସକଳ ବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ଅବିରତ ଲୟ ରଖି ପାରିବା ଲାଗି ତପସ୍ୱିନୀ ସୀତା ଏହି ଦେବ-ସାହସ ଓ ଦେବ-ଶକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ଏହି ସଂସାରର ସକଳ ବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣାର ଅସଲ ଅଭୀପ୍‌ସାଟି ଉପରେ ଲୟ ରଖି ପାରିବାକୁ ସେହିପରି ଦେବ-ସାହସ ଓ ଦେବ-ଶକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ହୁଏ, ଆପଣା ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରି ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ସଂସାରରୁ ପଳାଇ ଯିବ ନାହିଁ, ସଂସାରକୁ ନିନ୍ଦିବ ନାହିଁ, ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦିବ

ନାହିଁ କି ଭୂମିକୁ ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦିବ ନାହିଁ; ତଥାପି ବାଟ ଉଠି ଉଠି ଯାଉଥିବ । ଆପଣା ଭିତରେ ଠୁଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ସଂସାର ଭିତରେ କ୍ରମଶଃ ଉଠି ଉଠି ଚାଲି ଯାଇଥିବା ମାର୍ଗଟି ଉପରେ ନିରନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥିବ, ଅନୁରାଗ ବି ରଖିଥିବ;—ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ସାହସ ଓ ଶକ୍ତି ଦରକାର, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଦେବସାହସ ଓ ଦେବଶକ୍ତି । ଏହାହିଁ ତପସ୍ୱୀର ସାହସ ଓ ତପସ୍ୱୀର ଶକ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଏହି ସାହସ ଓ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ, ତେଣୁ ସେ ବାହାରର ଅନେକ ଆଖିରେ ଅଭାବ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିବା ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ରହି ମଧ୍ୟ ତଥାପି କେତେ ଭାବର ଖିଅ ଲଗାଇ ଦେଇ ଆପଣାର ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥିଲେ । କୌଣସି ଭୂମିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ କଦାପି ଅଭିଶପ୍ତ ବୋଲି କହି ପାରିବା ନାହିଁ । ସବୁ ମହଜୁଦ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କିଛି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ଅଭିଶପ୍ତ । ପୁଣି ଯେଉଁମାନେ ଇସ୍କୁଲପାଠ ଓ ଧନକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଜନକ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରନ୍ତି ଓ ଯଶଖ୍ୟାତିକୁ ହିଁ ପ୍ରତିଭାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପ୍ରାପ୍ତିଫଳ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସମାନ ଭାବରେ ଅଭିଶପ୍ତ ବୋଲି କହି ପାରିବା । ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିକୁ ନିନ୍ଦା କରି ଏହାକୁ ଅଭିଶପ୍ତ ବୋଲି କହିବା ଆମର ଏଠି ଗେଲ-ବସରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସତେ ଅବା ଏକ ଫେସନ ପରି ହୋଇଗଲାଣି । ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଏମାନେ ଅନେକ ବେଶି ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଏହି ଭୂମିର ଦୈନ୍ୟଟାକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖନ୍ତି । ଭୂମିଟାକୁ ହୀନ ବୋଲି କହି ହୁରି ପକାଉଥିବା ଏଇମାନେ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ଆପଣା ଭୂମିର ଅନେକ ଦୈନ୍ୟଲାଗି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କାରଣ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଆପଣାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦୈନ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ହୁଏତ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରକ୍ଷେପଣ-ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆପଣାର ଭୂମି ଅଥବା ପରିବେଶ ଉପରେ ନେଇ ଆରୋପ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଆମ ଏ ଯୁଗରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାହିତ୍ୟ କରିବାର ନାଆଁରେ ତାମସାରେ ଆସି ବସି ନ ଥାନ୍ତେ । 'ଅଳଙ୍କାର-ବିମଣ୍ଡିତ ଉଚ୍ଚ-ପଦଧାରୀ' ମାନଙ୍କଠାରୁ ସେ ଦୂରରେ

ରହିଥାନ୍ତେ । କାରଣ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ମେହେର କଦାପି କୌଣସି ଅଳଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବଡ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚପଦର ଜଳକା କରି ଦେଉଥିବା ମଣ୍ଡଳଟା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ବୁଡାଇ ଦେବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ଏକ ପତ୍ରରେ ମେହେର ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୁଁ ଉଚ୍ଚପଦ ବା ଉନ୍ନତ ବେଶଭୂଷାର ଲାଳସୀ ନୁହେଁ । ଦରିଦ୍ର ଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ଲଜ୍ଜିତ ନୁହେଁ । ସାଧୁତା ରକ୍ଷା ମୋର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।" ଏଠାରେ ସାଧୁତାର ଅର୍ଥ କେବଳ ବ୍ୟବହାର-କୁଶଳତା ନୁହେଁ; ଆପଣା ହୃଦୟର ବୋଲ ମାନି ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତରେ ତାହାର ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ଶିଖରଟିର ଠାବ କରିବା ଓ ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାଟ ଚାଲିବା, ହୃଦୟ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିବା, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖିବା ଓ ସେ ସବୁ ସହିତ ଏକାତ୍ମତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ଲୋଭ ରଖିବା,—ଏହାହିଁ ଅସଲ ସାଧୁତା; ଆପଣା ପାଖରେ ସାଧୁତା, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ସାଧୁତା ତଥା ବିଶ୍ୱ-ଜୀବନଙ୍କ ପାଖରେ ସାଧୁତା । ଏହି ସାଧୁତା ହିଁ ତପସ୍ୱୀ ଜୀବନର ସାଧୁତା । ଆପଣାର ସାଂସାରିକ ଜୀବିକାର ଜୀବନ ପରି ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମେହେର ଏହି ସାଧୁତାର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ । ଆପଣାର ଜୀବନ ପରି ସମାଜର ସାର୍ବଜନିକ ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହି ସାଧୁତାର ଆଧାର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଥିଲେ । ମତବାଦୀ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେ ଜଣେ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଉଦାର ଓ ନିର୍ଭୀକ ଜୀବନ-ମତିର ବାହକରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରେ, ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ କୌଣସି ମତ କିମ୍ବା ମତାଗ୍ରହର ପ୍ରଚାର ନ କରି ମଧ୍ୟ ଯେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଏକ ମହତ୍ତର ଜୀବନ-ବାସନାର ସଂକ୍ରମଣ କରାଇ ପାରେ, ମେହେର-ଜୀବନ ଓ ମେହେର-ସାହିତ୍ୟର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ବୁଲୁଥିବା-ବେଳେ ଆମେ ବାରବାର ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବା ।

ମେହେରଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଆଉ ଜଣେ ସମଦରଦୀ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, 'ଇନ୍ଦୁମତୀ' ପାଠ କରି ସାରିବା ପରେ ମେହେରଙ୍କୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ କବିତା ଲେଖି ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଚନ୍ତି । ନିଆଁ ନିଆଁକୁ

ଚହ୍ନିଲ ପରି ନନ୍ଦକିଶୋର ଏହି କବିତାଟିରେ ମେହେରଙ୍କୁ ସତେ ଅବା ଜଣେ ସମଧର୍ମୀ ସାଥୀ-ବାଟୋଇ ହିସାବରେ ଆବିଷ୍କାର କରିଚନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି କବିତାଟିର କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ସହିତ ଆମେ ମେହେର-ତପସ୍ୟା ବିଷୟରେ ଆମର ଏହି ଆଲୋଚନାଟିକୁ ଶେଷ କରିବା ।

"କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ ବିଷାଦର,
ପଦାଘାତ କର ଅତ୍ୟାଚାରେ ସମାଜର ।
ଦରିଦ୍ରତା ନୁହେଁ କବି-ପ୍ରତିଭା-ନାଶକ,
ବହ୍ନି ସିନା ଭେଲ ଖାଣ୍ଟି ସୁନା ପରୀକ୍ଷକ ।
ଏବଂ, ଭିକ୍ଷୁକ ସଙ୍ଗତେ ନୃପ ମୁକୁଟ-ମଣ୍ଡିତ,
କାଳବଳେ ହେବେ ସବେ ଭବୁଁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଧ୍ୟାନ-କବି ରହିବ ଜୀବିତ,
ଯେତେ ଦିନ ଭବେ ଥିବ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ॥"

୧୫ । ୬ । ୭୧

[ଗଙ୍ଗାଧର ସ୍ମରଣିକା ପ୍ରକାଶନ କମିଟି,
ଭୁବନେଶ୍ୱରର 'ଗଙ୍ଗାଧର-ସ୍ମରଣିକା',
୧୯୭୧]

☆ ☆

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପକାରିତା

"He who has never loved, let him love tomorrow :
The lusty lover, let him love again."

—*Tiberianus (Rome, 340 A. D.)*

ସାହିତ୍ୟର ଧନ୍ଦା ହେଉଛି ଧର୍ମତଃ ଏକ ଭଲ ପାଇବାର ଧନ୍ଦା । ଭଲ ପାଇ ନ ପାରିଲେ ସୃଷ୍ଟି କରି ହୁଏନାହିଁ । ସଂସାରରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଯାଇ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ସୃଷ୍ଟି ରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହିନେ ଭଲ ପାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ, ଆପଣା ସ୍ରଷ୍ଟାପଣର ଭାଜନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୂଳତଃ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଭଲ ପାଇ ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ଭଲ ନପାଇଲେ କେହି ଆପଣାକୁ କେଉଁଠିହେଲେ ଦେଇ ପାରେନାହିଁ; ଭଲ ପାଇବା ହେଉଛି ସକଳ ସମର୍ପଣର ସବମୂଳ ପ୍ରେରଣା । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୂଳତଃ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ସମର୍ପଣ, ଆପଣାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଦେଇଦେବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ବଣିଜ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟର ପଥକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଭଲ ପାଇ ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ଭଲ ନପାଇଲେ କେହି କଦାପି କେଉଁଠିହେଲେ ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରେନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ ପାରେନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏହି ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ଏକ ଅଭିନବ ଶୈଳୀ, ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟ ସବୁଟି ମଧ୍ୟରେ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଦେବାଲଗି ଏକ ଅଭିନବ ଆହ୍ୱାନ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ଦେଇ ଜଗତକୁ ଓ ଏପରିକି ଜଗଦତୀତକୁ ମଧ୍ୟ ଛୁଇଁ ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆଗ ଭଲପାଇ ପାରିବାକୁ ହୁଏ ।

ସାହିତ୍ୟକୁ କେତେ କିଏ କେତେ କ'ଣ ବୋଲି ମନେ କରିଥାନ୍ତି । ନାନା ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ନାନା ଅଭିପ୍ରାୟର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେମାନେ ଏପରି

କରିଥାନ୍ତି । କେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ସମ୍ମୋହନ ବୋଲି ମଣେ, କେହି ଉଚ୍ଚାଟନ ଅଥବା ସ୍ତମ୍ଭନ ବୋଲି ବି ମଣିଥାଏ । ଆଉ କେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ସତେଅବା ଏକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାର ଅଙ୍ଗନ ବୋଲି ଦେଖିବାରେ ଆପଣାକୁ ଖୁବ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ । ଏହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାରେ ବି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ । ଶିରପା ପିନ୍ଧି ଉଚ୍ଚ କୁହାଟ ମାରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ଆସି ପହଞ୍ଚେ ଓ ଲଙ୍ଗୁଳଟାକୁ ଟେକା କରି ଗୁଡ଼ାଇ ସତେଅବା କେଉଁ ଲଙ୍କାପତିର ସମକକ୍ଷ ପରି ଦିଶିବାର ଲୋଭଟା ବି ଆସି ଧାଡ଼ି ପକାଏ । ଅନେକେ କହନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କୁଆଡ଼େ ଜାତିର ସମ୍ମାନ ବଢ଼େ, ଜାତିର ଟେକ ରହେ, ନିଜର ଜାତି ଓ ନିଜର ସଂସ୍କୃତି ଆଖପାଖର ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ଜାତି ଓ ସଂସ୍କୃତିର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ପ୍ରଭାମୟ ହୋଇ ଦେଖାଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ, ଭଲ ନପାଇ ପାରୁଥିବା ଲୋକେ ଏହିସବୁ ଧୂମ୍‌ଧାମ୍ କରନ୍ତି,—ସୁନ୍ଦରୀ କନିଆକୁ ନେଇ ନାନୀ, ଖୁଡ଼ୀ, ପିଉସୀ ଓ ଜେଜେଇର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ି ବଡ଼ଡବସୁସା ଆଉ ଅନ୍ୟମାନେ ମହା ଉଲ୍ଲାସରେ ହଳଦୀ ଲଗାଇ ଦେଉଦେଉ ହୁଳହୁଳି ପକାଉଥିବା ପରି । ଅମୁକ କବି ଆମ ଜାତିର ଗୌରବ ହେଲେ, ଅମୁକ ଗଳ୍ପକାର ବା ଲେଖକ ସାନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ବିଶ୍ୱ-ଦରବାରରେ ନେଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇ ପାରିଲେ, ଏଗୁଡ଼ାକୁ କହି ଯେଉଁମାନେ ବାନା ଧରି ନାଚିବା ସକାଶେ ନାନା ଆନୁଷ୍ଠାନିକତା ମଣ୍ଡାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବୁଝିବାକୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ପୁଲକ ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଏହି ପୁଲକ ହେଉଛି ସ୍ଥୂଳତଃ ଏକ ଅସାହିତ୍ୟିକ ପୁଲକ, ଭଲ ପାଇ ନପାରିବାର ଏକ ବୈରାଗ୍ୟକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଏକ ପୁଲକ । ଯିଏ ସଂସାରରେ ଭଲ ପାଇ ଜାଣିଛି, ଯିଏ ଭଲ ପାଇବାର ବାଟ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟର ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଛି, ଏହି କଥାଟିକୁ ସିଏ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝି ପାରୁଥିବ ।

ଜଣେ ମଣିଷ ଯେ କେତେ ବିପୁଳ ଭାବରେ ସଂସାରକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଇପାରେ, ଭଲ ପାଇବାର ଫନ୍ଦା ଭିତରେ ପଡ଼ିଗଲେ ଜଣେ ମଣିଷ ହିସାବୀମାନଙ୍କର ଆଖିକୁ ଯେ କେତେ ଅଲଗା, ବାଉଳା ଓ ବାଲୁଙ୍ଗା ବୋଲି ମନେ ହୋଇପାରେ, ସିଏ ଥରକପାଇଁ ମଧ୍ୟ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ସଂସର୍ଗ ଓ ପରିଚୟରେ ଆସିଥିବ, ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ସେହି କଥାଟିର ଏକ ଅନୁମାନ କରି ପାରିଥିବ, ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇଥିବ । ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା ବେଳକୁ ଘର ମଝିରେ ଠିକ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଟଙ୍ଗାହୋଇ ଝୁଲୁଥିବ ଓଡ଼ିଶାର କେଉଁ ଅରଣ୍ୟ-ମୁଲକର କାଠଡ଼ଆର ଧୁଡ଼ୁକା ବାଜାଟିଏ,— ହୁଏତ କୋଉ ସଉରା କମ୍ବା କନ୍ଧ ଗାଆଁରୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ଆସିଛି । ବାଆଁ ପାଖକୁ କାନ୍ଥଉପରେ ଯେଉଁଠି ବାର ଲାଇଟ୍ ଲଗାହୋଇଛି, ସେଠାରେ ଏତେବଡ଼ ନାଉ-ଥାଳଟାଏ । ଉପରଟାଯାକ କେତେପ୍ରକାରେ ଚିତ୍ର ଓ ବିଚିତ୍ର । ବାରଲାଇଟ୍ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରକୃତରେ ସେଇଟା ହିଁ ଅଧିକ ଜକଜକ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ଦାଣ୍ଡଘରୁ ବସିବାଘରକୁ ପଶିଆସିଲେ, ସେଠି କାନ୍ଥଯାକ ଚାରିଆଡ଼େ କେତେଭଳି ଫଟୋ ଝୁଲୁଛି । ଫଟୋଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଠାକୁର ଓ ମହାନ୍ ପୁରୁଷମାନେ ସତେଯେପରି ତୁମକୁ ଏକାବେଳେକେ ଗୋଟାଏ ଆଖିରେ ଅନାଇବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି,—"ଏଠାରେ ତୁମେ ଯାହାଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଲାଗି ଆସିଛ, ତାଙ୍କୁ ତୁମେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଧ୍ୟଦେଇ ଭେଟ,"—ବୋଲି ସତେଅବା ପାଟିକରି କହି ଉଠୁଛନ୍ତି । ସେଇ ଗୋଟିଏ ସାନ ଘରେ ପ୍ରକୃତରେ କାହାର ଫଟୋ ଯେ ବାକି ରହିଯାଇଛି କହିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ସେଠାରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅଛନ୍ତି, ସାରଦାଦେବୀ ଅଛନ୍ତି; ଲେନିନ୍ ଆଉ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଯୀଶୁ ବି ଅଛନ୍ତି; ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହିତ ବିନୋବା ବି ଅଛନ୍ତି । ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ସେଠି ଜଗନ୍ନାଥ ବି ରହିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏପାଖକୁ ତରୁଣ ଜବାହରଲାଲ ମଧ୍ୟ ଫଟୋ ହୋଇ ସ୍ମିତ ବଦନରେ ଝୁଲୁଛନ୍ତି ।

ଘର ଭିତରକୁ ପଶୁ ନପଶୁଣୁ ତାଙ୍କର ଗପ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିବ । ତୁମକୁ ବସିବାପାଇଁ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ସିଏ ତୁମକୁ ତାଙ୍କର ଗପଗୁଡ଼ାକ ଶୁଣିବାଲାଗି ବାଧ୍ୟ ଓ ଅନୁରକ୍ତ କରି ସାରିଥିବେ । ସେ ଗପ ଅସରନ୍ତି ଗପ, ପ୍ରହର ପ୍ରହର ଧରି ଚାଲି ପାରିବାର ଗପ, କାବ୍ୟ-ସମାନ ଗପ । ସତେଅବା ଖାସ୍ ତୁମକୁ ହିଁ ଶୁଣାଇବା ସକାଶେ ସେ ଏତିକ ଗପର ଭାରକୁ ବହନ କରି ଏତେବେଳେ ଯାଏ ତୁମଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲେ । ଏସବୁ ଗପ ସିଏ ଲେଖିଥିବା ଗପ ନୁହେଁ; ଏସବୁ ସେ ଅଙ୍ଗେ

ନଭାଇ ଥିବା ଗପ, ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଗପ, ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଥିବାର ଗପ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ମଣିଷ,—ତାର ପୁଣି କେତେ ଡୋର କେତେ ଥାନରେ ଯାଇ ଲାଗିଛି, ଗୋଟିଏ ଡୋର ଲମ୍ବି ଲମ୍ବି କେତେ ଥାନରେ ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ି ରହିଛି । ଗଣ୍ଠି ଯେ ମୁକ୍ତ ଦିଏ, ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ିଲେ ଯେ ଗଣ୍ଠି ଫିଟିଯାଏ, ସବୁ ସହଜ ହୋଇଥାଏ, ସେହି କଥାଟିର ପ୍ରମାଣ ଆମକୁ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନରୁ ହିଁ ମିଳିଯାଏ । ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଲେଖକ,—ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ପୁଣି ବଂଶୀବାଦକ । ଆଦିବାସୀ ମୁଲକକୁ ହାକିମ ହୋଇ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବଂଶୀ ବଜାଉଥିଲେ, ବଇଁଶୀକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବଂଶୀବାଦନ ଓ ଆଦିବାସୀ-ଜୀବନର ସଂସ୍ପର୍ଶ ତାଙ୍କର ଏହି ଅନେକ ଆପଣାର ସଉକଟାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଲାଜଛଡ଼ା କରିଦେଇ ପାରିଲା । ସେହି ମୁଲକରୁ ସେ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ବଂଶୀ ପାଇଲେ, ଆପଣା ସାଥିରେ ସବୁଯାକ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଲେ । ଆଡ଼ ବଇଁଶୀ; ଆଉ ସିଧା ବଇଁଶୀ; କୋଉ ବଇଁଶୀ ଗୋଟାଏ ତଡ଼ା ପରି ଏଡ଼େ ଲମ୍ବି ତ ଆଉ କୋଉ ବଇଁଶୀ କେବଳ ଗୁଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର,--କାଳିଆ ହାତଭିତରେ ହଳଦିଆବର୍ଣ୍ଣ ଚମ୍ପାନାଗ ପରି ଝଟକି ଉଠିବାଲାଗି ସତେଅବା ଏଧରକୁ ଆସିଛି । କୋଉ ବଇଁଶୀରୁ ସମୁଦ୍ରଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱର ବାହାରୁଛି ତ ଆଉ କୋଉଟାରୁ କେବଳ ତରଳ ଓ ଚଞ୍ଚଳ ପଞ୍ଚମସ୍ୱର । ଏହି ବଇଁଶୀଗୁଡ଼ାକ ଆପଣା ଆପଣାର ଅାକୃତି ଅନୁସାରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଥୁଆ ହୋଇଛନ୍ତି । କୋଉଟା ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ କଲମ ପାଖରେ ରହିଛି, କୋଉଟା ଥାକଉପରେ ରହିଛି, ଆଉ କୋଉଟା ଯାଇ ଘରକଣରେ ଡ଼େରହୋଇଛି, ଅରଣ୍ୟ-ମଣିଷର ଟେଣ୍ଟା ଓ ଦୁଇକେନିଆ ମେରିଆ ଟୁଣ୍ଟ-କେତେଟା ସହିତ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠରେ । ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ; ଆପଣାର ସ୍ମରଣ-ଭଣ୍ଡାରରୁ ସିଏ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଦରବ ବାହାର କରି ଆଣିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସହିତ ବସି ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ମନେହୁଏ । କେଉଁ ସ୍ମୃତିର ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସ୍ତର ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସୀମାଗୁଡ଼ିକରୁ ସେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଚୟନ କରି ଆଣୁଥାନ୍ତି । ଅତୀତର କଥା ପଡ଼ୁଥିବା ବେଳେ ଯେମିତି, ଭବିଷ୍ୟଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେମିତି । ଆମ

ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଭବିଷ୍ୟ-ସ୍ଫୁରଣର କଥା ରହିଛି । ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ସତେଅବା ଏହି ଭବିଷ୍ୟ-ସ୍ଫୁରଣର ପ୍ରେରଣାରେ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟର କଥା କହିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଶୁଣୁଥିବା ମଣିଷକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ଓ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସିଏ ମୁକୁଳାଇ ଦେଇଥିବା ପରିବେଶଟି ସହିତ ଏକାତ୍ମ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ସିଏ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବାସ୍ତବତା ଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ସହଜରେ ଓ ବଡ଼ ଅଜାଣତ ଭାବରେ ଶୁଣୁଥିବା ମଣିଷର ବାସ୍ତବତାରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ବସି ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥିବା ସମୟରେ ମନେ ହୁଏ, ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ସତେ କେତେ ଜଣ ଅଙ୍ଗେ ନ ନିଭାଇଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାବେଳେକେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣାର କେତେକେତେ ଆଖିରେ ଜୀବନକୁ ନ ଦେଖିଛି, ଆପଣାର କେତେକେତେ ହାତରେ କେତେକେତେ ଭୂମିରେ ମଣିଷକୁ ସ୍ପର୍ଶ ନ କରିଛି ! ଏବଂ ସିଏ ଯାହାକିଛି ଦେଖିଛି ଓ ଯାହାକିଛି ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି, ସିଏ କେଡ଼େ ସ୍ନେହରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାଉଁଟି କରି ନଧରିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟକୁ ଆପଣାର ମଣ୍ଡଳଗୁଡ଼ିକୁ କେତେ ଯତ୍ନର ସହିତ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ନଦେଇ ପାରିଛି ! ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଓ ସ୍ୱଭାବତଃ ଏହି ସ୍ନେହ ସାଉଁଟାର ଜୀବନ, ସଂପ୍ରସାରଣର ଜୀବନ । ଏଠି ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ଆପଣାକୁ ତଥାପି ସବୁ କେନ୍ଦ୍ର ଭିତରେ ଭକୁଟାଇ ଦେଇ ଯାଇପାରେ ଏବଂ ପରିଧି ଆପଣାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ପରିଧିରୂପେ କୁଣ୍ଡଳିତ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ବିସ୍ମାରିତ ହୃଦୟରେ କେବଳ ଅନାଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ।

ତାଙ୍କ ସହିତ ଗପ ଭିତରେ କେଉଁଦିନ ବୁର୍ଲେଣ୍ଡିର ମାଣ୍ଡ୍ରାଗିଁ ଭକତ ଦୋରିଙ୍କର କଥା ପଡ଼େ ତ ଆଉ କେଉଁଦିନ ବିଜେପୁରର କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କର କଥା ପଡ଼େ । ଏହିସବୁ ମଣିଷକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସିଏ କହନ୍ତି । ମଣିଷ ପରି ମଣିଷଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷପରି ମଣିଷ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି । ଏହିପରି ଦିନେ ସେ ଖୋରଧା ପାଖିରେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରୁ ଆଶୁକବି ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ ଦାସଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଆଶୁକବି କବିତାଗୁଡ଼ାକୁ କେବଳ କହି ଯାଆନ୍ତି,

କେବେହେଲେ କିଛି ଲେଖି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରସଙ୍ଗ ହିଁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ପ୍ରେରଣାରୁ କବିତା ସ୍ଫୁରେ ଏବଂ ସ୍ଫୁରିବାପରେ ପାସୋର ଯାଏ । ଏମିତି ଥିଲେ ଆଶୁକବି ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ । ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ କବିତା ସ୍ଫୁରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଟିପି ପକାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ଏମିତି କେତେ ଟିପାହେଲା ପରେ ବହିଟିଏ ହୋଇ ଛପା ହୋଇଗଲା । କୋରାପୁଟରେ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆବିଷ୍କାର । ଥରେ ବରଗଡ଼ରେ ଥିଲାବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ କୋରାପୁଟ ଗାଆଁରେ ଏପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ଯିଏ ହାଟରୁ ଚାଉଳ କିଣନ୍ତି, ଚାଉଳରୁ ମୁଢ଼ି ଭାଜନ୍ତି ଓ ମୁଢ଼ିକୁ ହାଟରେ ନେଇ ବିକନ୍ତି । ଗୋରୁଗାଈଙ୍କ ଚରି ଶୁଖିଲା ଡାଳସବୁ ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ଓ ତାକୁ ନେଇ ବିକ୍ରି କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚମତ୍କାର କବିତା ଲେଖନ୍ତି । ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ଦିନେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧଲୋକ ଆଣ୍ଠୁ ଯାଏ ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧି ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୁଣ୍ଡଉପରେ ଖଣ୍ଡେ କଳଙ୍କି ଲଗା ଭଙ୍ଗା ଟ୍ରଙ୍କ, କନାଦଉଡ଼ି ଦେଇ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ଟ୍ରଙ୍କକୁ ମୁଣ୍ଡରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ପରିଚୟ ଦେଲେ । ତା ପରେ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ଗପ ଚାଲିଲା । ଟ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ଟ୍ରଙ୍କେ ଖାତା, କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୃତି । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଛପା ହୋଇନାହିଁ, ଲୋକଲୋଚନର ଗୋଚରକୁ ଆସିନାହିଁ । ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, ଆପଣ ମୁଢ଼ି ଭାଜି ବିକନ୍ତି, ଗଛରୁ ଶୁଖିଲା କାଠ ଭାଙ୍ଗି ବଜାରକୁ ନଅନ୍ତି, ପୁଣି କାବ୍ୟକବିତା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ? ଖଗେଶ୍ୱର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ, ଅଜ୍ଞା ହଁ, ଏହି ଅଭ୍ୟାସ ଅନେକ ଦିନରୁ ଅଛି । ମୋର ପ୍ରେରଣା ମୋହେରଙ୍କ ଠାରୁ । ତାଙ୍କୁ ପଢୁପଢୁ ଭଞ୍ଜ ପଢ଼ିଲି, ସାମନ୍ତସିଂହାର ପଢ଼ିଲି, ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟରୁ କିଛି ପଢ଼ିଲି; ତା ପରେ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ଥୋଇ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଲେଖିଲି । ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି, ଉପସ୍ଥାପନରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି; ମାତ୍ର ପ୍ରେରଣା ସେହିମାନଙ୍କ ଠାରୁ । ସେଠଙ୍କର କବିତ୍ୱଗୁଣର ନାଆଁ ଡାକ ହେବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ କେତେ ଜମିଦାର ଓ ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର କରି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଖଗେଶ୍ୱର ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି କରି ଗୀତ ଲେଖିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମାହାଲରୁ ନିୟମିତ ଭତ୍ତା ପାଇବେ । ସଂସାର-

କଷ୍ଟ ରହିବ ନାହିଁ । ସେ ସୁଖରେ ଚଳିଯିବେ, ସୁଖରେ କବିତା ଲେଖିବେ। ଏସବୁ ତର୍କ ଶୁଣି ଖଗେଶ୍ବର ଭାବିଲେ, ମୁଁ କାହାର ଗାଇବି, ମଣିଷଙ୍କର ଗାଇବି ନା ଠାକୁରଙ୍କର ଗାଇବି ? ସିଏ ଠାକୁରଙ୍କର ଗାଇବେ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । କିନ୍ତୁ ଠାକୁରଙ୍କର ଗାଇଲେ ଏଣେ ଚଳିବେ କିପରି ? ପରିବାରର ଭରଣା ହେବ କିପରି ? ସେଇଠୁ ଗୁଡ଼ଉଲ କଣା, ମୁଡ଼ି ଭଜା ଓ ମୁଡ଼ି ବିକା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗଛରୁ କାଠ ଭାଙ୍ଗି ବିକିବା ବି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏଣୁ ଠାକୁରଙ୍କର ଗାଇବା ଅବ୍ୟାହତ ଓ ଅପ୍ରତିହତ ରହିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଖଗେଶ୍ବରଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନାକୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଖଗେଶ୍ବର ସେପାରିକୁ ଚାଲିଗଲେଣି, କିନ୍ତୁ ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ।

ତା ପରେ ବୁର୍ଲେଣ୍ଡିର ମାଣ୍ଡାଙ୍ଗି ଭକତ ଦୋରାଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର କାହାଣୀ । ଆମ ଏହି ଦଶକର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁବ୍ରା ରାଓ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପରି ସମାନ ଭାବରେ ଲୋମହର୍ଷକ, ସମାନ ଭାବରେ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ । ରାୟଗଡ଼ାରେ ହାକିମ ଥିବାବେଳେ ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣିଲେ । ରାୟଗଡ଼ାରୁ ଗୁଡାରିପାଖ ବୁର୍ଲେଣ୍ଡି ଗାଆଁକୁ ଯାଇ ସେ ତାଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ଭକତ ଦୋରା ସ୍ଥାନୀୟ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗୀତ ଲେଖୁଥିଲେ । କେବଳ ଲେଖକ ନଥିଲେ, ଗାୟକ ଓ ବାଦକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୋଡ଼ରେ ଗିନି ବଜାଉଥିଲେ, ଦୁଇ ହାତରେ ପଖଜ ବଜାଉଥିଲେ ଓ ନିଜେ ଲେଖିଥିବା ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ଗାଉଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହେଲେ, ଲୋକନେତା ହେଲେ । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ବୋଲି ମାନିଲେ, ସୁଖ ଦୁଃଖ ବେଳେ ତାଙ୍କରି ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଥରେ ବରଷକର ଫସଲ ହେଲା ନାହିଁ, ଅକାଳ ପଡ଼ିଲା । ଦରିଦ୍ର ଆଦିବାସୀ ଉପବାସରେ ପଡ଼ିଲେ । ପଇସା ଧରି ସାହୁକାରମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ ଯେ ସାହୁକାର-ମାନେ ଧାନ ଲୁଚାଇଲେ, ବିକ୍ରି କଲେନାହିଁ । ଲୋକମାନେ ଆସି ଭକତ ଦୋରାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୁହାରି କଲେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ହୋଇ

ଦୋରା ସାହୁକାରମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଧାନଖଣି ଖୋଲଦେଇ ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟରେ ଧାନ ବିକ୍ରୀ କରାଯାଉ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ସାହୁକାରମାନେ ମନା କଲେ । ତା' ପରେ ଭକତ ଦୋରା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେରଡରାକୁ ଓ ଟଙ୍କା ଧରି ଆସିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । କହିଲେ, ସାହୁକାରମାନେ ନାହିଁ କଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମେମାନେ ଖଣି ଖୋଲି, ଦରକାର ଅନୁସାରେ ଓଜନ କରି ଧାନ ଓ ଖଣି ପାଖରେ ସେହି ଧନାର ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟ ଥୋଇଦେଇ ଆସ । ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ସାହୁକାରମାନେ ବାଧା ଦେଲେନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତେଣେ ପୋଲିସକୁ ଖବର ଦେଲେ । ପୋଲିସ୍ ଗାଆଁକୁ ଆସିଲା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭକତ ଦୋରାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡକାଏତି ମକଦ୍ଦମାରେ ପକାଇଲେ । ବିଚାରରେ ତାଙ୍କୁ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା । ବନ୍ଦୀଶାଳରେ ଭକତ ଦୋରା ଅସାଧ୍ୟ ରୋଗରେ ପଡିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଇଉରୋପରେ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଜିତିଥାନ୍ତି, ଯୁଦ୍ଧବିଜୟର ଆନନ୍ଦପାଳନରେ ସରକାର କେତେ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେହି ଅବସରରେ ଭକତ ଦୋରା ମଧ୍ୟ ଜେଲରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଧରିଥିବା ରୋଗ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ବାହାରକୁ ଆସିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ସେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଦୋରାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ କେତେକ କବିତା ଓ ନାଟକ ତାଙ୍କ ଘରୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆସିଲେ । କହନ୍ତି, ଦିନେ ନା ଦିନେ ସମୟ କରି ସେ ଦୋରାଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ଲେଖାଟିଏ ଲେଖିବେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବେ ।

ଏମିତି ଅସରନ୍ତି ଆବିଷ୍କାର,—ଏମିତି ଅସରନ୍ତି ମଣିଷଖୋଜା, ଯାହାର ହୁଏତ କୌଣସି ତୁଳନା ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ମଣିଷ ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗୋଳିଯାଏ, ଜ୍ଞାତି ସଙ୍ଗୋଳିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏମିତି କି ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ଧାତୁରେ ତିଆରି ହୋଇଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ତିଆରି କରି ଆଣିଛନ୍ତି କେଜାଣି, ସିଏ ସତେଅପରି ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଯାକର ମଣିଷଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ଘରକୁ ସଙ୍ଗୋଳି ଆଣିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି କେତେ ବାହାଘର ଛାଡ଼ି ସିଏ ତାଙ୍କ ଗାଆଁ ଚଉକିଆ-ଘରର ବାହାଘରରେ

ଯୋଗ ଦେବାଲାଗି ଧାଇଁ ଯାଆନ୍ତି, ନିଜ ଖରଚରେ ସେଠାକୁ ସସ୍ତ୍ରୀକ ଯାଆନ୍ତି, ପୁରସ୍କୃତ ବନ ବାହାଘର କରନ୍ତି, କୌଳିକ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କୁ କାବା କରନ୍ତି । ଦୁଃଖୀଶ୍ୟାମ ବାବୁ ମେହେନ୍ତର,—ଇଂରାଜୀ କହନ୍ତି, ବିଲାତ ଯାଇଛନ୍ତି, ପଣିଜାହାଜରେ କାମ କରି ସଂସାରରେ କେତେଅ ଥରୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଆଖିକୁ କେତେ ବଦଳାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟରେ ହିଁ ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ନଜର କରିନଅନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ-ଜୟନ୍ତୀ ସଭାରେ ଜିଦ୍ ଲଗାଇ ତାଙ୍କୁ ସଭାପତି କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସକାଶେ ସ୍ୱୟଂ ସଭାପତିର ଭାଷଣ ଲେଖିଦିଅନ୍ତି, ତେବେଯାଇ ଛାଡ଼ନ୍ତି । ଏମିତି କେତେକେତେ କଥା । ସେ ନିଜେ କହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଗପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ କଦାପି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା କାଳ୍ପନିକ ନୁହନ୍ତି । ଏହି ଜୀବନରେ ସେ ଯେଉଁ ଅଗଣିତ ବାସ୍ତବ ମଣିଷଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ନାନା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ରଚନାପେଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଅଗଣିତ ବାସ୍ତବ ପରିବେଶର ଅଗଣିତ ବାସ୍ତବ ମଣିଷଙ୍କୁ ସେ ଆପଣାର ଉପନ୍ୟାସ-କଳ୍ପନା ଭିତରେ ପୁଣି ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇ ଉଠୁଟାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ଏବଂ ଗତ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶି ବରଷର ଲେଖକ-ଜୀବନରେ ସିଏ କଣ କମ୍ ଗପ ଓ କମ୍ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି ? ଏହି ଗପ ଆଉ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡିକରେ କଣ କମ୍ ମଣିଷ ଓ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବା କମ୍ ଚରିତ୍ରଙ୍କୁ ଉଠୁଟାଇ ପାରିଛନ୍ତି ? ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ 'ମନଗହିରର ଚାଷ' ଛପା ହେଲା । ସେହି ଦିନରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅର୍ଥାତ୍ 'ଅନଳନଳ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଅଠରଟି ଉପନ୍ୟାସ ବାହାରିଛି । ଏଥିଭିତରେ ସାନ ଲମ୍ବକ୍ଟିଏ ପରି 'ଶିବଭାଇ' ରହିଛି, 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ' ଓ 'ମାଟିମଟାଳ' ପରି ଗଦ୍ୟାକୃତି କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଯେଉଁ କେତେ ନା କେତେ ସାନବଡ଼ ଗଳ୍ପ ଲେଖି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଠୋଟି ସଂଗ୍ରହରେ ସଂକଳିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଦୁଇଟି ଜୀବନୀ-ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତିନୋଟି ନାଟକ ଲେଖିଛନ୍ତି । କନ୍ଧ ଓ ଗଦବାଙ୍କର ଭାଷାକୁ ଶିଖି ସେସବୁର ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ବି ଲେଖିଛନ୍ତି, ପରଜା ଜାତିର

ସ୍ତୋତ୍ର ଓ ସଂଗୀତ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି, ସେଇମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ ଦୁଇଟି ଲୋକଗୀତି ମଧ୍ୟ ଛପାଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଅନୁବାଦ-ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ହାତ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ସେ ଜବାହରଲାଲ ନେହରୁ, ମାକ୍ସିମ୍ ଗର୍କି, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ଲେଓ ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟଙ୍କର କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ସାରଳା ମହାଭାରତ ଏବଂ ତାହାର ରଚୟିତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଠାବ ଓ ପରିଚୟ ଖୋଜିବାରେ ମଧ୍ୟ ସିଏ କମ୍ ମଥା ଲଗାଇ ନାହାନ୍ତି, ପୋଥିଗବେଷକ ଅନ୍ୟ ଏକାଧିକଙ୍କ ସହିତ କମ୍ ମଥା ଲଢ଼ାଇ ନାହାନ୍ତି । ସାରଳା ଦାସ କେବଳ ଥିଲେ, ଠିକ୍ କେଉଁ ଗାଆଁର ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାମ ପ୍ରକୃତରେ ସାରଳା ଦାସ ଥିଲା ନା ସାରୋଳ ଦାସ ଥିଲା, ଏସବୁର ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଓ ପୂର୍ବ-ପକ୍ଷ ମତ ଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ କରିବାର ପଣ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ହୁଏତ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗପ ପାଖରୁ ମନକୁ କାଢିନେଇ କେତେପ୍ରକାରେ କେତେ ପୋଥିଭିତରେ ଘାଣ୍ଟିଚକଟି ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଭଲ ନପାଇଲେ ଗୋଟିଏ ମଣିଷଦ୍ୱାରା ଓ ଗୋଟାଏ ଜୀବନରେ ଏତେ କଥା ସାଧାରଣତଃ ଆଦୌ ସାଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରେନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟରେ ତ କଦାପି ସାଧ୍ୟ ହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲେ ଯାଇ ଏସବୁ ସାଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ଆସେ । ମଣିଷର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ, ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ, ଜୀବନର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଜୀବନରେ ହୁଏତ ସବୁ ସାଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ଆସେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହିଭଳି ଏକ ଦୁରନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ସର୍ଜନାରେ ଏତେ ବେଶୀ ସାଧ୍ୟ ଓ ସମ୍ଭବ କରିବା ଭଳି ଦୁଃସାହସୀ କରିପାରିଛି । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆମ ସଭିଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ ଦିଆଇ ପାରିଛି ।

—୨—

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏଥର ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାରର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ । ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିବା ବୃହତ୍ତମ ସାହିତ୍ୟ ପୁରସ୍କାର । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ, ଯିଏକି ଏହି ପୁରସ୍କାର ସକାଶେ ଘୋଷିତ

ହେଲେ । ଏଥିଲାଗି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଶାବାସୀର ଗର୍ବ କରିବାର କଥା । ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକର ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଅନୁଭବ କରିବାର କଥା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏଥର କିଛି ନୂଆ ହୋଇ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲେ ନାହିଁ । କେତେବର୍ଷ ତଳେ ସେ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ବାର୍ଷିକ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ଅମୃତ ସନ୍ତାନ' ଉପନ୍ୟାସ ଲାଗି ସେ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ, ଏଥର 'ମାଟି ମଟାଳ' ଉପନ୍ୟାସଟି ଲାଗି ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲେ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଏକ ସଂସ୍କାର ନାନା କାରଣରୁ ରହି ଆସିଛି ଯେ, ଆମେ ଆମ କୃତୀ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଲୋଡ଼ୁ, ଅଥବା ସେମାନେ କୌଣସି ପୁରସ୍କାରଲାଗି ଘୋଷିତ ହେଲେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିସାରିବା ପରେ ଯାଇ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି; ଅର୍ଥାତ୍ ସମୀକ୍ଷା ଓ କଳନାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି, ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଗତ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ପଇଁତିରିଶି ବର୍ଷ ହେଲା ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ଆମକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ବାଢ଼ିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟିକୁ କ୍ରମେ କୁସୁମିତ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁରାଗ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ଅନୁକୂଳ ଜଳବାୟୁ ରହିଥିଲେ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଠି ହୁଏତ କେତେ କ'ଣ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତା, ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏଠି ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଅନେକ ଆଗରୁ କେତେ କ'ଣ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସାରିଥାନ୍ତେ । ମୋର ଗୋଚରକୁ ଯେତିକି ଆସିଛି, ନାନା ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାରେ ବାହାରିଥିବା ମାତ୍ର କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟତୀତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ବିଷୟରେ ହୁଏତ ଆଉ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ହିଁ, ହୋଇନାହିଁ । ହଁ, ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା ବହି ଯୋଗକୁ ବା ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ଆମ କଲେଜମାନଙ୍କରେ

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇ ନିର୍ବାଚିତ ଏବଂ ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ତତ୍ତୁଲ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ବା ଲେଖକଙ୍କ ପରି ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ବା ତାଙ୍କର ସଂପୃକ୍ତ ବହିଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଦୁଇଟଙ୍କିଆ ଟୀକା ବା ଟିପା ବହିଟିଏ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି, ଲୋକହିତକାମୀ କୌଣସି ପ୍ରକାଶକ ବା ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର ଆନୁକୂଲ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ।

ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଆମର ସଂସ୍କାରଗତ ଜୀବନାଚରଣରେ ସତେ ଅବା ଅଗାଧ ଭକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ ଚିରନ୍ତନ ରହି ଆସିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେ ଯିଏ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ହେଲେଣି, ପ୍ରାୟ ଏକ ଅଦମନୀୟ ଜିଦ୍ ସହିତ ଆମେ ସେହି ସଭିଙ୍କର ତୈଳ-ଚିତ୍ରକୁ ଆମର ଆଖିଆଗରେ କାନ୍ଥରେ ଟଙ୍ଗାଇ କରି ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁ । ସେମାନେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅମର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ତାହାର ଏକ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଲଟକାଇ ନରଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଅନୁରାଗ ବା ଆନୁଗତ୍ୟ ଉପରେ ସତେ ଅବା ଆମ ନିଜର ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏତ ଆସି ପାରେନାହିଁ । ସମାଧି ସ୍ଥଳରେ ବସି ଆମେ ସମସ୍ତେ ସତେ ଅବା ଭାରି ଶାନ୍ତିଲାଭ କରୁ । ସେଇଥି ଲାଗି ଟିକ୍‌ସା ଖରଚ କରି ସମାଧି-ଦର୍ଶନ କରି ଆସିବାଟାକୁ ଆମେ ସବୁବେଳେ ସତେ ଅବା ମହାଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମଣୁ । ତେଣୁ ଏଥିରେ କଦାପି କାହାର ଅସ୍ୱସ୍ତି ବୋଧ କରିବାର କିମ୍ବା ଆଚମ୍ବିତ ହେବାର ଅଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଯେ ଏବେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଜାତୀୟ ଶ୍ମଶାନ ନିର୍ମାଣ କରାଇବା ଲାଗି ସରକାରଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଜଣାଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ସରକାର ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଏକ ଜାତୀୟ ମଣିକର୍ଣ୍ଣିକା ଉଦ୍ୟାନ ତିଆରି କରି ରଖିବେ, ଯାହାର ବେଢ଼ା ଭିତରେ କି ଆମେ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଓ ବରଣୀୟ ସମସ୍ତେ ମରିବା ଅନ୍ତେ ଯାଇ ଠୁଳ ହୋଇ ପାରିବା । ଆମେ ଆଉ କେହି ଅଲୋଡ଼ା ରହିବା ନାହିଁ କି ଅପୂଜା ରହିବା ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଅମର ହୋଇ ରହିବା, ଅମେ ନିଜର ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ହୋଇ ରହିବା । ଲୋଡ଼ା ହେବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବେଳ ହେଉଛି ପୁରସ୍କାର-ପ୍ରଶସ୍ତିର ବେଳ । ବାହାରୁ ଆମଭିତରୁ କାହାର ନାଆଁରେ ଗୁଳା ଉଠିଲେ

ତେବେଯାଇ ଆମେ ନିଜଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ, ଆପଣା ଉପରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ଆଣିବାଲାଗି ସଜବାଜ ହୋଇ ଥୋଡପାହାର ପକାଇ ବାହାରୁ । ଆମର ସବୁଯାକ ନିଦ ସତେ ଅବା ଗୁଣ୍ଡ଼ଉଁକରି ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ଆମେ ଘରଯାକର ସବୁ କଳସକୁ ନେଇ ଏକାବେଳେକେ ଆପଣାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଢ଼ାଳିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ୁ, ଆପଣା ଅଭିଷେକର ମହୋତ୍ସବରେ ଲାଗିଯାଉ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏତେବଡ଼ ଗୌରବ ଦେଇ ଏତେ ବଡ଼ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିବା ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଆମେ ଆମର ଏହିପରି ଏକ ତାତ୍କାଳିକ ଆନ୍ତରଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିପକାଇବୁ ନାହିଁତ ?

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କାହିଁକି ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗୋଟାଏ ବହି ଲେଖିଲେ ? ସେ କାହିଁକି ଜଣେ ଲେଖକ ହେଲେ ? ସେତେବେଳେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ କାଳରେ କେତେଟା ସରକାରୀ ହାକିମ ଏକଥା କରୁଥିଲେ ବା କରିବାଲାଗି ସମୟ ପାଉଥିଲେ ? ଯେଉଁ ହାକିମମାନେ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ନୂଆ ହୋଇ ଛନ୍ଦା ହୋଇଥିବା ଗଞ୍ଜାମ ବା କୋରାପୁଟର ମାଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଶାସକ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ସତେ ଅବା ଅନ୍ତଦୂର ପରବାସ-କଷଣରୁ କ୍ଷତିପୂରଣ ସ୍ୱରୂପ ପଟପଟ ଲଙ୍କାମରିଚ, ପଟପଟ ହଳଦୀ ଓ ପଟପଟ କାନ୍ଦୁଲ କଟକଯାଏ ବୋହି ଆଣୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କୁ ହାକିମ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ, ସେମାନେ ବିନା ପଇସାରେ ଶିଶୁକାଠ ଓ ହାତୀ ଦାନ୍ତରେ ଆପଣା ଝିଅର ଯୌତୁକ ଲାଗି ପଲଙ୍କ ଗଢ଼ାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ଏତେ ହାକିମଙ୍କ ଭିତରେ ଜଣେ ହାକିମ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି,—ପିଆଦା ଓ ପେସ୍କାରଙ୍କ ମେଳରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ସିଏ ବାଘ ହୋଇ ବୁଲିବାଲାଗି ପେଷହୋଇ ଯାଇଥିଲେ,—ସିଏ କାହିଁକି ଆଦିବାସୀ-ଜୀବନକୁ ନେଇ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲେ, ଆଦିବାସୀ ମଣିଷର କାବ୍ୟ ଗାନ କଲେ ? ସିଏ କାହିଁକି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଭାଷା ଶିଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ଲୋକ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ? ସିଏ 'ଆତ୍ମୋଦ୍ଧରସ୍ୟ ପ୍ରୀତି-ବାଞ୍ଛା'ରେ ଏସବୁ କଲେନା 'କୃଷ୍ଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରୀତି-ବାଞ୍ଛା'ରେ କଲେ ? ଏତେ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ

ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ କାହିଁକି ଏପରି ହୁଅନ୍ତି ? ସେମାନେ କେଉଁ କାରଣରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ପ୍ରେରଣା ଅଥବା ତାଡ଼ନାରୁ ବାଟରୁ ଖସି ଯାଆନ୍ତି, ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ବାହାରନ୍ତି, ବାଉଳି ହୁଅନ୍ତି, ଭଲ ପାଆନ୍ତି ? ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଲେଖକ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁ, ଅନୁରାଗୀ ଓ ଦରଦୀ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁ ? ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ କାହିଁକି ଆପଣାର ବୋଲି ଚିହ୍ନୁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁ ? ହାକିମମାନେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଖୋଦ ସରକାର ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତି; ସେମାନେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ହାକିମୀ କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳଟାକୁ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି। ପୁଅ, ନାତି ଦେଖନ୍ତି, ବୁଢ଼ା ହୁଅନ୍ତି ଓ ତା' ପରେ ପାସୋରି ଯାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ପଚରାଯାଉ, ସେ କ'ଣ କେବେ ଆଦିବାସୀ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଭୁଲି ପାରିବେ, ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ଚରିତ୍ର ହୋଇ ଉଲୁଟିଥିବା ଅଗଣିତ କଞ୍ଚା ମଣିଷଙ୍କୁ ଭୁଲି ପାରିବେ ? ଏମିତି କାହିଁକି ହୁଏ ? ଏପରି ହେବାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ବା କ'ଣ ଥାଏ, ସ୍ତର ବି କେତୋଟା ଥାଏ ? ଏଇଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟକାରର ସମୀକ୍ଷା ହେବା ଉଚିତ । ସିଏ ମରିଗଲା ପରେ ଅଥବା ସିଏ ପୁରସ୍କାର ପାଇବା ପରେ ନୁହେଁ, ସିଏ କୁସୁମିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିବା ସମୟରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ଓ ତାକୁ ଦର୍ପଣ କରି ଆମ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟସମୀକ୍ଷା ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଟା ମନ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ ସେହି ଗପ ବା ସେହି ଉପନ୍ୟାସଟାକୁ ଆଦୌ ଲେଖିପକାଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଲେଖିବା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅନ୍ତଃସୂତ୍ରବତ୍ ବିବର୍ତ୍ତନକ୍ରମ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଏବଂ ସିଏ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତଃସଚେତ ଭାବରେ ଏହି କ୍ରମରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ କହନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଯେକୌଣସି ଲେଖା ବା ରଚନାକୁ ତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖାଟିର ଏକ ପ୍ରକୃଷ୍ଟୀକରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସକୁ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାର ସୋପାନକ୍ରମରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସଟି ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପାହୁଣ୍ଡ ଆଗକୁ

ପାଦ ପକାଇବା ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ । ଆଖିଆଗରେ କେବଳ କିଛି କହିଲଭଳି ଦିଶିଲେ ଯାଇ ସେ ନୂଆ କିଛି ଲେଖନ୍ତି, ନହେଲେ ଲେଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମିତି ବର୍ଗରେ ବିଚାର କଲେ 'ମାଟିମଟାଳ' ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣତମ କୃତି, ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟାର ମୁଣ୍ଡି ଆସି ସେଇଠି ମରିଛି । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆଉ ଯାବତୀୟ ଉପନ୍ୟାସ ଦଧି-ନଉତି ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପାବଚ୍ଛ ସ୍ୱରୂପ । ଏଇ 'ମାଟିମଟାଳ' ଯେତେବେଳେ ଛପାହୋଇ ବାହାରିଲା, ସେତେବେଳେ ତାର ପୃଥୁଳ ବପୁଟା ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ହାର୍ଦ୍ଧ ନଅଶହ ପଚାଶ ପୃଷ୍ଠାର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ କେହି ପଢ଼ିଲେ, କେହି ବା ପଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । କିଏ କହିଲେ 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ସରକାରୀ ପ୍ରୋପାଗଣ୍ଡା କରାହୋଇଛି, ସେଥିରେ ଗ୍ରୋମୋର ଫୁଡ୍‌ର ପ୍ରଚାର ହୋଇଛି ବା ବ୍ଲକ ଡେଭଲପମେଣ୍ଟ କଥା ବୁଝାଯାଇଛି । ଆଉରି ଥୋକେ କହିଲେ ଏଥିରେ ବିନୋବା-ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବୋଦୟର ପ୍ରଚାର ହୋଇଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଲେଖିବା ସକାଶେ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଦଶବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଛି । ପଚାରିଲେ ସିଏ କହନ୍ତି ଯେ, 'ମାଟିମଟାଳ'ର କଳ୍ପନାଭାସକୁ ସେ ଓଡ଼ିଶାର କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ପାଇଛନ୍ତି । କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ିବା ସକାଶେ ବାରବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାର ଯଦି ସେ ବାର ବର୍ଷ ସମୟ ଲଗାନ୍ତି, ତେବେ ତାହା କିଭଳି ହୁଅନ୍ତା ?—ଏହିଭଳି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ବା ଦୁଃସାହସର 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଗର୍ଭାଧାନ ହେଲା । ଥରେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ideaକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଚମତ୍କାର ଉପନ୍ୟାସମାନ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖା ଯାଇପାରେ, ସଚରାଚର ଲେଖା ମଧ୍ୟ ଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏହାକୁ ଲେଖିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି-ସ୍ତର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତି-ସ୍ତରଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା ପରେ ଜଣେ ଲେଖକ ଯଦି ସଚେତନ ଭାବରେ ଅଧିକ ସମୟ ଦେଇ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖେ, ତେବେ ତାହା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଭା ଓ ପରିପକ୍ୱତାର ପରିଚାୟକ ହୋଇ ପାରିବ । ସେହି ଉପନ୍ୟାସ ପୂର୍ବ-ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ideaର କଟା ବାଟ ଉପରେ ପ୍ରବାହିତ ନହୋଇ ଦିନନ୍ଦିନର ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ସହିତ

ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଥିବ । ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା, ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମ ହେବା, ଜନ୍ମ ଦେବା, ପାଳିବା ଓ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିବାର ଅବସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଉପନ୍ୟାସଟି ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଗତି କରିପାରିଲେ ତାହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ଠିକ୍ ଜୀବନ ପରି ବିରାଟ ବହୁଧା ହେବ, ବହୁ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରେରଣାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ପାରିବ । ତଥାପି ସେଇଟି ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନପରି ଏକ ଐକ୍ୟବିନ୍ଦୁ ରହିଥିବ; ଏକ କେନ୍ଦ୍ର ଗବାକ୍ଷ ରହିଥିବ, ଏକ ମୂଳ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ ।

ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହୋଇ କେଉଁ ଆତ୍ମଜର ସ୍ମରଣ କଲାପରି ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ କହିଯାଆନ୍ତି; 'ମାଟିମଟାଳ' ବେଳେ ମୁଁ ସେଥିରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଥିଲି । 'ପରଜା' ଓ 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ' ଆଦି ମୋର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ତା'ର ତୁଳନାକୁ ମଧ୍ୟ ଆସିବ ନାହିଁ । କାହିଁକି ? ନିଜେ ପ୍ରଶ୍ନଟି କରି ସେ ନିଜେ ହିଁ ତାର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି ! 'ପରଜା' ବେଳକୁ ଶ୍ରେଣୀ-ସଂଘର୍ଷ, ଆଦିବାସୀ ମଣିଷର ଚିତ୍ରମୟ ଜୀବନ, ନାଟକୀୟ ଅଙ୍ଗିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଳପ ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ବହୁତ ଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର ଏକତ୍ର ସମାବେଶନ, — ଏସବୁର ଏକ ସହଜ ଆକର୍ଷଣ-ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଏହି ଶୈଳୀ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ ଶୈଳୀ ଓ ତାହା ବଳେବଳେ ପାଠକର ମନରେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିବ । 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ' ବେଳକୁ ଏହିସବୁ ଉପାଦାନ ରହିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାହା ସହିତ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଗୋଷ୍ଠୀ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ଭାରତୀୟ-ଦର୍ଶନ ଓ ଭାରତୀୟ-ଇତିହାସର ଏକ ରୂପକ ବି ଆସି ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରରେ ବୈଦିକ ଯୁଗର ମଧ୍ୟ ପ୍ରତୀକଚିତ୍ର ରହିଛି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବି ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଅମଳର ଏକ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି ।

'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଉପନ୍ୟାସର ବିଷୟ ବଦଳି ଯାଇଛି, ବିଷୟର ନିର୍ବାଚନ କରିବାକୁ ଚାଲିବେଳେ ଆଖି ବହୁତ ବଡ଼ ହୋଇ ଯାଇଛି । 'ମାଟିମଟାଳ' କଣ ?—ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ଉତ୍ଥାପନ କରି ସ୍ୱୟଂ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଉଯାଉ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି

ପୁଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଥିର ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ ଓ କହନ୍ତୁ : ସେତେବେଳେକୁ ମୁଁ ଋକ୍‌ବେଦ ପଢ଼ି ନଥିଲି । ପରେ ଯେତେବେଳେ ପଢ଼ିଲି, ସେତେବେଳେ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଅବତରଣିକାଟିକୁ ତାହା ସହିତ ଆଦ୍ଦର ଥରେ ମିଳାଇ ଦେଖି ମୁଁ କେତେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲି । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ନାନ୍ଦୀର ଯେଉଁ ପ୍ରଚଳନଟି ଥିଲା, ସେଥିରେ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଗ୍ରନ୍ଥସ୍ଥ ପରିବେଷିତ ବିଷୟଟିକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ କହି ଦିଆଯାଉଥିଲା, ହସ୍ତାମଳକ ପରି ହାତରେ ଧରାଇ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କହନ୍ତି,—ସେକ୍‌ସ୍‌ପିଅର୍ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଟକରେ ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟରେ ହିଁ ଯେପରି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଟକ-ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୂଳ କଥାଟିକୁ କହି ଦିଆଯାଇଛି, ସେହିପରି ସିଏ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ ନିୟମ ପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ହିଁ ଉପନ୍ୟାସଟିର ମୂଳ କଥାଟିକୁ କହି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ଅନୁସାରେ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ହିଁ ପୁସ୍ତକଟିର ସାର ଉପଲବ୍‌ଧିଟି ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇ ରହିଛି ।

'ମାଟିମଟାଳ'ର ଆରମ୍ଭ ଏକ ମୃତ୍ୟୁରୁ । ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ସତ୍ୟ, ହବଗି ବସିବା ଯେ ଜୀବନ, ଏହିଭଳି ଏକ ଅନୁଚିନ୍ତନାରୁ । ମୃତ୍ୟୁ ଆଗରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଉ କୌଣସି ବଳ ନାହିଁ, କୌଣସି ଟାଣ୍ଟନ୍ତର ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ମୁଖରେ, ସେହି ଅପ୍ରତିରୋଧ୍ୟ ଚରମ ଅନ୍ତିମର ସମ୍ମୁଖରେ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତରେ କେଡେ କ୍ଷୁଦ୍ର ! ଏଇଥିରୁ ବିନୟ-ଭାବନା ସଂଜାତ ହୋଇଛି, ଆପଣାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଏବଂ ବ୍ୟାପ୍ତତରର ସମଗ୍ରତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଂଶ ଭଳି ଦେଖିବାର ବିନୟ ଉପୁଜିଛି । ସେହି ବିନୟରୁ ସର୍ବୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣତା ବା ଉଦାତ୍ତତା ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ଏବଂ ଉଦାତ୍ତତାରୁ କାଳାତୀତତାର ସ୍ପର୍ଶ ଉପଲବ୍‌ଧ ହୋଇଛି । କାଳର ଭିତରେ ହିଁ କାଳା-ତୀତତାର, ଭଙ୍ଗୁର ଭିତରେ ହିଁ ଅଜ, ନିତ୍ୟ ଓ ଶାଶ୍ୱତର ମହିମାକୁ ଏକ ରୂପାନ୍ତର ବା ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟିଛି । ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ମଞ୍ଚ ଉପରେ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଅବତରଣିକା ହୋଇଛି । ତାହାର ଠିକ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦୃଶ୍ୟ-ବିନ୍ୟାସରେ ଏକ ପୁରାତନ ମନ୍ଦିରର ଶବ ରହିଛି, ଏବଂ ତେଣେ

ଉପରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜଟାଏ ଭଅଁ ଭଅଁ ଶବ୍ଦ କରି ସତେଅବା ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲାପରି ଲାଗୁଛି । ମନ୍ଦିରର ଗାତ୍ରରେ ପୁରାତନ ଶିଳାଲେଖ, ଅବଧି ଭିତରେ ନିରବଧିତା ଅର୍ଥାତ୍ ନିତ୍ୟ-ପ୍ରବହମାନତାର ପ୍ରତୀକାଭାସ । ଆମର ଏହି ଗୋଟିଏ କାଳ ଭିତରେ କାଳକାଳର ଐତିହ୍ୟ ଏବଂ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଅନୁବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମର ଏହି ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭିତରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୋଲି କହୁଛୁ, ଅଗଣିତ କେତେକେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅସୁମାରି ଶିଳାଲେଖକୁ ତାହା ବହନ କରି ଚାଲିଛି । କେତେକେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ମାଳ କରି ପିନ୍ଧିଛି । ଏପାଖରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଧରିନେଇ ବୁଦ୍ଧିସର୍ବସ୍ୱ ଦୃପ୍ତ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ତା'ର ବସ୍ତୁବାଦୀ ଅତିବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବିନାଶାଗ୍ରହର ପ୍ରତୀକ । ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତୀକ, ହିରୋସିମା ଆଉ ନାଗାସାକିର ସ୍ମାରକ ଓ ପ୍ରତୀକ । କେବଳ ଆପଣାର ପ୍ରବଳତାଟାକୁ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ଲାଗି ପଣ କରି ମତ୍ତ ହୋଇ ବାହାରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟବୁଦ୍ଧିର ସଂହାରରୂପ ଭୟାବହତାର ପ୍ରତୀକ, ସେଇଠାରେ ପୁଣି ଏପରି ଜଣେ ନାରୀର ପ୍ରତୀକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି, ବାଳକଟିଏ ଦେଖିବା ମାତ୍ରକେ ଯାହାର ଥନରୁ ଆପେଆପେ କ୍ଷୀରର ଧାର ବୋହି ଆସୁଛି । ସିଏ ବସୁନ୍ଧରାର ପ୍ରତୀକ, ସହ-ଅନୁଭୂତି ଏବଂ ଅନୁକମ୍ପାର ପ୍ରତୀକ, ସିଏ ପ୍ରେମର ପ୍ରତୀକ, ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ଆପଣାକୁ ଅଜାଡ଼ିଦେବ ବୋଲି ଅବକାଶ ଖୋଜି ବୁଲୁଥାଏ, ଆପଣାକୁ ଦେଇଦେବ ବୋଲି ସଜ ହୋଇ ବସିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ-ସଭ୍ୟତାର ଭଣ୍ଡାର ଭିତରେ ଆଜି ମନୁଷ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକକୁ ବହନ କରି ଠିଆ ହୋଇଛି । ସିଏ କଣ ବୋମା ମାରି ଆପଣାର ଧରିତ୍ରିକୁ ଆପେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବ, କାଳକାଳର ଜୀବନକୁ ବହନ କରି ଆସିଥିବା ଏହି ମାଟିକୁ କଣ ସିଏ ପାଉଁଶରେ ପରିଣତ କରିଦେବ ? ନା ସିଏ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ କାଳଗତତା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏକ ଜୀବନଘୋଷୀ ପଦଚିହ୍ନ ରଖି ଦେଇଯିବ ? ସିଏ ଆପଣାକୁ ଶେଷ କରିଦେବ ନା ବଞ୍ଚି ରହିବ, ଅନୁକମ୍ପାରେ ବଞ୍ଚି ରହିବ, ସହ-ଅନୁଭୂତିରେ ବଞ୍ଚି ରହିବ, ସମାନ ଆକୂତିରେ ବଞ୍ଚି ରହିବ ? ଏହି ଜିଜ୍ଞାସା

ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ସର୍ବମୂଳ ଜିଜ୍ଞାସା; ମନୁଷ୍ୟର ସଭ୍ୟତା ଓ ମନୁଷ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ଏହି ଆଗ୍ରହଟି ହେଉଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅନୁରାଗୀର ଆଗ୍ରହ। ଏହାହିଁ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଜିଜ୍ଞାସା, ଏହାହିଁ 'ମାଟି-ମଟାଳ'ର ଆଗ୍ରହ ।

ମନୁଷ୍ୟ ସଭ୍ୟତାକୁ ଗୋଚରଭୂମିରେ ରଖି ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଓ ସର୍ବାନୁସାରୀ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଓ ତାହାକୁ ଆପଣାର ଭାବଭୂମିରେ ଏକ ସତ୍ୟରୂପେ ଗତିଶୀଳ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବା, ଏଇଥିରୁ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ସାହସିକ-ଆବିଷ୍କାର-ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଏହି ଆବିଷ୍କାର-ଯାତ୍ରା ହେଉଛି ଏକ ଶାନ୍ତିକାମୀ ଓ ସଖ୍ୟଲିପ୍ସୁ ମଣିଷହୃଦୟର ଯାତ୍ରା ; ଏପରି ଏକ ଭବିଷ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାତ୍ରା, ଯେଉଁଠି ଯୁଦ୍ଧ ରହିବନାହିଁ, ବୈରାଗ୍ୟ ରହିବନାହିଁ । ସେଠି କେହି କାହାରିକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ, ଗିଳି ପକାଇବାକୁ ଦଉଡି ଆସିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ବିକଶିତ ହେବେ, ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରର ସହଚାରୀ ଓ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିବେ । ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଅଭୀପ୍ସା ବା ପ୍ରତିବେଦନା ଭାରତବର୍ଷର ସଭ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଅନ୍ତଃସୂତ୍ର ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସେ ସେହି ସୂତ୍ରଟିକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏହି ଆବିଷ୍କାର-ଯାତ୍ରାକୁ ସେ ଅନ୍ୱେଷଣ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସହଚାରିତା, ସହାନୁଭବ, ସଦ୍‌ଭାବକତା ଓ ଯେଉଁ ହୃଦୟାରୋହଣ ଓ ହୃଦୟୋନ୍ମୋଚନର ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା, ତାହା କ'ଣ ଯୁଗଯୁଗର ପରିପନ୍ଥୀ ନାନାବିଧ ସଂଗଠନପ୍ରଚଣ୍ଡତା, ଅନୁଷ୍ଠାନପ୍ରଧାନତା ଓ କର୍ମକାଣ୍ଡମୟତା ମଧ୍ୟରେ ଏକାବେଳେକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି ନା ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କୋଉଠି ନା କୋଉଠି ଜୀଇକରି ରହିଛି ? ଉପନ୍ୟାସକାର 'ମାଟିମଟାଳ' ଉପନ୍ୟାସଟି ଭିତରେ ଏହାରି ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ବାହାରିଛନ୍ତି । ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ଓ ସଂସ୍କୃତି-ଶୀଳ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ଅନ୍ୱେଷଣ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ହେଲେ ଚାଲିଛି ନା ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଅପସଂକ୍ରମଣର ଘୂର୍ଣ୍ଣିଗୁଡ଼ାକ ତାକୁ କୁଆଡେ ବିଲୁପ୍ତ କରିଦେଇ ସାରିଲେଣି ?

ଉପନ୍ୟାସକାର କହନ୍ତି, ସବୁ କଦାପି ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ । ସେହି ଅନ୍ୱେଷଣ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଖୁଲିଛି । ତାଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ ଏହି ଦେଶର କୋଟିକୋଟି ମଳିମୁଣ୍ଡିଆଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ଅନ୍ୱେଷଣ ଓ ସେହି ଆଗ୍ରହ ତଥାପି ବଞ୍ଚି ରହିଛି । କଥିତ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ common man ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ମାକ୍ସିମ୍ ଗର୍କି ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ everyday man ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଏଠାରେ ମଳିମୁଣ୍ଡିଆ କହିଲେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ସେହିମାନଙ୍କ କଥା ହିଁ କହୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିରକ୍ଷର, ଲେଙ୍ଗୁଟି ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି, ଭଙ୍ଗାଘରେ ରହୁଛନ୍ତି, ସଭ୍ୟ ଯୁଗର ଦ୍ରବ୍ୟବହୁଳତା ଠାରୁ ସେମାନେ ଅନେକ ଦୂରରେ ଆଡେଇ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଆମର ଏହି ନାନା ଅବିଶ୍ୱାସର ଯୁଗଚଳଣି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ାକୁ ସେକାଳର ବୋଲି କହି ଉଡାଇ ଦିଆଯାଉଛି, ତଥାପି ଏହି ଦେଶର ଅସଲ ପ୍ରାଣସନ୍ଦେଶ ଓ ଭାବ-ପରମ୍ପରାଟି ସେହିମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଭିତରେ ବଞ୍ଚି ରହିଛି, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତଥାପି ବଞ୍ଚିରହିଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେଉଛି । ସେମାନେ ଉପରକୁ ଲୁଖୁରା ଦିଶୁଛନ୍ତି, ଶୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି; ତଥାପି ସେଇମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅସଲ ବସ୍ତୁଟି ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱର ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ସତ୍ୟ ଜୀଇକରି ରହିଛି, ଆମେ ଯାହାକୁ ଏକ ସନାତନ ସତ୍ୟର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସନ୍ତକ ବୋଲି କହି ପାରିବା । ସେହି ସତ୍ୟ ଅଦମ୍ୟ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଏକ ଜୀବନାଗ୍ରହୀ ମୂଲ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚ୍ୟାୟକ, ଦ୍ୟୋତକ ଏବଂ ବାହକ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଶାରଳା ମହାଭାରତର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ସିଏ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଶାରଳା ମହାଭାରତର ହରି ସାହୁ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ସଂସାରଧର୍ମ ବଖାଣିଥିଲା । 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ମଧ୍ୟ ହରି ସାହୁ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି । ସିଏ ପୁରୁଣା ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଂସାରର ରାଜନୀତି କହୁଛନ୍ତି । ଲୀଳାବତୀ-ସୁନ୍ଦରୀକୁ ପଇଠାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଦୋକାନରେ ସିଏ ଗରିବଗୁରୁବାଙ୍କୁ କାଳି ଦିଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ଗାଁ ଟାଉଟରମାନଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ନ୍ୟାୟ କଥା ପଢ଼ିଥିବା

ବେଳେ ସିଏ ଯାହାକୁ ଯାହା କହିବାର କଥା ନିର୍ମଳ ହୋଇ ସବୁ କହି ଦଅନ୍ତି, ମୁଁହ ବା ପଦ ଦେଖି କେବେହେଲେ କୌଣସି ପକ୍ଷପାତ କରନ୍ତି ନାହିଁ। ହରି ସାହୁର ପୁଅ ଷଣ୍ଡୁ, ତା' ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ବାପର କଳା ରହିଛି। ସିଏ ଗାଆଁ ଛାଡ଼ି ସହରକୁ ଯାଇଛି, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତା'ର କଳା ତାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ। ସହରରେ ପହିଲମାନ ସହିତ ତାକୁ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ କୁହାଗଲା ବେଳେ ସିଏ କହୁଛି, ସିଏ ତ ମୋର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ କରି ନାହିଁ, ମୁଁ ତା' ସହିତ କାହିଁକି ଲଢ଼ିବି ? ମହାଦଳପତି ଗାଆଁରେ ଅନାମଧେୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ତା' ଭିତରେ ସତରେ କିଛି ଅଛି ଓ ସିଏ ଯେ କେବେ କିଛି ଦେଖାଇପାରିବ, ସେ କଥା ହୁଏତ କେହି କେବେ ହେଲେ ଭାବି ନ ଥିଲେ। ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଜୋକର୍ ବୋଲି କହୁଥିଲେ। ଥରକର ଗାଆଁକୁ ବଢ଼ିପାଣି ଆସିଲା। ଗାଆଁର ଜୀବନ ଜଳାର୍ଣ୍ଣବ ହେଲା, ମହାଦଳପତିର ବେଳ ଆସିଲା। ସିଏ କେତେ ଥରପରି ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା କରି କେତେ ମଣିଷଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କଲା, ଶେଷରେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଆହୁତି ଦେଲା। 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟରେ ଗାଆଁକୁ ବି. ଡି. ଓ. ଆସିଛନ୍ତି, କୁକୁଡ଼ା ଚାଷର ପ୍ରଚାର କରିବାଲାଗି। ସିଏ ପୁଙ୍ଗା ଲଗାଇ କହୁଛନ୍ତି, ଗାଆଁର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ କୁକୁଡ଼ା ଚାଷ କରନ୍ତୁ, କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଦେବେ, ଗାଆଁର ପିଲାଏ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ପାଇବେ, ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହେବେ। ଗାଆଁରେ ଯେଉଁ ମହିଳାସମିତି ଅଛି, ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କୁକୁଡ଼ା ରଖାଯାଉ ବୋଲି ସେ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି। ତେବେ ପିଲା ଓ ଗର୍ଭିଣୀମାନଙ୍କର ଅନେକ ଉପକାର ହେବ। ଗାଆଁର ସନ୍ତୁରି ପାଣ ସବୁକଥାକୁ ଥିର ହୋଇ ଶୁଣୁଛି ଏବଂ ଶୁଣିକରି ଉତ୍ତର ଦେଉଛି,—ଆଜ୍ଞା, ଏଥିରେ ଦିହର ବଳ ବଢ଼ିବ ସିନା, କିନ୍ତୁ ଆପଣାର ପିଲାମାନେ ମୋଟା ହେବେ ବୋଲି ଆମେ କ'ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୃଣ ଅର୍ଥାତ୍ କୁକୁଡ଼ାର ପିଲାଗୁଡ଼ାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବା ? ପୁଣି, ଯଦି ଗର୍ଭିଣୀ ମାଆମାନେ ସେହି ଅଣ୍ଡାକୁ ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ପେଟରୁ ମଣିଷ ଜନ୍ମ ନହୋଇ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଅସୁର ଜନ୍ମ ହେବେ। ଏବଂ ଅସୁର ଜନ୍ମିଲେ ଏହି ସଂସାର ପୁଣି ରହିବଟି ?

ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିଲେ ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ ଓ ରାଜନୀତି, ଭାରତ ଓ ଏହି ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ଉଭୟଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ ଓ ରାଜନୀତି ଏବଂ ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଉପରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ବାହକ ମନୁଷ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତିର ଭୂମିକା, —ବ୍ୟକ୍ତିର ଭୂମିକା ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀର ଭୂମିକା,—ଏହାହିଁ ହେଉଛି 'ମାଟିମଟାଳ' ଉପନ୍ୟାସର ସର୍ବମୂଳ ଅନ୍ୱେଷଣଭୂମି, ତା'ର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ବିଚରଣ ଭୂମି । ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ରବର୍ଟ ରେଡ୍‌ଫିଲ୍‌ଡ୍ ଯାହାକୁ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ the great tradition ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ଯାହାକୁ the little tradition ଠାରୁ ପୃଥକ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ବାହକମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଭବିଷ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି, ଏକ ନୂତନ ସମାଜ, ଯେଉଁଥିରେ ସବୁର ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି, ଯେଉଁଠି କେହି ଆପଣାକୁ ଉପେକ୍ଷିତ ଅଥବା ଅବହେଳିତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁନାହିଁ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନମୂଳରେ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବା meaning ରହିଛି, ସମାଜର ସମଗ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଛନ୍ତି, ବଞ୍ଚି ପାରୁଛନ୍ତି । ସେହି ସମାଜରେ ସଦିଚ୍ଛା ହିଁ ଜୀବନର ସର୍ବମୂଳ ପ୍ରେରଣା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ସେଠି ଆପଣାର କାମକୁ ପଛକୁ ରଖି ସମସ୍ତେ ଅନ୍ୟର କାମଟିକୁ ଆଗ ଦେଖି ପାରୁଛନ୍ତି ।

'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ଭାଷାକୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ କିଛି କମ ପରୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ଶବ୍ଦକୁ ନେଇ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି, ଚିତ୍ରକଳ୍ପକୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ 'ମାଟିମଟାଳ'କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଭାବରେ ଅଧିଗମି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଓ ତାର ମର୍ମକୁ ଶ୍ରବଣ କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ପାଟିକରି ପଢିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଏଥିରେ ଶବ୍ଦ-ବସାଣର ଏକ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧତା ରହିଛି, ପାଟିକରି ପଢିବା ଦ୍ୱାରା ସେହି ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧତାରୁ ଯେଉଁ ସାଙ୍ଗୀତିକ ବୋଧ ଜାତହେବ, ତାହାହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚାରିତ କରି ଆଣିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଶବ୍ଦ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ସେହି ଉତ୍ତେଜନା ଆଖି ଆଗରେ କେତେକେତେ ଚିତ୍ରରୂପକୁ ଝଲସାଇ ଆଣିବ ଓ ସେହି ଚିତ୍ର-

ରୂପ ଗୁଡ଼ିକ ଭାବ ରୂପେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଉଠିବ । ଲେଖକ 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ'ରେ ଏହି ପ୍ରୟୋଗଟିକୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ କରିଥିଲେ, 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ବହୁଳ ଭାବରେ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କହିବାନୁସାରେ ୧୯୪୦ ମସିହା ଠାରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦିଗ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଯାଇଛି, ସେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭାଷାରେ ଏହାକୁ occult ଶକ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ଶକ୍ତି ବଳରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହାର ଜୀବନରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିବାକୁ ଯାଉଛି, ତାହା-ଆଡ଼କୁ ଅନାଇବା ମାତ୍ରକେ ସେସବୁର ଗନ୍ଧ ବାରି କହିଦେଇ ହୁଏ । ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ାକ ସତ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଲେଖକ ତାଙ୍କର 'ଲୟବିଲୟ' ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ହିଁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣର ଏକ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଦ୍ୱାର ଯେ ରହିଛି, ଏବଂ ତାହା ଯେ ଅନୁରୂପ ଅନୁଭବୀର ଜୀବନରେ ଏକ ସତ୍ତାରୂପେ ଅବଶ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ, 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପୁନରୁପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି ।

'ପରଜା' ଓ 'ଦାନାପାଣି' ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ସଫଳତମ କୃତି । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ସବୁ ବହି ଭିତରୁ ଏହି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବହି ସର୍ବାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିକ୍ରୀ ହୋଇଛି, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇ ଚାଲୁଛି । ସେଗୁଡ଼ିକର ଟୀକା ଲେଖାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ 'ମାଟିମଟାଳ' ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସାର୍ଥକତମ କୃତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇ ସେ ନିଜେ ସର୍ବାଧିକ କଳାତ୍ମକ ସାର୍ଥକତା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କଳାମର୍ମଗତ ସନ୍ତୋଷ ପାଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଅବଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ୧୯୬୪ ମସିହାରେ 'ମାଟିମଟାଳ' ଛପାହୋଇ ସାରିବା ପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି, ୧୯୭୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି, କିମ୍ବା ଛପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଛଅବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଜୀବନୀ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି ଓ ଆପଣାର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଗଳ୍ପସଂକଳନ ବାହାର କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକର ଲେଖିବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ ଆରୋହଣ ପରି । ସେଇଥିଲାଗି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଆରୋହଣ ପରେ ହଠାତ୍ ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଏକ ଆରୋହଣ ସକାଶେ ସଜ ହୋଇ ହୁଏନାହିଁ । ଆପଣାର

ଉପଲବ୍‌ଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅବଗାହିବା ସକାଶେ ସମୟ ଲାଗେ । ଆପଣାର କୃତିଟି ମଧ୍ୟଦେଇ ଆପଣାକୁ ଅନାଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ତେଣୁ ପୁଣି ତମ୍ବୁ ଖଟାଇ ନୂଆ ସଜ ବସାଇବାକୁ ବେଶ୍ ସମୟ ଲାଗେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ମନ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ କବିର ମନ । ଆପଣାକୁ କବି ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କରି ରଖିବାଭଳି କୌଣସି କବିତା ଅବଶ୍ୟ ସିଏ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ନୂଆ ଲେଖକ ହୋଇ ବାହାରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ଯାହା କେତୋଟି ବ୍ୟଙ୍ଗ-କବିତା କୁଆଡ଼େ ଲେଖିଥିଲେ, କେବଳ ସେତିକ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମନଟା କବି ମନ ହୋଇ ରହିଗଲା । ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଠିକ୍ କବିତା ପଢ଼ୁଥିବାର ହିଁ ଅନୁଭୂତି ମିଳେ । ଛନ୍ଦୋମୟ ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଲାଗି ଶବ୍ଦ ବସାଇ ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା ଗଦ୍ୟର କଥା ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର କଥା କହିବା ଓ ଗାଇବା,—ଏହା କେବଳ ମୂଳତଃ ଏକ କବିର ମାନସକୁ ବିକଶିତ କରି ଧରିଥିବା ଜଣେ ଲେଖକ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ

—୩—

ସାହିତ୍ୟର ଏଯୁଗକୁ ଅନେକେ ଉପନ୍ୟାସର ଯୁଗବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଆଗ କାଳର ସେ ଯୁଗରେ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ରାଜ୍ୟରେ କବିତା ଓ କାବ୍ୟ ରାଜୁତି କରୁଥିଲା, ଆମର ଗଦ୍ୟମୟ ଏହି ଯୁଗରେ କୁଆଡ଼େ ସବୁ ପ୍ରକାର ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଖାସ୍ ଉପନ୍ୟାସର ରାଜତ୍ୱ ହିଁ ଚାଲିଛି ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । କୌଣସି ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଅନୁସାରେ ଯେ କେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ କବିତାର ରାଜ୍ୟ ଚାଲେ ଓ ପୁଣି କେତେବେଳେ ଉପନ୍ୟାସର ରାଜ୍ୟ ଚାଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ କଦାପି ଏକ ଆକସ୍ମିକତା ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ-ମନର ପରିବେଶ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକତା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭିଳାଷ ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟର ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଦଳବଦଳ ଲାଗି ରହିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଠିକ୍ କେଉଁଦିନ ଠାରୁ ଉପନ୍ୟାସର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା, କେଉଁ ଦେଶରେ ତାହାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା,

ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଖୋଜୁଥିବା ବିଶେଷାନୁରାଗୀମାନେ ତାହାର କେତେ ପ୍ରକାରେ ଅବତାରଣା କରିଥାନ୍ତି । କିଏ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମଲଗ୍ନ ବୋଲି ମତ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଆଉ କିଏ ମାଟି ଖୋଳିଖୋଳି ସିନ୍‌ବାଦ ଓ ଆଲିବାବା ଗପ ଗୁଡ଼ିକର ସୂତ୍ରଧରି ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ମିଶର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବାକୁ ମନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆମେ ସେସବୁର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ଏଯୁଗରେ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାବଲ୍ୟଟା ଯେ ଆମ ସାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି, ଏଠାରେ ଏତିକ କହିଲେ ଆମର କାମ ଚଳିଯିବ । ଓଡ଼ିଆ ବହି-ବଜାରରେ ଉପନ୍ୟାସର ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କାଟତି ହୁଏ । ଏଠାରେ ଅଧିକାଂଶତଃ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ଏକାଧିକ ସଂସ୍କରଣ ବାହାରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଜୁଟେ । ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାଟା ଯେ ସବୁଠାରୁ ସହଜ ଓ ଏହା ଯେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷକ, ଏପରି ଏକ ବିଶ୍ୱାସରେ ପଡ଼ି ଅନେକ ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସରୁ ହିଁ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଗୁଜରାଣ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ବହିର ପ୍ରକାଶକମାନେ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଯେପରି ସୁନଜର ଦିଅନ୍ତି, ଅଣଉପନ୍ୟାସ ଉପରେ ସେପରି ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଆମେ ଅନେକେ ଉପନ୍ୟାସକାର ବୋଲି ହିଁ ଜାଣୁ, ଉପନ୍ୟାସକାର ରୂପେ ତାଙ୍କୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁ । ସିଏ ଯେ ଉପନ୍ୟାସ ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆମେ ସେକଥାଟିକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସକାର ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସହିତ ଅଣ-ଉପନ୍ୟାସକାର ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଯେ କେଉଁଠି କୌଣସି ଖିଅ ଲାଗିଛି, ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସକୃତି ଯେ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନ-କୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ, ପରିଚ୍ଛେଦ ବା ପରସ୍ତ ମାତ୍ର, ସେ କଥାଟି ଧ୍ୟାନଦେଇ ଦେଖିବା ଲାଗି ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ।

ପ୍ରାୟ ପଚିଶବର୍ଷ ତଳେ ସମୀକ୍ଷକ ହାଭେଲକ୍ ଏଲିସ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆମର ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ବୃହତ୍ତମ କଳାମାଧ୍ୟମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସକୁ ସେ ସମସାମୟିକ ନୈତିକ ଇତିହାସ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ।

ଏହା ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ଉପନ୍ୟାସର ସମୀକ୍ଷାକାର ରାଲଫ୍ ଫକ୍ସ୍ ଲେଖିଲେ,—"ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି ଆମ ସଭ୍ୟତାର ମହାନତମ ଲୋକକଳା । ଆଗେ ଆମ ଜୀବନରେ ମହାକାବ୍ୟ ଯେଉଁପରି ଏକ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହିଥିଲା, ଏବେ ତାହାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ଉପନ୍ୟାସ ହିଁ ତା'ର ସେହି ସ୍ଥାନଟିକୁ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ବସିଲାଣି । ଉପନ୍ୟାସର ଯୁଗ କଦାପି ସରି ଯିବନାହିଁ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ବଞ୍ଚି ରହିବ ।" ଉପନ୍ୟାସକୁ ଯେ ଆମେ କେବଳ ଏକ କଳ୍ପିତ ଗଦ୍ୟରଚନା ବୋଲି କଦାପି କହି ପାରିବା ନାହିଁ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଫକ୍ସ୍ ଏହି କଥାକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଉପନ୍ୟାସକୁ ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ହିଁ ଗଦ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଉପନ୍ୟାସ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆପଣାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ଏବଂ ସେହି ସମଗ୍ରତାଟିକୁ ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ଦେବାର ପ୍ରୟାସ ବା ଦୁଃସାହସ କରିଛି । ଏସବୁ ଉକ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଦିନଠାରୁ ଆଜି ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସର ବାନା ଆହୁରି ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଉଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ଏହି ଗୋଟିଏ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେ ନୂଆ ଶୈଳୀ ବାହାରିଛି, କେତେ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପଶିଛି, ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନ ପଶିଛି, କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍ସ ପଶିଛନ୍ତି । ଚେତନ ଜୀବନରୁ ଲମ୍ବି ଲମ୍ବି ତାହା ଅବଚେତନ ଓ ଅଚେତନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ରସଦ ଯୋଗାଡ଼ କରିଛି । ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମନ ଓ ବାସନାକୁ ସମାଜ ଆଗରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ମେଲାଇ ରଖିଦେବାର ପ୍ରୟାସ ଯେପରି ହୋଇଛି, ବୃହତ୍ତର 'ସମାଜଟାକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗମ୍ଭୀର ଭିତରେ ଥାଇ କେବଳ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ତାହାକୁ ନିରେଖିବାର ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରାହୋଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ଆଗେ ସାହିତ୍ୟର ଧାର ଧାରୁନଥିଲେ, ଏବେ ସେମାନେ ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିବାଲାଗି ସର୍ବେଆବା ଅଣ୍ଟି ଦେଖାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଆଗେ କାବ୍ୟ କବିତା ପ୍ରଭୃତିର ଅରମାରେ କେବେହେଲେ ପଶୁ ନଥିଲେ, ଆଜି ସେମାନେ ହୁଏତ ଫୁରସତ ମିଳିବା ମାତ୍ରକେ ଉପନ୍ୟାସର ନୂତନ କାନନରେ ପିକ୍‌ନିକ୍ କରିବା ଲାଗି ବାହାରି ପଡୁଛନ୍ତି । ଆମର ପର୍ବ ଓ ପର୍ବାଣୀ ତଥା

ବାହାପୁଅାଣିରେ, ଯେତେବେଳେ ଆମ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏକ କବିତାମୟ ଆବେଗର ସୃଷ୍ଟି ହେବାର କଥା, ଏବେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏଯୁଗର ନୂଆ ଅନୁରାଗଟି ଅନୁସାରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଅଧିକ ଲୋଡୁଛୁ । ଏସବୁକୁ ଖାଲି କବିତାର ଅବେଳ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ସୁଦିନ ବୋଲି କହିଲେ ଆଦୌ କାମ ଚଳି ଯିବନାହିଁ । ଏହିପରି ହେବା ପଛରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି କାରଣ ରହିଛି କି ନାହିଁ, ଆମକୁ ଏପରି ଏକ ଜିଜ୍ଞାସାର ସମ୍ମୁଖୀନ ମଧ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଉପନ୍ୟାସର ଜଣେ ଆଲୋଚକ ଏକଦା ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାକୁ ଏକ ଅବଦମିତ ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟାୟର କଳା ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସଭ୍ୟତା ଯେତିକ ଯେତିକ ବଢ଼ିବାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତିକ ଯେତିକ ଅଧିକ ଜଟିଳ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ, ମଣିଷ ଭିତରେ ତାହା ସେତିକ ସେତିକ ନାନା ଅବଦମନ-ଜନିତ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଥିବ ବୋଲି ବିଶ୍ଳେଷକ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରହିଛି । ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପରି ଏକ ଅବଦମିତ ଯୁଗ ମଣିଷର ଜୀବନରେ ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆଉ କେବେହେଲେ ଆସିନଥିଲା । କେତେଟା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକୃତ ନିୟମକୁ ହିଁ ପରମସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନିନେବାର ଏଭଳି ଏକ କର୍କଶ ଯୁଗ ଆମ ଇତିହାସରେ ହୁଏତ ଆଉ କେବେହେଲେ ଆସି ନଥିଲା । ଆମ ଭିତରେ ବାସନା ଅନେକ, ସଖ୍ୟ କରିବାର ଓ ସମ୍ମିଳିତ ହେବାର ଅଭିଳାଷ ଅନେକ;—କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱୀକୃତ ବୋଲି ଘୋଷିତ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ାକୁ କଦାପି ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିବାନାହିଁ, ଆମ ଭିତରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରକୃତରେ ରହିଛି ବୋଲି କାହାଆଗରେ ଯାଇ କହି ମଧ୍ୟ ପାରିବାନାହିଁ । ଆମକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭଳି ଦିଶିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଏକ ସ୍ୱୀକୃତ ତାଳ ଅନୁସାରେ ହସିବାକୁ ଓ କାନ୍ଦିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ପୁଲକିତ ବା ବିଷଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଯାହାସବୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭାବୁଛୁ, ସେଗୁଡ଼ାକୁ କହି ପକାଇଲେ ଆମେ ଲୋକହସା ହେବା, ବୋକା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବା । ତେଣୁ ଯାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିବ, ଆମକୁ କେବଳ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ କହି ଶିଖିବାକୁ ହେବ । ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ

ହେବ, ମୁଖା ପିନ୍ଧି ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ହେବ । ନଗ୍ନ ଓ ନିର୍ମମ ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ଅତିପ୍ରବଳ ହୋଇ ଆମ ଜୀବନ ଉପରେ ଆରୋହୀ ହୋଇ ବସିବାକୁ ଆସେ, ସେତିକବେଳେ ଏହିଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ପ୍ରଶଂସିତ ହୁଏ; ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିକୁ ହିଁ ଜୀବନ ଉପରେ ଆରୋହୀ କରି ବସାଇ ନଥିଲେ ମଣିଷ ତାର ସଭ୍ୟତାକୁ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଥାନ୍ତା କୁଆଡୁ ? ଏପରି ଏକ ଅବଦମିତ ଦୁଃଖୀ ଜୀବନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମୟରେ ଉପନ୍ୟାସ କୁଆଡ଼େ ମଣିଷର ରୁଦ୍ଧତାଗୁଡ଼ାକୁ ଖୋଲି ହୋଇଯିବାର ଏକ ସୁଅବସର ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାଏ ବୋଲି ଏବେ ଉପନ୍ୟାସ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏତେବେଶୀ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଛି,—ଅନେକେ ଏହିଭଳି ଏକ ମତପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଏକ କାରଣରୁ କୁଆଡ଼େ ଆମକୁ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି ଓ ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଲାଗୁଛି ବୋଲି କୁହା ଯାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ମତରେ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାପୀଡ଼ିତ ମଣିଷଲାଗି ସତେଅବା ବିରେଚକ (Laxative) ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଯେତେ ଅଳୀକ ଓ କଳ୍ପନାସର୍ବସ୍ୱ ଭାବରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସର ପାଠକ ଓ ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ି ବା ଲେଖି ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଳି ଅନୁଭବ କରିବାଲାଗି ଏକ ଉପଲକ୍ଷ ପାଇଯାଏ, ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୁଏ ଓ ନିଷ୍କୃତି ଲାଭ କରେ ।

ଏହି ଯୁଗର ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ଲାଗି ଯେ ଏତେବେଶୀ ରୁଚି ଦେଖାଦେଇଛି, ଏହା ପଛରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ରହିଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶା ଯାଇଥାଏ । ଆଗେ ମଣିଷର ସବୁଥିକ ବେଳ ଥିଲା; କାମଲାଗି ବେଳ ଥିଲା, ଅକାମ ଲାଗି ବେଳ ଥିଲା; କାରଣଲାଗି ବେଳ ଥିଲା, ଅକାରଣ ଲାଗି ବେଳ ଥିଲା; ଧନ ଅର୍ଜିବାକୁ ବେଳ ଥିଲା, ଧନ ସାରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବେଳ ଥିଲା । ଯେଉଁ ସାଆନ୍ତେ ସକାଳଓଳି ମୂଲିଆଙ୍କୁ ନେଇ ଜମିରେ କାମ କରାଇବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସିଏ ଉପରଓଳି ପୁରାଣ ଶୁଣିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମୟ ପାଉଥିଲେ । ବରଷଯାକ ଖଟି କମାଇ ସଞ୍ଚି ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ଯେତିକି ଧନ ଜମା କରୁଥିଲା, ବର୍ଷଶେଷରେ ଥରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି ଅଥବା ଜ୍ଞାତିଭାଇଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ତାହାକୁ ସାରି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପାରୁଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ମଣିଷର ନାହାକରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲ, ଦୁଷ୍ଟ ଓ ଶିଷ୍ଟ ଉଭୟ ଗ୍ରହରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲ; ଡ଼ାଆଣୀ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଆସୁଥିବା ଗୁଣିଆ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲ । ପୂଜାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲ; ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ତାର ପରି ଯେ ତୋଷଣରେ ବଶ ହୁଅନ୍ତି ଓ ତୋଷଣ ନହେଲେ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ସେହି କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲ । ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିଲେ ତାର ଜୀବନରେ Reality ଲଗି ଯେପରି ସ୍ଥାନ ଥିଲ, Myth ବା unreality ଲଗି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲ । ବାସ୍ତବଭଳି ଅବାସ୍ତବ ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲ । ଏବେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ କ୍ରମେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ହେବାରେ ଲଗିଲଣି । ସବୁ ପ୍ରକାରର myth କୁ ସେ ଅସତ୍ୟ ଓ ତେଣୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହିଲଣି । ବିଜ୍ଞାନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୋଚର ଜ୍ଞାନ; ଯାହାର ପ୍ରମାଣ ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି, ତାହାହିଁ ସତ୍ୟ । ଆଉସବୁ ଅସତ୍ୟ, ଅନାଧୁନିକ, ତେଣୁ ବର୍ଜନୀୟ । ଆଧୁନିକ ହେବା ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ଅଭିନବ ଓ ନାନା ଅଭୂତପୂର୍ବ ସାମର୍ଥ୍ୟମୟ ସଂସାରର ଅଧିକାରୀ ଏବଂ ଉପଭୋଗୀ ହୋଇ ପାରିଛି ସତ, ଆଧୁନିକ ହୋଇ ସେ ଅନେକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅବାସ୍ତବତାକୁ ମଧ୍ୟ ହରାଇଛି । ତାର ହୃଦୟ କ୍ରମେ ଶୁଖି ଶୁଖି ଆସିଛି । ତା'ର ଅନୁଭବ କରିବାର ଶକ୍ତି କ୍ରମଶଃ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଅନୁଭୂତିର ପରିସର କ୍ରମେ ବଡ଼ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡୁଛି । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବାଲଗି ସେ ଆପଣାର ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ାକର ସ୍ତୂପଟାକୁ ହିଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ କରିବାରେ ଲଗିଛି, ପ୍ରାୟ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ସେ ସେଇଥିରେ ଲଗିଛି; ଏବଂ ସେହି ସାମଗ୍ରୀକୁ ଭୋଗ କରିବାଲଗି ଆଉ ତା' ପାଖରେ କୌଣସି ବେଳ ନାହିଁ । ସେ ବେଦମ ହୋଇ ସୁଖର ସାଧନଗୁଡ଼ାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରିବାରେ ଲଗିଛି, ମାତ୍ର ନିଜକୁ ସୁଖୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାଲଗି ଆଉ ତା' ପାଖରେ ବେଳ ନାହିଁ । ନାନାପ୍ରକାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ ବାଧ୍ୟତା ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ସେ ଆପଣାର ସବୁଯାକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ବନ୍ଧନକୁ ନେଇ କେତେ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ହେବାରେ ଲଗିଛି, ମାତ୍ର ତଥାପି ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭୁଞ୍ଜି ପାରୁନାହିଁ । ଭିତରର ପ୍ରାଣଟା ଉପବାସୀ ହୋଇ

ପଡ଼ୁଛି, ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବା କେଉଁ ଚପଳମତି ବାଳକ ସଦୃଶ ଅବା ବଡ଼ ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଆତୁର ଭାବରେ କୋଉଠୁ କାହାଣୀଟିଏ ଶୁଣିବ, କୋଉଠି ସ୍ୱପ୍ନଟିଏ ଦେଖିବ ଅଥବା ଆଖିକୁ ବୁଜିଦେଇ କଳ୍ପନାର କେଉଁ ଆରାମଦାୟକ କୁହୁଡ଼ି ଭିତରକୁ ଟିକିଏ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି କେତେ ବିକଳ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ଅକାରଣରେ ଓ ଅବାସ୍ତବରେ କେଉଁଠି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିଏ ବଞ୍ଚିବ ବୋଲି ଆକୁଳ ହୋଇ ରହିଛି । Realityଦ୍ୱାରା ଅଶେଷ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ଆଧୁନିକ ମନୁଷ୍ୟର ଭିତରେ ବସିଥିବା ସେହି ଉପବାସୀ ଓ ବଞ୍ଚିତ ଶିଶୁଟି ସକାଶେ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ସଦୃଶ ତାର ଈପ୍ସିତ ଆହାରଥାଳୀକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି । ତେଣୁ ବାହାରେ reality ର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଯେତିକି ବଢ଼ୁଛି ହିସାବୀ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନୀ ବୁଦ୍ଧି ସାଧନା ଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷର ଜୀବନ ଶରୀରଟାକୁ ନାନାବିଧ ପୋଷାକୀ ଫରମାଶରେ ଯେତିକି ଜବର କରି ଓ ଜବରଦସ୍ତି ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଫିକର କରୁଛି । ସେହି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଦୁର୍ଗତିର ସତେଅବା ଏକ ପ୍ରତିକାରକ ଓ କ୍ଷତିପୂରଣ ରୂପେ ସେ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ସେତିକି ନିସ୍କୃତି ଅନୁଭବ କରୁଛି । Unreality ଲାଗି ଆଧୁନିକ ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ବିକଳ ଇଚ୍ଛା ବା Passion,—ଏଯୁଗରେ ଉପନ୍ୟାସ ଲାଗି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ହୋଇ ବଢ଼ୁଥିବା ରୁଚି ବା ଲୋକପ୍ରିୟତା ଆମକୁ ହୁଏତ ସେହି କଥାଟାର ହିଁ ସୂଚନା ଦେଇ ଯାଉଛି ।

କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସକାରର ଆପଣା ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ ଘଟିଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆର୍‌ନୋଲ୍ଡ଼ ବେନେଟ୍ ଆହୁରି କେତେ ପାଦ ଆଗକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀୟ ଯେକୌଣସି ଉପନ୍ୟାସ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ହେବାକୁ ହିଁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଉପନ୍ୟାସ-କାରର ଆପଣା ଈପ୍‌ସା ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାଗୁଡ଼ାକ ତାହାର ଉପନ୍ୟାସ ମାନଙ୍କରେ ଫୁଟି ଉଠିବ ହିଁ ଉଠିବ । ମଣିଷର ଜୀବନ କହିଲେ ଉପନ୍ୟାସକାର ଯାହା ବୁଝିଛି, ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାର ଓ ମନୁଷ୍ୟ-ସମାଜର ଭବିଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଛବିଟି ରହିଛି, ତାର ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାର ଆଭାସଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମକୁ ଯାହାକିଛି କହିଲେ, ତାହା ସେ କେଉଁ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ କହିଲେ, ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ତାଙ୍କର ଭଲ ପାଇବାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ କେବେ ବୃହତ୍ ଅଥବା ଅଳ୍ପପରିସର ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତାଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ପ୍ରୟାସ କରି ପାରିବା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଯୁବ ହୋଇ ପାଟଣାରେ ପାଠ ପଢୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଡ଼କିରିଆ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମସଚେତନତାର ଏକ ଭାବ ସମ୍ଭବତଃ ଅତିରିକ୍ତ ମାତ୍ରାରେ ରହିଥିଲା । ଅନେକ ସମୟ ଶୋଇରହିବା ପରେ ହଠାତ୍ ନିଦଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ଯେପରି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା କେବଳ ନିଜ ବିଷୟରେ ହିଁ ସଚେତନ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାର ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କୌଣସି ହୋସ୍ ନଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ-ମାନେ ଅଳ୍ପବହୁତ ସେହିଭଳି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରବାସରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନେ ତ ଏହି ଅବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗଳଦ୍‌ଘର୍ମ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ! ସେମାନେ ଖାସ ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ଯେତେ ସଚେତ ନଥିଲେ, ପ୍ରତିବେଶୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ବା ବିହାରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ହିସାବରେ ଟକ୍‌କର୍ ଦେବାରେ ହୁଏତ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ସଜାଗ ଓ ସଚେତନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆପୁଅ ମଧୁସୂଦନ ଦାଶ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣାର ସ୍ତମ୍ଭରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମଣିଷ ହୋଇ ଗଢିହେବାର ପ୍ରେରଣା ଅପେକ୍ଷା ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚିତ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ପାଟଣାରେ ଥିଲାବେଳେ ସେହି କୋଳରୁ ଅବଶ୍ୟ କିଛି କିଛି ଖାଇଥିବେ ଏବଂ ଆପଣାର କଞ୍ଚା ଭୂଇଁରେ ସେଥିରୁ କେତେଟା ମଞ୍ଜି ଅବଶ୍ୟ ପୋତି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିବେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳକୁ ସବୁଜ କବିମାନଙ୍କର କୋଳାହଳ ଲାଗିଥିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ଆଡକୁ ସେ କେବେହେଲେ

କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ଅନୁଭବ କରି ନାହାନ୍ତି । ସବୁଜବାଳା ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ଭୁକ୍ତା ଅନୁକରଣବାଦୀଙ୍କ ପରି ଦିଶିଥିଲେ, ଭୁକ୍ତା ବଙ୍ଗାଳିଙ୍କ ପରି ଦିଶିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଚନ୍ଦଟାକୁ ସେ ଆଦୌ ସହ୍ୟ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଭସ୍ମୋଡ଼ି କରି ସେ ସେତେବେଳେ କବିତା ଓ ବିଦ୍ରୂପିକାମାନ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏକ ନିକଟତର ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ବିଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ଆମେ ବଡ଼ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବା ଯେ ସବୁଜବାଳଙ୍କର ବଙ୍ଗାନୁରାଗଟା ସକାଶେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ନପାଇ ପାରିବା ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନଥିଲା । ଦୁହେଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଦର୍ଶର ଘରେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶା ବାହାରୁ ଆସି ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଛୁଇଁଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ହାଓଆ ଉଭୟଙ୍କୁ ହିଁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ବିଷୟସାମଗ୍ରୀ ହିସାବରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସେହି ଏକା ଦରବକୁ ହିଁ ବାଛୁଥିଲେ । ହୁଏତ ପ୍ରାୟ ସେହି କାରଣରୁ, ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସବୁଜଦେବ ପୁରୁଣା ଓ ପିଠା ଲାଗିବାରୁ ସେଥିରୁ ଯେଉଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ଆବେଦନଟି ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ 'ଆଧୁନିକ'ର ଉପଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ଗଢ଼ିଲେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାର ଅନୁଚିନ୍ତାକୁ ମିଶାଇ ଦେବାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଅନୁଭବ କରିନଥିଲେ । ଆପଣାର ଓଡ଼ିଆତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଅତିସଚେତନ ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ଅନୁପ୍ରବେଶକୁ ବେଶ୍ ଆଦରି ନେଇ ପାରିଲେ, ମାତ୍ର ସବୁଜବାଳଙ୍କର ବଙ୍ଗଦେଶୀ ଭାବାଧିକ୍ୟଟାକୁ ମୋଟେ ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ କ୍ଷେତ୍ରର ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଅନେକ ସମୟରେ ମଣିଷକୁ ଆଉଗୋଟାଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିଭଳି ବେଶ୍ ସହିଷ୍ଣୁ କରାଇ ନେଇଥାଏ । ମାର୍କ୍‌ସ୍‌ବାଦର ସ୍ପର୍ଶ ବାଜି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ ଚେତନାର ଯେଉଁ ନୂତନ ଅଙ୍କୁର ଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ଭାବନା ସାଇତା ହୋଇ ରହିଲା ଓ ଦୃଷ୍ଟିର ଯେଉଁ ନୂତନ ବାତାୟନମାନ ଖୋଲି ଯିବାର ଏକ ସହାୟକ ପରିବେଶ ପାଇଲା, ହୁଏତ

ତାହାହିଁ ପରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀରୁ 'ହରିଜନ', 'ପରଜା' ଓ 'ଶିବଭାଇ' ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇଲା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କହନ୍ତି, ତରୁଣ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ବୟସରେ ବିଦେଶୀ ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନର୍‌ୱେର କ୍ନୁଟ୍ ହାମ୍‌ସନ ଓ ୟୋହାନ୍ ବୟର, ଫ୍ରାନସର ରୋମା ରୋଲାଁ, ଏବଂ ରୁଷିଆର ଡଷ୍ଟୋୟେଭ୍‌ସ୍କି ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏକାଧିକ ଉପନ୍ୟାସକୁ ସେ ଗଭୀର ମନୋନିବେଶ ସହିତ ପଢିଥିଲେ, ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । Johan Bojer ଙ୍କର ଭାଷାରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଆଲଙ୍କାରିକତା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ବିଦ୍ରୂପ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପୂରି ରହିଥିଲା । Knut Hamsun ଅଦ୍ଭୁତ ଶବ୍ଦବିନ୍ଧାଣି ଥିଲେ, ନିତ୍ୟ-ବ୍ୟବହୃତ ଅତିସାଧାରଣ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ହାତରେ ପଡ଼ି ସୁନା ପାଲଟି ଯାଉଥିଲେ । ହାମ୍‌ସନ୍ ପ୍ରକୃତି-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସକ ଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟର ଭାଷାରେ ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଆଣି ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରଙ୍ଗମତା ସହିତ ଫୁଟାଇ ପାରୁଥିଲେ । ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଅନେକ କଠୋର ଏବଂ କର୍କଶ କଥାକୁ ସେ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଉକୁଟାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସକାର ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ସବୁଯାକ ଗୁଣ ରହିଛି, ସବୁଯାକ ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଶାବ୍ଦିକତାର ଛନ୍ଦରେ ସେ ପାଠକକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଭସାଇ ନେଇଯାଇ ପାରନ୍ତି, ରୋମାଣ୍ଟିକ ବର୍ଣ୍ଣନାଛଟା ଦ୍ୱାରା ରୋମହର୍ଷଣ ଘଟାଇ ପାରନ୍ତି । ପୁଣି, ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ନେଇ ଯିଏ ଏତେ ଭ୍ରମି ପାରିଲା ଓ ଏତେ ରମି ପାରିଲା, ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଲାଗି ତା ଭିତରେ ଅନୁରାଗ ରହିବନାହିଁ ତ ଆଉ କାହା ଭିତରେ ରହିବ ? କ୍ନୁଟ୍ ହାମ୍‌ସନ୍ ଯେ ଖାଲି ସୁନ୍ଦରକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ, ଜୀବନକୁ ସେ ସଚେତଅବା ଜଣେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀର ତରାଜୁରେ ତଉଲ ଦେଖୁଥିଲେ । ଅସୁନ୍ଦରକୁ ଆଦୌ ସହି ପାରୁନଥିଲେ । ମଣିଷକୁ ସେ ଏକାବେଳେକେ ନିଖୁଣ ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଥିଲେ,—ତେଣୁ ମଣିଷ ଭିତରେ କୌଣସି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ସହି ପାରୁନଥିଲେ, ସମାଜର କୌଣସି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ସହି

ପାରୁନଥିଲେ । ଏହି ଅସହିଷ୍ଣୁତା ହିଁ ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ବଦ୍ରୂପ କରିବାକୁ ଶିଖାଇଥିଲା । ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣିଷ ହଠାତ୍ କୌଣସି ଏକ ଜାଦୁକାଠିଦ୍ୱାରା ଏକାବେଳେକେ ସର୍ବପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସିଏ ଆପଣାର କଳ୍ପନା ଭିତରେ ଏକ ଉଗ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ଏବଂ ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ, ଯେଉଁତବେଳେ ନାତ୍‌ସିମାନେ ନରଓ୍ୱେ ଦଖଲ କରିନେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ନାତ୍‌ସିବାଦକୁ ଆପଣାର ଆନୁଗତ୍ୟ ଜଣାଇଥିଲେ, ନାତ୍‌ସି ପ୍ରଭୁଙ୍କରେ ନିମିତ୍ତରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ଏବଂ ଜୀବନଦ୍ରୋହୀ ଏକଛତ୍ରବାଦର ଜୟଜୟକାର ଗାଇଲେ । ଏହିଭଳି ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ହିଁ ଏକ ଆତୁର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଜୀବନ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଗଲା । ଋଷିଆର ଡଷ୍ଟୋଏଭ୍‌ସ୍କି ଜୀବନର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ମଣିଷ-ଚେତନାର କେତେ ତଳ ଓ ଅବତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭେଦ କରି ପାରୁଥିଲେ, ଆମ ଅନୁଭବଗୁଡ଼ାକର କେତେ ଅତଳ ଗହନରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥିଲେ । ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବିଚିତ୍ରତାକୁ ସେ ସବୁଠାରେ କେତେ ଧୃତିମନ୍ତ ଓ ମହାନୁଭବୀ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ମଣିଷକୁ ଏତେ ନିବିଡ଼ କରି ବୁଝି ପାରୁଥିବା ଡଷ୍ଟୋଏଭ୍‌ସ୍କିଙ୍କର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକ ଗ୍ଲାନିପାଖ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରକୁର ସେହି ଅନ୍ଧସ୍ଥାନଟିରେ ସ୍ଲାଭିକ ଅତିପ୍ରୀତିର ଏକ ପୋକ ତାଙ୍କୁ ସବୁଠାରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା କାମୁଡ଼ି କରି ଧରିଥିଲା । ଋଷ ଜାତି ବା ସ୍ଲାଭିକ୍ ରକ୍ତକୁ ଶରୀରରେ ବହନ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ-ଉପଗୋଷ୍ଠୀଟି ଯେ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତି ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୋଷ୍ଠୀ, ପ୍ରକୃତରେ ସେଇ ଏହି ପୃଥିବୀର ମାଲିକ ହେବାଲାଗି ଯେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଛି, ମନୁଷ୍ୟର ଇତିହାସ ଅବଶେଷରେ ତାହାର ପୁଷ୍ୟାଭିଷେକ ଲାଗି ଯେ କ୍ରମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ଏହିପରି ଏକ ଅନ୍ଧତା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଦୂଷିତ କରି ରଖିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ଅତିପ୍ରୀତି ତାଙ୍କୁ ଲାଟିନ୍, ସାକ୍‌ସନ୍ ବା ବ୍ରିଟନ୍ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଜାତି ଓ ସମୂହକୁ କେବଳ ଏକପ୍ରକାର ହୀନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ହିଁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା । ଫ୍ରାନ୍‌ସର ରୋମା ରୋଲାଁଙ୍କ Jean Christophe କେବଳ ଏକ ବୃହତ୍ ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେଁ, ସକଳ ଯୁଗର ସକଳ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନଲାଗି

ତାହା ଗୋଟିଏ ମହାକାବ୍ୟ । ରୋମା ରୋଲାଁ କେବଳ ଜଣେ ଲେଖକ ନଥିଲେ, ସିଏ ଜଣେ ସାଧକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ଦେଶ ବା ମହାଦେଶରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଚେତନା ଦେଶ ଓ ମହାଦେଶଗତ ସକଳ ବାଡ଼କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଥିଲା । ସେ ରାମକୃଷ୍ଣ-ବିବେକାନନ୍ଦ-ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖିଲେ, ସଙ୍ଗୀତକାର ବେଥୋଫେନ୍‌ଙ୍କର ଜୀବନୀ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସର ନାମଶୀର୍ଷକକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ enchanted soul ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ଏହି ବିମୁଗ୍ଧ ଭକ୍ତହୃଦୟ ଅବିରତଯାତ୍ରୀ ଆପଣା ଜୀବନର ସର୍ବଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି I will not rest ପରି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଲେ । ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ମାନସିକ Commitment ର ସକଳ ପୂର୍ବସୀମାକୁ ସେ ଲଂଘନ କରିଗଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଚେତନାସରଣୀରେ ତଦନୁରୂପ ଏକ ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତି ବା ଅତିକ୍ରମଣର ସମ୍ଭାବନା ଲାଗି କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହିଛି ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ?

—୪—

'କଳାଶକ୍ତି' ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧବହି । ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ ସେଇଟି ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧବହି । ଏଇଟି ୧୯୭୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ତଳେ ୧୯୩୬ ରୁ ୧୯୩୯ ମସିହା ଭିତରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସଟି ବାହାରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ; ସାହିତ୍ୟିକର ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରେରଣା କେଉଁଠାରୁ ଆସେ, କାହିଁକି ଆସେ, କଳାକାରର ସାଧାରଣ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଜୀବନ ସହିତ କଳା-ସୃଷ୍ଟି ଓ କଳା-ଦୃଷ୍ଟିର ଏହି ଅସାଧାରଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାଏ କି ନଥାଏ, ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଏହିସବୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ଆଲୋଚନାଟିରେ କଳା ଓ କଳାସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଟି ସହିତ କାହିଁରି

ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ମିଳି ଯାଇଛି । ଛକଶିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ସେହି ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ଥିଲା, ଛକଶିବର୍ଷ ପରେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍‌ବେଶୀ ଅଦଳବଦଳ କିମ୍ବା ପୁନରାଲୋଡ଼ନ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଘଟିନାହିଁ । ସେପରି ଘଟିଥିଲେ ଛକଶିବର୍ଷ ପରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶଲାଗି ଲେଖକଙ୍କର ହୁଏତ କୌଣସି ଅଗ୍ରହ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । କଳା-ଶକ୍ତିକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ସତେଅବା ଏକ କାଳସୀ-ଶକ୍ତି ପରି କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । କାଳସୀ-ଶକ୍ତି ବେଳେବେଳେ ଲାଗେ । କାହିଁକି ଆସେ ଓ କାହିଁକି ଲାଗେ ବିଚରା ଆଧାରଟି ସେ ବିଷୟରେ କିଛିହେଲେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ନିମ୍ନଲିଖିତ କେତୋଟି ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରୁ ତାଙ୍କର ସେହି କଥାଟି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ। ଉଦ୍ଧୃତ: "ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲେ ମାନସପଟରେ କେତେ ଚରିତ୍ର ଜୀବନ ପାଇ ଉଠନ୍ତି, ଦୂର ଅତୀତର ଅନ୍ଧାର ଭିତରୁ, ଆଦର୍ଶ ଭିତରୁ, ଘରର ପାଖର ପରିସ୍ଥିତି ମଝିରୁ । ସେମାନେ ଆପେଆପେ ଜୀଅନ୍ତି, ଆପେଅପେ ଖେଳିବୁଲିଯାନ୍ତି । କେତେବେଳେ କଳା ସ୍ୱଭାବରେ କେଉଁ ପରଶ ଦିଆସିବ, ଶିଳ୍ପୀ ଆଗରୁ ନକ୍ସା କାଟିନାହିଁ । ଶିଳ୍ପୀ ସେତେବେଳେ ଭାବରେ ବିଭୋର; ଭୂତ ଲାଗିଥିବା ମିଡ଼ିଅମ୍ ପରି ।" କଳାତ୍ମକ ସୃଜନବେଳେ କବି କର୍ତ୍ତା ନୁହେଁ, ସହଯୋଗୀ ନୁହେଁ କି ସହଭାଗୀ ନୁହେଁ; କେବଳ ଏକ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଆଧାର, ଏକ ମିଡିଅମ୍ । ତା'ଭିତରେ ଯାହାକିଛି ଆସେ ଓ ଯାହା କିଛିର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ, ତାହା ବାହାରୁ ହୁଏ । "ପୁଣି ଶୁଣନ୍ତୁ : ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜଣେ କବି ହେବ, ଏପରି ନୁହେଁ । ପ୍ରେରଣା ନଥିଲା ସମୟରେ ପଦ ମିଳାଯାଇ ପାରେ; ଜୀବନ୍ୟାସ ବ୍ୟତୀତ ସବୁ ଆସିପାରେ ।" ଏବଂ "ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସେ ଯାହା ଥିଲା, ଭୂତ ଲାଗିଲାପରି କଳା ଲାଗିଲାବେଳେ ସେ କ'ଣ ପୂର୍ବ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ ?" ଓ ଏହିପରି ଏକ ମନୋଦୃଷ୍ଟି ତଥା ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଣ୍ଡି ମାରିଲା ପରି : "ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କବି-ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ, ସେତେବେଳେ କବି-କାଳସୀ-କବି ।" (ପୃଷ୍ଠା-୮୫)

କଳା-ଶକ୍ତି ଓ କଳା-ସୃଷ୍ଟିର ଆହୁରି ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ବିଚାର କରି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ କଳା-ଶକ୍ତି ମଣିଷର ଭିତରେ ଥାଏ, କଳାର

ସୃଷ୍ଟି ମଣିଷର ଭିତରୁ ହୁଏ । ଚେତନାରେ ସଂପ୍ରସାରଣ ଘଟିଲେ, ଏକାତ୍ମ ହେବାର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଯାହାରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାହାଚକୁ ଡେଇଁଯାଇ ପାରିଲେ, କାନ୍ଥ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ପାରିଲେ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଗୁଡ଼ାକୁ ଜ୍ଞାନର ଅଭୀପ୍ସା ରୂପେ ଉକୁଟାଇ ଦେଇ ପାରିଲେ, ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ବା ଆରୋହଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଆପଣାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆପଣାର ଏକ ମହତ୍ତର ସମ୍ଭାବନା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଆମର ସମଗ୍ର ଜୀବନଟା ହିଁ ଏକ କଳାତ୍ମକ ସମ୍ପଦକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଏ । ସ୍ୱୟଂ ମନୁଷ୍ୟ 'କଳାସର୍ଜକର'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଧୂଳିଗୁଡ଼ାକ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟତାର ସ୍ପର୍ଶ ଆଣିଦିଅନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ପରମ ସାଥିପରି ଲାଗନ୍ତି, ସଂସାରଟା ସତେଅବା ଠିକ୍ ଆମରିଲାଗି ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଦେବଯାନ-ପଥ ପରି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ସେହି ଚେତନାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟିକ ଯାହା କିଛି ସୃଷ୍ଟି କରେ, ତାହା କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ତାହା ମନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ, ଏବଂ ସେତେବେଳେ ତା' ଭିତରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ, ତାହା କଦାପି ଏକ ବାଟପୁରୁଷ ପରି ଘଡ଼ିଏ ଆସି ରମଣ ଅନ୍ତେ ବ୍ୟବହୃତ ମିଡ଼ିୟମଟାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁଣି କୁଆଡ଼େ ଗୁଳି ଯାଏନାହିଁ, ସେହି ଶକ୍ତି ସେତେବେଳେ "ଯୋଽସାବସୌ ପୁରୁଷଃ ସୋଽହମସ୍ମି"ର ସତ୍ୟସ୍ପର୍ଶ ଆଣି ଦେଇଯାଏ । ସେ ଏଇଠୁ ଜନ୍ମେ, ଏଇଠି ରହେ, ଏଇଠି ଲୁହାକୁ ସୁନା କରେ, କୁତ୍ସିତକୁ ମଂଜୁଳ କରେ, ନବ ନବ ଅସନ୍ତୋଷର କୌଶଳରେ ନବ ନବ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ସମ୍ଭୂତି ଲାଗି ବାଟ ଫିଟାଇଦିଏ ।

ଜୀବନଠାରୁ କଳା ଅଲଗା, ସମାଜଠାରୁ ତାର କବି ଅଲଗା, ଆଠ ପହରିଆଠାରୁ ପୋଷାକୀ ଅଲଗା,—ଏହିଭଳି ଏକ ଅପବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗ-ଜୀବନରେ ସର୍ବଦା କେତେନା କେତେ ପ୍ରମାଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଆସିଛି । ବାହାରକୁ ଯେତେ ଶାଣିତ ଓ ନିଷ୍ଠାଦୃଢ଼ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ମୂଳରେ ତଥାପି ଏକ ଅବିଶ୍ୱାସ ସତେଅବା ଆମ ସକଳ ଦୃଷ୍ଟିର ମଞ୍ଜିକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ଏହି ଅବିଶ୍ୱାସ ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ଅବିଶ୍ୱାସ,

ଜୀବନ ଉପରେ ଅବିଶ୍ୱାସ, କାହିଁକି ଯେ ଏଇଠି ରହିଛୁ, ସେହି ସତ୍ତାଟି ଉପରେ ଅବିଶ୍ୱାସ । ଏହି ଅବିଶ୍ୱାସଟି ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ବୈରାଗ୍ୟ-ଧର୍ମୀ ଉତ୍ତେଜନାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବାହାରେ ସତେଅବା କେଉଁ ଶୂନ୍ୟ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଏକ ଆଦର୍ଶର କଳ୍ପନା କରି ବସିଛୁ । ସେଇଟାର ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଏଇଟାକୁ ଘୃଣାକରି ବସିଛୁ । ସେଇଠୁ କିଏ ବାଣ ମାରି ଏଠି ସବୁଟାକୁ ଏକାବେଳକେ ପର୍ବତ ଲଙ୍ଘାଇ ଦେଇ ଯିବ ବୋଲି ଆଶାକରି ବସିଛୁ, ଅଫିମ ଖାଇ ବସିଛୁ । ଏଇଠୁ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ପଦ ପଦ ହୋଇ ପର୍ବତ ଲଂଘିହେବ ଓ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ତାହା ଆଦୌ ସାହସ କରି ପାରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ବ୍ୟୂହଭିତରେ ପଡ଼ି କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆଦର୍ଶ କେବଳ ନୟନ-ଭ୍ରମକାରୀ ଏକ ଆଭରଣ ପରି ହୋଇ ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉପରେ ରହିଛନ୍ତି, ଅଫିମ ଖାଇଛନ୍ତି, ଭୁଇଁ ଭୁଲିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ଲାଗି ସତେଅବା ମୁଖରୋଚକ ତାମ୍ବୂଳ ପରି ହୋଇ ରହିଛି, ମନ-ତୋଷକ ମଲ୍ଲୀମାଳ ହୋଇ ରହିଛି, ଭିତରେ ସମସ୍ତେ ଶୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଖୋଦ୍ ଘଣ୍ଟି ବାଡ଼େଉଥିବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଘଡ଼ିଏ ଘଣ୍ଟି ବାଡ଼େଇ ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ୁଛି ।

କଳା-ଶକ୍ତି କାଳିସୀ ପରି ବାହାରୁ ଆସେ, ଘଡ଼ିଏ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରେ, ଘଡ଼ିଏ ଭୁଲାଇ ରଖେ । ତା'ପରେ ଭୂତ ଅବସନ୍ନ କରି ମିଡ଼ିୟମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଗଲାପରି କଳା-ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅବସନ୍ନ ଓ ପରିଶାନ୍ତ କରି ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ । ଏପାଖରୁ ସେହି କଥାଟିକୁ କଳନା କରି ଦେଖିଲେ, ଆମର କଳା ଆମର ପଳାୟନଲାଗି ସତେଅବା ଏକ ସାଧନ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଏଇଠି ଥାଇ ତଥାପି ଏଠାରେ ନ ରହିବା ପରି ଛଳନା କରିବାଲାଗି ଆମକୁ ଓର ବତାଇଦେଇ ଯାଏ । ଉପନ୍ୟାସକାର ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଯେତେବେଳେ 'ପରଜା' ଲେଖୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଏଦେଶରେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟପତିର ଶାସନ ଚାଲୁଥିଲା, ଆତ୍ମମ୍ଭରୀ ବଣିକର ଆଦର୍ଶ ହିଁ ସେତେବେଳେ ଯୁଗାଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ଆଦର୍ଶର କଳଘର ଭିତରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ,

ହାକିମ ହୋଇଥିଲେ । ମଣିଷ ଉପରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଦାନା ଦେଉଥିବା ମାଲିକର ନବର ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମହାଭୃତ୍ୟ ହୋଇ ରହିବାଲାଗି ତାଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ଅନେକ ଅବସର ମିଳିଥିବ, ଅନେକ ପ୍ରଲୋଭନ ମଧ୍ୟ ଆସି ଜୁଟିଥିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ସିଆଡ଼କୁ ତଥାପି ମନ ନବଳାଇ ଆଦିବାସୀ ମଣିଷଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମନ ବଳାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଜାଣିଲେ, କେତେ ନିଷେଧ ଭାଙ୍ଗି ସେ ସେମାନଙ୍କର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଥିଲେ । ଇଏ କ'ଣ କେବଳ ଏକ କାଳସୀ-ଶକ୍ତିର ପ୍ରବେଚନାରେ ? ଏଥିଲାଗି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ସେ କ'ଣ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରି ନଥିଲେ ? ନା ରାଜଭୃତ୍ୟ ହୋଇ ମଣିଷ ଉପରେ ଶଗଡ଼ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେଉ ଥିବାରୁ, ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି କ୍ଷମତାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ କଉଡ଼ି ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିବା ଜନିତ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ ଅନ୍ତରଗ୍ଲାନିକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଇ ପାରିବା ଲାଗି ସେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟକୁ ମଝେ ମଝେ "ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ," ମଝେ ମଝେ ସାହିତ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ମଝେ ମଝେ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ସବୁଯାକ ଭଲପାଇବା କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଘଡ଼ିଏ ପଳାଇଯାଇ ପାରିବା ପାଇଁ କେବଳ ଏକ ପବନ-ପାଦୁକା ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ହିଁ ଆସୁଥିଲା ? ଏସବୁର ବିଚାର ଓ ଅବଲୋକନ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟାବଲୋକନର ବାଟରେ ଯେତେ ଗଭୀରକୁ ଯିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସେତେ ଗଭୀରକୁ ଯିବା ସକାଶେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଭୂମି ଅଦ୍ୟାବଧି ତିଆରି ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ଥାପନ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଲୋଚନା ଲାଗି ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବା ଉଚିତ ।

— ୪ —

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୀର କବି ଶ୍ରୀ ରାମଧାରୀ ସିଂହ ଦିନକର ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଆପଣାର 'ଉର୍ବଶୀ' କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଲାଗି ସେ ଏହି ପୁରସ୍କାରଟି ପାଇଁ

ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲେ । 'ଉର୍ବଶୀ' ଦିନକରଙ୍କର ଅନେକ ବର୍ଷ ତଳର ଲେଖା, ତାଙ୍କର ପୁଷ୍କଳ ବୟସର ଲେଖା । ଏହି ସଂସାରକୁ ସାଧନ କରି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗର ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିବ, ଦେହକୁ ନମିତ୍ତ କରି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହାତୀତର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପର୍ଶଲାଭ କରି ପାରିବ ଓ ଏଇଠି ଭଲପାଇ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ସବୁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ସାର୍ଥକ କରି ପାରିବ, 'ଉର୍ବଶୀ' ସେହି ସମଗ୍ର ଜୀବାନୁରାଗର ଏକ କାବ୍ୟରୂପ ସନ୍ଦେଶବାହକ । 'ଉର୍ବଶୀ' କାବ୍ୟ ଲେଖିସାରିବା ପରେ ଦିନକର ଆହୁରି ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲେ, ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ କୁଢ଼ କୁଢ଼ ଲେଖିଲେ । ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପରେ ସେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ କବି-ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଲେ, ମନୋନୀତ ସଦସ୍ୟ ହୋଇ ରାଜ୍ୟସଭାକୁ ଗଲେ, କେତେଦିନ ସକାଶେ ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ହୋଇ ବସିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ବଡ଼ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଢ଼ାହେଲେ । ଶେଷକୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସବୁଥିରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ବସିଲେ ଏବଂ ସେତିକିବେଳେ ଜ୍ଞାନପୀଠର ଆକର୍ଷକ ପୁରସ୍କାରଟିକୁ ଲାଭକଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ବଡ଼ ପୁରସ୍କାର ବା ସ୍ୱୀକୃତି ପୁରସ୍କାର-ବିଜେତାକୁ ସ୍ଥବିର କରିପକାଏ, ମାତ୍ର ପୁରସ୍କାର ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଶ୍ରୀ ଦିନକର ସ୍ଥବିରତାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ସାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ମାତ୍ର ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସେ ସଂସାରପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପଡିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ବୟସ ପାକଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ସିନା ଅଧିକ ପାକଳ ହେବାକଥା, ହୃଦୟ ସିନା ଅଧିକ ବୁଝିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବାକଥା, ବିବେକ ଅଧିକ ବ୍ୟାପିଯୁକ୍ତ ହେବା କଥା ଓ ଜୀବନ ସମଗ୍ରତଃ ଅଧିକ ଶାନ୍ତହୋଇ ଆସିବା କଥା, ଏକାତ୍ମା ହୋଇ ଆସିବା କଥା । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦିନକରଙ୍କ ଜୀବନରେ ଠିକ୍ ଓଲଟା ଘଟିଲା । ମଣିଷର ଅସାଧୁତା, ଶଠତା ଏବଂ ପ୍ରବଞ୍ଚକତା ଦ୍ୱାରା ସିଏ କୁଆଡ଼େ ଏତେ ବେଶୀ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଏହି ଦେଶରେ ଓ ଏହି ସଂସାରରେ ଗୋଟାଏ ଦିନ ସୁଦ୍ଧା ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ଏଠୁ ଘଟି ଛୁଟାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ଖୁଲି ଦିବ ଲାଗି ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଏଠି ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନରେ କେଉଁଠି ଯେ କଣ ଭଲ କଥା ରହିଛି ବା ଭଲ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ସିଏ ଆଉ ସେକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ଏସବୁକୁ ସେ ନିଜେ ଦିନେ ବିଶ୍ୱାସ

କରୁଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲେ । ସଂସାର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କେବଳ ମୁଣିଏ ଅଭିଯୋଗହିଁ ରହିଥିଲା, ଗୁଡ଼ାଏ ନାଲିଶ ଥିଲା ଏବଂ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଅନେକ ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ କପର ଚିଡ଼ା କାଟିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାଲାଗି ଆସୁଥିବା ମଣିଷଙ୍କୁ ସିଏ କେବଳ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ାକୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଏବଂ ଏହି ଅବସ୍ଥାଟିର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ସେ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇଗଲେ । କବି-ଜୀବନର ସକଳ ଉପଲବ୍ଧି ଅନ୍ତିମ ଚରଣକୁ ଆସି ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗଟି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତସମସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ମୃତ୍ୟୁ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଅଭିଯୋଗଟି ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଆମର ଏହି ଯୁଗଟାକୁ ଓ ଆମର ଏହି ଦେଶଟାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ ଓ ଆମ ମଣିଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେବେହେଲେ କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଅଦୃଷ୍ଟବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାରର ଅଧିକାରୀ ବିଦାୟ ନେଇଗଲେ । 'ଉର୍ବଶୀ'ର କବି 'ଉର୍ବଶୀ'କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

'କଳା-ଦୃଷ୍ଟି'ରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସୃଷ୍ଟି ଗୌରବ ଲିଭିଗଲେ କବି ଗୃହେ ସମ୍ମାନର ଗୌରବ । ସେତେବେଳେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ 'ମୁଁ କବି, ମୁଁ ଅମୁକ ଦେଶର କବି' ଢୋଲ ପିଟି ପ୍ରଚାର କରିବା ଲାଗି ଅବକାଶ ଆସେ । ନିଜେ ଯେତେବେଳେ ଦୁର୍ବଳ, ସେତେବେଳେ ମାନସମ୍ମାନ, ଅହଙ୍କାର ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଆସ୍ତିନ ଝେଙ୍କ ଠିଆହେବା ଦରକାର ପଡ଼େ । ନିଜର ଗୌରବ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଭିତରେ ଝରଣା ଶୁଖିଯାଇଛି, ବାହାରେ ଆଡ଼ମ୍ବର ଦରକାର ।" (ପୃଷ୍ଠା—୫୯) ପୁନଶ୍ଚ, ଧନ୍ୟ ସେମାନେ, ଯେଉଁମାନେ ଏ ଜୀଅନ୍ତା ମରଣରୁ ରକ୍ଷାପାଇ ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ହେବା ପୂର୍ବେ ସେପାରିକୁ ପାଲ ମେଲନ୍ତି ।" (ପୃଷ୍ଠା—୬୦)

ଆପଣାର ତରୁଣ ଓ ସ୍ୱପ୍ନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ବୟସରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଏକଥା ସବୁ ଲେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସିଏ ସାହିତ୍ୟର ଭୁବନଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟର ସଖ୍ୟ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ, ପ୍ରୀତିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଯେଉଁ ଆଶଙ୍କାଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷର ଏହି ବିଗତ

ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ଭିତରେ ଏହି ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରବୀଣ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ଲେଖକ ପ୍ରାୟ ସେହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭିତରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ପଦ ଓ ପଂକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି;—କିନ୍ତୁ ପ୍ରୀତି ଭୁଲିଛନ୍ତି, କ୍ରମଶଃ ମଞ୍ଜଳନ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ମଣିଷକୁ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଅନ୍ୟ କେତେ କେତେ ନଦର ଓ କଟକରେ ସିଦ୍ଧି ବଣା ଖୋଜି ବୁଲିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସିଦ୍ଧିଦାତା ଶାସକର ଗାଇଛନ୍ତି; ତା'ର ସହିତ ଏକାଠି ସଭାରେ ବସି ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ମନାସ ଗୁଡ଼ାକ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସଫେଇଦବା କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ପୁରସ୍କାର ଓ ପଦବୀରେ କେଉଁଠି ଓଣେଇଶି ବିଶି ହୋଇଗଲେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଈର୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ସପତଣୀ ପରି କଳହ କରିଛନ୍ତି, ରମ୍ପୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି ହୋଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କଥାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଭିତରେ ଝରଣା ଶୁଖି ଯାଇଥିବାରୁ କଣ ସେମାନେ ବାହାରର ଅାଡ଼ମ୍ବର ଦରକାର କରିଛନ୍ତି କି, ନିଜେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ମାନସମ୍ମାନ ଓ ଅହଙ୍କାର ବଜାୟ ରଖିବା ଲାଗି ଅସ୍ଥିର ଦେଇ ହୋଇଛନ୍ତି କି, ସୃଷ୍ଟି-ଗୌରବ ନିଭିଯିବାରୁ ସେମାନେ ସମ୍ମାନର ଗୌରବ ଲୋଡ଼ିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି କି ? ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିଲେ, ନିଜେ ଭଲପାଇ ନପାରିବାରୁ କଣ ସେମାନେ ଅତି ଦୁଃଖୀଙ୍କ ପରି କେବଳ ଆପଣାକୁ ହିଁ ଭଲପାଇବାର ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଗାତଟା ଭିତରେ ଆସି ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି କି ? ଜୀବନାନୁରାଗର ମାନଦଣ୍ଡ ଉପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯିବାମାତ୍ରକେ ହିଁ ଆମକୁ ସର୍ବୋପରି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

× × × ×

ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ତଳେ ଆମେରିକାର କବି ଓ୍ୱାଲ୍ଟ୍ ହୁଇଟ୍‌ମାନ୍ ଥରେ କ୍ଷୋଭ କରି କହିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ସାହିତ୍ୟ କେବେହେଲେ ମଣିଷକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହିଁ, ଏବଂ, ଯେତେ ଯାହା ସଫେଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହିଁ । ହୁଇଟ୍‌ମାନଙ୍କ କାଳରେ ସଂସାରରେ ଯେତେ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁଏତ ତା'ର ବା'ଷଠି ଗୁଣ

ଅଧିକ ମଣିଷ ସାହିତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତିକି ପୁରସ୍କାର ଓ ପଦଲାଗି ବରାଦ ରହିଥିଲା, ଏବେ ହୁଏତ ତା'ର ବଶାଗହେ ଗୁଣ ଅଧିକ ପୁରସ୍କାର ଏବଂ ପଦଲାଗି ବରାଦ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ନିମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଗହନ ଭିତରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷକୁ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ମିଳିଲାଣି କି ? ମଣିଷ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ମଣିଷ, ମଣିଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଅମିତ ସମ୍ଭାବନାର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଦେବତ୍ୱକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିଦେବାଲାଗି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଆସିଥିବା ମଣିଷ । ସେହି ମଣିଷ ସବୁ ଜାତିର ଉପରେ, ସବୁ ଦେଶର ଉପରେ, ସବୁ ଭେକର ଉପରେ, ସବୁ ବାନାର ଉପରେ ଓ ସବୁ ଶାସନର ଉପରେ । କବି ଚଣ୍ଡୀଦାସ ଯେଉଁ ମଣିଷର ଜୟ ଗାଇ ସମାଜରୁ ବାସନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଇଏ ସେଇ ମଣିଷ । ଆଗାମୀ ଯୁଗ ସେହି ମଣିଷର ଯୁଗ, ତାହାର ଉତ୍ତରଣର ଯୁଗ, ତାହାର ଅଭିଷେକର ଯୁଗ । ଆମର ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀକୁ କିଏ ଆଣବିକ ଶକ୍ତିର ଯୁଗ ବୋଲି କହୁଛି, ପୁଣି ଆଉ କିଏ ମହାକାଶ-ବିଜୟର ଯୁଗ ବୋଲି ବି କହୁଛି । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାୟ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ମାକ୍ସିମ୍ ଗର୍କି ଏହାକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁନରୁଜ୍ଜୀବନର ଯୁଗ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ମଣିଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯାହା ମହତ୍ତମ ଯାହା ଶୁଭତମ ଏବଂ ଯାହା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ, ଅଧିକ ସଂପ୍ରସାରଣଯୁକ୍ତ ଓ ଅଧିକ ବିକାଶଧର୍ମୀ, ତାହାହିଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏହି ମଣିଷକୁ ବଡ଼ ଚତୁର ଭାବରେ ଶୀତଳ ଓ ସାବାଡ କରି ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ ଆସିଛି । ପଦ ଓ ପୁରସ୍କାର-ଲୋଭୀମାନେ ଏହି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାଧୀଶମାନେ ସବୁଦିନେ ଏହି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଚେଷ୍ଟା ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ନାନାବିଧ ସଞ୍ଜା ଓ ଭୋଗ ଝଞ୍ଜାହୋଇ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ଅଫିମଖିଆ ନେଉଳଟିଏ କରି ରଖିବାର ବରାଦ ବି ହୋଇଛି । ଏବେ ବି ହେଉଛି । କାଲିକାର ବିପ୍ଳବୀ କବି ଆଜି ଭୋଗ ଖାଇ ବା ପଡ଼ି ପାଇ ମଉନ ହୋଇଯାଉଛି । କାଲିର ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ୱପ୍ନ ଆଜି ପଦ ଲୋଡ଼ିବା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ବେଶ୍ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଲୁଚାଇ ରଖୁଛି । ସାହିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ, ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ତାମସା କରାଯାଇ ମଣିଷଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଯାହା ହେବାକୁ ରହିଥିଲା, ତାହାକୁ ଭଣ୍ଡାଇ ଦିଆଯାଉଛି ।

ଅପକର୍ଷିର ଏହି ଇତିହାସରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଏକ ଆପଣା ଭାଗ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ମଧ୍ୟ ଭାଗ ରହିଛି । ରଜ ବା ଦଶହରାର ମଉଜକୁ ଆହୁରି ମଉଜିଆ କରିବାଲାଗି ଆମର ଏଠି ଯୋଜନା କରି କଳ୍ପନା ଖଟାଇ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି । ଅଳସ ଆଭିଜାତ୍ୟର ପଲଙ୍କଟାକୁ ରସବନ୍ତ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ଉପନ୍ୟାସ ପରଷାଯାଉଛି । ଗ୍ରୀଷ୍ମର ସନ୍ତାପ ନିବାରଣାର୍ଥେ ଗପ ବାହାରୁଛି, ନୂଆ ନୂଆ ସିରିଜ୍‌ରେ ଉପନ୍ୟାସମାନ ବାହାରୁଛି । ତେଣେ ମଣିଷ ଯାଇ କୋଉ ଅପନ୍ତରାରେ ପଡ଼ିଛି । ଯେଉଁ ଆଖି ସହସ୍ରସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଅନାଇ ଦେଖି ପାରୁଥାନ୍ତା, ଅନ୍ତଃପଣ ହୋଇ ସବୁଠି ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥାନ୍ତା, ସେହି ଆଖିରେ ଅନ୍ଧପୁଟୁଳି ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟରୁ 'ଆହ୍ୱାନ' ପଦ ଲୋପ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି, ଏବେ 'ଆସର'ର ଲେପ୍ୟ ଓ ଲେହ୍ୟ ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଗଲାଣି । ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟି ମଣିଷକୁ ସିଧା ଏବଂ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ କରାଏ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ଠାବକରି ତାହାର ଅନାବରଣ କରିବାଲାଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରୁନାହିଁ । ସିଏ ମଣିଷକୁ ମୂଳତଃ ଓ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ନେତା ଏବଂ ଉପଭୋକ୍ତା ପରି ଦେଖୁଛି । କାରଣ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ମୂଳତଃ ବନେତା ପରି ଦେଖୁଛି । ଏହି ନେତା-ବନେତାର ସମ୍ବନ୍ଧଟାକୁ ହିଁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂସାରର ଏକମାତ୍ର ବା ଅନ୍ତତଃ ବହୁଜନସ୍ୱୀକୃତ ସତ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧ ବୋଲି ଧରିନେଉଛି, ବାସ୍ତବ ସମ୍ବନ୍ଧ ବୋଲି ମାନି ନେଉଛି । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧଟା ଯେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହୋଇ ପାରନ୍ତା, ଏହି ପୁଷ୍କରଣୀର ଯେ ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ହୋଇପାରନ୍ତା, ଏବର ଉପନ୍ୟାସ ସେକଥା ଆଡ଼କୁ ହୃଦୟ ପୂରାଇବାକୁ ହୁଏତ ସାହସ ମଧ୍ୟ କରୁନାହିଁ । ସମାଜ ବଡ଼ ଜଟିଳ ହୋଇଗଲାଣି, ଏଯୁଗର ମଣିଷକୁ ସେହି ସମାଜ ସହିତ କେବଳ ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ଯୁଦ୍ଧ ହିଁ ଲଢିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ଏହି ନୈରାଶ୍ୟଟାକୁ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଖାଇବାରେ କେତେକ ଉପନ୍ୟାସକାର ଆପଣାର ଶକ୍ତି ସାରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଆହତ ଓ କ୍ଳାନ୍ତ ମଣିଷର ଅବସରବିନୋଦନ ସକାଶେ କିଛି ଯୋଗାଇଦେଇ ତାକୁ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତି ଦେଇଁ ପାରିବା ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ, ଆଜି କେତେକ ଉପନ୍ୟାସକାର ଏଇଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଫନ୍ଦା କରି ଧରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ

ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେ ଧନଞ୍ଜୟ ରହିଛି, ଅର୍ଜୁନ ରହିଛି, ସିଏ ଯେ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟକୁ ଆପେ ଗଢ଼ିପାରେ, ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଶୁଭତମ ତଥା ସବଳତମକୁ ଯେ ସେ ନିଜେ ଆବିଷ୍କାର କରି ପ୍ରକଟ କରି ଦେଇପାରେ, ତାକୁ ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଯିବାଲାଗି କ'ଣ ଉପନ୍ୟାସର କୌଣସି ଟେରଜ ନାହିଁ ? ଏହି ଉପେକ୍ଷିତ ଉପାଦାନଟିକୁ ରାଲ୍‌ଫ୍ ଫକ୍‌ସ୍ ମଣିଷ ଭିତରେ heroic ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଆଣିବା ହିଁ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସର ମଣିଷ ପ୍ରତି ସର୍ବବୃହତ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଯେଉଁ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲେ, ତାହା ଆମକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଶୁଆଇ ପକାଇବାର ଏକ ଅବସର ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ନହେଉ, ଏକ ଅହଙ୍କାରଗ୍ରସ୍ତ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଭିତରେ ଆମକୁ ଅଳସୁଆ କରି ନରଖୁ । ଆମକୁ ତାହା ଅଧିକ ଅନ୍ତରବଲୋକନ ଓ ଅନ୍ତରାଲୋଡ଼ନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଦେଇଯାଉ ।

୨୧ । ୬ । ୭୪ [ନବପତ୍ର—ଗୋପୀନାଥ ବିଶେଷାଙ୍କ,
ନଭେମ୍ବର ୧୯୭୪]

☆ ☆

ଏକ ଚିଠି

ବନ୍ଧୁବରେଷୁ,

ପ୍ରଣାମ । କାଲି ଆପଣଙ୍କର ଚିଠି ପାଇଲି । ସେଥିରୁ ଆପଣଙ୍କର ପିତୃଦେବଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ ଜାଣି ମର୍ମାହତ ହେଲି । କାଲିଠାରୁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟହିଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଭାବୁଚି, ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିବାରର କଥା ଭାବୁଚି, ସ୍ୱର୍ଗତଃ ପିତୃଦେବଙ୍କର କଥା ଭାବୁଚି ଓ ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍ କଥା ମଧ୍ୟ ଭାବୁଚି । ଆପଣଙ୍କର ପିତୃଦେବଙ୍କୁ ମୋର କେବେହେଲେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ କେବେହେଲେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆସି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିଚି, ଆପଣଙ୍କର ମାଆଙ୍କୁ ଜାଣିଚି, ଭଉଣୀ ଓ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଚି । ଏହି ଜାଣିବା ମଧ୍ୟଦେଇ ଆପଣଙ୍କର ଘର ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ମୋର ଆପଣାର ଘର ପରି ମନେ ହୋଇଚି । ଏବଂ ଏହି ଉପାୟରେ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆପଣଙ୍କର ପିତୃଦେବ ମଧ୍ୟ ମୋର ସମ୍ବନ୍ଧରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଅତି ପରିଚିତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଚନ୍ତି ।

ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ଗତ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ବରଷରେ । ଏହି ପ୍ରେସ୍‌ର ଇତିହାସ ହେଉଚି ଆପଣଙ୍କ ପିତୃଦେବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଜୀବନ-ଇତିହାସ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଚଉଦ ବରଷର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆପିଲା ସାହସରେ ଯେ ହାବଡ଼ା ପୋଲ ପାରହେବାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିପାରିଲା ଓ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆପଣାର ସ୍ୱପ୍ନ, ଇଚ୍ଛା-ଭିଳାଷ ଓ ଉଦ୍ୟମ ମିଶାଇ, ସକଳ କର୍ମ ଓ ସକଳ ଶ୍ରେୟର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଜୀବନର ପରିଣତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍ ଓ ପୁସ୍ତକାଳୟ ପରି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଏକ ପରିଣତ ରୂପ ଦେଇପାରିଲା, ଅତି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ମୁଁ ଅନେକଥର ଏହିକଥା ହିଁ ଭାବିଚି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଡ଼କାମ ସାନ ସ୍ତରରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ,

କିଛି ନଥିବାର ଏକ ସ୍ଥିତିରୁ ଭଗବାନ ଏହି ସକଳ ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ପରି ଅନୁକୂଳ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ଅନୁକୂଳ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲେ ମଣିଷ ଭିତରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବା କାରିଗର ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ନିମିତ୍ତ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି କିଛି ନଥିବାରୁ କେତେ କେତେ କମିଆ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ମଣିଷର ଉଦ୍ୟମ ପରସ୍ପର ସହିତ ସହଯୋଗ କରିପାରିଲେ ମାସିକ ଦୁଇଟଙ୍କା ବେତନରେ ପେଟ-ପୋଷିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ଓଡ଼ିଆ ପିଲା ଦିନେ ଏକ ବିରାଟ ମୁଦ୍ରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଇପାରେ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗତଃ ପିତୃଦେବଙ୍କର ଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଉଭୟେ ପରସ୍ପର ସହିତ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୋହନଚରଣ ଆପଣା ଜୀବନକୁ ସେଇ ପରି ପ୍ରସାରିଦେଇ ଏହି ଦୁଇ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ ସମ୍ଭବ କରିପାରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୋହନଚରଣ କେବଳ ସଫଳ ବ୍ୟବସାୟୀ କରି ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ସେ ଜଣେ କବି ହିସାବରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଜୀବନର ଅନ୍ତର୍ଗତ-ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାର୍ଥକତା ଲଭ କରିବାକୁ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ରଖିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦକୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିଥିଲେ । କଟକର ମାଲଗୋଦାମଠାରୁ ଇଉରୋପୀୟ ଯେକୌଣସି ସହରର ବିକାକଣାର ବଡପେଣ୍ଡୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏକାଧିକ ବାହନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ଘଟିଛି । ଲାଭରୁ ସିଦ୍ଧି, ଓ ସିଦ୍ଧିରୁ ଶୁଭ ସମ୍ଭବ ହେବାର ଏକ ଅଲକ୍ଷଣା ଅର୍ଥକଣ୍ଠି ସୂତ୍ରକୁ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ସେମାନେ ସଂସାରର ପଡିଆରେ ପଇସାର ଘଷିଫଂଗା ଗଣି ଗଣି ଖଣ୍ଡ କରି ରଖିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଏଣେ ବିଦ୍ୟାବିହୀନ ଓ ସରସ୍ୱତୀ-ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଦୁଆରରେ ଅଧିଆ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ଏଣେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।

ଅପରପକ୍ଷରେ ମୁଁ କେତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା ସରସ୍ୱତୀ-ପ୍ରେମୀ ବିଦ୍ୟା-ଭିଳାଷୀଙ୍କର ପରିଚୟରେ ମଧ୍ୟ ଆସିଛି । ଓଡିଶାର ଦାଣ୍ଡେଦାଣ୍ଡେ ଏମାନଙ୍କୁ

ମୁଁ ଅତି ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ଭେକରେ ବୁଲି ମଧ୍ୟ ସୃଜନବିଳାସରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପିତ କରି ଦେଇଥିବାର ଦେଖିଛି । ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ସମାଜର ଦରବାରରେ ମୁଁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଅଭିଯୋଗ ପରି ଅନୁଭବ କରେ । ଯଦି ଏମାନଙ୍କର ପେଟ ପୂରୁଥାନ୍ତା, ଯଦି ଏମାନଙ୍କର ପରିବାର ଓ ପିଲାଏ ସୁନ୍ଦର ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ଭାଗ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏମାନଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ ମନ ଅଧିକ କୁସୁମିତ ଓ ସୁଫଳପ୍ରସୂ ହେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ନ ଥାନ୍ତା କି ? ଯେତେ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉନ୍ମାଦନାର ସହିତ ଦଉଡ଼ିଗଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମୋ'ଲାଗି ଏକ ସଂଶୟ ଭିତରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ପେଟ ପୂରିଲେ କଣ ସୃଷ୍ଟିଶୀଳତାର ବିକାଶ ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ, ସଫଳତା ମିଳିଗଲେ କଣ ସାର୍ଥକତା ଲାଗି ଏକ ସବଳତର ତୃଷା ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ, ଅର୍ଣ୍ଣି ଭରିଗଲେ କଣ ହୃଦୟସ୍ପନ୍ଦନର ତ୍ରସ୍ତିତ ହୋଇ ରହିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ—ମନ ଭିତରେ ମୁଁ ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରେ, କିନ୍ତୁ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ କେବଳ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଅଙ୍କୁରିତ କରି ଦେବା ପରି ମନେ ହୁଏ । ମୁଁ କୌଣସି ଅନ୍ତ ପାଏ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୋହନଚରଣଙ୍କ ପରି କେତେକ ବିରଳ ଜୀବନର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲାବେଳେ ମୋର ଉକ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସାର ହଠାତ୍ ଥଳ ପାଇ ଗଲାପରି ଲାଗେ । ମୋହନଚରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ପାଇଛନ୍ତି, ପଇସା କମାଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପଇସା ଭିତରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବାହନ ହୋଇ ବସିବାରେ ସେ ବିଶେଷ କୌଣସି ସାର୍ଥକତା ଅଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ନାହାନ୍ତି । ପଇସାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରକାଶର ଏକ ସାଧନ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିଛନ୍ତି । ଆପେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆହୁରି କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ହିମ୍ମତ ଦେଇ ଲେଖାଇଛନ୍ତି,—ଆପଣା ଘରେ ଆପଣାର ଦାୟାଦମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁରୂପ ଆଗ୍ରହର ଉନ୍ମେଷ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ଓଡ଼ିଆ ରାମାୟଣ ଛପାଯାଇଛି, ସଙ୍ଗୀତ ପାଠଲାକଦଳୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାଗବେଶ, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ବଡ଼ସାନ ବହି ଛପାଯାଇଛି,—ପର୍ଲବକ୍‌ଙ୍କର 'ଗୁଡ୍ ଆର୍ଥ୍'ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଟି. ଏସ୍.

ଇଲିଅଟ୍‌ଙ୍କର କବିତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ଜଗତର ନାନା ସାହିତ୍ୟ ଏହି ଛାପାଖାନାରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ଭୂଷା ପିନ୍ଧି ବାହାରିଛି । ନାନା କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବଡ଼ ବ୍ୟାଧିତ ଭାବରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇ ରହିଛି,—ଆପଣା ଘର ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାକୁ ତୁଳନା କରି ବିଦ୍ୱେଷସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ରହିବାର ଯେଉଁ ସତତ ସଚେତତା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ, ଓଡ଼ିଶାରେ ହୁଏତ ଆମେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ତାହାହିଁ ଭୋଗୁଚୁ । ପ୍ରଧାନତଃ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରାସ ମୁଖରୁ ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରି ହିଁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମଲାଭ ହୋଇଥିଲା, ହୁଏତ ଆଜି ମଧ୍ୟ ବିକଶିତ ହେବାର ବାସନା ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟର ତୁଳନାରେ ଆପଣାକୁ କ୍ଷତ ଅନୁଭବ ନ କରିବାର ଏକ ଅତି ସଚେତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଆମ ସାହିତ୍ୟ-ଜୀବନରେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସନ୍ତକ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ସେଥିଲାଗି ଆମେ କବାଟ କିଳି ବସି ଆପଣା ଘରେ ଆତ୍ମଗୌରବ ପାଇବାର ସହଜ ପନ୍ଥା ଧରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଚୁ । ଏକପ୍ରକାର ସଙ୍ଗସଙ୍କୋଚ ହେତୁ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଗୃହାଳୀରେ ଆମେ ଗୈର ପରି ହୋଇ ରହିଚୁ । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ନାନା ରତ୍ନକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପରିଚିତ କରାଇ ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍ ଆମର ଲଜ ଛଡ଼ାଇବାରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ସାହିତ୍ୟର ନାନା ଦ୍ୱାର ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇଛି । ତାର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ହୁଏତ ସବୁବେଳେ ମନୋମତ ଭାବରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ,—କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ୟମ ଲାଗିରହିଛି ।

ମଣିଷର ଶରୀରକୁ ଆମେ ମୋହ ଓ ଆତୁରତାର ରଜ୍ଜୁ ଦେଇ କଦାପି ବାନ୍ଧିରଖି ପାରିବା ନାହିଁ । ସମୟ ଅନୁସାରେ ତାହା ଆମ ହାତରୁ ଅବଶ୍ୟ ଖସିଯିବ, ଆଉ ଡେମ୍ଫର ପାଚିଲା ଫଳ ପରି ଏ ଡେମ୍ଫରେ ଆମକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଖସିପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଆପଣାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଦେଇ ଆମେ ଗଲା ମଣିଷର କାମକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିପାରିବା । ଏହା ହିଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ମୂଳକରି ହିଁ ଶ୍ରାଦ୍ଧର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଆପଣମାନେ ହିଁ ଏହି ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦେବେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୋହନଚରଣ ଆପଣାର କାମ ସାରି ଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଦାୟାଦ ଆପଣମାନଙ୍କର କାମ ସରିନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲେ ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷମାନ ଆପଣମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଦେଇ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭକରି ଚାଲିଥିବ, ସୃଷ୍ଟିର ଅଖଣ୍ଡ ଖିଅ ପରି ସୃଷ୍ଟିଶୀଳତାର ଖିଅ ମଧ୍ୟ ଅଖଣ୍ଡ । ଏହାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ସମାପ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭେଦ ରହିଛି, କେବଳ ପଟବଦଳା ହିଁ ରହିଛି । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହି ପଟବଦଳା ନୂତନ ଶ୍ରେୟର ଅବତାରଣା କରିପାରିବ । ତେଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ଅନେକ ବାକି ରହିଛି, କାରଣ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଛାପାଖାନା ଲାଗି ଆହୁରି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ବାକି ରହିଛି ।

ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ କର୍ମରେ ହିଁ ଆପଣ ଆଜିର ବିଚ୍ଛେଦ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରିବେ ।

। ଇତି ।

ସୋନ୍ନେନ୍‌ବର୍ଗ, ପଶ୍ଚିମ ଜର୍ମାନୀ
ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୬୩

☆ ☆

ଜନ ଜୀବନ ଓ ଜନ ସାହିତ୍ୟ

ଜନ ସାହିତ୍ୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜନଗଣର ସାହିତ୍ୟ । ଆଗେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଜନଗଣଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ରାଜପ୍ରାସାଦର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ କେତେକ ଇତର ଲୋକଙ୍କୁ ଯେପରି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭୃତ୍ୟରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ରଖାଯାଏ, ସେହିପରି ଆମର ପ୍ରାଚୀନ କବି ଓ ମହାକବିମାନେ ହୁଏତ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସାଧାରଣ ଇତର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକମାନଙ୍କରେ କୌଣସି ମାନେ ସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନି ଘଟିବାର ଭୟରେ ସେମାନେ ଏହି ସାଧାରଣ ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କୁ ରାଜା ଏବଂ ରାଜଗଣଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଖାଇବା ଲାଗି ସବୁମତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ନାଟକର ନାୟକ-ନାୟିକା, ସେତେବେଳେ ରାଜା, ରାଣୀ, ରାଜକୁମାର ଓ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି କବିକଳ୍ପନାର ନାୟକନାୟିକା ହୋଇ ପାରୁ ନଥିଲେ,—ଶୁଦ୍ଧ କାବ୍ୟାଳଙ୍କାରମଣ୍ଡିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଦାସଦାସୀମାନେ ଅସଂସ୍କୃତ ଏକ କଥିତ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଭାଷାରେ ଅଳଙ୍କାର ଏବଂ ରସ ଫୁଟିବା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେକାଳର କବିମାନେ ହୁଏତ କଳ୍ପନା ହିଁ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ଇଉରୋପର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବି ସାହିତ୍ୟସୃଜନର ସ୍ୱୀକୃତ ସଭାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ନୀତି ଚାଲିଥିଲା । ସେତେବେଳେ କାବ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ ଓ ଦର୍ଶନ ସବୁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ନଡାକିଲେ ଗିର୍ଜାରେ ଭଗବାନ୍ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ନଥିଲେ । ଲାଟିନ୍ ନଜାଣିଥିବା ଜନଗଣ କେବଳ ଲାଟିନ୍ ବୁଝୁଥିବା ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖସୁଖ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କେତେଜଣ ଉଚ୍ଚବଂଶୀୟ ଓ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଭାଗ୍ୟବାନ୍‌ଙ୍କର ଅବସର-ବିନୋଦନକୁ ହିଁ ମାନି ନିଆ ଯାଉଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏହି କାରଣରୁ ସେତେବେଳେ ଭାଗ୍ୟ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବପରମ ନାୟକ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଏବର କଥା । ନାଟକ ଓ ଉପନ୍ୟାସରେ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି ଜାଗା ଛାଡ଼ିଦେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ସାହିତ୍ୟର ଜଗତରେ ଅତି ଏବର ପ୍ରବୃତ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ ଜନଗଣଙ୍କର ଭାଷାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା ମଧ୍ୟ ଅତି ଏବର କଥା । ତଥାପି, ଅନ୍ତତଃ ଆମ ଦେଶରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଜନ-ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆଜ ମଧ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । କାରଣ, ଆମ ଦେଶରେ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ଜନତା (ଓଡ଼ିଶାରେ ଶହେରେ ପ୍ରାୟ ଅଶୀ ଜଣ) ପକ୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ କଥା ତେଣିକି ଥାଉ, ଯେକୌଣସି ଛପା ଅକ୍ଷର ପଢିବା ମଧ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ପଢ଼ି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଚଷମାଟାକୁ ଆମେ ଯେତେ ଶସ୍ତା, ସୁଲଭ ବା ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚକଚକ କରି ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧ ମଣିଷ ତାହାଦ୍ୱାରା କପରି ଉପକୃତ ହୋଇ ପାରିବ ? ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଆମେ ଗୋଟାଏ ଜନତା ଚଷମା ଷ୍ଟୋର୍ ଖୋଲିଦେଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଉ ଯିଏ ଉପକୃତ ହେଉଥାଉ ପଛକେ, ଜନତା ବା ଜନଗଣ କଦାପି ଉପକୃତ ହେବେନାହିଁ । ଆଗେ ଆମ ଦେଶର ଲୋକମାନେ କୁଆଡ଼େ ବେଦ ଆଉ ପୁରାଣକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ମନେ ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ସେଇଥିପାଇଁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବେଦକୁ ଶ୍ରୁତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି କେବଳ ଶୁଣି ଶୁଣି ଛାନ୍ଦ ଓ ଚମ୍ପୂମାନ ମନେ ରଖିପାରନ୍ତି । ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କର ରାମାୟଣକୁ ପଢ଼ାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ଜ୍ଞାନଦେବଙ୍କର ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି କରି ଥୋଇଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆମ ସଂସ୍କୃତି-ପରମ୍ପରାର ନାନା ଶ୍ରେୟଃ ଭିତରୁ ଏଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏହି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟକୁ ବି ଶ୍ରୁତି ବୋଲି କହି ପାରିବା । ଅନ୍ତତଃ ଏ ଦେଶର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଆଜ ମଧ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶ୍ରୁତି ହୋଇ ରହିଛି ।

ତେଣୁ, ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜନସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆମେ ଆପାତତଃ ଜନଗଣର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବା ନାହିଁ । ଆମେ ଏହାକୁ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବା । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଜରିଆରେ

ଆମେ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି କ'ଣ ସବୁ ଆଣିଦେବାର ବା ବାଣ୍ଟିଦେବାର ବାସନା ରଖିବା ? ଜନଗଣଙ୍କୁ ହିଁ ଆପଣାର ଯଜମାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟିକ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟରେ କାହାକୁ ଧ୍ୟେୟ ବୋଲି ମାନିବ ? ସିଏ ଜନଗଣଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବ, ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ଏହି ଧ୍ୟେୟଟିର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ସବୁ ଦେଶର ବା ସବୁ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷକୁ ବା ଜନଗଣଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ହିଁ ଭୂଗୋଳ ଓ ଭୂଗୋଳ-ସହଚର ଉଭୟ ବହି ଲେଖାଯାଏ । ଭୂଗୋଳ ପ୍ରତି ପିଲାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସୁକତା ବଢ଼ାଇବା ଲାଗି ଜଣେ ଭୂଗୋଳ ବହି ଲେଖିପାରେ । ଗଧ ବା ଅତି ସହଜରେ ପରୀକ୍ଷାର ନଦୀଟିକୁ ସନ୍ତରଣ କରିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଭୂଗୋଳର ସହଚର ବି ଲେଖା ଯାଇପାରେ । ଏହି ଦୁଇ ସ୍ତରର ଲେଖକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲେଖକ ବହି ଲେଖନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଜ୍ଞାନର ବୋଝକୁ ଯେନ ତେନ ପ୍ରକାରେଣ ଛାତ୍ରର ମୁଣ୍ଡ ଉପରୁ ଉତାରି ଦେବାକୁ ହିଁ ବହି ଲେଖନ୍ତି । ଜଣେ ଛାତ୍ର ଭିତରେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ାଏ, ବେଗ ବଢ଼ାଏ, ଅଧିକ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା ଲାଗି ତାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଅନ୍ୟଜଣେ ଛାତ୍ର ଭିତରେ ରହି ଛାତ୍ରକୁ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଥିବା ଆଳସ୍ୟ ଏବଂ ଆହୁରି ନାନାବିଧ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅସହାୟତାର ବେଶ୍ ଫାଇଦା ଉଠାଏ । ଜଣେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଜାଣିବା ଲାଗି ଏକ ଅସନ୍ତୋଷ ଆଣିଦିଏ । ଆଉଜଣେ ଅଳପକେ କାମ ସାରିଦେବାର ଫିକର ବତାଇଦିଏ, ଶୀତଳ କରିଦିଏ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ମନ କଲେ ଏଇଟା କରିପାରେ ଅଥବା ସେଇଟା ମଧ୍ୟ କରିପାରେ । ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଇପାରେ, ଶୀତଳ ବି କରି ଦେଇପାରେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମ ଦେଶରେ ମଣିଷ ହେବାର ସାଧନ ଯେତିକି ବଢ଼ିଛି, ମଜା କରିବାର ସାଧନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ବଢ଼ିଛି । ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ମଜା କରିବାର ସାଧନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ

ଆମ ବ୍ୟବହାରରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଲଗାଇଛୁ, ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଆମ ମନରେ ହୁଏତ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ସଂଶୟ ବି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ । ଗତ ସେହି କାଳଟିର ପଇସା, ନେତୃତ୍ୱ ଓ ରାଜନୀତି ପରି ସେହି କାଳଟିର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଶରେ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବାର ସାଧନ ଅପେକ୍ଷା ମଜା ବଢ଼ାଇବାର ସାଧନ ହିସାବରେ ହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଆପଣାର ଏକ ନାଟକରେ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର୍ 'ସର୍କସ୍' ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆମକୁ ଯାହା ବୁଝାଇବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ଏଠାରେ ମଜା କହିଲେ ମୁଁ ସାଧାରଣତଃ ତାହାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଛି । ଭୋଜନ ଏବଂ ସର୍କସ୍‌କୁ ସିଏ ମଣିଷମନର ନାନା ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେବାର ସାଧନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପେଟକ ଜାଗାରେ ମଣିଷକୁ ଦୁଇ ପେଟ ଭୋଜନ ଦିଅ, ମୁଣାଏ ଜାଗାରେ ଦୁଇମୁଣା ସର୍କସ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ମଉଜ କରିବାର ସାଧନ ଯୋଗାଇଦିଅ । ତେବେ ମଣିଷ ତୁମ ଆସନର ବଶ ହୋଇ ରହିବ । ଆପଣା ଭିତରର ମଣିଷଟା ଉପବାସୀ ପଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ ହିଁ କରିବ ନାହିଁ । ସିଏ ଅଧିକ କିଛି ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରିବନାହିଁ । କୌଣସି ବିଦ୍ରୋହ କିମ୍ବା ଅଶାନ୍ତିକୁ ମନ କରିବନାହିଁ । ଅଫିମ ଖାଇଥିବା ନେଉଳ ପରି ସିଏ ତୁମରି ପିଣ୍ଡା ଓ ତୁମରି ଗୋହରିର ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଥିବ । ଜନଗଣ କହିଲେ ଆମ ଦେଶର ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ପେଟ ପୂରୁନାହିଁ । ତେଣୁ, କେବଳ ମଣିଷ ହେବାର ଭୋକକୁ ନୁହେଁ, ପେଟର ଭୋକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲାଇ ରଖିବାଲାଗି ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ମଜାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ଅନେକେ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଯେଉଁ ବର୍ଗ ବା ଯେଉଁ ଦେବବର୍ତ୍ତୀମାନେ ସମାଜକୁ ସବୁଦିନ ସକାଶେ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ରଖିବାକୁ ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଉଜ ବଢ଼ାଇବାର ଏହି ଅଭିଯାନରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ବାହାରିବା କଥା । ଆମେ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ସେମାନଙ୍କର ପେଷଣିଆ ହୋଇ ବାହାରି ନାହୁଁ ତ ?

ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମର ସଙ୍ଗୀତ, ଆମର ସିନେମା ଓ ଆମର ତଥାକଥିତ ଲୋକପ୍ରିୟ ସାହିତ୍ୟର ବେପାର ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରି ଆସିଛି, ସେଥିରୁ ଆମେ ଏହିପରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ବସିଲେ କାହାରି ମନରେ ଖୁବ୍‌ବେଶୀ ଆଘାତ ଲାଗିବ ନାହିଁ ତ ?

ମୁଁ ଭାବେ, ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତଃ ଭୋକ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ, ଭୋକ ମାରିଦେବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ନିଆଁ ଲଗାଇଦେବା ପାଇଁ, ଶୀତଳ କରି ଦେବାପାଇଁ ନୁହେଁ । ତା’ ନହେଲେ ନାନା ନୂତନ ଭୋକର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରି ଆସିଥିବା ଆମର ଜାତୀୟତା ଆମ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଏକାଧିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆମର ଭୋକକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିବାର ଏକ ସାଧନରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ପରି ଆମର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ପଡ଼ିଯିବ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ବି ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ପଡ଼ିଯିବେ । ଏହି ଜାଲଟି ଭିତରେ ପଡିଗଲେ ସେମାନେ ଆପଣାର ଧର୍ମ ହରାଇ ବସିବେ, ଏବଂ ଧର୍ମ ହରାଇ ବସିଲେ ସେମାନେ ହୁଏତ ପୂଜା ବା ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ ପଛେକ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ବାଣୀ ଅମର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଜୀବନର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ କୌଣସି ସହଯୋଗ କରି ପାରିବନାହିଁ । ଆମ ଦେଶର ଜାତୀୟ ପତାକା ପରି ସେମାନେ ଲମ୍ବା ବାଉଁଶ ଅଗରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ଉଡିବେ ସିନା, ମାତ୍ର ଭୂଇଁ ଉପରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ଅନାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବନାହିଁ । ଆମ ଜନସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଭୋକ ଭୁଲାଇବାର ଫାନ୍ଦରେ ଚଢ଼ି ଯାଇପାରେ, ଜନଗଣର ନାମକୁ ଆପଣା ସହିତ ଯୋଡ଼ି କରି ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତାହା ଜନଗଣର ମନକୁ ଶୀତଳ ଓ ଦନ୍ତୁଡା କରିଦେବାରେ ବେଶ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଯେତେବେଳେ ଦେଶର ନାମ ନେଇ ଆମ ଦେଶରେ ଆଜି ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଭୋକ ଭୁଲାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଉଛି, ଜନତାର ନାମ ନେଇ ସେହିପରି ଜନଗଣର ଭୋକ ଭୁଲାଇବା ସମ୍ଭବ ନହେବ ବା କାହିଁକି ? ସିଆଣିଆ ମଣିଷ ସବୁ କରିପାରେ । ବିଶେଷତଃ, ଏହି ଦେଶ ଓ ଏହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗଢ଼ିଥିବା

ଜନଗଣ ଯେତେବେଳେ କୂର୍ମ ପରି ହିଁ ଭାଗ୍ୟକୁ ମାନି ରହିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସିଆଣିଆ ମଣିଷ ଏଠି କ'ଣ କରି ନପାରେ ?

ସଭ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସିଆଣିଆ ମଣିଷର ସାହିତ୍ୟ । ସଭ୍ୟସାହିତ୍ୟକୁ ସୁଲଭ, ସରଳ ଓ ଚକଚକ କରିଦେଇ ହାଟବାଟରେ ଲଟକାଇ ଦେଲେ ତାହା ଜନସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ । ଏଥିଲାଗି ଜନଗଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଜନ-ମନକୁ ଆପଣାର ଯଜମାନ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହୁଏ । ଜନଗଣର ଭୋକ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନୂଆ ଭୋକମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଗାଆଁ ବା ବସ୍ତିର ସଡ଼କକୁ ନେଇ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ବଡ଼ ସଡ଼କଟି ସହିତ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତ, ସାନ ଓ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଘରଟିରେ ନୂଆ ଆହ୍ୱାନ ଓ ନୂଆ ଆବଶ୍ୟକତାର କବାଟ ଓ ଝରକାମାନ ଲଗାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଏହିପରି କରିପାରେ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଜନସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା । ମଣିଷର ଜୀବନ ଅନିତ୍ୟ; ମଣିଷର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଅପୂରଣୀୟ, ମଣିଷର ଆଶା ହେଉଛି ବୈତରଣୀ ନଦୀ;—ତେଣୁ ଜୀବନ ଥିବା ତକ ଅଧିକ ଆଶା ନକରି ଓ ଅଧିକ ବାଟ ନଖୋଜି, ତୁମକୁ ଯେତିକି ମିଳୁଛି, ତୁମେ ସେତିକି ମଜା ମାରିନିଅ । ସେତିକି ଖୁସୀ କରିନିଅ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ସାର୍ଥକତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କର,—ଏହିପରି କହୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଶୀତଳ କରିଦେବାର ସାହିତ୍ୟ । ଏଭଳି ସାହିତ୍ୟର ଦାନାଗୁଡ଼ାକ ପେଟ ଭିତରକୁ ଗଲେ ମଣିଷ ଗଧ ହୋଇଯାଏ । ତା'ର ହୃଦୟ ଦଣ୍ଡୁଡ଼ା ହୋଇଯାଏ । ତା'ର ଜୀବନବାସନା ଡେଣା ହରାଇ ବସେ ।

ଜନସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କୁ ନୂଆ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଉ, ବର୍ଗସାହିତ୍ୟର ସୁଲଭ ନକଲମାନ ପ୍ରଚାର କରି ଜନଗଣର ମନକୁ ଭୁଲାଇ ନଦେଉ । ଜନସାହିତ୍ୟ ନୂତନ ବିଚାର ଦେଉ । ନୂତନ ମାର୍ଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରୁ । ନୂତନ ଅସନ୍ତୋଷର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଯାଉ । ଏହି ଦେଶର ଜନଗଣଙ୍କୁ ଆଜି ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ବାଟ ଯିବାକୁ ବାକୀ ରହିଛି । ଏ ଦେଶର ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ

ସବୁ ଅଛି । ମାତ୍ର ତଥାପି ଏହି ଦେଶର ଜନଗଣ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ପ୍ରଧାନତଃ ସେଇଥିଲାଗି ହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଆପଣା ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ବିଦେଶୀ ପରି ହୋଇ ରହିଛି । ଆମ ଦେଶରେ ଶାସନ ବି ଚାଲିଛି । ଆଜି ସେହି ଶାସନକୁ ତୁଲାଉଥିବା ସାଆନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କ ଆଖିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜାଣତିଆ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ସଭା ହେଉଛି । ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ କେତେ ଉତ୍ସବ ଓ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନମାନ ହେଉଛି । ତଥାପି ଦେଶର ଜନଗଣ ଯେପରି ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ପୋଷାକୀ କାରବାର ବୋଲି କହି ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯାହାଲାଗି ଦେଶର ନବବିଧାନ ହେଉଛି, ଯାହାଲାଗି ଏହି ଦେଶକୁ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ା ହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ତା'ର ସେକଥା ମନେ ବି ନାହିଁ । ସଂସାରର ସବୁ ନୂଆ ବିଚାର, ନୂଆ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ରୋତ ପରି ହୋଇ ଆଜି ଜଣଗଣର ଜୀବନ-ପରିଧିଟି ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ । ଯେକୌଣସି ଜନସାହିତ୍ୟର ମୂଳତଃ ଏହାହିଁ ଧ୍ୟେୟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ଏହି ସ୍ରୋତର ସ୍ପର୍ଶ ବାଜି ଜନଗଣର ବି ଜୀବନବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ୁ । ତା'ର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଉ । ଉଦାସୀନତା ଭାଙ୍ଗିଯାଉ । ନୂଆ ନାମରେ ଆମ ଦେଶରେ ଆଜିଯାଏ ଯେଉଁ ସାଆନ୍ତିଆ ଅନ୍ୟାୟ ଗୁଡାକ ଚାଲିଛି, ତାହାକୁ ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନ ନେବାକୁ ଜନଗଣ ଭିତରେ ନୂଆ ଆଖି ଖୋଲିଯାଉ । ଏହା ଜନସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ ଦେଶରେ ବା ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେ କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ ବା ଗଳ୍ପ ଛପା ହୋଇ ବାହାରୁଛି, ଏଣିକି ତାହାର ଦଶଗୁଣ ବି ବାହାରୁ, ପ୍ରାଚୀନ ଏବଂ ନବୀନ ଉଭୟ ସାହିତ୍ୟର ଆହୁରି ଦଶଗୁଣ ଅନୁଶୀଳନ ହେଉ,—ମାତ୍ର ଏହିସବୁର ଜରିଆରେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ମଣିଷର ଲୋକଗୁଡ଼ାକ କଦାପି ଭୁଲି ହୋଇ ନଯାଉ, ପୁରାତନ ଭାଗ୍ୟବାଦକୁ ଜିତି ଆସିଥିବାର ନିଶାରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଜଣଗଣଙ୍କୁ ଯେପରି କୌଣସି ଆଧୁନିକ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଅସହାୟତା ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ନଦେଉ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କୁ ସବଳ କରାଉ, ତା' ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଭରିଦେଉ । ଆମର ଭାଷା ଯେତେ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଓ ଯେତେ ଆଞ୍ଚଳିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି

ବିଶ୍ୱର ସକଳ ବିପୁଳତା ଓ ପ୍ରାଣମୟତାକୁ ଆପଣା ମାଡ଼କୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରିନେଇ ଅସିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆମ ସାହିତ୍ୟଟି ଭିତରେ ଆସୁ ।

ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଧାନତଃ ବିନୋଦନ-ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହାକୁ ଜନସାହିତ୍ୟରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାର କାମ ହେଉଛି ଏଯୁଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟକର । ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ? ତେଣୁ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦଟା ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରି ହିଁ ମନେ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ଗତ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଆମେ ମଣିଷକୁ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଏତେ ଦୂରରେ ରଖିଆସିଛୁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟାଭିମୁଖୀ କରିବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଆମେ ଏକ ବିଶେଷ ଅବଶ୍ୟକତା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣର ମନକୁ ତିଆରି କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁ । କୌଣସି ଶାସନର ନିମିତ୍ତ ହେବାଲାଗି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସବୁ ଶାସନକୁ ମଣିଷର ଓ ଜୀବନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲଗାଇ ପାରିବାର ଶକ୍ତି ହାସଲ କରିବା ସକାଶେ ଏହା ଜନଗଣର ମନକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ତିଆରି କରୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ତା'ର ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅତୁଳ ସମ୍ଭାବନାମୟ ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ଶିଖୁ । ଏହା ହେଉଛି ଏ ଯୁଗର ସବଳତମ ଆହ୍ୱାନ ।

[ଜନସାହିତ୍ୟ, ଶାରଦୀୟା ସଂଖ୍ୟା, ୧୯୬୭]

☆ ☆

ସାହିତ୍ୟ-ଚେତନା ଓ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ସାହିତ୍ୟ ଯେମିତି ସମାଜର, ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ସମାଜର । ସାହିତ୍ୟିକ ଚେତନା ହେଉଛି ଧର୍ମତଃ ଏକ ସାମାଜିକ ଚେତନା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ବୋଲି ସିଏ ଯେପରି କୁଆଡ଼େ ଏକରୁ ଅନେକ ହେଲେ, ମୂଳରୁ ବହୁ ହେଲେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚେତନାକୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଏକା ଏକା ଭଲଲାଗେ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟଚେତନାକୁ ଯେ ଏକା ଏକା ଏକୋଜନିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମୋଟେ ଭଲ ଲାଗୁ ନଥିବ, ସେ କଥା ସାହିତ୍ୟିକ ମାନେ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ଚେତନା ସଙ୍ଗ ଲୋଡ଼ିଲେ ସୃଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ସଖ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ତାହା ମଣି ଆଉ ମୁକ୍ତା ହୋଇ ବାଣ୍ଟିହୋଇ ପଡ଼େ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମୃଦ୍ଧ କରେ, ସମ୍ପଦବାନ୍ କରେ ।

ଚେତନାବାନ୍ ମଣିଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଚେତନାଟିକୁ ଯିଏ ଆପଣା ଜୀବନର ଅସଲ ଗବାକ୍ଷ କରି ଜୀବନରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ, ଆପଣାର ରୁଚିରରେ ଓ ଆପଣାର ଇଚ୍ଛାରେ ସିଏ ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ସିଏ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଜଣେ ପରିବର୍ତ୍ତନକାମୀ ମଣିଷ । ଜଣେ ସୃଜନଶୀଳ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତତଃ ସେଇଥିଲାଗି ଜଣେ ପରିବର୍ତ୍ତନକାମୀ ମଣିଷ । ସିଏ ସ୍ଥିତିପ୍ରିୟ ମଣିଷ, ପ୍ରତିସ୍ଥିତିପ୍ରିୟ ମଣିଷ ନୁହେଁ । ମଣିଷକୁ ସିଏ ଗୋଡ଼ମାଟି ପରି ଦେଖେ ନାହିଁ । କାରଣ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସିଏ କେବେହେଲେ ଗୋଡ଼ମାଟି ପରି ଦେଖେ ନାହିଁ । ତା'ର ଆଖି ଆଗରେ କିଛି ହେଲେ ସ୍ଥାଣୁ ପରି ଦିଶେ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ମନ୍ତ୍ରଟିଏ ପାଇଲେ ଯେମିତି ସବୁକିଛି ସ୍ୱଭାବସଚଳ ଓ ସ୍ୱଭାବଗତିଶୀଳ ହୋଇ ଉଠେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟ-ଦ୍ରଷ୍ଟା ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଅନୁକ୍ଷଣ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ଅନୁକ୍ଷଣ ବାଟ ଚାଲୁଥାଏ, ସିଏ କେବେହେଲେ ବସିଯାଏ ନାହିଁ । ଅଧବାଟରେ କୌଣସି ଦେଉଳକୁ ସିଏ ବାଟ ଶେଷ

ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ତା ମୁଣ୍ଡକୁ କେହି ଠେଙ୍ଗା ଉଞ୍ଚାଇ ତାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ତଥାପି ବାଟକୁ ବାଟ ବୋଲି କହେ, ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି କହେ, ଜୀର୍ଣ୍ଣବାସକୁ କେବଳ ଜୀର୍ଣ୍ଣବାସ ବୋଲି କହେ ; ନାନା ନିର୍ମୋକର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନୂଆ ନୂଆ ହୋଇ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଥିବା ଚେତନାର ଦେହଟାକୁ ସିଏ କଦାପି ନିର୍ମୋକ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରେ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ମଣିଷକୁ ସଙ୍ଗୀ ବୋଲି ଦେଖେ ; ସାଥୀ, ପଥଗୃହୀ ଓ ପଥାରୋହୀ ବୋଲି ଦେଖେ । ସବୁ ଆରୋହୀଙ୍କର ପାହାଚ ଉପରେ ସେ ଆପଣା ଅନ୍ବେଷଣର ଶ୍ରଦ୍ଧାଚନ୍ଦନଟିକୁ ପ୍ରକ୍ଷେପ କରିପାରେ । ତେଣୁ ସିଏ କାହାକୁ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, କାହାରିକୁ ଠେଲିଦେଇ ସେ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସିଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ଭଗବଦ୍-ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲୋଡୁଥାଏ, ତା' ବେଢ଼ାରେ ପରିକ୍ରମା କରିବା ଲାଗି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ତା' ଚିନ୍ତନ୍ୟାସର ସହସ୍ର କମଳଟି କେବଳ ତା'ର ମସ୍ତିଷ୍କ ଭିତରେ କେଉଁ ନିଭୃତ ଗୁମ୍ଫାରେ ନ ଥାଏ, ତାହା ଜୀବନର ସହସ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଛୁରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତାର ଅସଲ ଭ୍ରମରଟିକୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଖୋଜି ବୁଲୁଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ସିଏ ସାହିତ୍ୟର ହୋଇ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ । ସିଏ ଚାରି କାନ୍ଥର ଉଚ୍ଚ ଘେରଟି ଭିତରେ ନିରାପଦ ଓ ଦୁର୍ଜେୟ ହୋଇ ବସିବା ଲାଗି କେବେହେଲେ କୌଣସି ଦୁର୍ଗକୁ ଜୟ କରିବାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନ କହିଲେ ଏକ ଦୁର୍ଗକୁ ବୁଝନ୍ତି, ଜୀବନକୁ ଲୋଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ ଯେଉଁମାନେ ଦୁର୍ଗ ପରେ ଦୁର୍ଗ ଲୋଡ଼ିବାର ବଣିଜରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟିକ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସହଜରେ ମଣ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାହିତ୍ୟିକର ସହଜରେ ବୁଝାମଣା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ବଣିଆ ସହିତ ମାଳୀର ଯେପରି ବୁଝାମଣା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେମିତି । ବଣିଆ ନିହାଣରେ ପିଟେ, ତେବେ ଯାଇ ସୁନା ଗଡ଼ି ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାଏ । ମାଳୀ ଫୁଲ ଫୁଟାଏ, ଫୁଟିବା ଲାଗି ପରିବେଶଟିଏ ତିଆରି କରିଦିଏ । ମାଳୀ ଅପେକ୍ଷା କରି ଜାଣେ,—

ସେହି ଅପେକ୍ଷା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ସଂସାରଯାକଙ୍କୁ ସନ୍ନିମିତ କରେ । ରଥୀ ହାରିଯାଏ, ସଂସାରର ନେପୋଲିଅନ୍‌ମାନେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପଛରେ ରହିଯାନ୍ତି,—ତଥାପି ଚେତନା ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗବାକ୍ଷ ଫିଟିଯିବାରେ ଲାଗିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ତରବାରିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ହୃଦୟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମେସିନ୍‌-ଗନ୍‌ରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ସିଏ ଯୂଇ ଫୁଲରେ ହିଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଆହୁରି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ଯୂଇଫୁଲକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାଏ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟିକ ମେସିନ୍‌ଗନ୍‌କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ, ଫୁଲବଗିଚାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାଏ ବୋଲି ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ପୁଚ୍ଛକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁଳାଇ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଅଙ୍ଗଦାସନଗୁଡ଼ାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ଏଇଥିଲାଗି ହିଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ବି ହୁଏ । ତଥାପି ତାର ଆବେଦନଟି ଅମ୍ଳାନ ହୋଇ ରହେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରକେ ସେହି ଆବେଦନଟିର ବି ପୁନରାବିଷ୍କାର ହୁଏ, ଯାବତୀୟ କ୍ରାନ୍ତିରେ ସହସ୍ରଷ୍ଟା ରୂପେ କବି ବା କ୍ରାନ୍ତ-ଦର୍ଶୀର ହିଁ ଡାକରା ପଡ଼େ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ତେଣୁ ଯେଉଁଠାରେ ବା ଯେତେବେଳେ ନାନା ଅନ୍ୟ-ଅନୁରକ୍ତିର ନିଶାରେ ପଡ଼ି ମଣିଷର ଅସଲ ସତ୍ୟଟିକୁ ତା' ପାଇଁ ଦୁରୂହ କରି ରଖି ମଣିଷକୁ ଛେଳି-ମେଣ୍ଢା ପରି କାମରେ ଲଗାଇବାର ଅପଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ, ସାହିତ୍ୟିକ ସେଇଥି ଦ୍ୱାରା ସହଜରେ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଆଦୌ ରାଜି ହୁଏ ନାହିଁ । ଘଡଘଡିର ଧମକରେ ଫୁଲ ଯେମିତି କେବେହେଲେ ରାଜି ହୁଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

ସାହିତ୍ୟ ସାଥିତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ନେତୃତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ , ତେଣୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବୋଲି ହିଁ ଜାଣେ । କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଏବଂ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବଧାନଟିକୁ ସିଏ ସହଜରେ ବାରି ନେଇପାରେ । ନେତୃତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ସାଥିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଯାବତୀୟ ଯଥାର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଆସିଛି ଓ ଅଭିଳଷିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ

ତାହାର ଦ୍ୱାରା ହେବ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ପୃଥିବୀଯାକର ସବୁ ବକ୍ର ଓ ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଏକାଠି ହୋଇ ତାହାକୁ ଯେତେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ମଙ୍ଗାଇବାର ବ୍ୟୂହଗୁଡ଼ିକୁ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥାପି ଭୁଲି ପାରେ ନାହିଁ, କଦାପି ଆତ୍ମଘାତୀ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟିକର ସ୍ୱର୍ଗ ଏଇଠି, ତାର ବଶିଷ୍ଠି ଏଇଠି, ତାର ସବୁଯାକ ମଞ୍ଜି ଏଇଠି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଏଇ ମାଟିତଳେ ହିଁ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଯିଏ ପଳାୟନକୁ ଜୀବନ ବୋଲି ଜାଣେ, ସିଏ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆସି ଏଠି ମଧ୍ୟ ପଳାଇବାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହେ ସତ, ମାତ୍ର ଅବଶେଷରେ ତାକୁ ନିଜକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ପଳାଇଯିବାକୁ ହୁଏ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମଶାଣିରେ ନିଜର ଗାତଟିକୁ ଖୋଳିବାକୁ ହୁଏ । କିଏ ଧର୍ମ ନେଇ ମରେ, କିଏ ଯଶ ନେଇ ମରେ, କିଏ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ମରେ, କିଏ ବାଘ ହୋଇ ମରେ ଅଥବା ବିବାଘ ହୋଇ ମରେ ; କିଏ ପ୍ରବୀଣ ହୋଇ ମରେ, କିଏ ନବୀନ ହୋଇ ମରେ ; ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଅସଲ ଜିନିଷଟିକୁ ହାତଛଡ଼ା କରି ବସନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ବଡ଼ ଅସହିଷ୍ଣୁ ଭାବରେ ଦେହରେ କୌଣସି ଏକ ଜର୍ସି ଗଳାଇ ମରିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ଇତିହାସର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସାହିତ୍ୟ ଠିକ୍ ଜନମାପରି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ । ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ପରିବର୍ତ୍ତନଟିକୁ ସିଏ ସ୍ୱୟଂ ବହନ କରି ବାଟ ଚାଲୁଥାଏ ଏବଂ କ୍ରମେ ଆପଣାକୁ ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନଟିରେ ହିଁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଦିଏ । ପୁରୁଣା ଜର୍ସିବାଲାମାନେ କାଳର ମିଉଜିଅମ୍‌ରେ ନଥିପତ୍ର ହୋଇ ରହି ଯାଆନ୍ତି । ପୁରୁଣା ଷ୍ଟାମ୍ପ୍‌ଗୁଡ଼ାକ ପୁରୁଣା ରାକ୍ଷସଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ପରି ରଦ୍ଦି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହନ୍ତି । ସଂକ୍ରମଣ ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଚାଲିଥାଏ, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ାକୁ ଜନ୍ମ ଦେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ସାହିତ୍ୟିକ ହୁଲହୁଲି ଦେଉଥାଏ ।

[ରାଜଧାନୀ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ,
ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବାର୍ଷିକ ସ୍ମରଣିକା, ୧୯୭୫]

୧୫ ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୭୫

☆ ☆

ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜଚେତନା

ସାହିତ୍ୟରେ,—ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବି ଏଥିରେ ବେଶ୍ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଯାଇପାରେ,—ଆମେ ଏବେ ନାନାବିଧ ଚେତନାର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲୁଣି । ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ହେଲାବେଳେ କେହି ମୃତ୍ୟୁଚେତନାର କଥା କହନ୍ତି ତ ଆଉ କେହି ଅବକ୍ଷୟର ଚେତନା ବିଷୟରେ କାହାଣୀ ଗାଇ ବସନ୍ତି । ଆଉ କିଏ ସାହିତ୍ୟ-ଚେତନାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅଥବା ତତୋଽଧିକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଶୈଳୀଚେତନା ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ବାହାରନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଲୈବ୍ୟ-ଚେତନା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଳଙ୍କାରିକ ମନ୍ତବ୍ୟମାନ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଯୁଗଟାକୁ କ୍ଲୀବ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରି ଏହି ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିବା ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କ୍ଲୀବ ହେବାକୁ ଏକାନ୍ତ ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରମାଣ ଦେଇ କୁହା ଯାଇଥାଏ । ହଁ, ଅନେକେ ଯୁଗଚେତନାର କଥା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ଏପରି କି, ଯୁଗଯନ୍ତ୍ରଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି କ୍ଷେପିପିବାକୁ ମନ ବଳାଇ ଥା'ନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସମାଜଚେତନାର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ-ଚେତନା ସହିତ ସମାଜ-ଚେତନାର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧଟି ରହିଛି ଏବଂ ରହିବା ଉଚିତ, ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା,—ଏଇଟା ହେଉଛି ଏକ ନୂଆ କଥା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହୁଏତ ଏକାବେଳେକେ ନୂଆ କଥା । ସାହିତ୍ୟିକର ଗୋଟାଏ ସମାଜ-ଚେତନା କାହିଁକି ରହିବ, ଅର୍ଥାତ୍, ସାହିତ୍ୟିକ କାହିଁକି ଯେ ଆପଣାର ସୃଜନକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜର ବେଢ଼ା ଭିତରେ, ସିଏ ତା'ର ନିଜ ସମାଜ ବି ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ବାନ୍ଧିକରି ରଖିବ, ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକାଧିକ ବିଜ୍ଞ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ଆଲୋଚନାମାନ ହୋଇଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ଆମ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରର ଚଉବନ କୋଣ ଭିତରେ ଏପରି ଅନେକ ସୁଧୀ, ସୁନିପୁଣ, ସୁଜ୍ଞମାନେ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା

ମାନଙ୍କେ ତାହାକୁ ଜାଣାସୃ ସାହିତ୍ୟ କହି ଥେଇଥେଇ ନାଚିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର ବାଡ଼ ଭିତରେ ସମାଜ-ଚେତନାର ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଆଣି ପୂରାଇବା ମାତ୍ରକେ ସଚେଅବା ଶସ୍ତ ହୋଇ ଭ୍ରୂକୁଞ୍ଚନ କରିବାରେ ଲାଗନ୍ତି ।

ସମାଜ ପାଖରେ ମୋଟେ କୌଣସି ଜବାବଦେହୀ ନ ଦେଇ ଯଦି ସାହିତ୍ୟ କରି ହେଉଥା'ନ୍ତା, ତେବେ ଆମର ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକ ହୁଏତ ଭାରି ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠନ୍ତେ । ସମାଜ ପାଟରେ କୌଣସି ଜବାବଦେହୀ ନ ଦେଇ ଯଦି ଆମର ଏଠି ରାଜନୀତି ଚାଲିପାରନ୍ତା, ସମାଜ ପାଟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଜବାବଦେହୀ ନ ଦେଇ ଯଦି ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ାକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସହିତ ଗୁହାହୋଇ ଆରାମରେ ଚାଲିପାରିଲେ, ସମାଜ ପାଖରେ କୌଣସି ଜବାବଦେହୀ ନ ଦେଇ ଯଦି ଧର୍ମ ଚାଲିପାରନ୍ତା, ଆମ ବାବାଜୀମାନେ ଚାଲିପାରିଲେ, ନେତାମାନେ ଚାଲିପାରିଲେ ଓ ରାଜାମାନେ ଚାଲିପାରିଲେ, ତେବେ ସମାଜ ପାଖରେ କୌଣସି ଜବାବଦେହୀ ନ ଦେଇ ଆମର ଏତେ ବଡ଼ ଏକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କାହିଁକି ବା ଚାଲି ନ ପାରିବ, ଏହିପରି ଏକ ଯୁକ୍ତିକୁ ଆମେ ଯୁକ୍ତି ଦେଇ କଦାପି ଖଣ୍ଡନ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ତ ମୋଟେ ଖଣ୍ଡନ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମର ଏଠାରେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତି କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ କରନ୍ତି; ଯେଉଁମାନେ ସିଂହାସନରେ ବସନ୍ତି, ଅନେକ ସମୟରେ ଠିକ୍ ସେହିମାନେ ହିଁ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଗାଆନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଅଧ୍ୟାପନା କରନ୍ତି, ସେଇମାନେ ସାହିତ୍ୟ କରନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟିକ ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୁଅନ୍ତି । କେହି ସାହିତ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟାକୁ ଧନ୍ଦା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟକୁ ସଉକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଭୋଜନ କଲାପରେ ତାମ୍ବୁଲ ସେବନ କଲାବେଳକୁ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଚେରଗୁଡ଼ାକ କଚେରୀରେ ଲାଗିଥାଏ, ଗୃହକରରେ ଲାଗିଥାଏ, ଅଧ୍ୟାପନାର କୁଞ୍ଜ ଖଟଣି ଭିତରେ ଗୁରାଇ ଭୁରାଇ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଏଣେ ବେଣୀ ଉପରେ ଗଭା ହୋଇ ଝୁଲୁଥାଏ । ଜୀବନ କହିଲେ ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଏ,

ଖୁଣ୍ଟଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଏ, ବନ୍ଧନଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଏ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଏ ସବୁଥିରୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ପଳାୟନକୁ ବୁଝାଉଥାଏ । ଯିଏ ପଳାୟନ କରେ, ସିଏ କୌଣସି ସମାଜକୁ ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ ବୋଲି ହିଁ ପଳାୟନ କରେ । ପଳାୟନ ଶୋଇ ପଡ଼ିବାକୁ ବୁଝାଏ, ଏକ ଆଧାରଭୂତ ଉପେକ୍ଷା ଓ ଆଧାରଭୂତ ଅବଜ୍ଞାକୁ ବୁଝାଏ ।

ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯଦି ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଧନ କରି ଆଦରି ନେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ; ତେବେ ହୁଏତ ସେମାନେ ସମାଜ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ପ୍ରେରିତ କରି ରଖିବାର ଉଚିତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଟିକୁ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଆମର ଏହି ସମାଜ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଛି, ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ଏଥିରେ ଅନେକ ଭଙ୍ଗା ହୋଇ ଅନେକ ଗଢ଼ାହେବାର କାର୍ଯ୍ୟ ବାକି ରହିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମର ସ୍ୱୀକୃତ ଅନେକ ଦେବତା ଆମ ସଚଳ ଜୀବନର ଅନେକ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଅନେକ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ବାଟ ଓଗାଳି ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମର ସାହିତ୍ୟଟା ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଏକ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ସଂଚଅବା ଏକ ଭାଗଚାଷୀ ହୋଇ ଜମି ଚଷିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହି ସମାଜକୁ ଗୋଟାଏ କରି ଦେଖିବାଲାଗି ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଳ ହୋଇ ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯିଏ ଯେଉଁ ଖଣ୍ଡଟିରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ସମଗ୍ର ସମାଜ ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି । ଯିଏ ଯେଉଁ ପଞ୍ଜୁରିଟିରେ ବାସ କରୁଛି, ତାହାକୁ ହିଁ ସମଗ୍ର ଉପବନଟିର ସ୍ଥାନରେ ଆଉ ସବୁକିଛିକୁ ପାସୋରି ଦେବାରେ ଲାଗିଛି । କିଏ ଖାଲି ଦିଲ୍ଲୀ କଥା ଲେଖୁଛି ତ ଆଉ କିଏ ଖାଲି କଟକ କିମ୍ବା ଭୁବନେଶ୍ୱର କଥା ଲେଖୁଛି । କିଏ ଖାଲି ମଧ୍ୟମ ବର୍ଗଙ୍କ କଥା ଲେଖୁଛି ତ କିଏ ଖାଲି ଉତ୍ତମ ବର୍ଗଙ୍କ କଥା ଲେଖୁଛି । କାହା ଭିତରେ ଆଭିଜାତ୍ୟମୟ ଜୀବନନଳାଗୁଡ଼ାକ ଭଣଭଣ କରି ଗନ୍ଧାଇ ଉଠୁଛି ତ ଆଉ କିଏ ନିମ୍ନରେ ରହିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ଦେଖାଇ ବାହାରିଛି । ଆଉ କେଉଁମାନେ ପ୍ରେମର କଥା ଲେଖୁଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗ ବା ପ୍ଲଟର ଅଭାବରୁ ହୁଏତ ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ କେବଳ ପ୍ରେମର କଥା ହିଁ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଯୋଉଠି ଶହେରେ ଅନେଶ୍ୱତ ଜଣ ପୁରୁଷ ନାରୀକୁ ଗୋଟାଏ କଣ୍ଢେଇ ପରି ଭାବନ୍ତି,

ତାକୁ ପୂଜା ଏ ଖିରସା କମ୍ବା କୁସୁମା ପର ଭାବନ୍ତି, ଯେଉଁଠାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଯୌତୁକ ପାଇବାର ଉତ୍ସାହରେ ଚଢ଼ା ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ଆଧୁନିକ ବୋଲକରମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ କଲା ପରି ଗୋଟାଏ ଝିଅକୁ ବାହା ହେବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି, ସେହିଠାରେ ହିଁ ଭୁଚ୍ଛା ପ୍ରେମରେ ପାଗଳ ଭଳିଆ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାହୁଏ, ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖାହୁଏ, କବିତା ଲେଖାହୁଏ, ଓ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ ଲେଖାହୁଏ । ଜୀବନଠାରୁ ସହସ୍ର ଯୋଜନ ଗୁଡ଼ିପିବାର ପ୍ରମାଦକୁ ଅଜି ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଏ । ପ୍ରେମ ନାମରେ ନିଷିଦ୍ଧ କାମୁକତା ଓ ନିର୍ଧୂମ୍ କାତରତାଗୁଡ଼ାକୁ ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା କରି ଅଜାଡ଼ି ଦିଆଯାଏ । ଏହି ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ାକୁ ପଢ଼ି ଆମର ସବୁଯାକ ରିକ୍ତସ୍ଥାନ ସତେଅବା ପୂରି ଆସିଲା ପରି ଲାଗେ, ଆମର ଯାବତୀୟ ପଳାୟନ ସତେଅବା ଆପଣାଲାଗି ଗୋଟାଏ ସ୍ୱର୍ଗ କି ପାଇଯାଏ ।

ଆପଣାର ଚେତନାରେ ଭାରି ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟ, ମଣ୍ଡୂକୀୟ ଏବଂ ତାତ୍କାଳିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଅସଲ ସମାଜଟି ଠାରୁ କୁଆଡ଼େ କେତେ ଦୂରରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ଆମ ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ପରି ଆମ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକାତ୍ମକତା ବ୍ୟକ୍ତିତ ଆଉ ସବୁକିଛି ହୁଏ । ଏବଂ, ଏକାତ୍ମକତା ନ ଥିଲେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ସମାଜଚେତନାର ଅସଲ ଦଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଚେତନାର ନାମରେ ଆହୁରି ଅନେକ ବ୍ୟାଧି ସାହିତ୍ୟକୁ ଗ୍ରାସ କରି ରହିଥିଲେ, ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସତେ ଅବା ଆଉ କୁଆଡ଼ୁ ଆସି ଆମ ଉପରେ ଲଦାହୋଇ ରହିଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଏଇଠି ଆମରି ଭିତରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆମର ସହିତ ରହିଥିଲା ପରି ମୋଟେ ମନେ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟରୁ ଅସଲ ପ୍ରାଣଟି ମରିଯାଏ, ଶୈଳୀଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ତାହାର ଭରଣା କରିବା ପାଇଁ ଭାରି ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେହି ବ୍ୟାଧିକୁ ଉପନିଷଦର ଭାଷାରେ ଜୁଗୁପ୍‌ସାର ଏକ ବ୍ୟାଧି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ବ୍ୟାଧି ହେଉଛି ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାର ବ୍ୟାଧି, ଗୋଟାଏ ବହଳ ଖୋଳ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଅଲଗା ଓ ଏକୁଟିଆ କରି ରଖି ଅଭ୍ୟୁତ୍ସାହିତ ଓ ବହୁବିମଣ୍ଡିତ

ହୋଇ କାରୁଣ୍ୟ କରିବାର ବ୍ୟାଧି । ସାହିତ୍ୟକୁ ଫୁଲାଇ ଜୀବନକୁ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇବାର ବ୍ୟାଧି । ସ୍ୱଗତରେ ଗୁଳି ତାହାର କାହାଣୀକୁ ବିଚକ୍ଷଣ ଚିତ୍ତପ୍ରସନ୍ନତା ସହିତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାକୁ ଯିବାର ବ୍ୟାଧି । ଆମେ ଯାହାକୁ ମରଣ ବୋଲି କହୁଛୁ, ଅପରାହ୍ନ ବୋଲି କହୁଛୁ, ଶବଯାତ୍ରା ବୋଲି କହୁଛୁ ଅଥବା ଭୁଚ୍ଛା ଗୋଟାଏ କାଠଘୋଡ଼ା ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହାର ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଭାବରେ ପରାଭବ ମାନି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ତାହାର ହୋଇଯାଇ ପଞ୍ଚମୁଖରେ ତାହାର ଗାଇବାର ବ୍ୟାଧି ଏ । ସେହି ବ୍ୟାଧିର ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ତଥାପି ଏକ ବ୍ୟାଧି ।

ସମାଜ କହିଲେ ମୂଳତଃ ମଣିଷକୁ ବୁଝାଏ । ମଣିଷ କହିଲେ ନ୍ୟାୟତଃ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ବୁଝାଏ । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆପଣାର ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ସମାବିଷ୍ଟ କରି ରଖି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଏ, ତାହା କବିତା, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ କିମ୍ବା ପ୍ରବନ୍ଧ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ପ୍ରେରଣାର ଭୂମିରେ ତାହା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରୂପେ, ଏକ ଅଭିପୂର୍ଷ୍ଟି ରୂପେ ଓ ଏକ ଅଭୀପ୍‌ସା ରୂପେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକଟ କରି ଆଣେ, ତାହା ସେହି ସବୁର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରିଆଣି ଆମ ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ ବି କରିଥାଏ । ସମାଜ-ସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ସାହସର ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟୟର ପ୍ରମାଦ ଭିତରେ ନ ପଡ଼ି ତାହା ଅନୁଭୂତ ଓ ଅଭୀପ୍‌ସିତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରେରଣା ଦେଇଯାଏ । ଅନ୍ଧାରର କଥା କହୁଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଅନ୍ଧାରକୁ ହିଁ ସତ୍ୟ ବୋଲି କଦାପି ମାନି ନିଏ ନାହିଁ । ତାହା ଅନ୍ଧାରକୁ ଭେଦ କରେ, ଅନ୍ଧାରର ମର୍ମ ଚିରେ । ଅନ୍ଧାର ଭିତରୁ ତାହା ଏକ ନୂତନ ଜନ୍ମର ଓ ନୂତନ ପ୍ରଭାବର ପ୍ରେରଣା ଦେଇଯାଏ । ଏକ ନୂତନ ସମ୍ବନ୍ଧର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଏ, ପରସ୍ପରକୁ ଏକ ନୂତନ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ରତର ଆବିଷ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ କରି ଦେଖିବା ଲାଗି ସମାଜସଚେତନ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଅସନ୍ତୋଷ ଭିତରେ ଜୀବନନ୍ୟାସ ଦେଇଯାଏ । ଆମର ହଳଦିଆ ପତରଗୁଡ଼ାକୁ ଦୋହଲା ଝଡ଼ାଇ ଦେଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଦିନେ ଏକ ସବୁଜ ଯୁଗ ଆସିଥିଲା ବୋଲି ସାହିତ୍ୟର

ଟୀକାକାରମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ସେହି ସବୁଜ ଯୁଗରୁ ହିଁ କୁଆଡ଼େ ଆମ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି କେତେକ ଗବେଷକ ଦାବୀ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ସବୁଜ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ାକ ଆଧୁନିକ ଯୁଗବଦଳାର ନାନା ଆହ୍ୱାନ ସମ୍ମୁଖରେ ସତେଅବା ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଏତେଶୀଘ୍ର ଏକ ବିଷାଦଯୋଗରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା କାହିଁକି ଓ ହଳଦିଆ ଶେତା ପଡ଼ିଗଲା ଯେ କାହିଁକି, ଆମ ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚନା ତାହାର କାରଣ ବାହାର କରିବା ଲାଗି ଆଜି ମଧ୍ୟ ସାହସ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଧୂଆଁ ଗୁଡ଼ାକୁ, ମିଛଗୁଡ଼ାକୁ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନା ଗୁଡ଼ାକୁ ଫିଟାଇବା ଲାଗି ଯୁଗେ-ଯୁଗେ ଓ ଦେଶେ ଦେଶେ ସାହିତ୍ୟ ନୂଆ ନୂଆ ଯୁଗଧର୍ମର ପ୍ରତ୍ୟୟ ବହନ କରି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ, ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ କୋଠରିଭିତରେ ପଶି ଖାସ୍ ସେହି ଧୂଆଁ, ସେହି ମିଛ ଓ ସେହି ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନାଗୁଡ଼ାକୁ ପିଇ ପଡ଼ିରହିବାକୁ ଆଜି ମନେ କଲେ କି ? ସେହିଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ପଶି ଘଟେଣ ଢଣିବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ପରିତ୍ରାଣର ଉପାୟ ବୋଲି ମାନିଗଲେ କି ? ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁରାଗ ରଖିଥିବା ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଟିକିଏ ନିରୋଳା ଓ ନିର୍ଭୟରେ ବସି ଆପଣାକୁ ହୁଏ ତ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ପଚାରି ପାରିବା ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ସମାଜ-ସଚେତନ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମର ଏଠାରେ ଅନୁକରଣ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟା ଅନେକ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ଆପଣା ଅନୁରାଗବାହନର ଶୈଳୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଏଠାରେ ନିଜେ ଏହି ଐତିହ୍ୟ ଭିତରୁ ହିଁ ଉଦ୍ଭୁତ କରି ଆଣି ପାରୁଥାନ୍ତୁ, ଆମ ଭାଷାର ଭିତର ପଟାଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ଆମେ ଆମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିରୂପଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜି ବାହାରିବାକୁ ଅଧିକ ମନ କରୁଥାନ୍ତୁ । ଆମ ଭାଷାକୁ ଆମେ ଅଧିକ ଭଲ ପାଇ ପାରୁଥାନ୍ତୁ, ଆମ ଚେରଗୁଡ଼ାକୁ ଅଧିକ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଚିହ୍ନି ନେଇ ପାରୁଥାନ୍ତୁ । ଏଠି ଆମ ଘରଟିକୁ ନିଜର ବୋଲି କହିବାକୁ ଆମକୁ ହୁଏ ତ କମ୍ ଲାଜ ବି ଲାଗୁଥାନ୍ତା । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ-ସଚେତନ ହୋଇଥିଲେ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ପଢୁଥାନ୍ତେ, ଅଧିକ ଭାବାତ୍ମକ ଭାବରେ

ପରସ୍ପର ସହିତ ଦିଆନିଆ କରି ପାରୁଥାନ୍ତେ । ଆମ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ାକରେ ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଥାନ୍ତା, ହୁଏତ ବାବୁଗିରି ଗୁଡ଼ାକ କମ୍ ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତା । ଗୋଦରୀମାନେ ଗୋଡ଼କୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ହିଁ ହୁଏ ତ ବିବେକ ବୋଲି ମଣୁଥାନ୍ତେ । ଏଠି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଅଧିକ ସହଭୋଜନ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତା । ସମ୍ୟକ୍ ଅବଲୋକନ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତା, ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ବି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତା ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ସମାଜ-ସଚେତନ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁଭବ ଲାଗି ଅନେକ ଅଧିକ ସ୍ଥାନ ରହି ପାରୁଥାନ୍ତା । ମଣିଷର ଅନୁଭବକୁ ହିଁ ମଣିଷର ଜୀବନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅନୁଭବରୁ ହିଁ ମଣିଷ ଜୀବନସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କଳନା କରୁଥିଲେ ସେହି ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥମୂଲ୍ୟ କରି ରଖିବାରେ ସହାୟତା କରିଥାନ୍ତି । ଅନୁଭବ ନ ଥାଇ ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରେମର କଥା କହିପାରେ, ଅନୁରାଗ ଓ ସଖ୍ୟର କଥା କହିପାରେ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିପାରେ, ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିପାରେ, ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବି ଲେଖିପାରେ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଅଥବା ଖୁବ୍ ବେଶି ତ' ହେଲେ ଗୋଟାଏ ଅଳଙ୍କାରବୋଲି ପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି ଓ ସେହି ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଖାଲି ଓଡ଼ିଶାରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ମଧ୍ୟ କୁଆଡ଼େ ଯୁଗ ଓ ଯୁଗର ଆଚାରଗୁଡ଼ାକ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆଧୁନିକ ହେଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତେଣେ ଜୀବନରୁ ଅନୁଭବର ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ାକ ହ୍ରାସ ଓ କ୍ଷୀଣବଳ ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ଆମ ଜୀବନର ଏକ ବିଶେଷ ଅଙ୍ଗମଣ୍ଡଣି ହୋଇ ରହିଥିବା ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁଭବର ଆବଶ୍ୟକତାଟା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କମ୍ ଅନୁଭୂତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ମୋଟେ ଅନୁଭବ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆମର ସାହିତ୍ୟିକ ସବାରଗୁଡ଼ାକରେ ଏବେ ବେଶ୍ ଫୁଲ, ଫଳ ଓ ଛାଇଁ ଧରି ପାରିଲାଣି । ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରାଗଲାବେଳେ ଆଉ ଅନୁଭବ ଗୁଡ଼ାକର ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉନାହିଁ । ଭୁଚ୍ଛା ଟେକ୍‌ନିକ୍ ଗୁଡ଼ାକର ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଛି

ଦେଖାଇଦେଇ ପାରିଲେ ଏବେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ମନ କରୁଥିଲେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ଅନୁଭବମୂଳକ ଅନ୍ୟ ଆକୃତି ଆଡ଼କୁ ଯୁଗର ଦୃଷ୍ଟି ଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ମୋଡ଼ିଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ପାରୁଥାନ୍ତା । ଜୀବନଧର୍ମୀ ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତାହା ହିଁ କରିଛି । ମାତ୍ର ନାନା କାରଣରୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ତାହା କରିବା ଲାଗି ମନ କରୁନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ମନ କରୁନାହିଁ । କରି ପାରୁନାହିଁ ନୁହେଁ, କରିବାକୁ ମନ କରୁନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ସମାଜ-ସଚେତନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ତାହା ଏଠି ଯାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନର ଏକ ସୁଯୋଗ୍ୟତର ଜବାବ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ତାହା କ୍ଷମତାର ଅନୁସରଣ କରି ନଥାନ୍ତା, କ୍ଷମତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିଥାନ୍ତା; କ୍ଷମତା-ଘରର ଅତିଦମ୍ଭୀ ନୃତ୍ୟକାରୀ ଏବଂ ଅତିବୃଦ୍ଧିମାନଙ୍କୁ ତାହା ସତର୍କ କରାଇ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ଏଠି ତାହା ଜାତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାବତୀୟ କରଣିର ସର୍ବମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଓ ଜାତୀୟ ନିର୍ମାଣର ଅସଲ ହୃଦୟଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଧାବିତ କରାଇଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଖିରୁତାଗୁଡ଼ାକୁ ଖିରୁତା ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ଲଙ୍ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ାକ ଯେ ଉପବୀତ ନୁହେଁ, ସାହସର ସହିତ ସେହି କଥାଟିକୁ ଘୋଷଣା କରିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଏଠି ଆମର ଯୋଜନାଗୁଡ଼ାକ ଖାଲି ଭେଜାଲ ହୋଇ ବାହାଦୁରି କରୁଥିବାବେଳେ ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନର ଅସଲ ଧର୍ମ, ଅସଲ ସୌଷ୍ଠବ ଏବଂ ଅସଲ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଆମକୁ ସଙ୍କେତ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଏକ ସକଳାଙ୍ଗ ବର୍ବରତାର ଦାଉରୁ ଆମକୁ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଏହି ସବୁକଥା ହୋଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ଆମ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ସତ୍ୟକୁ ଆଦରି ନଥାନ୍ତେ, ସହଜ ଓ ସସ୍ତା ସଫଳତାର ଅଡବାଟଗୁଡ଼ାକୁ ଯଦି ସେମାନେ ଯୁଗଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଆଦରି ନେଇ ନଥାନ୍ତେ, ଗୁହ୍ଟୁକାରିତାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ମାନିନେଇ ନଥାନ୍ତେ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଭାତହାଣ୍ଡିରୁ ଦଶଟା ବା ବାରଟା ଭାତ ଚିପି ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ପାକଶାଳାର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା ଲାଗି ଏହି

ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଅବଲୀଳା କ୍ରମେ କେତେଟା ନାଆଁକୁ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରି ଆଉ କେତେଟା ନାଆଁକୁ ତାଲିକାର ବହିର୍ଭୂତ କରି ରଖିବାର ସେହି ଚିହ୍ନା ଶୈଳୀଟିର ଏଠାରେ କୌଣସି ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବାକ୍ୟ ଅଥବା ମହାବାକ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ନାହିଁ । କୌଣସି ମହାବଂଶ କିମ୍ବା ମହାବର୍ଗର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇ ନାହିଁ ? ସାହିତ୍ୟର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାକୁ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ଅର୍ଥାତ ଏକପ୍ରସ୍ଥ କରି ରଖିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଏ, ଏଠାରେ ହୁଏତ ଜାଣିଶୁଣି ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜସଚେତନ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଏକ ସମାଜସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ରୂପେ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରାଇଥାଏ । ଏହି ସଚେତନତାର ଅଭାବ ରହିଥିଲେ ଅଥବା ସଚେତନ ହେବା ଲାଗି କୌଣସି ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭୟ ଆମକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିଲେ ଆମେ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ବିନୋଦନ ଅଡ଼କୁ ମନ ବଳାଇଥାଉ । ସ୍ୱରୂପଟିକୁ ଡରି ଆମେ ଆଲଙ୍କାରିକତାକୁ ହିଁ ମନ ବଳାଉ । ଆତ୍ମପ୍ରବେଶ ନ କରି ସଭାସମିତିରେ ମନ ଦେଉ । ନିଜେ ଆଦୌ ନ ବଦଳିବାକୁ ପଣ କରିନେଇ ମୁଖାଗୁଡ଼ାକରେ ଚମତ୍କାର ସୁନାବେଶ ହୋଇ ବାହାରୁ । ଏହି ସୁନାବେଶ ଗୁଡ଼ାକୁ ଆମର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ମାନ କରୁ । ମଣିଷକୁ ଲୋଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି ପଣ କରି ଆମେ ନାନା ପ୍ରକାର କଥକତା ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆପଣାର ସ୍ଥିତିକୁ ହିଁ ଲୋଡ଼ି ବାହାରି ଥାଉ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ହୁଏତ ଏହିଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ କୃତ୍ୟ ଓ ମୁଖ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଅନେକ ସମୟରେ ମନ ହୋଇଥାଏ

ଯୁଗେ ଯୁଗେ କୁଆଡ଼େ ଅଚେତନତା ହିଁ ସଚେତନତାକୁ ଡାକି ନେଇ ଆସେ । ଅଚେତନାର ଗର୍ଭ ଚିରି କୁଆଡ଼େ ସଚେତନତାର ଉଦୟ ହୁଏ । ଅଚେତନତା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କୁଆଡେ ସଚେତନ ହେବାର, ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଚେତନା ଏବଂ ପରିଚେତନ ହେବାର ଶକ୍ତି ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ହୁଏତ ସେଇଥିଲାଗି, ସବୁକିଛି ଶୀତଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଳେ ହଠାତ୍

କେଉଁ ସ୍ତମ୍ଭ ଭିତରୁ ସିଂହରୂପୀ ନରର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ । ସ୍ୱୀକୃତ ଯୁଗଟା ଏକାବେଳେକେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଯାଏ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ପରିଭାଷାରେ ଆମେ ଏହାକୁ ହିଁ ବିପ୍ଳବ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଆଜି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସବୁଆଡ଼େ ସବୁକିଛି ଶୀତଳ ହୋଇ ପଡି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେହେଉଛି । ଅଚେତନ ଅଥଚ ବିଚକ୍ଷଣମାନଙ୍କର ଶୋଭାରେ ଏଠି ଭୁବନଗୁଡ଼ାକ ସଚେତଅବା ସମ୍ମିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ବାବୁମାନେ ସାହିତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି; ସେହି ବାବୁମାନେ ଶାସନ ବି କରୁଛନ୍ତି, ଯୁଗ ଚଳାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପରେ ଯୁଗ ସରିଯିବ ବୋଲି ଧରିନେଇ ଏକଦା ଯେଉଁ ନରପତି ଫ୍ରାନ୍‌ସକୁ ଚଳାଉ ଥିଲେ, ମଣିଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଇ ଚଳାଇ ନେଉଥିଲେ, ଏବେ ଆମର ବାବୁମାନେ ବି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଠିକ୍ ସେହି ନରପତିଙ୍କ ପରି ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ମିଥ୍ୟାର ମଇ ଚଳାଇ ନେଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରକାଶିତ ଏବଂ ପ୍ରଶ୍ରିତ ମୋଟା ଗେଜେଟ୍‌ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଏକମାତ୍ର ଯୁଗବାରତା ବୋଲି ଚଳାଇ ନେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ପୁରୁଣା ପୁରୋହିତମାନେ ନୂଆ ନୂଆ ଶୈଳୀରେ ସେହି ପୁରୁଣା ବାହାଘର ଗୁଡ଼ାକୁ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଆମର ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ଆମର ସମାଜଟାକୁ ସଚେତଅବା ଏକ ନିରଙ୍କୁଶ ଅଚଳାୟତନରେ ପରିଣତ କରି ରଖିବାର ମସୁଧା କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ତାରୁଣ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ଯାବଜ୍ଜୀବ ମେଢଦ୍ୱାରା ଢ଼ାଙ୍କି ଦିଆଯାଉଛି । ଲାଜଗୁଡ଼ାକୁ ନିଶଦ୍ୱାରା ଢ଼ାଙ୍କି ରଖାଇବାର ବୁଦ୍ଧି ବାଜି ଲାଗିଛି । ଏହି ଶୀତଳତାମାନ ଯେ କ୍ରମେ ଭାଜି ଭାଜି ଆସିଲାଣି, କାଲି ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଯୁଗପୁରୁଷଟି ଏହିପରି ଏକ ଘୋଷଣା କରି ଆମର କବାଟ ଉପରେ କରାଘାତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଯେଉଁ ବଗୃରଟିର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସୁଛି, ତାହା ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଚେତାବନୀ ଦେଇଗଲାଣି । ଏହି ଚେତାବନୀ ଅନୁସାରେ ପୃଥିବୀଯାକ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ପ୍ରକାରର ମଣିଷ ଓ ନୂଆ ପ୍ରକାରର ସାହିତ୍ୟ ସଜ ହେବାକୁ ବାହାରିଲେଣି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବି କ'ଣ ଏହି ସଜବାଜରେ ସାମିଲ ହେବ ନାହିଁ ? ଆମ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ପ୍ରରୋଚନାରେ ପଡି ଆମର ସାହିତ୍ୟ କ'ଣ ସୁନା କୁଲେଇ ଅଥବା ରୁପା କୁଲେଇ ଲାଗି ରୁଷିକରି ବସିଥିବ ?

ଆମ୍ ବେଢ଼ା ଗୁଡ଼ାକ କ'ଣ ଆମ ଗଜପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଗୃହଦ୍ୱାର ଭିତରେ କଳହୋଇ ରହିଥିବ ?

ଯେଉଁମାନେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରାଗ ସହିତ ଜୀବନକୁ, ପରିବେଶକୁ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିବେ, ଆମ ଭିତରୁ ସେହିମାନେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ସେହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଲାଗି ସାହସ କରିପାରିବେ ।

[ଆକାଶବାଣୀ, କଟକର ସୌଜନ୍ୟରୁ]

୧୮ । ୩ । ୭୭

['ସମାବେଶ', ଅକ୍ଟୋବର ୧୯୭୮]

☆ ☆